

01

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

Часопис за политикологију,
комуникологију и примењену политику

POLITICAL REVIEW

Magazine for Political Science, Communications and Applied Politics

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику
УДК 1 + 2 + 3 + 32 + 9
ISSN 1452-1741

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

POLITICAL REVIEW

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику
ISSN 1451-4281

Број 1 / 2013 Год. (XXV) XII vol. 35 стр. 1-344

Часопис излази четири пута годишње

Часопис „Политичка ревија”, покренут као зборник под називом
„Политичке студије” 1968, обновљен као „Политичке свеске” 1994.
као научни часопис излази од 2002. године.

Издавач:

Институт за политичке студије
Београд, Светозара Марковића бр. 36
тел. 33-49-204, 30-39-380
E-mail: ipsbgd@eunet.rs
www.ipsbgd.edu.rs

За издавача:

др Живојин Ђурић

Главни и одговорни уредник:

др Момчило Суботић, научни саветник

Редакција:

Др Момчило Суботић, др Драган Марковић, проф. др Зоран Милошевић,
проф. др Јован Базић, др Владан Станковић, др Сања Шуљагић,
проф. др Драган Јовашевић, мр Александра Мирковић,
мр Миодраг Радојевић

Секретари:

Јелена Тодоровић
Душан Достанић

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Савет часописа:

проф. др Мирољуб Јевтић, др Никола Жутић, др Драган Новаковић,
проф. др Дарко Маринковић, проф. др Брацо Ковачевић,
проф. др Урош Шуваковић, др Снежана Грк,
проф. др Димитриј Константинович Безњук,
проф. др Петар Ковачич Першин,
проф. др Михаил Лобанов

Слог штампа:

ESELOGE d.o.o. Београд

Тираж:

300 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати било у
целини, било у деловима, без изричите сагласности Уредништва.

САДРЖАЈ

Тема броја:

КОСОВО И МЕТОХИЈА, ПИТАЊЕ ИДЕНТИТЕТА И СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА

<i>Момчило Суботић</i>	
ПЛАТФОРМА О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	1
<i>Зоран Петровић Пироћанац</i>	
КОСОВО И МЕТОХИЈА - ОД ДРЕЗДЕНСКОГ КОНГРЕСА ДО ПОЧЕТКА СЕЦЕСИЈЕ АЛБАНАЦА	23
<i>Сања Шуљагић</i>	
ОГЛЕД О ЗАСНИВАЊУ СРПСКОГ ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА	45
<i>Милош Алексић</i>	
ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА	79

СРБИЈА – ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА

<i>Драган Ж. Марковић</i>	
ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА СВОЈИНСКИХ ОДНОСА И ДЕМОКРАТСКИХ КАПАЦИТЕТА ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА	101
<i>Анкица С. Шобот</i>	
ПОГЛЕД НА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ РОДНИХ УЛОГА И МОДЕЛА ПОНАШАЊА	117
<i>Весна М. Милановић, Ивана Д. Булут</i>	
РЕГИОНАЛНО И ГРАНСКО РЕСТРУКТУРИРАЊЕ ГЛОБАЛНИХ КОНКУРЕНАТА	145

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

<i>Миша Стојадиновић, Дејана Вукчевић</i>	
ОДНОС ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И МОРАЛА У САВРЕМЕНОМ ДЕМОКРАТСКОМ ДУШТВУ	167
<i>Радослав Гађиновић</i>	
СПОЉНИ ОРУЖАНИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ	183

<i>Милена Пешић</i>		
МЕДИЈСКЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ И ЈАВНИ ПОЛИТИЧКИ ДИСКУРСИ		203

**РЕЛИГИЈА, ИЗБОРНА ПРАВА,
РУСИЈА У ШТАМПИ СРБИЈЕ**

<i>Никола Младеновић</i>		
УЛОГА РЕЛИГИЈЕ У ПРОГРАМИМА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У СРБИЈИ		233
<i>Мирољуб Јевтић</i>		
АРАБИЗАЦИЈА НЕАРАПСКИХ МУСЛИМАНА И АНТРОПОЛОШКА ПРОМЕНА АРАПА		255
<i>Драган Јовашевић</i>		
ОДГОВОРНОСТ ЗА КРШЕЊЕ ИЗБОРНИХ ПРАВА		275
<i>Синиша Атлагић, Ана Милојевић</i>		
РУСИЈА У ОГЛЕДАЛУ ШТАМПЕ У СРБИЈИ: АНАЛИЗА САДРЖАЈА ТРИ ДНЕВНА ЛИСТА У ПЕРИОДУ ОД МАЈА 2010. ДО МАЈА 2012. ГОДИНЕ		297

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

<i>Момчило Суботић</i>		
ЂУРО ВИЛОВИЋ ОД ЖУПНИКА ДО ЧЕТНИКА		327
<i>Душан Гујаничић</i>		
БЕЗБЕДНОСНА ФУНКЦИЈА ДРЖАВЕ		339

CONTENTS

This issue's topic:

KOSOVO AND METOHIJA, THE QUESTION OF IDENTITY SERBIAN AND NATIONAL INTEREST

<i>Momcilo Subotic</i>	
PLATFORM ON KOSOVO	1
<i>Zoran Petrovic Pirocanac</i>	
KOSOVO-ET-METOCHE- DU CONGRES DE DRESDE AU COMMENCEMENT DE LA SECESSION ALBANAISE	23
<i>Sanja Suljagic</i>	
AN ESSAY ON FORMATION OF SERBIAN ETHNICAL IDENTITY	45
<i>Milos Aleksic</i>	
CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF SERBIAN NATIONAL INTEREST	79

SERBIA - PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

<i>Dragan Z. Markovic</i>	
DEVELOPMENT PROSPECTS OWNERSHIP AND DEMOCRATIC CAPACITIES OF POLITICAL INSTITUTIONS	101
<i>Ankica S. Sobot</i>	
LOOKING AT SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SERBIA FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER ROLES AND GENDER BEHAVIOR PATTERN	117
<i>Vesna M. Milanovic, Ivana D. Bulat</i>	
REGIONAL AND INDUSTRIAL RESTRUCTURING OF GLOBAL COMPETITORS	145

ESSAYS AND STUDIES

<i>Misa Stojadinovic, Dejana Vukcevic</i>	
THE RELATIONS BETWEEN POLITICS AND MORALITY IN THE CONTEMPORARY DEMOCRATIC SOCIETY	167
<i>Radoslav Gacinovic</i>	
FORMS OF FOREIGN ARMED THREATS TO SECURITY CAPACITY OF THE STATE	183
<i>Milena Pesic</i>	
MEDIA MANIPULATION AND PUBLIC POLITICAL DISCOURSE	203

**RELIGION, ELECTORAL RIGHTS,
RUSSIA IN SERBIAN PRESS**

<i>Nikola Mladenovic</i>		
THE IMPORTANCE OF RELIGION IN PROGRAMES OF SERBIAN POLITICAL PARTIES		233
<i>Mirosljub Jevtic</i>		
ARABIZATION OF NO-ARAB MUSLIMS AND ANTROPHOLOGICAL CHANGES OF ARABS		255
<i>Dragan Jovasevic</i>		
RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF ELECTION LAW		275
<i>Sinisa Atlagic, Ana Milojevic</i>		
RUSSIA IN THE MIRROR OF SERBIAN PRESS		297
POLEMICS AND REVIEWS		
<i>Momcilo Subotic</i>		
FROM VICAR TO CHETNIK		327
<i>Dusan Gujanicic</i>		
SECURITY FUNCTION OF STATE		339

Уводник

Тема првог броја Политичке ревије за 2013. годину је *Косово и Метохија, питање националног идентитета и српског националног интереса*. Преговори које власт води са представницима ПИС из Приштине и европских и америчких медијатора, и њиховог покушаја отимања КиМ из састава Србије (М. Суботић), затим детаљно презентовање „отварања“ питања Косова и Метохије у политици Коминтерне и КПЈ од Дрезденског конгреса (1928), и његова даља еволуција у албанско противправно и насилно подржављење овог, кључног, дела српске државе (З. Петровић), определили су нас да у тему броја уврстимо питање српског националног идентитета (С. Шуљагић), као и питање српског националног интереса, посматраног упоредном анализом, тј. како су национални интерес поимале политичке странке и политичари у време рађања демократије и вишестраначја у Србији, у IXI веку, а како то чине данашње политичке странке и политичари у Србији.

У другом делу налазе се радови који се баве питањем својинских односа и демократских капацитета политичких институција у Србији, те перспективама развоја Србије у условима економске кризе и транзиције.

Рубрика *Огледи и студије* садржи пет разноврсних, актуелних и занимљивих радова наших сарадника. Сваки на свој начин привлачи пажњу и знатижељу стручне и читалачке јавности. Почев од разматрања односа између политике и морала у савременом друштву, спољних облика угрожавања безбедности државе, затим занимљив рад о арабизацији неарапских муслимана и антрополошке последице које из тога произлазе, као и чланак који се бави питањем односа међународног кривичног права и суверенитета.

У четвртном делу можете прочитати вредне радове који разматрају теме попут улоге религије у програмима политичких партија у Србији, питање одговорности за кршење изборних права, као и виђење Русије из угла штампе у Србији.

Најзад, у рубрици осврти и прикази можете прочитати и два веома добра приказа књига које су део богате издавачке продукције нашег Института.

Обавештавамо вас поштовани сарадници да и даље шаљете ваше чланке и тако наставимо успешну сарадњу. Рок за слање ваших радова је 20. април 2013.

Главни и одговорни уредник
др Момчило Суботић, научни саветник

Радови сарадника Института за политичке студије
реализовани су у оквиру пројекта 179009

Тема броја:
**КОСОВО И МЕТОХИЈА,
ПИТАЊЕ ИДЕНТИТЕТА И
СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ
ИНТЕРЕСА**

1

Момчило Суботић

ПЛАТФОРМА О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

23

Зоран Петровић Пироћанац

КОСОВО И МЕТОХИЈА - ОД ДРЕЗДЕНСКОГ
КОНГРЕСА ДО ПОЧЕТКА СЕЦЕСИЈЕ АЛБАНАЦА

45

Сања Шуљагић

ОГЛЕД О ЗАСНИВАЊУ СРПСКОГ ЕТНИЧКОГ
ИДЕНТИТЕТА

79

Милош Алексић

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ
НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА

УДК:
32(497.11:497.115)“2013”

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 1-21.

Момчило Суботић*
Институт за политичке студије, Београд

ПЛАТФОРМА О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

Сажетак

Аутор у чланку најпре анализира председникову Платформу, која се заснива на Уставу Србије и Резолуцији 1244 СБ ОУН, у којима се КиМ третира као саставни и неotuђиви део Републике Србије. У њој се председник Николић првенствено бави питањем Срба у Покрајини; Аутономна заједница српских општина (ЗСО) у чланку је детаљно анализирана. Владина Резолуција и тачке у којима она одступа од Платформе послужиле су аутору да детаљније анализира и овај документ, као и реаговања спољних актера и представника ПИС и неких албанских интелектуалаца из Приштине и, посебно, српских лидера са КиМ и целокупног српског народа у Покрајини, који одбија сваку могућност да живи у независној држави Косово, страхујући да имплементација досадашњих споразума, као и даљи преговори између представника Владе Србије и Привремених институција из Приштине воде ка томе циљу.

Кључне речи: Председникова Платформа, владина Резолуција, Бриселски преговори, спољни актери, реаговање СПЦ и косметских Срба...

ПРЕДСЕДНИКОВА ПЛАТФОРМА

После дуго најављиване Платформе о Косову и Метохији Влада Србије је донела два документа, заснована на платформи председника Томислава Николића која је проглашена тајним докумен-

* Виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

том. То су Резолуција о КиМ и њено Образложење. То је једанаеста резолуција о Косову и Метохији од избијања српско-албанског сукоба. Председникова Платформа, међутим доживела је кључне измене у облику „ублажавања оштрих ивица“, што је изазвало многе недоумице у вези са овим документима и политиком „и ЕУ и Косово“, као и оштро негодовање политичких првака косметских Срба.

Председник Николић је дуго најављивао своју платформу, и пре њеног обелодањивања извршио многе консултације најпре са спољним центрима моћи, превасходно западним, а затим и са водећим националним институцијама, Српском православном црквом и САНУ. СПЦ и САНУ су свесрдно подржале председников политички концепт; док нам реакције западних центара на саму платформу нису познате. Наиме, о председниковој Платформи, као и о донесеној Резолуцији о КиМ, институције ЕУ упорно ћуте, и у први план истичу „наставак дијалога Београда и Приштине и имплементацију постигнутих споразума“. У том смислу са пуно похвала говоре о раду нове владајуће коалиције у Србији.

Не можемо да одмах не уочимо једну необичност: наиме, председникову платформу Запад није одбацио, а свесрдно су је подржале САНУ и СПЦ. То у тренутној констелацији није логично.¹⁾ Или је можда Запад знао да ће Влада модификовати председникову платформу и донети нешкодљиву резолуцију. Запад тражи само „дела“. И то редом: од имплементације досадашњих договора, а затим распуштање институција државе Србије на северном Космету, захтев Косова да уђе у УН, тј. да га Србија у томе не спречава, као и да га не спречава у његовом путу ка ЕУ, и најзад да Србија потпише са Косовом правно-обавезујући споразум о добросуседским односима. То су услови који се све чешће чују у круговима ЕУ за добијање датума за отпочињање преговора о учлањењу. Тражи дакле дијалог Београда и Приштине којим ће се анулирати и Платформа и Резолуција. Али да видимо шта садржи председникову, првобитну, платформу.

Председник се у Платформи позива на Устав Србије и Резолуцију 1244 СБ УН, у којима се КиМ третирају као саставни и неотуђиви део Републике Србије. Он предлаже обједињавање тзв.

1) Кад је председник Николић затражио помоћ САНУ око Косова и Метохије, прича се да је академик Бећковић одговорио да је сад прекасно, јер Влада својом политиком имплементације договора својих претходника са Приштином, увелико спроводи политику независног Косова. Осим тога о председниковој платформи се није расправљало на Скупштини САНУ, већ је само подржала од петорице чланова Извршног одбора.

техничког и политичког дијалога, тј. тражи јединствено решење за КиМ. Платформа полази од становишта: „ништа није договорено док све није договорено“. Друкчије речено, Николић тражи да се убудуће не закључују парцијални договори у оквиру техничког дијалога, јер би они водили слабљењу преговарачке позиције Србије и резултирали буи променом стања на терену у корист самопроглашене државе Косово.

Кључне тачке председникове платформе свODE се на: успостављање Заједнице српских општина (ЗСО); успостављање специјалног статуса за сеоске енклаве у којима Срби и други неалбанци чине већинско становништво; уговорна заштита поседа СПЦ; правна гаранција за повратак расељених лица са Косова и Метохије и њихових потомака; одређивање Косова у његовом највишем правном акту (не каже се којем) као демилитаризоване зоне; успостављање правних механизма који би онемогућили доношење одлука прегласавањем у питањима која задиру у надлежност ЗСО-а и права српског и другог неалбанског становништва на КиМ; трајно решавање имовинских права.

Томислав Николић се у својој Платформи превасходно бави питањем Срба на КиМ, питањем њиховог опстанка, као и опстанка овог дела српске државе. Отуда је разумљиво што се не упушта у унутрашњу организацију остатка КиМ на којем Албанци чине већину. У том смислу потпуно је сувишна и реченица којом Николић предлаже поделу Косова и Метохије на неколико региона од којих би један био српски (ЗСО). Он у Платформи инсистира на „очувању целовитости државне територије и суверенитета Србије као о дугорочном државном и националном циљу“, али се не каже да ли Косово и Метохија у целини чини јединствено бирачко тело Србије или такво тело чине само грађани ЗСО и у сеоским енклавама заједно са грађанима Србије без остатка Косова и Метохије. Јер ако је Косово и Метохија саставни део бирачког тела Србије, оно тада учествује у формирању и раду државних органа Србије...²⁾

ЗСО је кључна идеја председникове Платформе. Ради се дакле о српској аутономији у оквиру аутономног Косова, који је саставни део Србије. Идеја ЗСО је својеврстан одговор на притисак ЕУ и Запада, превасходно Немачке, на тзв. паралелне институције на северу Косова. ЗСО би представљала територијалну аутономију Срба у четири северне општине (Северна Митровица, Зубин Поток, Зве-

2) Проф. др Ратко Марковић, „Председникова Платформа“, *Печат*, 11. јануар 2013, 12.

чан и Лепосавић)), али и „друге општине са већинским српским и мањинским становништвом“, попут Грачанице, Штрпца, Горе.... Та заједница имала би извршно веће, скупштину и своју полицију као део полицијских снага КиМ.

Аутономија би имала и изворне надлежности у просвети, здравству, спорту, култури, информисању, заштити животне средине, просторном планирању, пољопривреди, шумарству, водопривреди, рударству, фискалној политици и финансијама. Све ове области могле би допунски да се финансирају из буџета Србије.

Предвиђена су и тужилаштва у првом степену, а судови би одлучивали у споровима о основним личним односима, правима и обавезама грађана. Аутономна полиција била би део полицијских снага Косова, али би деловала „под ауторитетом“ Извршног већа ЗСО.

Аутономна заједница самостално одлучује о изгледу свог грба, заставе и химне.

ЗСО би сачињавала Скупштина, као представнички орган одлучивања и Извршно веће, што говори о државним елементима српског ентитета. Председникова Платформа не утврђује детаљнију структуру органа ЗСО-а, већ то препушта политичком дијалогу.

Сама Скупштина АП КиМ би се састојала из два дома, у којој би горњи дом представљао Дом региона и верских заједница, а доњи дом би био Дом грађана. У Дому грађана би српско и неалбанско становништво било заступљено у складу са гарантованим квотама и изборним резултатима.

ЗСО, иако територијално одвојена, била би политички и функционално повезана са српским сеоским енклавама, које би уживале специјални статус, право на локалну самоуправу у основним политичким и економским питањима. То се односи на органе унутрашњих послова, судове у првом степену, као и надлежности у области образовања, здравствене заштите и друго. Веома тешко је замислити како и колико би се остваривала ова српска локална самоуправа, територијално одвојена од ЗСО-а, у непријатељском албанском окружењу. Аутономија предвиђа непосредну сарадњу органа ЗСО са органима Републике Србије, као и право на допунско финансирање из буџета Србије. Била би двоструко гарантована- највишим правним актом Косова и јавном декларацијом представника међународне заједнице.

Кад је реч о заштити права и поседа СПЦ на Косову у Платформи је као пример наведен Латерански уговор, закључен 1929. између папе и државе Италије. Како истиче професор Ратко Марковић, ово поређење са папском државом није адекватно, осим ако се не полази од става да је Косово држава. „Јер, Латерански уговор је међудржавни уговор, закључен између Ватикана и Италије. Њиме се признаје врховна духовна и световна власт папе над државом ватиканског града (Ватиканом)...И кад би СПЦ на Косову имала такав статус, то говори о њеном двојаком правном положају-једног у Србији без Косова, другог на Косову“.³⁾ Ни представници СПЦ, односно Одбор за КиМ Светог архијерејског синода, не прихватају успостављање уговорног односа са између СПЦ и власти у Приштини, сматрајући да би то значило признавање косовске независности и њене владе. Протојереј ставрофор др Велибор Џомић, из Правног савета Митрополије црногорско-приморске, сматра да ни српски (Николићев) предлог за формирање дводоме Скупштине АП КиМ, са домом региона и верских заједница није у складу са Уставом Србије, јер је у супротности са одвојеношћу државе и цркве.

Платформа предвиђа да Косово и Метохија својим највишим актом буде одређено као демилитаризована зона, у којој би као једина легална наоружана формација била Косовска полиција и Аутономна полиција ЗСО-а, као њен саставни део. Демилитаризовани статуса Косова гарантовале би војне снаге ЕУ, Србије и Албаније.

У свом обраћању јавности Николић је између осталог истицао: „... Све што бисмо урадили испод нивоа резолуције не би било добро за Србију“, те да ни Влада ни парламент, па ни опозиција не виде Косово као независну државу и да се то неће променити. Косово видимо искључиво по Уставу Србије. Будући преговори ће да произведу и закон о КиМ који проистиче из Устава...“⁴⁾

Премијер Ивица Дачић, такође полази од става да Србија никада неће признати једнострано проглашену независност Косова, и истиче: „Наш циљ је стварње предуслова да српска заједница буде у могућности да јача, развија се, живи у миру и сигурности истичући посебност у односу на централну приштинску власт“, те додао да државни документи предлажу организацију живота наших су-

3) Проф. др Ратко Марковић, исто, 11.

4) Према: П. Васиљевић, „Јединство за одбрану Косова“, *Новости*, 10. јануар 2013. 2.

народника у оквиру Косова које није међународно признато. Видимо, дакле, да премијер Дачић тежиште ставља на мир, сигурност и самосталан развитак „српске заједнице“ (Дачић не каже српског народа што је уставна дефиниција) на Косову које није међународно признато. Он при томе каже да ће са Кетрин Ештон разговарати о српским институцијама на Косову и посебности „српске заједнице“, те да ће на основу платформе предложити да се укине парализа паралелизма институција, не дирајући у територију КиМ по Резолуцији 1244. Другим речима, Дачић инсистира на изналажењу решења за српске институције на северу Косова које ће задовољити обе стране, и органе ПИС и Србе са севера. Притом је упитао: „чије ће да буду институције на северу Косова, ако не институције Србије.

Дачић истиче и да је Србија спремна и на нове уступке у превазилажењу потешкоћа у односима између српског и албанског народа. Не наводећи које и какве. Разговараћемо о свему осим о признавању независног Косова....Прекид дијалога био би као да пуцамо сами себи у ногу, јер би то прекинуло европске интеграције. Отуда, паралелно са дијалогом у Бриселу, Србија жели да добије **датум** за почетак преговора са ЕУ. Као мотив уласка у ЕУ Дачић наводи општи и економски интерес Србије.

Премијер је затим додао да Платформа остаје државна тајна, да се не би унапред откривали сви циљеви преговора. Јер, Дачић додаје: „Где сте видели да се са неким преговара, а да му унапред кажете шта желите да постигнете? Па, Словенци и Хрвати су се пола деценије заклињали у братство и јединство, а у ствари су тежили независности. Нема везе са здравим разумом да објављујемо шта нам је коначни циљ“. Ова изјава премијера је прилично збуњујућа, а још је непримереније некакво поређење са Словенцима и Хрватима.⁵⁾

ВЛАДИНА РЕЗОЛУЦИЈА

На седници Скупштине Србије, која је одржана 13. јануара 1013, Влада Србије је поднела Резолуцију и њено Образложење којим је извршено „ублажавање ивица“ претходне платформе. Николић је прочитао ставове из Платформе које влада није хтела да уврсти у Резолуцију. Указаћемо на два таква става: „Влада Репу-

5) Исто, 3.

блике Србије ће у циљу заштите државних интереса у даљим договорима са ПИС у Приштини полазити од тога да свако решење, било општег или неког посебног питања (...) мора да буде у складу са Уставом Републике Србије и Резолуцијом СБ УН 1244⁶. И други: „У оквиру тзв. техничког дијалога за области енергетике и телекомуникација, који је услов за отпочињање преговарачког процеса са ЕУ, влада неће омогућити промену стања на терену у корист ПИС, слабљење преговарачке позиције Србије у политичком дијалогу на високом нивоу и потенцијалну дестабилизацију безбедносних прилика“.⁶⁾

Када је ДС (Горан Богдановић) поднео амандман којим подржава првобитну Николићеву платформу, што је личило на велики политички обрт, али су демократе овај потез објашњавали намером да „истерва начистац“ владајућу коалицију и натера је да обелодани коју Платформу прихвата, да ли првобитну или неку промењену. „Ми смо апсолутно и резолутно против првобитне Платформе председника Николића коју су подржали косовски Срби“, (Платформа коју су подржали СПЦ и Извршни одбор САНУ, М.С.) истакао је председник Посланичког клуба ДС Борислав Стефановић, а затим додао: Јавност је збуњена и има право да зна коју Платформу усваја Скупштина; а у кога ће другог грађани да се поуздају да их заступа, ако не у ДС?⁷⁾

Стефановић овде износи очигледну политичку и логичку противречност, да су демократе против платформе коју подржавају косовски Срби, и да једино њима грађани верују. Након што је Дачић обелоданио Платформу (другу, измењену) ДС је повукао свој амандман.

Стекао се утисак да је Влади Србије важна било каква већина, за или против Платформе, за или против наставка дијалога са Приштином и приступања ЕУ. То само по себи говори о пољуљаној евроунијској политици владајуће коалиције. Када је реч о Платформи, тј. Резолуцији, односно њеном Образложењу, још увек није јасно зашто и како је дошло до муњевите промене председникове Платформе и њеног „ублажавања ивица“.

Резолуција о Косову и Метохији садржи уводни део или преамбулу у којем се између осталог наводи значај које АП КиМ имају у политичком, економском, безбедносном, културолошком, иденти-

6) Према: Никола Врзић, „Србија до Јариња, Косово до Њујорка“, *Печат*, 18. јануар 2013, 9.

7) Изјава Борислава Стефановића новинарима у холу Скупштине Србије

тетском и духовном смислу за Републику Србију; за државни и национални циљ очувања целовитости државне територије, омогућавање бољег живота за све грађане приступањем Европској унији, те демографски опоравак; полази се од тога да свако решење за КиМ мора да буде у складу са Уставом Републике Србије и Резолуције СБ УН 1244; прихватају се и потврђују ставови из свих резолуција, декларација и одлука Народне скупштине Републике Србије о КиМ, као и одлуке Генералне скупштине и СБ УН ; те указује на неопходност ширег институционалног, научно-академског и политичког искуства стеченог током два века развоја нововековне српске државности.. на остваривању овог националног и државног циља...

Резолуција Народне скупштине Републике Србије о основним принципима за политичке разговоре са ПИС на Косову и Метохији садржи седам тачака. У тачки 1. Скупштина на основу Политичке платформе утврђује основне принципе за политичке разговоре са ПИС у Приштини, Република Србија, у складу са међународним правом, Уставом и вољом грађана, не признаје и никада неће признати једнострано проглашену независност Косова (а); даље се наводи да је „циљ разговора стварање услова за српску заједницу и све друге националне заједнице на Косову и Метохији, којима се гарантује сигурност и пуна заштита људских права. Влада ће захтевати заштиту свих зајемчених права Србима на Косову и Метохији, право на повратак, имовинска права, као и расветљавање судбине несталих лица као и „да прати судске процесе окривљених за почињено етничко насиље над Србима“ (б); Влада је овлашћена да настави са имплементацијом већ постигнутих договора и споразума са представницима ПИС у Приштини, те да „у наставку дијалога о решавању техничких и политичких питања са представницима ПИС у Приштини и представницима међународне заједнице будуће споразуме постиже у складу са ставовима и основним циљевима ове резолуције, настојећи да се са представницима ПИС у Приштини постигне свеукупни договор“ (в); све надлежности које као резултат преговора буду поверене ПИС у Приштини биће потврђене уставним законом и пренете органима АПКИМ, у складу са Уставом, законима и другим прописима Републике Србије (г); ови разговори треба да допринесу бољем животу грађана, миру и стабилности *и европској будућности Србије и региона* (д); ови разговори са представницима ПИС у Приштини, треба да се одвијају

уз константан дијалог са представницима Срба са Косова и Метохије (ђ).

У тачки 2. наводи се да ће преговори тежити изналажењу споразумног и свеобухватног решења за КиМ, што би била чврста основа за изградњу трајног мира и безбедности за све људе који живе на простору јужне српске Покрајине.

У тачки 3. Република Србија истиче спремност на додатне уступке (не каже се које и какве) ради превладавања тренутног стања у односима између српског и албанског народа.

У тачки 4. истиче се значај који би косовско решење имало за „убрзане интеграције читавог региона Западног Балкана у Европску унију“.

У тачки 5. Резолуције Скупштина захтева од Владе да је редовно извештава о развоју догађаја, току разговора са представницима ПИС у Приштини у вези са Косовом и Метохијом, као и о спровођењу овде утврђених циљева, активности и мера за заштиту суверенитета, територијалног интегритета и уставног уређења Републике Србије.

Тачка 6. наводи да је Резолуција обавезујућа за све државне органе и организације, и она може бити измењена само новом скупштинском резолуцијом.

У тачки 7. пише да ће резолуција бити објављена у „Службеном гласнику Републике Србије“.

Уз Резолуцију донесено је и Образложење. Оно садржи уставни основ, разлоге за доношење резолуције, финансијска средства и разлоге за доношење резолуције по хитном поступку. Указаћемо на неке разлоге за доношење ове резолуције, на оне који се не налазе у Резолуцији. Тако се каже да је Република Србија у досадашњем току политичког процеса, упркос и након нелегалне једнострано проглашене независности Косова, својим поступцима пружила ПИС у Приштини ограничени правни и међународни субјективитет и легитимитет, те да разговори треба да буду вођени о превазилажењу институционалних паралелизама на подручју АП КиМ, не задирући у питање међународног и државно-правног статуса ПИС у Приштини. Циљ је успостављање органа власти на подручју Покрајине који би били признати од свих страна укључених у процес и успостављање чврстих правних и политичких гаранција на нивоу Покрајине и међународне заједнице за политичка, територи-

јална и друга права националних заједница на читавом подручју Покрајине.

Даље се каже да Република Србија посебно инсистира на:

А) успостављању Аутономне заједнице српских општина на КиМ коју би чиниле територијална аутономија четири општине северног Косова и Метохије и друге општине са већинским српским и мањинским становништвом (нпр. Грачаница, Штрпце, Гора итд.), засноване на посебном Статуту о аутономији ЗСП на КиМ и јемчене Уставом Покрајине и јавном декларацијом представника међународне заједнице укључених у процес .

Изворне надлежности и елементи унутрашњег уређења Аутономије заједнице српских општина на КиМ биће усаглашени кроз политички дијалог. У Образложењу Резолуције Република Србија сматра да српска аутономија подразумева изворне надлежности у областима: просвете (основног, средњег и високог школства); здравства (сви нивои здравствене заштите); спорта; културе; јавног информисања; заштите животне средине, креирање и спровођење политике животне средине и одрживог развоја; просторног планирања, пољопривреде; шумарства; водопривреде; лова и риболова; правосуђа (тужилаштва у првом и судства у првом и другом степену, судови на подручју Аутономне заједнице српских општина на КиМ били би успостављени законима на нивоу Покрајине, али би споразумом који проистекне из политичког процеса било утврђено да закон мора да предвиди механизам путем којег грађани Аутономне заједнице српских општина преко својих представника утичу на избор и састав судова. Ови судови одлучивали би у споровима о основним личним односима, правима и обавезама грађана на подручју ЗСО; унутрашњих послова (Аутономна полиција била би у формалном смислу део полицијских снага КиМ, а функционисала би под ауторитетом Извршног већа Аутономне заједнице српских општина на КиМ, на територији Аутономије и у складу са овлашћењима која су дефинисана законима у сагласности са највишим правним актом АП КиМ и Статутом Аутономне заједнице српских општина на КиМ); рударства; енергетике; телекомуникација; трговине и економске политике; извршно веће има искључиву надлежност у питањима трговине и организације сајмова на територији Аутономне заједнице српских општина; фискалне политике и финансија; јединствени регистри привредних друштава, друштвено-политичких организација и верских заједница; органи Аутономне заједнице српских општина имали би Уставом АП КиМ гарантова-

ну могућност непосредне сарадње са органима Републике Србије, као и право на допунско финансирање из буџета Републике Србије; Аутономна заједница српских општина имала би право да одлучује о изгледу и употреби својих симбола (грба, заставе, химне), док је законом на нивоу Покрајине уређена употреба симбола Покрајине, као и заједничка употреба симбола Покрајине и територијалне аутономије; Аутономна заједница српских општина има Скупштину Аутономне заједнице и Извршно веће Аутономне заједнице које би вршиле послове из делокруга Заједнице утврђене Статутом;

Б) успостављање специјалног статуса за сеоске енклаве у којима Срби и други неалбанци чине већинско становништво, и евентуално Гора уколико ово подручје не жели да уђе у састав Аутономне заједнице српских општина на КиМ; полазну основу приликом одређења ове територије имала би етничка структура која је постојала пре етничког чишћења; изворне надлежности односиле би се на структуру органа унутрашњих послова за дата подручја, правосуђе у првој инстанци, просвету, здравство, као и питања која задиру у област основних политичких и економских права; споразумом може бити утврђено да подручја специјалног статуса поједине од ових надлежности врше у сарадњи са органима Аутономне заједнице српских општина, у складу са законима и прописима који важе у Покрајини.

В) успостављање посебног уговорног односа између Српске православне цркве и ПИС у Приштини; Овим уговором, који би требало да узме у обзир искуства из статуса РКЦ у Италији, требало би да буде утврђена међународно валидна гаранција за објекте СПЦ, црквене поседе и деловање СПЦ на подручју Покрајине; детаљи треба да буду усаглашени са представницима СПЦ;

Г) да у Уставу АП КиМ буде предвиђена трајна гаранција за повратак лица расељених са Косова и Метохије и њихових потомака на основу политичког решења усвојеног преговорима; потребно је усвајање Закона о повратку на нивоу Покрајине; потребно је на територији Аутономне заједнице српских општина на КиМ, обезбедити услове за одржив повратак;

Д) резултат преговора мора да буде стварање ефикасног правног и организационог механизма који би омогућио укључивање представника српског и другог неалбанског становништва у рад и одлучивање свих институција и органа власти АП КиМ, без мајоризације од стране албанских представника у тим институцијама и органима власти; Српска страна предлаже поделу АП КиМ на

неколико региона, од којих би један засебан представљала Аутономна заједница српских општина на КиМ; Српска страна предлаже формирање дводоме Скупштине АП КиМ, у којој би горњи дом представљало Дом региона и верских заједница, а доњи дом би био Дом грађана; у складу са овим предлогом, у Дому региона и верских заједница би сви региони и главне верске заједнице били равноправно заступљени, а у Дому грађана би српско и неалбанско становништво било заступљено у складу са гарантованим квотама и изборним резултатима; председавајући једног од два дома, као и потпредседник другог од два дома, требало би да буду представници српског и неалбанског становништва за које се изјасни већина представника изабраних из редова српског и неалбанског становништва у том дому; морају постојати механизми који би онемогућили прегласавање у питањима која директно задиру у надлежности Аутономне заједнице српских општина на КиМ и права српског и неалбанског становништва у АП КиМ;

Е) имовинска питања морају да буду трајно решена у складу са важећим међународним конвенцијама..., а свакако ради успостављања правне сигурности и стабилног пословног и инвестиционог окружења на територији АП КиМ.

У поднаслову Финансијска средства стоји да за провођење ове резолуције нису потребна додатна финансијска средства.

У поднаслову Разлози за доношење резолуције по хитном поступку, каже се да је то учињено „како би се, у што краћем року, заузели ставови и определио даљи правац деловања државних органа и других јавних чинилаца по том питању и тиме спречило наступање штетних последица по рад органа и организација“.⁸⁾

Резолуција је прихваћена убедљивом већином од 175 гласова, против је било 19 посланика из ДСС и Борислав Пелевић, док је ЛДП раније изашао из сале.

РЕЗОЛУЦИЈА НИЈЕ У СКЛАДУ С ПЛАТФОРМОМ

Да Резолуција није у складу са платформом коју им је Николић раније представио, указали су председници општина са севера Косова у отвореном писму председнику Николићу. То се посебно односи на део платформе у којем су „посебно подржани ставови да се не постижу парцијални договори са привременим институцијама

8) Сајт Владе Републике Србије <http://www.srbija.gov.rs/>

самоуправе у Приштини у оквиру такозваног техничког дијалога и став да ништа није договорено док све није договорено“. Јер наставак преговора на техничком нивоу и имплементација постигнутих договора представља-како истичу српски представници са севера КиМ- индиректно признавање независности такозване републике Косово. Посебну забринутост српски представници са севера КиМ исказују за институције на северу КиМ, јер су оне главни гарант опстанка Срба на КиМ; тамо где нема српских институција нема ни Срба. Стога они захтевају да свака евентуална будућа промена платформе буде усаглашена са представницима Срба са КиМ.

Данас је сваком јасно да политика Европске уније према Србији, коју диктира моћна Немачка, од Србије тражи да: угаси све институције државе Србије на КиМ; да не блокира независно Косово на његовом путу ка ЕУ (Косово је у фази израде студије о изводљивости), да са тим независним Косовом потпише правно обавезујући споразум о добросуседским односима, да помогне Косову да постане чланица УН... Јер, шта значе бриселски договори о интегрисаном управљању границом, или косовско држављанство за Србе на КиМ. Уосталом, и кад бисмо добили датум за почетак преговора о уласку у ЕУ, да ли су сви ови уступци који значе урушавање националног и државног идентитета, вредни тога далеког и неизвесног циља.

У предизборној кампањи Томислав Николић је обећао да ће питање Косова и Метохије вратити под окриље УН. Данас видимо да је то било лажно обећање, јер је актуелна политичка врхушка сувише срасла са бриселским и вашингтонским естаблишментом. Иначе, Николићева идеја је сасвим логична, јер је наш непосредни косметски стрмоглав почео када је Тадић косовско питање изместио из УН и ставио га под патронат Еулекса, када је 9. септембра 2010. заменио Јеремићеву резолуцију у УН својом, тачније вашингтонском и бриселском, који нису ништа друго до глобални шиптарски лоби. Њихов циљ је приволети Србију да призна и прихвати противуставну сецесију Косова. Иако то није ни логично ни оправдано, али нова власт је наставила политику старе; прихватила је све преговоре бивше власти (Борислав Стефановић) са представницима косовских Албанаца, правдајући то, потпуно неутемељено, наводном озбиљношћу државе Србије; потом је приступила имплементацији ИБМ; да би се затим Дачић почео, као раван с равним, састајати са Тачијем, а онда и, под притиском евроатлант-

ских покровитеља, проносити причу о пристанку Србије да под неким условима допусти Косову столицу у УН; за то време Србија би морала да се одрекне својих институција на северу КиМ, а све ово требало би да се потврди у сусрету Николића и Атифете Јахјага.

Премијер Дачић је признао да ЕУ врши притисак на Србију да Косову не прави сметње око чланства у УН. Рекао је између осталог да је: „Србија отворена и за то питање, као и за сва остала, како би се сва питања решила у потпуности“, те да је „за Србију неприхватљиво било какво парцијално решење уколико нема свеобухватног договора. Ако нема решења о статусу илузорно је разговарати о УН“. Иза ове скандалозне изјаве премијера, можда се крије Дачићева идеја о подели Косова и Метохије, а можда је у питању нешто много горе-потпуно предавање Косова Шиптарима. Вашингтон и Брисел су у свом сценарију наметнули и тзв. офицере за везу, што по свему личи на успостављање дипломатских односа Србије и Косова, заобилазним путем. Уследили су захтеви из ДСС-а због „Дачићеве капитулантске политике“, да премијер поднесе оставку. На све ово, као и на промену сопствене платформе, председник Николић је неуверљиво и слабо реаговао, да је „неприхватљиво“ да Косово добије столицу у УН. Николић није реаговао на промену платформе, и има се утисак да је све то унапред договорено.⁹⁾

На све ове слабости и „колебања“ српске власти хитно интервенишу из Брисела и Вашингтона, поготово из Берлина, притиском и новим уценама. Овог пута учинио је то немачки амбасадор у Београду, Хајнц Вилхелм. Вилхелм је отворено саопштио: „Поред повлачења из паралелних институција, важно је и да Србија престане да блокира Косово да постане члан низа европских и међународних институција...И чланство Косова у Уједињеним нацијама је једно од питања које треба да се нађе „на столу“ у Бриселу. Па, и сам премијер Ивица Дачић је рекао да је Србија спремна да разговара о свему, па и о томе“.¹⁰⁾

Наиме, не треба заборавити да је Николић са својом првобитном платформом упознао западне амбасадоре, који су о томе обавестили своје централе. А онда је уследила њена модификација и

9) У резолуцији се не помиње ни став из председникове платформе о демилитаризацији Косова коју би гарантовале снаге ЕУ, Србије и Албаније, нити се питање војске и безбедности на КиМ уопште помиње.

10) Хајнц Вилхелм, „Столица у УН стиже на ред“, *Новости*, 24. јануар 2013, 2, разговарала Д. Милинковић

измењена резолуција! Оно што не треба губити из вида јесте чињеница да су актуелну власт, баш као и претходну 2008, саставили западни центри моћи. Са циљем да та евроатлантска власт дефинитивно реши питање Косова; постепеним признавањем његове независности.

Овде бисмо истакли и да Уставни суд Србије још не одговара на поднесак ДСС о оцени уставности владиних уредби о споразумима са ПИС. Надајући се, ваљда, реализацији Резолуције о КиМ.

Каква судбина очекује Србе у независној држави Косово показује и вандалски пир Шиптара који су, након уклањања споменика терористима у Прешеву, широм Космета порушили многе споменике умрлих Срба, минирали гробнице, палили капеле, а спремали су се и за напад на српске богомоље и храмове. Посебну врсту понижења шиптарски представници НАТО државе, приредили су за највећи хришћански празник Божић, хапшењем недужних српских младића на литургији у Грачаници и протеривањем директора Канцеларије за КиМ Александра Вулина. Сценарио понижавања државе Србије настављен је Еулексовом забраном председнику Николићу да посети Србе на Косову и Метохији.

КАКО КОСОВСКИ АЛБАНЦИ ВИДЕ ПЛАТФОРМУ И РЕЗОЛУЦИЈУ ДРЖАВЕ СРБИЈЕ

Иако је општепознато да косметски Албанци плебисцитарно, као један, стоје на становишту независног Косова, и одбијају сваку везу са државом Србијом, навешћемо став Азема Власија бившег комунистичког лидера из Приштине.

Данас Власи наступа као политички аналитичар који сматра да две стране у Бриселу не треба да договарају ишта што је везано за унутрашње уређење Косова, јер је то питање за независну косовску државу. Оне треба да разговарају само о појединим питањима. „То је да Србија преузме обавезу у најкраћем року- да укине те паралелне структуре и да се организују ванредни избори у општинама на северу, и то је то. Иначе, та српска платформа, то је за Косово непостојећа ствар, јер се из те платформе види да и ова власт у Србији као да живи у Милошевићево време. Дају себи за право да одређују како ће бити уређено Косово, како ће Косово бити унутар Косова и то онако како је у Уставу записано, а унутар аутономије

Косова да три општине на северу (Власи зна да су у питању четири општине, али он то очигледно цинички ниподаштава) имају супер аутономију... Такве небулозе какве су написане у тој платформи, ја одавно нисам видео ни прочитао¹¹⁾

Власи захтева да Србија избаци Косово из свог устава, те да једино ЕУ и међународна заједница могу да „упростоје Србију да схвати да се о Косову и у вези са Косовом не може разговарати са стајалишта које је Србија дефинисала у платформи, већ могу само да се воде разговори о нормализацији односа две државе“¹²⁾

НИЈЕ СЛОМЉЕН ОТПОР СРБА

Гостујући на РТС, председник општине Косовска Митровица, Крстимир Пантић, рекао је да постоји страх да би договор о наплати ПДВ-а и акциза могао да буде злоупотребљен од стране Албанаца, те на тај начин заокружена независност Косова. Тако би, истиче Пантић, међународна заједница могла да закључи да даљи разговори нису потребни, да је питање севера Косова унутрашње косовско питање које треба да реше тамошње институције.¹³⁾

Затим је одржан митинг Косовској Митровици, пред више од 10.000 присутних, на којем су српски народ и његови представници донели декларацију у којој се каже да нико нема право да укида институције Србије које делују на северу Косова. Њоме се одбацују сви споразуми Београда и Приштине постигнути у Бриселу, уз посредовање ЕУ и оцењује се да нико нема право да „мења уставно-правни поредак“ и да „успоставља границе и царине са Србијом“ на прелазима Јариње и Брњак.

Том приликом је речено и да „никад и ни под којим условима нећемо да живимо у самопроглашеној држави Косово“! Властима у Београду је поручено да „воља, морал, јединство, слога, храброст, решеност и спремност на сопствену жртву зарад остваривања државног и националног интереса, а то је очување КиМ у саставу Србије, никада нису били већи“.

Председник Општине Косовска Митровица и заменик директора Владине Канцеларије за КиМ Крстимир Пантић, рекао је да

11) Види: Сајт Владе Републике Србије, интервјуисала Амра Зејнели

12) Исто

13) Из Пантићевог наступа на РТС, 22. јануара 2013.

„ако је неко у Приштини, Бриселу, Вашингтону, или понеко у Београду помислио да је сломио отпор Срба на Косову и Метохији, грдно се преварио“.

Слично је рекао и председник Општине Зубин Поток Славиша Ристић. И он је упутио поруку Београду: „Знамо за јадац. Истина је да су сви бриселски споразуми и хашке пресуде српском народу уперене ка томе да се силом интегришемо у независно Косово. Знамо да је властима и држави Србији тешко, али не можемо то да прихватимо“.¹⁴⁾

У Србији је, како истиче Мило Ломпар, постала владајућа-ре-негатска психологија. Она испуњава владајуће понашање и ствара друштвену патологију. Евроатлантска доминација у српској политици није донела ништа добро, осим тога она постаје све више анахрона јер се тежиште економске моћи и војнополитички процеси измештају на исток.

Са истока, из пријатељске Русије, нас упозоравају у какве ћемо невоље dospети ако будемо слепо и послушнички следили захтеве за учлањење у Европску унију. Тако Дмитриј Седов, руски публициста и аналитичар, истиче: „Период `преговора` ће се одуговлачити све док сепаратистичко расположење на југу Србије - у Бујановцу, Медвеђи и Прешеву, не буде доведено до тачке кључања, а потом ће се пренети на Рашку област и Војводину. После ће уследити `привремени отказ` Београду, јер у ЕУ не примају `државе са унутрашњом нестабилношћу`, и тиме ће почети завршни акт српске драме“.¹⁵⁾ Што се тиче (не)могућности сарадње Србије са Русијом уколико Србија постане део ЕУ, Седов каже да је та сарадња могућа, да је устав ЕУ не забрањује, али да постоје тихи механизми политике. И истиче, да ће Србија ће морати да спроводи политику ЕУ, као и допунски програм војнотехничке сарадње са НАТО-ом.

Седов уочава да је косовски Франкештајн веома користан Немачкој и САД. То је удар на православље на Балкану. У том смислу треба посматрати *Међународни трибунал за бившу Југославију и „Бондстил“*, који, како истиче Седов, представљају „главну поуку за Србе и посебно за српске политичаре, јер се у тим чињеницама огледа истински однос Запада према Србима као нацији“.¹⁶⁾

14) *Новости*, „Није сломљен отпор Срба“, 31 јануар 2013, 13.

15) Дмитриј Седов, „Хтели сте у ЕУ, сада сарађујете са НАТО-ом“, *Печат*, 18. јануар 2013, 22, разговарала Наташа Јовановић,

16) Исто, 23.

Путин у Русији зачиње „четврту империју“¹⁷⁾ наглашава Се-дов и сматра оправданим окретање вектора српске политике према Русији, који треба да почне изградњом `Јужног тока`. Јер „...У Европи не постоје за Србију спасоносни економски пројекти, зато се ствара јединствена Еуробанка која ће из ње исисавати сокове преко незајажљивих кредитних камата. И српска интелигенција ће добити широку могућност да приступи чишћењу клозета германском становништву. Сарадња са Русијом може донети узлет српској привреди, јер је Србија наш природно-историјски партнер и плацдарм за ширење утицаја у Европи. То су нова прерађивачка предузећа са руским сировинама, то су нови инфраструктурни пројекти, то су нове етапе у развоју туризма.“¹⁸⁾

Најзад, Путинова Русија је и до сада чврсто бранила српску позицију која се заснивала на међународном праву и очувању суверенитета и територијалне целовитости, тј. очувања Косова и Метохије у складу са Уставом Србије и Резолуцијом 1244, што представља кључну аргументацију за решавање српско-албанског питања. Потребно је само да актуелна српска власт не одустане од ових принципа.

Momcilo Subotic **PLATFORM ON KOSOVO**

Summary

In the paper author firstly analyzes the president's platform, which is based on the Constitution of Serbia and the UN Security Council Resolution 1244, in which Kosovo is treated as an integral and inalienable part of Serbia. President Nikolic primarily deals with the issue of Serbs in the province: autonomous community of Serbian municipalities (JCC) is also analyzed in detail. The government's resolution and the point in which it differs from platform serve author to analyze in detail present document, as well as reactions of external actors, representatives of PIS, Albanian intellectuals in Pristina and, in particular, Serbian leaders from Kosovo and the entire Serbian people in the province, which rejects any possibility to live in an independent Kosovo, fearing that the implementation of previous agreements, and further negotiations between the

---

17) Прва је Кијевска Русија, друга је била царска империја Рјуриковича – Романових, која је проширила православље на Евроазију, трећа је пролетерска империја – СССР, исто, 25.

18) Исто

Serbian government and the provisional institutions in Pristina leads to that goal.

Keywords: President's Platform, government resolution, the Brussels negotiations, external actors, responding to the Kosovo Serbs and the Serbian Orthodox Church.

ЛИТЕРАТУРА

- Васиљевић П., „Јединствени за одбрану Косова“, *Новости*, 10. јануар 2013.
- Вилхелм Хајнц, „Столица у УН стиже на ред“, *Новости*, 24. јануара 2013.
- Врзић Никола, „Србија до Јариња, Косово до Њујорка“, *Печат*, 18. јануар 2013.
- Марковић Рагко, „Председникова Платформа“, *Печат*, 11. јануар 2013.
- Новости, „Није сломљен отпор Срба“, 31. јануар 2013.
- Седов Дмитриј, „Хтели сте ЕУ, сада сарађујете са НАТО-ом“, *Печат*, 18. јануар 2013.
- Степић Миломир, *Косово и Метохија. Постмодерни геополитички експеримент*, ИПС, Београд, 2012.
- Суботић Момчило, „Косово и ЕУ-нова власт атара дилема“, *Национални интерес*, 3/2012.
- Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, ИПС, Београд, 2012.
- Терзић Славенко, „Косово и Метохија и нове стратегијске границе. Велика Албанија и „продор на Исток“, *Национални интерес*, 1/2006. ИПС, Београд, 2006.

Resume

After the president announced a long platform on Kosovo, Serbian government has adopted two documents, based on this platform. These are Resolution on Kosovo and its rationale. This is the eleventh resolution on Kosovo and Metohija after outbreak of the Serb-Albanian conflict. The president's platform, however, has experienced major changes in the form of "antialiasing", which caused many concerns about these documents, but also the policy of 'both the EU and Kosovo ', as well as sharp disapproval of the political leaders of Kosovo Serbs.

Key points of president's platform boil down to: the establishment of the Association of Serbian municipalities (JCC), the establishment of a special status for rural en-

claves where Serbs and other non-Albanians are in the majority; contractual protection of SPC property; legal guarantee for the return of displaced persons from Kosovo and Metohija and their descendants; determination of Kosovo in highest state legislation (does not say which) as a demilitarized zone; establishment of legal mechanisms to prevent the adoption of decisions by majority vote on issues that affect the jurisdiction of the JCC and the rights of the Serbian and other non-Albanians in Kosovo; permanent solution to the property rights .

JCC is the key idea of the president's platform. It is on Serbian autonomy within an autonomous Kosovo, which is an integral part of Serbia. The idea of the JCC is seen as a response to pressure from the EU and the West, notably Germany and the "so-called", parallel institutions in northern Kosovo. JCC would represent territorial autonomy for Serbs in the four northern municipalities (North Mitrovica, Zubin Potok, Zvečan and Leposavić), and "other municipalities with Serbian majority and minority populations," such as Gračanica, Strpce, Gora, etc. The communities would have an executive council, parliament and police as part of a Kosovo police.

Autonomy would also have its own functions policies such as education, health, sports, culture, information, environment, urban development, agriculture, forestry, mining, finance and fiscal policy. All these additional areas could be financed from the budget of Serbia, as well.

JCC would include institutions like Parliament, as the representative decision-making body and the Executive Council, which relates to state components of the Serbian entity. The president's platform does not establish detailed structure of ZSO organs, leaving space to political dialogue.

Platform on AP Kosovo Assembly recommends that it should consist of two chambers, in which the upper house would be the House of regions and religious communities, and the lower house would be Chamber of Citizens. In the House, Serbian citizens and non-Albanians should be represented according to quotas. Reasonable objection to this arrangement is position of church, since this kind of Church position in political representation of citizens is contrary to provisions of the Constitution of Serbia in which the church is separated from the state. Also representatives of the Serbian Orthodox Church and the Committee for Kosovo and Metohija of the Holy Synod, do not accept the establishment of a contractual relationship bet-

ween SOC and Pristina authorities, according to the Lateran agreement model between the Vatican and the Italian government, believing that it would mean recognition of Kosovo's independence and its government.

The difference from government resolution specifically refers to the platform part where "particularly supported views that do not achieve a partial agreement with the Provisional Institutions of Self-Government in Pristina in the so-called technical dialogue and attitude that nothing is agreed until everything is agreed." Because continuing negotiations on a technical level, the implementation of the agreements reached and an indirect recognition of the so-called Republic of Kosovo. Of particular concern are the Serbian representatives in northern Kosovo recognized by the institution in the north of Kosovo, because they are the main guarantee of the survival of Serbs in Kosovo and where without Serbian institutions there are no Serbs. Therefore, they require that every potential future changes in the platform should be compatible with the representatives of Serbs from Kosovo decisions.

Today it is clear that any EU policy towards Serbia, dictated by a powerful Germany, from Serbia seeks to: neglect all legitimate Serbian state institutions in Kosovo; prevent blocking Kosovo independence on its road toward EU membership (Kosovo is at the stage of feasibility studies), to those with an independent Kosovo signed a legally binding treaty on good neighborly relations; to help Kosovo to become a UN member. It seems that the political leadership of Serbia plays on one ticket - the map of the European Union. What is elsewhere meaning of Brussels agreement on integrated border management, or Kosovo citizenship for Serbs in Kosovo? After all, if we get a date to start negotiations for EU membership, are all mentioned reasons and separation of territory where the Serbian national and state identity were formed, worth for achieving that distant and uncertain goal?

УДК:
94(497.115)“19”

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 23-44.

Зоран Петровић Пироћанац*
Институт за политичке студије, Београд

КОСОВО И МЕТОХИЈА - ОД ДРЕЗДЕНСКОГ КОНГРЕСА ДО ПОЧЕТКА СЕЦЕСИЈЕ АЛБАНАЦА**

**Прилози за историјско-политички увод у трагедију
„земље високог ризика“**

Сажетак

У овој студији аутор презентује елементе за кратку историју српских „земаља високог ризика“, како се још дефинише Космет. Ова мала историјско-политичка ревизија српског региона Косова и Метохије је део ауторове опсежније анализе остварене током докторских студија у Паризу. У овој студији аутор показује дугорочни утицај одлука политике Коминтерне на историјске догађаје у Југославији и на Косову већ пре Другог светског рата. У студији се указује и на општу модернизацију албанског народа на Косову и Метохији током титоистичког режима, утицај ислама, то јест снагу косовских дервиша, као и на убрзање кризе у јужној области Србије Седамдесетих и Осамдесетих, која ће управљати историјским догађајима ка сецесији Албанаца крајем XX столећа.

Кључне речи: Србија, Косово и Метохија, КПЈ, Коминтерна, Албанци, сецесија

---

* Научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ПОСЛЕДИЦЕ КОНГРЕСА У БАКУУ И ДРЕЗДЕНУ

Неколико деценија је косметска интелигенција преиспитивала дефиницију коју је албански косметски ентитет добио у оквиру Србије. Албански националистички интелектуалци су готово стотину година неуморни у доказивању како је наша јужна покрајина била одувек албанска и да савремена демографска ситуација данас представља само израз перманентне историјске реалности. Тако постављено од албанских аутора, питање Космета задобијало је временом облик једног проблема деколонизације.

Подсетимо и на основне податке о јужној покрајини покрајине, послуживши се страним извором. Површина Космета је, пише француски аутор Коста Христић, 887 кмкв. а према попису становништва из 1981. било је 1,6 милиона становника, од чега 219.000 живи у Приштини. Национални састав је показивао да је 77,4% становништва било албанско, 13,3% српско, 1,2% црногорско, а остатак сачињен од различитих мањих мањина.¹⁾

Српска географија и геополитика имале су и сопствене аргументе за оспоравање албанских позиција о Косову и Метохији.²⁾ Географ и геополитолог, Милован Радовановић, објашњава стогодишње балканско питање: „Косово и Метохија су једна одкључних детерминација политичко-територијалног интегритета и суверенитета државе Србије, од кардиналне геостратегијске и геополитичке важности. Косметско-албански сецесионизам је знатно злокобније питање за постојање српске државе него све друге конфронтације унутар экс-Југославије. У овој релацији проблем српско-хрватских и српско-муслиманских односа су од секундарног значаја. Било које политичкорешење које би иреверзибилно отворило врата било ком облику ‘албанске републике’, води веома брзо у конституисање ‘Велике Албаније’, која ће бити, истом логиком придружена Западној Македонији. То значи сукцесивну фрагментацију српске државе и њено редуковање на садашњу ‘централну Србију’. Реперкусије и импликације дезинтеграције српске и македонске државе, где косметско-албански сепаратизам игратензија, са катастрофалним последицама за српско-црногорски, македонски и албански народ.“³⁾

1) Видети: К. Christich, „The Kosovo Crisis“, *The European Journal of International affairs*, vol. 1, no. 2, Autumn 1988, pp.102-103.

2) Топоним Метохија, који сведочи о хришћанској прошлости региона, увек пажљиво избегавају косметски Албанци-Шиптари.

3) Лично сведочење Милована Радовановића аутору, јули 2006, у Београду.

Вратимо се коренима балканског проблема званог „албанско питање.“ Коминтерна је добрано припомогла албанским аспирацијама према нашем јужном простору с краја 19. столећа, дајући инструкције југословенским комунистима за делање међу овдашњим народима. Коминтерна је дала и огроман допринос албанској борби против српског народа током 20. столећа, о чему има довољно трагова у историјским архивима КПЈ. Својевремено су објављене одлуке извршних органа Коминтерне, из марта и априла 1925. године. У њима је комунистичка централа осуђивала „Версајску Југославију“, креацију западне Европе и „великосрпства“, и препоручивала разарање Југославије. Један од комесара бољшевичке револуције је ово тумачио на следећи начин: „Наше полазиште је света мржња према буржоазији, којој ми треба да пронађемо Ахилу пету. Како не експлоатисати националну чињеницу у државама попут Југославије?“⁴⁾

Ширење националних мржњи, не само против „великосрпске“ буржоазије, већ и против читавог српског народа, који је сматран „доминантном нацијом“, постао је принцип Коминтерне, како би се растурила Југославија и на њеном месту створиле независне државе, које би потом требало да се интегришу у једну Совјетску Федерацију Балкана. Поменути документи показују да је Комунистичка партија Југославије, тајна организација непосредно и везана за Коминтерну, у свему следила инструкције Москве.⁵⁾

Ради бољег разумевања ове политике Коминтерне према Југославији и њеним народима, нужно је евоцирање два ранија историјска датума, који су утицали на политику Коминтерне у Југославији. Најпре поменимо 2.000 делегата на Првом Конгресу народа Истока, који је комунистичка Интернационала организовала у Бакуу, септембра 1920. Делегати са Истока представљали су веома разнолике и хетерогене етничке ентитете и делили су се на комунисте и на непартијске, који су чинили пет група: трговце,⁶⁾ муслимане Русије и Централне Азије, који су жестоко бранили позиције националног комунизма; делегације Закавказја, сачињене већином од представника малих етничких група, које су штитили бољшевици; страни оријенталних делегати, међу којима су сечули само

4) Видети у: Историјски архив КПЈ, Београд, 1949, т. IV.

5) Видети у: Историјски архив КПЈ, Београд, 1949, т. IV и: *Komunistička Internacionala o KPJ*, Belgrade, 1925.

6) Прим.- У оригиналу на који се аутор позива: „mercantis“- базарски трговац, зеленаш, ћифта, ратни добитник.

турски националисти; представници Коминтерне и западних комунистичких партија.⁷⁾

Други круцијални и мало познат моменат историје Коминтерне јесте лето 1921. године, када је револуција означила нови корак, када се СССР повукао у себе. Други Конгрес Коминтерне, који је одржан годину дана раније, био је у знаку напредовања револуције. Делегати окупљени у Петрограду и Москви у јулу 1929, дефинисали су комунистичку тактику за „скок на Западу“, који је процењен као иминентан и на Западу, и на Истоку. Но, од јула 1929, до јуна 1921, слика се потпуно изменила. Црвена Армија, која је, годину раније, настојала да помогне у устанку немачком пролетаријату, била је одбачена далеко од Варшаве. У марту 1921, неуспех оружаног устанка у Немачкој потврдио је да она није била зрела за једну комунистичку револуцију. Свуда у Европи, политичка ситуација се стабилизује. Зиновјев пише: „Време светске револуције је, због различитих разлога, на путу успоравања.“⁸⁾

НЕП, усвојен почетком 1921. године како би омогућио совјетској држави да дође до даха, зауставља свој усиљени марш ка комунизму. Разни уговори потписани са капиталистичким земљама 1921. године означавају повратак односима међу владама, међународним односима класичног типа, означавајући разочарење болшевика пред апатијом пролетаријата.⁹⁾ То значи, између осталог, промену политике Коминтерне и према Југославији двадесетих година, у одсуству концепција једне еминентне комунистичке револуције у Европи. Тек ће Четврти Конгрес КП Југославије, одржан новембра 1928. у Дрездену, у Немачкој, донети стратегијске промене за Југославију, осмишљене, наравно, у Москви. Конгресом је председавао високи изасланик Москве, Дмитриј Мануилски, члан ЦК КПСС. Са њим је у Дрезден стигао из Москве и представник Коминтерне, Палмиро Тољати.¹⁰⁾ Улога главног оперативца припала је Јосипу Чижињском, Чеху рођеном у Сарајеву и одраслом у Совјетском Савезу. Као још један изасланик из Москве, Чижињ-

7) Видети: E. Habrier, „Les délégués au Premier Congrès des peuples de l’Orient (Bakou, 1er-8 septembre 1920)“, *Cahiers du monde russe*, 26/1, 1985.

8) Видети: *Kommunistisches international*, n°16 (31 mars 1921). Наведено у: M. Rebérioux, Ch.-A. Julien and Hélène Carrère d’Encausse, „Les communistes et l’Orient en 1921“, *Le Mouvement social*, No. 82 (Jan.-Mar., 1973)

9) Видети: M. Rebérioux, Ch.-A. Julien and Hélène Carrère d’Encausse, „Les communistes et l’Orient en 1921“, *Le Mouvement social*, No. 82 (Jan.-Mar., 1973), pp. 103-113, Editions l’Atelier, Association Le Mouvement Social, 1973.

10) Видети: Божидар Дикић, „Државе иза барака за нудисте“, *Политика*, 10. 07. 2006.

ски је тада одговорни руководилац Комунистичке омладине у Интернационали. Југословенски другови познавали су га под револуционарним именом Милан Горкић.

Са инструкцијама из Москве, Чижињски је дао на извршење директиву Коминтерне: потребу растакања Југославије. У врху Коминтерне сматрало се како је југословенска држава била тзв. војна ослона тачка коју су империјалисти предвидели за напад на СССР. То је објашњавало зашто је у резолуције конгреса у Дрездену уведена директива Коминтерне: Југославија треба да буде разбијена, да би се створиле „националне републике Хрватска, Црна Гора, Македонија, Албанија и Словенија“. Под појмом „Албанија“ подразумеван је простор Косова и Метохије. Коминтерна је била један од кључних фактора ове геополитичке једначине на Балкану, која се састојала у процењивању директива за комунистички покрет које су се тикале овог подручја европског Југоистока.¹¹⁾ У документима IV Конгреса КПЈ, у одељку насловљеном „Борба за водећу улогу у покретима потлачених нација“, речено је: „Партија мора да усредреди борбу радничке класе, сељаштва и потлачених нација, пре свега против главног непријатеља, хегемоније српске буржоазије и њене војне монархије“.¹²⁾ Члан 6 је сасвим одређен у препорукама за борбу на Косову и Метохији: „Партија објављује солидарност револуционарних радника и земаља других нација у Југославији, пре свега Србије, са национал-револуционарним албанским покретом, у лику Косовског Комитета и позива радничку класу да генерално помогне борбу поцепаног и потлаченог албанског народа, за независну и уједињену Албанију“.¹³⁾

КУЛТУРНА ЗОНА И МОДЕРНИЗАЦИЈА АЛБАНАЦА (1945-1980)

Албански аутор са Космета Алберт Дожа (Доја) назвао је регион Космета културном зоном. „Националисти и бранитељи локалних култура увек дају првенство константном временском трајању (непроменљивој суштини порекла) етничких ентитета којима они праве пропаганду. Разматрање региона као културне зоне дефини-

11) Французи користе у том значењу- ареа, крај, зона, територија, појам *aire*.

12) Видети: Историјски архив КПЈ, Београд, 1949, т. IV.

13) Ibid.

ше се као једно композитно поље. Зона албанске насељености није само зона једне земље Југоисточне Европе савремених политолога, нити зона једне пост-византијске балканске, или екс-отоманске земље Европе, нити још место експанзије извесних западних модела, или укоревљавање локалних идентитета, већ стварно све то истовремено.¹⁴⁾

Читав друштвени албански живот може да уђе у три закона која владања: *ligji i shtetit*, закон државе који превладава у друштву, *sheriati*, исламски муслимански закон, или *ligji i kishes*, канонски закон католика, без истинског одлучујућег утицаја, и *ligji i fshatit*, локално обичајно право. Скорашње еволуције у албанским и косовским миљеима показују да се људи све више реферишу на обичајни кодекс, који не предвиђа државну интервенцију. У временима кризе све више се враћа на старе нормативне вредности.¹⁵⁾

Италијанска окупација током Другог светског рата створила је Велику Албанију, која је подразумевала такође и Косово и Метохију и западну Македонију. После пораза Италијана, Албанци анти-комунисти окупили су се на Космету 1943, како би формирали Другу Призренску Лигу.¹⁶⁾

Победа комуниста у Албанији, помогнутих од југословенских саветника, није решавала албанско питање. Њихов лидер Енвер Хоџа мислио је да ће становници Космета изабрати сами своју судбину. Тито је, међутим, озбиљно прижељкивао једну балканску федерацију, што је значило да је Албанија била предвиђена да фигурише као седма Република југословенске Федерације. Приштина би онда постала главни град, уместо Тиране. Енвер Хоџа није то желео и придружио се Москви 1948. Албанија се тако нашла у границама из 1913. Крај односа Тита и Стаљина значио је и крај

14) Видети: А. DOJA, „Formation nationale et nationalisme dans l'aire de peuplement albanais“, *EUROPA*, Vol. 3, No 2/2000.

15) „Постојало је више традиционалних јуридичких норми у зони албанске насељености. Најпознатије обичајно право је Kanunii LekeDukagjinit, коју традиција доводи све до принца Леке Дукађинија, Скендербеговог пратиоца, а да не можемо да потврдимо валидност овог односа. Већина етнографских радова називају овим појмом обичајне јуридичке норме посматране у региону Дукађини у Северној Албанији и на Дукађинијевој Висоравни све до Косова, то јест на територији некадашњих имања кнежевства Дукађинијевих.“ У: AlbertDoja, Ibid.

16) Прва Призренска Лига била је важан елемент у конституисању националне албанске идеологије, прва еманација концепта „Велике Албаније“, усмерене против балканских земаља (Србије, Црне Горе и Грчке), али и против Турске. Лига успева, међутим, да уједини Албанце трију вера, али њена анти-српска оријентација трајно је оптеретила односе између два народа.

односа између Београда и Тиране, крај титоистичког комунистичког плана да се створи Балканска федерација. Значајно је и то да прецизна формула овог пројекта који решава сва национална питања на Балкану, укључујући и косметско, никада није откривена. То није спречавало Тита да настави са сопственим пројектима који се тичу Космета. Почев од шездесетих, Тито је на Космету инсталирао косметску албанску номенклатуру као управљачку касту. Он је примењивао процес формирања лењинистичке националне бирократије, мешајући идеологију и национализам. Захваљујући везама које постоје у Партији, као и у српској управљачкој елити, ова албанска номенклатура успела је да постане непотистичка каста са пуном влашћу, која фаворизује развој албанског национализма на Косову и Метохији.¹⁷⁾

Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово и Метохија ушла је у период социјалистичке изградње са готово 90% неписмених, са веома заосталом производњом, углавном предкапиталистичког типа. Више од 80% становника Космета били су пољопривредници. Процес афирмације албанске националне мањине био је спор. Током више година после Другог светског рата, Албанац није могао да буде на челу Савеза комуниста покрајине. Више функције у Србији и Федерацији, такође, нису биле доступне албанским кадровима. Напредовање косметског друштва било је видљиво нарочито 1963. у години „великог скока“ у уставном уређивању земље и припремању новог Устава. Аутономне покрајине, Војводина и Космет, добиле су знатно шира права и уставне гаранције.

Нови заокрет догодио се 1966, током Четвртог пленума на Брионима. Тито је изазвао обрачун у врху југословенске државе, како би очистио по њега потенцијално опасне политичке снаге које су биле уз министра унутрашњих послова, Србина Александра Ранковића. Тито је представио јавном мњењу да је реч о обрачуну између централистичких и анти-реформистичких, и против деформација у органима безбедности. Александар Ранковић, један од тројице најугледнијих руководиоца Југославије, изненадаје на Брионском пленуму Партије процењен као персонификација конзервативних и анти-реформских снага. На хрватском острву Бриони на Јадрану, шеф државе и партије маршал Тито, посебно осуђује све што су

17) Видети: К. Christitch, „The Kosovo Crisis“, *The European Journal of International affairs*, vol. 1. no. 2, Autumn 1988, p. 112.

против Албанаца чинили органи безбедности Космета, у којима су доминирали Срби и Црногорци.¹⁸⁾

Тако је од лета 1966. дошло такође до промена у саставу полиције на Космету, а врата су широм отворана за албанске кадрове. Они су почели да доминирају у свим органима аутономне покрајине, пошто су већ представљали 80% становништва Космета. Била је то „албанска ренесанса“, упркос чињеници да српско руководство то нијелако прихватао.¹⁹⁾

У 1968. долази до великих албанских демонстрација у Приштини. Њима се придружују и млади Албанци у региону Тетова у Македонији. Они траже прикључивање Космету.²⁰⁾ Албански комесетски руководиоци су извлачили користи из нове политичке атмосфере у земљи. Они су игнорисали дистинкцију између развоја националне самосвести и националистичких осећања. Чак је у једном периоду постојао феномен албанизовања извесних не-албанских националности, попут мањине Турака, којих тада није било баш занемарљив број. Између руководства у Србији и албанских руководилаца на Космету постојало је подозрење, чак и обострана сумњичавост.

Руководство у Србији видело је аутономне области пре као административне департамане, а не као концепт аутономије и конститутивни фактор Федерације. Аутономне регије имале су тенденцију ка аутономији директно и искључиво у оквиру Федерације, а не Србије. Руководство Србије, одмах после Четвртог пленума ЦК СКЈ, у лето 1966, сматрано је у тадашњој јавности за знатно демократскије и либералније у односу на српску политичку гарнитуру која је „очишћена“ 1966. Подсетимо да је том лидерском српском екипом руководио Добросав Радосављевић (1966-1968), потом и Марко Никезић (1968- 1972). Латинка Перовић је у то време била секретар ЦК СКС, уз Марка Никезића најчешће карактерисана као партијски лидер прогресистичке оријентације.²¹⁾ На пленуму ЦК

18) У мају 1976. Александар Ранковић је испричао Добрици Ћосићу зашто је смењен са функције 1966: „Ја сам морао да одем из руководства земље, јер поред мене и са мношћом не би могли овако да ослабе Србију и да донесу Устав 1974. Не би могли да створе државу од Војводине и Косова. Од VII Конгреса и новог Програма СКЈ, ишло се ка конфедерацији. Ја сам се томе одлучно супротстављао... Морали су да ме уклоне да би остварили свој циљ.“ У: Добрица Ћосић, *Пишчеви записи (1969-1980)*, стр. 247.

19) Видети: R. Dizdarević, „Велика подвала“, Radio Free Europe, RFE/RL, 2004.

20) Видети: K. GJELOSHAJ, „La question du Kosovo: instrumentalisation et lutte interne“, *Confluences Méditerranée*, No 30, Été 1999.

21) „Српски либерали тог периода желе да модернизују Србију, да је воде ‘путем узвишенијих цивилизаторских капија’, да је изведу из сужањства националистичке традиције.

СКС, 1972. године, два месеца пре свог смењивања, Латинка Перовић каже: „Србија која би била конзервативна и националистичка изнутра, поставила би брзо питање своје специјалне улоге својих права у Југославији“.²²⁾

АЛБАНЦИ, ИСЛАМ, ХРИШЋАНСТВО И СНАГА КОСМЕТСКИХ ДЕРВИША

Већина Албанаца на Космету су исламске вероисповести. Но, за Албанце је најважније *албанство*, вера и нација, више него начин веровања у Бога. Пашко Васа изражава најбоље ту суштину: „Не обраћајте пажњу на цркву, или на џамију. Религија Албанаца је албанство.“²³⁾ Говори се да је чак и Скендербег мењао веру. Његов отац био је православни хришћанин, а умро је у Хиландару, најсветијем српском манастиру, као православни калуђер, као и његов син, Скендербегов брат.²⁴⁾

Хришћанство је такође било од интереса за Албанце, нарочито Католичка црква. У Титовој Југославији, Рим не престаје да проширује свој утицај међу већински муслиманским становницима ове зоне Балкана. Шкељзен Малићи (Skelzen Malliqi) о томе пише: „Албанци никада нису били у миру са својим исламом. Током Деведесетих муслимански Албанци разматрали су озбиљно идеју колективне реконверзије у католицизам. Они су се сами питали, али су и питали пријатеље-а нешто од тога сам и ја чуо: је ли могуће враћање на веру наших предака? Ова жеља за масовну конверзију у католицизам показује сложени однос који постоји између Албанаца и Европе.“²⁵⁾

Једна димензија вероисповести Албанаца на Косову и Метохији увек је била запостављана, иако је од великог значаја за разумевање менталитета, културе и религије албанског народа на Ко-

---

Био је то једини уједињени правац у принципијелној борби против великосрпског национализма“. Видети: R. DIZDAREVIĆ, „Велика подвала“, Radio Free Europe, RFE/RL, 2004.

22) Наведено у: R. Dizdarević, „Велика подвала“, Radio Free Europe, RFE/RL, 2004.

23) У: *NIN*, 19.01. 2006.

24) Видети: Bosko I. Vojovic, Mont Athos, les princes roumains, Jean Castriot et la Tour albanaise (Arbanashi pirq, dépendance de Chilandar), *Balkanica*, 2006.

25) Косметски дневник *Laim* чак је објавио да се „председник Ибрахим Ругова преобразио из муслимана у римокатолика.“ Иако ове тврдње нису сигурне, информација је примљена као истинита. Дневник каже „да је промена вере обављена 24. априла 1974. у Ватикану. Чини се да је крштење обавио Јован Павле Други. Ибрахим“ је постао Петар, на албанском *Pjeter*.“ У: НИИ, „Петар Ругова, Католик“, 19. 01. 2006.

смету. Реч је о феномену дервиша. Са комунистима на власти у Југославији 1945, чинило се да ће, као и на читавом Балкану, редови дервиша нестати. Већина тих редова отишло је у илегалу. Више него друге верске заједнице, дервиши су се опирали контроли. Њихове вође задобијали су статус према породичној линији, па се веровало да је њихова духовна моћ била наследна. У шездесетим годинама, југословенске власти су на крају заузеле знатно либералнији став према верским заједницама, али су их ипак подвргле тоталитарном режиму. Седамдесетих су дервиши задобили нову снагу, на неочекивани начин. Албански шеици на Космету основали су 1974. године Унију дервишких редова, на чијем челу се од тада налазио призренски шеик, Џедмаил Шеху (Shehu).²⁶⁾

Од 1974. до 1984, од 32 члана који су представљали одговарајући број текија(основна јединица верског окупљања дервиша), број је досегао 126. Почетком осамдесетих, Заједница је тврдила да окупља више од 50.000 дервиша, углавном концентрисаних на Космету. Социолог из Приштине, Слађана Ђурић, тврдила је својевремено да је било око 100.000 присталица дервиша 1998, и то само на Космету.²⁷⁾

Ту је постојао један посебан социјални фактор, којим је делимично било могуће да се објасни зашто су дервишки редови поново постали значајни на Космету. Демографски бум и пренасељеност у брдским областима повећали су сиромаштво и егзистенцијалну и политичку несигурност. Исламска заједница на Космету није уживала неки велики реноме у становништву, а утицај Медресе у Приштини на интелектуални живот у аутономној покрајини био је занемарљив. Већина Албанаца муслимана, посебно у градовима, у сваком случају нису могли да се уброје међу одане вернике. То је бацало другачију светлост на локално непријатељство између косметских шеика и албанских представника Исламске заједнице на Космету, непријатељство између исламских „ортодоксних“ редова и „хетеродоксних“ суфи редова. То је барем важило за неке делове Космета, нарочито у Метохији. Друштвени реноме шеика дервиша у брдским регионима био је знатно већи од реномеа који су уживали хоће исламске заједнице. Тек после 1989. је Исламска заједница

26) Албански наслов: Lidhja e Rradhëve Dervishë Islame Alijje. Три године касније, име је модификовано у: Bashkësia e Rradhëve Dervishë Islame Alijje. У: G. Duijzing, *Religion and the politics of identity in Kosovo*, Hurts & Company, Londres, 2000, p.155.

27) Наведено у: G. Duijzing, *Religion and the politics of identity in Kosovo*, p.157.

Космета заузела патриотскији став, а занимљиво је да се нагласи како је управо она потом покушала да се помири са Заједницом редова дервиша.²⁸⁾ Штавише, утицај шеика растао је са кризом. Они су имали дубље корене међу традиционалном руралном заједницом, а били су блискији са народним и етничким карактеристикама, што их је чинило „албанскијим“ и вероватно националистичкијим него официјалне и „ортодоксне“ исламске структуре.

Утицај дервиша у албанском становништву, нарочито у оном преовлађујућем, сељачком и традиционалном, био је значајнији но што се веровало. Реално, дервиши су били убедљивији од било које албанске политичке фигуре на Космету. Домашај њихових речи може да се пореди са утицајем речи лидера Божје партије (Хезб-Алах) у Либану, или са палестинским верским вођама у Гази. Поврх свега, притисак прошлости, периода између 1913. и 1945, све то још увек очувано, које су извесне снаге на Југу (Албаније) настојале да не забораве. „Све то је повезано са организацијама ‘за специјални рат’ у западној Европи, а сада је ушло у акцију, може да буде подстакнуто догађајима у Пољској. Можда дотле стижу гласови који говоре о неком понашању Сједињених држава према комунизму.“²⁹⁾

1971-1980. - УБРЗАВАЊЕ КРИЗЕ

Тито посећује Косово и Метохију 17. априла 1971. Студенти су веома пажљиво слушали шта Тито говори на свом путу по Југу Србије и Космету, увиђају како је Тито резервисан према извесним феноменима, које назива дивљаштвом. У свом дневнику, југословенски револуционар из „старе гарде“, од оних који су образовани на Лењиновој школи у Москви, Родољуб Чолаковић, овако је превео значење „дивљаштва“ како га је видео Тито. „А дивљаштво је нормалан феномен у систему у коме, с једне стране, постоји јединствена монета, и на стотине оних који суштински утичу на њену стабилност. Ми трошимо више него што можемо да издржимо, па је нормално што цене скачу. Инвестиције без плана, ми сви конструишемо аутомобиле, а нико не производи лимове. Буџети расту, плате такође, али не и пропорционално продуктивност. Ми радимо

28) Видети: G. Duijzing, *op. cit.*, p.176.

29) Видети: З. Антонић, *Родољуб Чолаковић у светлу свог дневника*, Београд, ИП Књига, 1991, p. 476- 479.

и живимо са слоганом: дај шта даш, и лако ћемо сутра. А сутра је неизвесно.³⁰⁾

Тито на Космету поручује да мора да се успостави јединство Савеза комуниста. Практично еквивалентан статус са шест југословенских република, омогућује Косову и Метохији да има сопствени устав, своје полицијске снаге, судове, парламент, заставу и организацију СК.

Прва експлозија на Космету има економске мотиве, али у највећем националне. Припадници нове интелигенције, која је дипломирала на универзитету, која је створена у Приштини као плод федералне акције у корист мање развијених региона, узима у руке покрет, а да чак и није изгледала сепаратистичка у почетку. Она гледа ка независној Албанији и тражи статус Републике, изједначена са Србијом. Идеја албанских националиста била је да трансформишу Космет у етнички хомогену земљу, уз помоћ метода често блиских тероризму, нагонећи тиме српску и црногорску мањину да напусте Космет. Почетком 1971. готово 70.000 српских и црногорских породица одлази из Покрајине. Од 1450 села на Космету, тада 650 постаје етнички „очишћено“, што буквално значи да у њима искључивио живе косметски Албанци. У питању је ирационални национализам који, међутим, даје плодове.³¹⁾

ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ И ФОНД ФЕДЕРАЦИЈЕ ЗА КОСМЕТ

У времену од четврт столећа, Приштина је вероватно била град који се развијао најбрже у СФРЈ. Статистика је била убедљива: индустријска производња се повећала 18 пута, пољопривредна производња 3 пута, број запослених се увећао 4,7 пута, животни век становника продужио се са 45 на 68 година. Сваки трећи становник почеткомседамдесетих био је обухваћен образовањем, што је износило око 450.000 ђака и студената на Космету. Од тек неколико библиотека и биоскопских сала, стигло се до мреже од 385 библиотека, 8 позоришта, 5 музеја, а објављивано је око 370 наслова књига и брошура, објављивано је још и 32 часописа, 60 дневних

---

30) Видети: Здравко Антонић: *Родољуб Чолаковић у светлу свог дневника*, стр. 277. Ова књига је дуго била уклоњена из јавности, после забране 1991, када је повучена из продаје одмах по објављивању.

31) Видети: Fejto, F., Pavlowitch, S.K., Chirstich, K.L., Krulic, J., Meier, V., “Yugoslavia, our dangerous backyard“, *The European Journal of International Affairs*, vol. 1, n. 2, autumn 1988, p.78 .

листова и периодичних новина. Саграђен је модеран телевизијски центар, основана је Академија наука и уметности, Универзитет такође (са више од 50.000 студената), итд.³²⁾ Проблем је, међутим, било то што је Универзитет у Приштини занемаривао техничко образовање. Бројни дипломирани са Факултета политичких наука, економије, социологије, или психологије, имали су потешкоћа у налажењу посла у другим републикама.

Број Албанаца на Космету повећао се са 646.000 на 1.227 000 у само 20 година (1961-1981). То је радикално променило националну структуру Космета. Процент Албанаца од 1961. до 1981 повећао се са 67% на 77,5%, а део Срба пао је са 18% на 13%. Део Црногораца је пао са 3,9% на 1,7%, а Турака са 1,0% на 0,9%³³⁾ Са стопом наталитета од 31% и природним растом од 20% сваке године, Албанци у Југославији имали су највишу стопу раста у Европи, од 1961. до 1981. А у Југославији их је, после Другог светског рата било 480.000, а 1981. 1.227 000, да би се број попео на око 2 милиона 1991, како је писала француски истраживач Виолет Ре.³⁴⁾ То је значило заправо вртоглави раст од 117,7% у распону од само једне генерације (33 година).³⁵⁾

Други француски истраживач, Жил Труд, који је објавио управо поменути податак, види узроке ове „демографске експлозије“ албанске популације на Космету пре свега „у стопи наталитета, јединствене разине у Европи, а једино упоредиву са стопама наталитета које су виђене у земљама у развоју, посебно у Африци.“³⁶⁾

Економски и културни интензивни развој Косова и Метохије започео је крајем 1950, 4-5 година касније него други региони земље. Од 1957. године Федерација је створила фондове за помоћ за развој Косова и Метохије. Приштина је грађена убрзаним ритмом.³⁷⁾

32) Видети: D. Bilandžić, *Jugoslavija poslije Tita, 1980-1985*, стр. 45-49.

33) Видети: D. Bilandžić, *Op. cit.*, стр. 205-206.

34) Видети: Violette REY, *Europes orientales, Russie, Asie centrale*, Belin-Reclus, 1996.

35) Видети : G. Troude, *Conflits identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960-1980*, Ed. de l'Association „Pierre Belon“, Paris, p. 193.

36) Видети: G. Troude, *op. cit.*, p.196.

37) „Behind the ambitious edifices one could detect the piration of the new intellectual stratum of Kosovo to see Priština develop into a center of the Albanian nation, co-equal with Tirana. The hasty construction of the University of Priština had special significance. As early as 1979 the university already boasted nine faculties and had an enrollment of 24, 000 students, among them 17,700 Albanians. It was precisely those who first began demonstrating, the student of the University of Prishtina, who had the least to complain about economically.“ J. REUTER,

Процена експерата, попут Душана Биланџића, била је да је Космет био у кашњењу у односу на Југославију, од 15 до 20 година. Истински друштвени економски канцер била је бизарна пракса система која је чинила могућим и најчудније економске подухвате и планове. Без икакве сумње, велики део акумулације долазио је из фондова Федерације. Космет је добијао 42,5%, а остатак је дељен између три републике процењене каонедовољно развијеним. Један до два милиона долара дневно било је убацивано у „бунар без дна“ звани Космет.

Четврти Петогодишњи план (1966-1970) створио је нови Фонд, назван „Фонд Федерације за кредитирање економског развоја. У нормалним околностима, ова инвестиција вреди труда, јер је Космет, чак и у турским отоманским документима, у великоалбанским документима, означено као житница Балкана. И Италијани су, током окупације и одмах после Другог светског рата, правили планове да на Космет колонизују 5 милиона Италијана, тврдио је високи српски руководилац Драгослав Дража Марковић.³⁸⁾

Круцијална чињеница је да је Космет испоручивао другим републикама две трећине електричне енергије које је производио. Косметски руководиоци желели су, на пример, по сваку цену да граде термоелектране. Тек пет-шест особа је одлучивало о свему томе на Космету. У време када је Иван Стамболић био премијер Србије, он ће рећи руководиоцима са Космета: „Оставите идеју о електричним централама. Ви имате довољно електричне енергије сами. Онај коме она треба, нека их сам и гради. Само им поставите услове који се тичу екологије, јер ћете се угушити у диму. Зашто желите да градите термоцентрале другима? Огроман је капитал, а нема радних места. Уништавате земљу“.³⁹⁾

Међутим, на Космету има угља да се „загреје“ читава Европа. Свакако информисан од стручњака са Рударског факултета у Београду, Дража Марковић још осамдесетих био је убеђен: „да је тај угљак био чуван за Велику Албанију. На основи угља Немци су билипредложили, пре десетак година, да се гради термоцентрала снаге 5.000 мегавата, са 380 W. Наш електро напон био је 400 W, и

Die Albaner, p.74. Наведено у: V. Meier, *Yugoslavia, a History of its Demise*, Londres&New York, Rotledge, 1999.p. 32).

38) Видети: Д. Марковић, „Бити жигосан усијаним гвозђем. Између аутономистичких сепаратиста и национал-шовиниста“, *НИИ*, 08. 05. 2003.

39) Видети: Иван Стамболић, *Жртве*, стр. 144.

то да нико не може да им узме њихову електричну струју. То је било учињено како би се сачувао угаљ за Велику Албанију.⁴⁰⁾

Било је све више аргумената осамдесетих који су говорили да многе идеје развоја нису коришћене одговарајуће и корисно за Космет. Према цитираном Дражи Марковићу: „Југословенски новац је бачен за контра-револуцију, за разарање односа међу нацијама“. Он је процењивао да је у последњих двадесет година (1961-1981) Србија „убризгала“ око 400 милиона долара годишње у Космет, што је износило бројку од 8 милијарди долара.

Но, „упркос овом економском напредовању које се може квалификовати бриљантним, Космет није успео да надокнади своје заостајање за другим регионима Југославије“, сматра француски истраживач Жил Труд. Међу особеностима Космета, Труд помиње „ендемску незапосленост“, али и да „Аутономној покрајини Косово, међутим, не недостају адути у њеној игри у плану природних ресурса.“

Са рударским комплексом Трепча, крај Титове, тј. Косовске Митровице, на северу региона, она је располагала целином првога реда, која производи 75% рафинираног олова у Југославији, 69% рафинираног сребра, 34% руде олова и цинка, 20% оловних акумулатора, и уз то сулфидне киселине, фосфорне киселине и фосфатних гнојива.

Са својим резервама, рудни комплекс Трепча фигурирао је међу првима у Европи, као и у свету, ако је судити према једном својевременом извештају амбасаде Француске у Београду: 7.500 000 тона руде, са извршним садржајем од 20% живе и 3,5% бакра, спрам 0,9% светског просека, што даје идеју о богатству руде. Подсетимо и да је током Другог светског рата, комплекс Трепча покривао највећи део потреба Рајха у олову. Само рудник Рударско производио је 450.000 тона руде олова и цинка 1966. године, одакле је издвајано, после прве обраде, 16.000 тона концентрата олова и цинк-метала.⁴¹⁾ Није неважно рећи и да је олово произведено у Трепчи продавано по знатно нижој цени од светских, што јестворило годишње губитке од 300 милиона тадашњих динара. Реч је о типичном јазу Север-Југ. Југ испоручује јефтине сировине, а Север их трансформише у скупе производе, чувајући за себе профит.⁴²⁾

40) Видети: Д. Марковић, *op. cit.*

41) Видети: G. Troude, *Conflicts identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960-1980*, pp.246-248.

42) Видети: Catherine Samary, *Le Marché contre l'autogestion*, Paris, 1988. Наведено у: M. Collon, *Op. Cit.*, p. 222-223.

КА НЕУМИТНОЈ СЕЦЕСИЈИ, НАСПРАМ НЕСПРЕМНИХ СРПСКИХ ПОЛИТИЧАРА

На политичком плану су се, међутим, убрзавали догађаји, пре свега све отвореније и све нестрпљивије изражавање сецесионистичких тенденција читавог албанског народа. У свом тајном говору 1977. године руководиоцима Космета, Едвард Кардељ, главни Титов идеолог самоуправљања, упозорио је на озбиљну опасност од Српског и албанског национализма у Покрајини, али је додао да „данас Албанци са Косова носе посебну одговорност, јер су они већина на Косову.“⁴³⁾

Од 1979, српска влада је процењивала да стање на Космету није било добро, и због тога је српско руководство било против Титове посете Косову те године.⁴⁴⁾ Турбуленције проузроковане иредентистичким догађајима на Космету најављивале су опасне године за Југославију. Три су главна догађаја сведочила у то време о убрзавању кризе: 1. Смртполитичких лидера СФРЈ (Тито, Кардељ, Бакарић); 2. друштвено-економска криза; 3. побуне на Космету.

Лео Матес, главни Титов саветник за питања несврставања написао је: „Трећи велики догађај била је изненадна ерупција иредентистичких националистичких побуна, које су имале тенденцију ка устанку међу албанским становницима у Аутономној покрајини Косово и Метохија. Циљ побуна било је стварање републике Косово и њено евентуално уједињавање са Албанијом, што је довело у опасност територијални интегритет Југославије и њеног федерализма.“⁴⁵⁾

Почетком 1980. године, када је ароганција група које су руководиле Југославијом била и даље прилично велика, а штампа тиха по питању Космета, попис становништва је показао несумњиво опадање српског и црногорског становништва на Космету. Срба је било 23.62% од укупног броја становника у регији 1948. Пет година касније било их је 23.49%, а 1961. их је било 23.55%. Али, про-

---

43) Видети: FBIS, Nov. 27, 1981, p.120, и у: L. J.Cohen, *Serpent in the bosmom. The Raise and Fall of Slobodan Milošević*, p. 40.

44) „Ми мислимо да је то веома опасно. Албански национализам био је у напредовању. Али, Тито не прихвата наш савет и иде тамо. Иако нам је рекао да је свестан и великих проблема на Косову, и опасности. Влашкалић и Видић су тамо ишли са Титом.“ У: Иван Стамболић, *Жртве*, стр.139.

45) Видети: Ј. Матес, *Криза социјализма којег није било*, Увод, Југословенски институт за новинарство, Београд, 1991.

ценат је спао на 18.35% 1971, а десет година касније, 1981, било их је тек 13.2 одсто. Према процени Статистичког завода Републике Србије, више од 100 000 Срба и Црногораца напустило је Космет између 1961. и 1981. Тиме су створени изврсни услови за заоштравање сецесионистичког курса косметских Албанаца према српској држави, још пре 30 година.⁴⁶⁾

Zoran Petrovic Pirocanac

KOSOVO-ET-METOCHE- DU CONGRES DE DRESDE AU COMMENCEMENT DE LA SECESSION ALBANAISE

Quelques contributions à l'introduction historico-politique de la tragédie de "l'Etat à haut risque"

Sommaire

Dans cette étude l'auteur présente des éléments pour une brève histoire des "pays à haut risque" serbes, une autre façon de désigner, entre autres, le Kosovo. Ce petit bréviaire historico-politique de ladite région serbe fait partie d'une analyse plus approfondie réalisée par l'auteur de cette étude pendant ses études doctorales à Paris. Dans le cadre de la présente étude l'auteur démontre une influence fondamentale des décisions prises par l'Internationale communiste sur les événements historiques en Yougoslavie et au Kosovo-et-Métochie, déjà avant la Deuxième guerre mondiale. L'étude met en avant une modernisation générale du peuple albanais au Kosovo-et-Métochie sous le régime de Tito, ainsi que l'influence de l'islam, c'est-à-dire la force des derviches kosovars, mais aussi la radicalisation de la crise dans cette région du sud de la Serbie dans les années 1970 et 1980, tous ces facteurs servant de base pour la sécession ultérieure des Albanais à la fin du vingtième siècle.

Mots-clés : Serbie, Kosovo-et-Métochie, Parti communiste yougoslave, Internationale communiste, Albanais, sécession

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић Здравко, *Родољуб Чолаковић у светлу свог дневника* (ИП Књига, 1991).
- Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi, 1918-1985*, Zagreb, Školska knjiga, 1985.

46) K. Christitch, „The Kosovo Crisis“, *The European Journal of International affairs*, vol. 1. no. 2, automne 1988, p. 105.

- Bilandžić, Dušan, *Jugoslavija poslije Tita*, Zagreb, Globus, 1986.
- Ciliga, Ante, *Crise d'Etat dans la Yougoslavie de Tito*, Paris, Denoël, 1972.
- Christitch, Kosta, *Les faux frères. Mirages et réalités yougoslaves*, Paris, Flammarion, 1996.
- Cohen, Lenard J., *Broken Bonds. The Disintegration of Yugoslavia*, Boulder, San Francisco, Oxford Westview Press, 1993.
- Collon, Michel, *Poker menteur*, Bruxelles, EPO et Michel Collon, 1998.
- Ћосић, Добрица, *Пишчеви записи. 1969-1980*, Београд, Филип Вишњић, 2001.
- Dalmas, Louis, *Le communisme yougoslave depuis la rupture avec Moscou*, Paris, Terre des Hommes, 1950.
- Ђуричић, Радоје, *Обичаји и веровања Албанаца*, Београд, самиздат, 1994.
- Додеровић, Милорад, *Како се догодио Шолевић*, Ниш, Градина, 1990.
- Garde, Paul, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris, Fayard, 1992.
- Имами, Петрит, *Срби и Албанци кроз векове*, Београд, Самиздат Б92, 2000.
- Кнежевић, Милош, *Косово и Метохија: сценарију будућности*. Косово и Метохија: Изазови и одговори, Београд, Институт за геополитичке студије, 1997.
- Krulić, Joseph, *Histoire de la Yougoslavie de 1945 à nos jours*, Bruxelles, Complexe, 1993.
- Lampe, John R., *Yugoslavia as History. Twice there was a country*, Londres, Cambridge University Press, 1996.
- Lacoste, Yves, *Atlas géopolitique*, Paris, Larousse, 2007.
- Lutard, Catherine, *Géopolitique de la Serbie/Monténégro*, Bruxelles, Complexe, 1998.
- Malcolm, Noel, *Kosovo. A short history*, Londres, Macmillan 1998.
- Матес, Лео, *Крiza социјализма којег није било*, Београд, Југословенски институт за новинарство, 1991.
- Meier, Victor, *Yugoslavia, a History of its Demise*, Londres & New York, Rotledge, 1999.
- Петровић, Р., Благојевић М., *Сеобе Срба и Црногораца са Косова и Метохије*, Београд, САНУ, 1989.
- Radovanović, Milovan, *Kosovo and Metohia: A Geographical and Ethnocultural Entity in the Republic of Serbia*, The Serbian Questions in the Balkans, Belgrade, University of Belgrade- Faculty of Geography, 1995.
- Радовановић, Милован, *Косово и Метохија у Републици Србији и на Западном Балкану*, Београд, Mnemosyne, 2005.

- Рајовић, Радошин, *Аутономија Косова: историјско-правна студија*, Београд, Економика, 1985.
- Roux, Michel, *Minorité nationale, territoire et développement: Les Albanais en Yougoslavie*. Thèse doctorale, Ed. Université de Toulouse-Le Mirail, 1990.
- Stanković, Slobodan, *The End of the Tito Era: Yugoslavia's Dilemmas*, Stanford, Hoover Institution Press, 1981.
- Стојановић, Светозар, *Пропаст комунизма и разбијање Југославије*, Београд, Фронесис, 2000.
- Troude, Gilles, *La question nationale en RSFY (1945-1972)*, T II, thèse de doctorat soutenue en juin 2003 à La Sorbonne Paris-III.
- Troude, Gilles, *Conflits identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960-1980*. Paris, Association Pierre Belon, 2007.
- Védrine, Hubert, *Les mondes de François Mitterrand, A l'Elysée 1981-1985*, Paris, Fayard, 1986.
- Витановић, Слободан, *Преиспитивања (Réexaminations)*, Сремски Карловци- Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- Artisien, P., „Albanian nationalism & Yugoslav socialism“, *Co-existence*, octobre 1979, no. 16
- Bellof, Nora, „Self-Mismanagement in Yugoslavia“, *Survey*, Automne, 1984, vol. 28, no. 3 (122), pp. 63-5.
- Војовић, Бошко, „Kosovo et Métochie“, *Balkan Studies*, Thessalonique, septembre 1997.
- Војовић, Бошко, „Les Balkans entre convergences et disparités (XIX-XXème s.)“, Genève-Gex, 1997, Symposium international «Structures fédérales et coopération interrégionale dans l'espace balkanique» (12 au 14 septembre 1996), p.: 63-77.
- Dushi, A., „La province du Kosovo“, *Questions actuelles du socialisme*, Belgrade, mai 1981, pp. 71-72.
- Fejto, F., Pavlowitch, S.K., Christich, K.L., Krulić, J., Meier, V., „Yugoslavia, our dangerous Backyard“, *The European Journal of International Affairs*, automne 1988, Vol. 1, n. 2, pp.64-114.
- Guillou, André, „Autodétermination et inviolabilité des frontières: Les trois Yougoslavies“, L'Assemblée de l'AIESSE, Tirana, 2004.
- Habrier, Edith, „Les délégués au Premier Congrès des peuples de l'Orient (Bakou, 1er-8 septembre 1920)“, *Cahiers du monde russe*, 26/1, 1985. „HÉRODOTE“, Dossier: La Question serbe, 1992, no. 67, 4ème trimestre.
- Krulić, Joseph, „La crise du système politique dans la Yougoslavie des années 1980“, *Revue française de sciences politiques*, juin 1989, no 3, pp. 245-258.

- Qosja, Rexhep, „Europe in the Balkan Way“, *Oslodjenje*, 18. juin 1989.
- Ramet, Pedro, „Yugoslavia and the Threat of Internal and External Discontents“, *Orbis*, Printemps, 1984, p.109.
- Rébériou, Madeleine, Julien, Madeleine, Ch.-A., et Carrère d'Encausse, Hélène, „Les communistes et l'Orient en 1921“, *Le Mouvement social*, No. 82 (Jan.-Mar., 1973), pp. 103-113, Editions l'Atelier, 1973, Association Le Mouvement Social.
- Samary, Catherine, „Le démantèlement programmé d'une fédération“, *Manière de Voir*, Paris, 1998.
- Stojković, Živorad, „Une utopie obligatoire?“, *Revue des Etudes Slaves*, Paris, 1984, LVI/3.

Résumé

Dans cet essai l'auteur reconstruit une brève histoire de ces „terres à haut risques“, comme on appelle encore la région Sud de la Serbie, Kosovo et Métochie. Cette revue historico-politique de la région fait partie d'une plus grande analyse réalisée durant les recherches de l'auteur.

L'auteur démontre d'abord les conséquences des Congrès de Bakou et de Dresde et l'influence des décisions et de la politique du Komintern aux événements historiques en Yougoslavie et au Kosovo déjà avant la Deuxième guerre mondiale. Le IVe Congrès du Parti communiste yougoslave (PCY) s'est tenu en Allemagne, à Dresde, en novembre 1928. Au sommet du Komintern on jugeait que l'État yougoslave était un soi-disant point d'appui militaire prévu pour l'attaque des impérialistes contre l'URSS. Cela expliquait pourquoi dans une des résolutions du Congrès de Dresde on introduisait la directive du Komintern: la Yougoslavie devait être brisée et on devait créer „les républiques nationales de Croatie, Monténégro, Macédoine, Albanie et Slovanie“. Par la notion „Albanie“ on pensait Kosovo et Métochie.

Dans les documents du IVe Congrès du Parti communiste yougoslave (PCY), dans le chapitre intitulé Lutte pour le rôle dirigeant dans les mouvements des nations opprimées, on disait: „Le Parti doit concentrer la lutte de la classe ouvrière, de la paysannerie et des nations opprimées, avant tout contre l'ennemi principal, l'hégémonie de la bourgeoisie serbe et sa monarchie militaire“.

Depuis des décennies l'intelligentsia kosovare réexamine la définition donnée à l'entité kosovare dans le cadre serbe. Les intellectuels nationalistes albanais sont infatigables, pour prouver que cette région était depuis toujours albanaise et que la situation démographique aujourd'hui

n'était que l'expression de la réalité historique permanente. Ainsi établie par les auteurs albanais, la question du Kosovo prenait la forme d'un problème de décolonisation.

La libération de la Yougoslavie, et bientôt l'instauration de l'autonomie au Kosovo, et de l'égalité en droits des Albanais en Yougoslavie, étaient de grands acquis historiques du régime de Tito. La région autonome socialiste du Kosovo était entrée dans la période de la construction socialiste avec presque 90% d'analphabètes, et une production très attardée, principalement naturelle de type précapitaliste. Plus de 80% des habitants du Kosovo étaient agriculteurs.

En 1968, il y avait de grandes manifestations albanaises à Priština. A elles se joignaient de jeunes Albanais de la région de Tetovo en Macédoine. Ils exigeaient le rattachement au Kosovo.

La première explosion au Kosovo a des motivations économiques, mais surtout nationales. La nouvelle intelligentsia prend en mains le mouvement, sans même étant séparatiste. Elle regarde vers l'Albanie indépendante et demande le statut de République, en égalité avec la Serbie. L'idée des nationalistes albanais est de transformer leur pays en un pays ethniquement homogène, et cela encourage, par des moyens proches au terrorisme, les minorités serbe et monténégrine de quitter Kosovo. Au début de 1971 presque 70 000 familles serbes et monténégrines partent. Et 650 de 1450 villages deviennent ethniquement „purs“, c'est-à-dire exclusivement albanais. C'est un nationalisme irrationnel.

Pourtant, en un quart de siècle, Priština était probablement la ville qui se développait le plus vite en RSFY. Avec un taux de natalité de 31% et une croissance naturelle de 20% chaque année, les Albanais de Yougoslavie avaient le taux de croissance le plus élevé en Europe, de 1961 à 1991. Ils étaient en Yougoslavie, après la Deuxième guerre mondiale, 498 000, 1. 227 000 en 1981, et 2 millions en 1991. C'était un accroissement vertigineux 117,7% en l'espace d'une seule génération (33 ans).

D'après Draža Marković, „l'argent yougoslave était jeté pour la contre-révolution, pour la destruction des rapports entre nations“. Il estimait que dans les vingt dernières années, la Serbie injectait quelque 400 millions de dollars par an au Kosovo, ce qui faisait un chiffre de 8 milliards de dollars. Mais, „en dépit de cette progression économique que l'on peut qualifier de brillante, le Kosovo ne parvint pas à rattraper son retard sur les autres régions de Yougoslavie“, dit le chercheur français Gilles Troude.

Ainsi se manifeste l'accélération de la crise dans la région sud de Serbie, qui dirigera les événements historiques vers la sécession des Albanais à la fin du XXe siècle. Ainsi, la sécession débute en 1981, avec les premières manifestations nationalistes albanaises.

Le géographe et géopoliticien serbe, Milovan Radovanović, explique la question centenaire balkanique: „Kosovo et Métochie sont une des déterminations-clefs de l'intégrité politico-territoriale et de la souveraineté de l'État de Serbie, d'une importance géostratégique et géopolitique cardinale. Le sécessionnisme kosovar-albanais est une question beaucoup plus funeste pour l'existence de l'État serbe, que toutes les autres confrontations à l'intérieur de l'ex- Yougoslavie. N'importe quelle solution politique qui ouvrirait irréversiblement les portes à une forme quelconque de 'république albanaise', mène très vite à la constitution de la 'grande Albanie', qui serait jointe, par la même logique, à la Macédoine Occidentale. Cela signifie une fragmentation successive de l'Etat serbe et sa réduction à l'actuelle 'Serbie centrale'.”

УДК:
323.1(=163.41)

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 45-78.

Сања Шуљагић*

Институт за политичке студије, Београд

ОГЛЕД О ЗАСНИВАЊУ СРПСКОГ ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА**

Сажетак

О процесу заснивања српског етничког идентитета постоје различите теорије. Постоје одређени напори научника са различитих становишта да се изврше преиспитивања и корекције тих теорија и да се утврде основне одреднице правог српског етничког идентитета. Циљ овог чланка је да се презентују основне одреднице правог српског етничког идентитета, које би могле да послуже као основа за даља научна истраживања на ову тему. Аутор чланка је анализом оригиналних античких, византијских, средњовековних историјских записа и савремених научних теорија, археолошког наслеђа, културолошке везе, и у оквиру ње лингвистичке везе, између предантичких и античких српских прото-етнија приказао историјски траг успостављања српског етничког идентитета од времена праисторијске винчанске културе и даље кроз историју. Српска државотворност, а тиме и етницитет у међународном окружењу, озваничена је у време заснивања средњовековне династије Немањић, када је први српски архиепископ и утемељитељ српског права Растко Немањић (Свети Сава) основао аутокефалну Српску Православну Цркву и успоставио врховни закон српске средњовековне државе. У склопу разматрања теме аутор се такође усредсредио на презентацију геоморфолошке, топономастичке, митолошке и геополитичке одреднице српског етничког идентитета.

* Научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Кључне речи: српски етнички идентитет, винчанска култура, српске прото-етније, митологија Нојева Арке, Александар Велики, Кадмо, хришћанство, Свети Сава, гео-морфолошке одреднице, топономастика, геополитичке одреднице

Етнички идентитет једног народа и једне друштвене и државне заједнице одређују традиција, историја, етничко порекло, религија, језик, писмо, географски положај, друштвени односи, историјско искуство, обичаји и манири, материјално архео-антрополошко и духовно социо-психолошко културно наслеђе, политичке, културне и економске институције и територија. Код одређивања етничког (националног) идентитета неке друштвене заједнице мора се имати у виду да су етничке групе и етнички идентитети по свом постанку старије историјске појаве од народа и нације као целовите националне заједнице и од националних идентитета као масовних колективитета који су се временом изграђивали и учврстили у епохи Модерне и модерног друштва.¹⁾ Захваљујући истраживањима бројних археолога, епигенетичара, антрополога, етнографа, филолога и историчара утврђене су основне одреднице развојних принципа државотворности и етно-генезе („прохода ентитета“)²⁾ у линеарном историјском постојању Србије као друштвене и културне заједнице од праисторијског времена до данас. Досадашњим археолошким, лингвистичким, епигенетским и антрополошким истраживањима утврђено је да су се у праисторији српска („српско-словенска“)³⁾ племена-пред-етније са нуклеусом у Подунављу и у планинском делу јужно од реке Дунав кроз историју мешала са прото-српским и осталим племенима са других географских простора у различитим историјским периодима. Многи историчари из различитих временских епоха су тврдили да Срби потичу од „прастарог народа Трибала“,⁴⁾ „Илиро-Срба“ или „Илиро-Трачана“,⁵⁾ односно од подунавских и балканских прото-Срба који су

1) Petar Korunić, „Nacija i nacionalni identitet: uz porijeklo i integraciju hrvatske nacije“, *Zgodovinski časopis* 57, 1-2 (127), 2003, Ljubljana, 2003, стр. 163

2) *Исто*, стр. 179

3) Миодраг Милојевић, *Стару српску век*, Вандалија, Београд, 2008., цит. Мојсије Хоренски, Ватрослав Јагић, Константин Порфиригенит

4) George Kedrenos, *Historiarum Compendium* ed. Immanuel Bekker, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 35-36, 2 vols, Berlin, 1838-1839; Laonicus Chalcocondylae Atheniensis, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historiarum Libri decem*, interprete Conrado Clauseo Tiguriano, Parisiis, MDCL

5) Павел Шафарик, *О пореклу Словена по Лоренцу Суrowецком*, (Прев. Стојанка Чекеревац, ориг. *Über die abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki von Paul Joseph Schaffarik*),

се у скупинама племена простирали од јужног тока реке Дунав са њеним притокама и Балтичког и Црног мора до Кавказа и Каспијског језера и да су у одређеним историјским периодима удаљена им сродна племена долазила из својих станишта и „придруживала се својој сабраћи на Балканском полуострву“.⁶⁾ Историјске записе о прото-Србима као наследницима праисторијске подунавске винчанске културе и о њиховој културној размени и преносу знања у контакту са источномедитеранским и карпатско-црноморским културама оставили су многи историчари и истраживали археолози, филолози, генетичари, антрополози и геолингвисти.⁷⁾ Неки од ових научника су на основу проучавања мезолитских и неолитских археолошких налазишта Лепенски Вир, Старчево и Винча поред реке Дунав и на основу проучавања средњовековних српских некропола установили да данашње становништво Србије дели изравне епигенетске и културолошке карактеристике са праисторијским становништвом Лепенског вира и подунавске Винчанске културе, као и са становништвом средњовековне Србије.⁸⁾

Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, посебна издања књига 7, Нови Сад, 1998., <http://www.scribd.com/doc/2868779/Павел-Ј-Шафарик-О-пореклу-Словена17-18>, cit. Siprijan Rober (“Sloveni Turske”, Pariz, 1846); Kazimir Sulc “O poreklu i sedištu starih Ilira”, Pariz, 1856, итд.

- 6) Симо Јелача, *Осам миленијума српског порекла*, <http://www.scribd.com/doc/13864091/Dr-Simo-Jelaca-Osam-Milenijuma-Srpskog-Porekla>, cit. Херодот, Зеринг, Калај, Шафарик, Иштванфи, Ел Бакр, Халкокондил, Робер Сипријан, Казимир Шулц, Јорнанд, Проконије, итд.
- 7) Mario Alinei, *Origini delle Lingue d'Europa*. Vol 1: “La teoria della continuita”, Il Mulino, Bologna, 1996.; Vol 2 : “La continuita delle principali aree etnolinguistiche dal Mesolitico all'eta del Ferro”, Il Mulino, Bologna, 2000. Видети такође Mario Alinei, *An alternative model for the origins of European peoples and languages : The Continuity theory*, “Le radici prime dell'Europa : Stratificazioni, processi diffusivi, scontri e incontri di culture”, 27/28 ottobre 1999. Milan, Italy: Геолингвиста Марио Алинеи је у свом проучавању топонимике и архитектуре на Балканском полуострву уочи значајну сличност у траговима развоја металургије међу Словенима на овом подручју који досежу све до Анатолије и истакнуо извесност њиховог живота на Балканском полуострву вековима пре претпостављеног насељавања Словена на Балканско полуострво у такозваним „Великим сеобама“ Словена, Авара и Хуна на Балканско полуострво у шестом и седмом веку. Радивоје Пешић, *Отпуђујем ћутањем*, Пешић и синови, Београд, 2001., стр. 24-25; 60-61, cit. Хвојка, Руденко, Песак, Герасимов, Черниш, Горнунг: Резултати проучавања археолошких налазишта такозване Трипољске културе доказују ширење прото-словенских племена Трачана, Дардана, Скита, Илира, Мезана, Јапида, Пеонаца, Сармата, Пелагонаца и Дачана на подручју од река Дњепар и Дњестар преко Балканског полуострва до острва Крит и са овим резултатима се уклапају и открића њихових крвних група француског археолога Луиса Карпантјеа.
- 8) Софија Давидовић-Живановић, „Прилог проучавању односа Сармата и Словена“, *Mementa Archaeologia et Eruditiva*, Akademija Nova, Пешић и синови, Београд, 1999. године, стр. 30-44, цитирајући Маркотић и Шапман; В. Slijivic, „Knochenfunde in einem prehistorischen Grab bei Trebenische“, *Z. Morph. Antrop.* XXXVII/2, Stuttgart 1935, R. Burleigh, S. Zivanovic, „Radiocarbon dating of a Cro-magnon population from Padi-

ГЕО-МОРФОЛОШКИ ПРЕДУСЛОВИ ЗАСНИВАЊА СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Процесу заснивања националног идентитета прото-Срба у насељима Старчево, Лепенски Вир и Винча и у другим подунавским насељима претходио је „проход етнитета“ српских прото-етнија на широкој територији евроазијског простора познатој у записима историчара и географа под именима Сарбарска,⁹⁾ Сербанија,¹⁰⁾ и у записима античких географа и историчара Сарматија¹¹⁾ све до њене поделе на административне територијалне јединице.¹²⁾

Према мишљењу разних научника основни предуслов за насељавање одређених географских подручја првим друштвеним заједницама и прото-етничким сродним племенима биле су значајне климатске, геофизичке и морфолошке промене. Праисторијске гео-климатске промене проузроковале су почетак сеоба тадашњих друштвених заједница и животиња проходним путевима дуж евроазијског простора из правца азијског континента и лесних степа реке Дон и Волга и других река и притока око Каспијског и Бајкалског језера, Црног и Азовског мора и кавкаских и околних планина. Сеобе су се одвијале широким путевима обраслим тундром и тајгом у правцу источне и средње Европе, карпатских и родопских

---

na, Yugoslavia with some general recommendation for dating human skeletons“, *Z. Morph. Anthropol.* 70:269-274, 1980., Srboљub Živanović, “Antropological Finds from the Serbian Necropol at Trnjane“, *Zbornik Narodnog muzeja IX-X*, 1979, pp. 159—175., Radivoje Pesic, „On the scent of Slavic autochtony in the Balkans“, *Časopis Matice Iseljenika Srbije Zavičaj*, Beograd, Godina XXXVI, Maj-August 1989; 344-347; pp. 77-79.; Vladimir Markotic, *The Vinca Culture*, University Press, Calgary, 1984; Vladimir Markotic, *Starcevo and Vinca*, Harvard University, U.S.A., 1962., Miloje Vasić, *Preistoriska Vinča I-IV*, Državna Štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1936.

- 9) Ф.Л. Морощкин, *Историко-критические исследования о руссах и славянах*, СПб., 1842, стр. 163-173; Maspero Gaston, *Historie ancienne des peuples d'orient Paris*, 1894;
- 10) Стојан Бошковић, *Историја света: за народ и школу*, Књига Прва, Историја старог века, Државна штампариа, Београд, Србија, 1866.; Стојан Бошковић, *Балканска питања, 1886-1905*, Штампариа Краљевине Србије, 1906, стр. 229, цит. Херодот, Плиније Старији, Тацит, Птоломеј и Страбон и Јан Томка Саски (Joan Planka Tomka Saskin, *Skitske kartine*, prev. Jovan Rajic, I, str. 28)
- 11) Гвозден Вукашиновић, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukašinović>
- 12) Barthold Georg Niebuhr, *Lectures on ancient ethnography and geography: comprising Greece and her colonies, Epirus, Macedonia, Illyricum, Italy, Gaul, Spain, Britain, the north of Africa, etc.*, Vol. 1, Walton and Maberly, 1853, pp. 281-282; 298: Римљани су поделили Македонију тако што су одредили реке за њене границе, иако су планине праве природне границе. Римски Илирикум је био уметни и политички назив за грчки Илирион, односно Илирици. У ово подручје Римљани су у каснијем периоду уврстили и део Грчке, тако да назив Илирикум није имао историјску асоцијацију и није тачно одређивао етнографију становништва на том подручју.

планина и панонске низије и у правцу запада, северозапада и југа европског континента.¹³⁾ Праисторијска митологија појединих народа говори да су се скупине праисторијских људи спуштале са севера према југу у потрази за храном, огревом и територијама, односно из правца митске „северне земље“ Хипербореје као великог копна око Северног пола.¹⁴⁾ Из овог првог праисторијског митолошког времена остале су међу прото-Словенима, индијским и суседним народима у бајкама, митовима, али и у материјалним и уметничким тековинама из тог праисторијског митолошког доба, основе за тврдње неких историчара да су се прва древна такозвана „арјанска“ племена из правца севера насељавала у континенталним долинама великих евроазијских река и да је биолошки опстанак ових првих људских заједница зависио од сунца, воде, плодног земљишта и различитих природних појава и климатских услова, што је проузроковало стварање њихове праисторијске митологије. Антички писци су сматрали да су митови и култови из првобитне „земље на северу“ дошли до номадских прото-етнија Скита са којима су се прото-Словени (прото-Срби) мешали у процесу праисторијских сеоба,¹⁵⁾ односно да су се митови и веровања тих етнички и лингвистички повезаних народа временом проширили на једном географском простору од хималајских планина у Азији до средње и јужне Европе.¹⁶⁾ Неки савремени историчари у току истраживања митова о прастарој несталој земљи Атлантиди¹⁷⁾ тврде да су се преживели становници ове некадашње митске земље помешали са својим сродницима хиперборејског порекла у области

13) Dragoslav Sreјović, „Kulture stariјeg i srednjeg kamenog doba na tlu Srbije“, *Istorija srpskog naroda I*, Srpska knjiћevna zadruga, Beograd, 1994., <http://www.rastko.rs/arheologija/sreјovic/dsreјovicpaleolit.html>

14) Павел Јозеф Шафарик, *О пореклу Словена по Лоренцу Суворејцком*

15) Herodotus, *Histories*, Book IV, 33). Pausanias, *Descriptions of Greece* 5.7 ff. <http://www.utexas.edu/courses/classicalarch/readings/olympia.html>; Strabo, *Geography*, Book XI, Chapter 6.2. Такође видети John Lempriere, *Bibliotheca classica, or A classical dictionary*, T. Cadell, London, 1788; О епигенетској и миграционој схеми ових сеоба видети Anatole Klyosov, “DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map”, *Journal of Generic Genealogy*, 5 (2), 2009, pp. 217-256, <http://www.jogg.info/52/files/Klyosov2.pdf>

16) В.А. Malyarchuk, „Differentiation and Genetic Position of Slavs among Eurasian Ethnic Groups as Inferred from Variation in Mitochondrial DNA“, *Russian Journal of Genetics* 37 (12): 1437-1443, МАИК Nauka Interperiodica, December 2001

17) Plato, *Critias*, Transl. by В. Jovett, The Internet Classics Archive, <http://classics.mit.edu/Plato/critias.html>: Антички филозоф Плато је описао Атлантиду као земљу чији су становници били благословљени богатим природним ресурсима злата, сребра и платине, али који су се временом морално искварили и које је њихово божанство Зеус због похлепе, корупције и неправде у њиховој земљи на крају и казнило.

северно од Црног мора¹⁸⁾ и да су ту засновали нову Прапостојбину Индоевропљана чије име се временом мењало из „Бхарат“ у „Арта“, „Арта“ и „Артанија“.¹⁹⁾ Митолошка слика праисторијског „арјанског“ народа који се досељавао са северне хемисфере у долине индијских река,²⁰⁾ западну Азију, Балтик, Црно море и у средњу и југоисточну Европу у многим деловима поклапа се са изучавањима епигенетичара Анатола Кљосова према коме су праисторијски народи из Сибира генетски повезани са праисторијским народом Балканског полуострва.²¹⁾ Интердисциплинарно проучавање археолошких и лингвистичких материјалних доказа о насељавању Срба у Ердељским Карпатима (Трансилванијским Алпима) као и у некадашњој Мезоготији (данашња Румунија и Молдавија) и у југозападној Србији такође упућује на закључак да су сеобе из правца средишње Азије и поготово из подручја јужних степа данашње Русије одвијале се у правцу Балканског полуострва у периоду заснивања винчанске, поморавске, скопске и тесалијско-егејске предантичке културе. У ова археолошка и лингвистична истраживања уклапа се и теорија слависте Олега Н. Трубачова према којој подунавски и винчански ореал одређује заједнички словенски језик чија археолошка димензија сеже до неколико миленијума пре наше ере, сачувана пре свега у преношеним семиолошким грађама прастарих божанских назива и имена.²²⁾ Лингвистичку, културолошку и прото-етничку повезаност становника ових географских простора кроз различите историјске периоде потврђује и топономастика некадашњих прото-српских етнија у јужном делу Балканског полуострва у којима је пронађена праисторијска грнчарија слична грнчарији из подунавског и винчанског ореала,²³⁾ као и топоними Сер-

18) Павел Шафарик, *О пореклу Словена*, стр. 55-56, цит. Птолому

19) Александар Асов, „Атланты – Арии – Славяне. История и вера“, с. 313, Гранд фаир пресс, Москва, 2000.

20) Tomo Maretić, *Slaveni u davnini*, Naklada "Matica Hrvatske", Zagreb, 1889., http://www.archive.org/stream/slaveniudavnini01maregoog/slaveniudavnini01maregoog_djvu.txt: Историјари који су проучавали записе античког историчара Херодота слажу се да је Херодот под Трачанима подразумевао Србе, односно да је у записима антички писаца израз „Трачанин“ био хеленизован назив за Рачане (Рашчане) или Раса. Међу Трачанима је од давнина живело велико племе Рашћана или Раса које се тако називало по имену своје прапостојбине поред реке Ракше („Црвене реке“) у Индији и поред реке Ра (Волге), који су у Херодотово доба такође живели и у Малој Азији и у Тракији на Балкану

21) Anatole Klyosov, "DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map", *Journal of Generic Genealogy*, 5 (2), 2009, p. 217, <http://www.jogg.info/52/files/Klyosov2.pdf>

22) О. Н. Трубачов, *Етногенез и култура древнейших Славян*, Наука, Москва, 1991

23) Marija Gimbutas, "Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe", *Journal of Field Archeology*, Volume 1, broj 1-2, 1974, Boston

бица, Србанија и Сербухов у подручју између реке Дњепар и североисточних Карпата,²⁴⁾ етноними пронађени на античким географским картама у подручју око Црног мора²⁵⁾ и пронађена међусобно слична или истоветна грнчарија, оруђе, оружје, накит и декоративни украси у археолошким налазиштима једног широког балканско-егејско-малоазијско-црноморско-кавказско-индијског географског простора. Топономастика из подручја долина река Инд и Ганг, Кавказа, Каспијског језера, Црног мора (базена реке Волге), Карпата, Родопа, долина река Нил, Тигрис и Еуфрат и Грчке,²⁶⁾ севернеприбалтичке, средње и северозападне Европе и области јужног Подунавља и јужног планинског масива на данашњој територији Србије, као и археолошки налази, етимолошки трагови у древним језицима с ових простора, антрополошки и етнографски елементи, културни обичаји и записи античких грчких и римских, византијских и осталих историчара сведоче о постојању некадашњег древног и популационо великог народа Срби или Срби, забележени у историјским изворима и као Суеби, Сери, Сорби, чак и

University for the Association for Field Archeology, str. 27, <http://www.scribd.com/corvalanguerra/d/75455594-Journal-of-Field-Archaeology-Vol-1-2-1974>; Miodrag Grbić, "Preclassical Pottery in the Central Balkans - Connections and Parallels with the Aegea, the Central Danube Area and Anatolia", *American Journal of Archaeology*, Vol. 61, No. 2, Apr., 1957, pp. 137-149; Hubbard, R.N.L.B., "Ancient Agriculture and Ecology at Serbia". *Annual of the British School at Athens*, Vol. 74, 1979, pp. 226-228; C. Ridley and K.A. Wardle, "Rescue Excavations at Serbia 1971-1973: A Preliminary Report" *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 74, 1979, pp. 185-230; M. M. Vasić, 1908. „Southeastern Elements in the Prehistoric Civilization of Serbia“, *Annual of the British School at Athens* XIV, 1908, pp.319-341.

- 24) Стојан Бошковић, *Историја света: за народ и школу*, Књига Прва, Историја старог века, Државна штампарија, Београд, Србија, 1866.; Стојан Бошковић, *Балканска питања, 1886-1905*, Штампарија Краљевине Србије, 1906
- 25) Нико Жупанић, *Срби Плинија и Птолемеја: Питање прве појаве Срба на светској позорници са историјског, географског и етнолошког становишта*, Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1924., <http://www.scribd.com/doc/15758157/Srbi-Plinija-i-Ptolomeja-oko-Crnog-mora>
- 26) Jacob Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, p. 393-395; 398-399, cit. Peyron, Euripid, Orest.v.930, Apollon Rhod.L.I.v.14, Dionys. Hallicarn.L.I.c.10, p.9, Strabo L.V.p.337, School. In Dionys.Perieg.v.347, Strabo, L.VIII, p.519, Pausan.L.8.p.604, <http://www.scribd.com/doc/40071540/A-New-System-or-An-Analysis-of-Ancient-Mythology-3-Jacob-Bryant-1807>: Предантички и антички Пелазги и Грци су за Нојеву барку употребљавали симбол месеца и називали су Аркађане у античкој Грчкој „Синови Арке“ (Нојеве барке“) или „Људи који су живели пре Месеца „Нојеве барке““ („Јунус Деус“), „Пелазги од Арке“; стр. 487-488: Strabo, L.11, p. 774, Herodot. L4.c19. *Исто*, стр. 494, цит. Херодот. С.33: Херодот је записао да су Хиперборејци, Панонци, Трачани и острвљани Делоса имали истоветне обичаје; p. 497-498: Страбон, Еузебије и Паузиније су писали да су Хиперборејци као ратници освојили многе земље и да су били исте расе као људи насељени у Трачкој, Панонији, Сидону, Пеонији и Едонији, а Страбон, Аристофан и Хесидије пишу да је међу њима култ узгајања винограда и дионизијских баханалија био посебно распрострањен на планини Хемус у Трачкој и у Фригији.

као Спори или Споради - Спартани²⁷⁾, Спали,²⁸⁾ Сидони,²⁹⁾ Сорди-ски,³⁰⁾ Скити,³¹⁾ Синги (Синди), Склавини, Сарди (Арди), Сјарби, Сибири и сличним начинима писања тог етникума.³²⁾ У поменуту

- 27) John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12: Историчар и путописац Ђ. Г. Вилкинсон, проучавајући дела Прокопија Цезаријског, Валеријана Красинског и Бопову компаративну граматику забележио је да су кроз историју Словени називани, међу осталим називима, и називом „Спори“, односно „Сбори, Сбериати“ („Срби“, „они који се сабирају и одржавају народне саборе“). Антички писац Диодор Сицилијски је за феничански град Кадмеју које је саградио Кадмо пре него што се населио у Илирији на Балканском полуострву писао да су Кадмеју населили Спартанци или „Спори“, „Споради“ („Расејани“, „Распострањени“, према географском називу Споради у данашњој Грчкој). У Источној Медитерану „Спорима“ су били називани и „Људи са мора“ или Пелаги (lat. *Pelagicus*), http://www.etymonline.com/index.php?term=pelagic&allowed_in_frame=0. Византијски историчар Прокопије Цезарски је такође „Спорима“ означавао Словене, као и много векова касније географ и истраживач Александар вон Хумболдт који је употребљавао израз „Карпатски Споради“. (Alexander Von Humboldt, *A Sketch of a Physical Description of the Universe*, Transl. by E.C. Ott and W.S. Dallas, F.L.S. Vol. V, Harper & Brothers, 329&331 Pearl Street, Franklin Square, New York, 1859, p. 328) Етникум Спори („σπόρος“) био је повезан са сејањем, зрнелом пшенице и пољопривредом. (*Webster's Online Dictionary*; Seeding, <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions/Seeding>), а тај израз су користили и Ирци да опишу Ските („расејане“) у значењу речи „номади“. О томе опширније у Edwin Guest, *Origines Celticae (a Fragment) and Other Contributions to the History of Britain*, Ardent Media, 1883, p. 85: Грци су номадска скитска племена која су се иселјавала са обала Црног мора према западу и северу описивали називима „keltoi“, „kelto-skuoi“, „iberes“ и другим називима за номаде.
- 28) (Ур. Георгије Острогорски), *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Prvi tom, Vizantijski-Izvori-Za-Istoriju-Naroda-Jugoslavije-Tom-1, САНУ, 1955, стр. 30, цит. Плиније, Прокопије, Јорданес, Шафарик, Кос, Маретић, Нидерле
- 29) Сидони, Зидони (грчки Σιδών, од хебрејске речи „tsuwd“ – „ловити рибу, рибарити“ – било је друго име за Феничане, Σιδωνίους (Sidōniois), у *Biblos*, <http://concordances.org/greek/4605.htm>, цит. *Old Testament*, Acts 12:20. Феничанин Кадмо називан је и Сидоном (Euripides, *Bacchae*, 171, Transl. by G. S. Kirk, CUP Archive, 1979, p. 44: Кадмо је напустио Сидонску земљу и саградио град у Теби (Cadmeia); Ovidius, *Metamorphosis*, 3, 115-137; У књизи 4. 571 Овидије подругљиво пише о Кадму и Хармонији да су се „од некадашњих Сидона претворили у „змије“ у шумама Илирика и да више ни не личе на праве змије, јер у Илирију они „не беже од људи, нити их рањавају, јер су се смирили и заборавили шта су некад били.“ Appiani Alexandrini, *De historia Romanorum*, 5.X.I.2, Firmin Didot. Paris.1877; Appian, *History of Rome*, „The Illyrian Wars“: Агронов наследник Илириј је имао неколико синова Енхела (Енхелејци), Аутариата (Аутариати, Панони, Пеони, Скордисци и Трибали), Перфеб (Партети, Даорти и Дарси), Мед (Миди, Мизи), Таула (Тауланциани). Takode videti Appian, *History of Rome*, Transl. H. White, 1913, http://www.livius.org/ap-ark/appian/appian_illyrian_1.html#2
- 30) Strabo, *Geography*, VII, c., 293, 296, 313 i 316: Страбон их је сматрао галским племеном, али Appiani Alexandrini у свом делу *De historia Romanorum*, 5.X.I.(Firmin Didot, Paris,1877), сматрао их је изворним племеном на том подручју, као и Томашчек, Кејзнер, Полашчек и други историографи.
- 31) Nikola Desadenau, *Prehistoric Dacia*, Part 7 – Ch. XLI.10.III, http://www.pelasgians.org/website7/41_10_III.htm: Антички Грци су Скитима називали припаднике народа који је живео северно од Црног мора и античке Трачке. Према Плинију, национално име Скита било је Арамеи или Арамани. Међутим, према Херодоту, од словенских етница разликовали су се они Скити које су Персијанци називали Саки или Сакои (Sachoi).
- 32) Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, <http://www.zasve.net/biblioteka/sloveni/Kraljevstvo%20Slovena.pdf>: Такође о томе видети Relja Novaković, *Srbi- ime Srbi kroz vreme i*

теорију уклапају се и записи историчара Мавра Орбинија који је у својој књизи *Краљевство Словена*, 1601. године писао да су Срби и остали Славјани били пореклом од Нојева сина Јафета и да су насељавали две стотине покрајина од Азије до Европе, или записи историчара Јована Рајића који је писао да су страни историчари српско име извели из имена реке Зебрис (Себрис, Сербица) која тече између река Еуфрат и Тигрис.³³⁾ Ти записи се надовезују на резултате истраживања историчара и антрополога Милоша С. Милојевића према којима су се прастари Срби из једне од својих прапостојбина у долинама река Инд и Ганг у Азији под нападима многобројнијег суседног древног индијског, кинеског, а касније и хунског народа, као и због тадашњих природних катастрофа и глади и болести, временом иселјавали са територије Азије у правцу Мале Азије и Мезопотамије и у правцу Каспијског, Азовског и Црног мора, балканског Подунавља и средње Европе. Од римског историчара Тацита до византијских историчара Лаоника Халкокондила, Георгија Кедрена и Дуке историчари су записивали да су „Срби били најстарије сачувано име од Сармата у илирској Србији“ и да је на балканско-егејско-црноморском подручју живео „један те исти велики народ српски Сармати-Трибали“.³⁴⁾ У појединим европским

---

prostor, IPA Miroslav, Beograd, 1993, Миодраг Милановић, *Стари Српски век*, Vandalija, Beograd, 2008; Јован Деретић, *Античка Србија*, Темерин, Србија, 2000; Нико Жупанић, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник Радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна Штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1924; Момир Јовић, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>; Гвозден Вукашиновић, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozdren-Vukašinović>, Миодраг Милановић, *Стари српски век*, Vandalija, Beograd, 2008., Јован Деретић, *Александар, Велики, цар српски*, <http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Aleksandar-Veliki-Car-Srpski>; Реља Новаковић, *Срби и рајске реке: библијске “Четири рајске реке” и кавкаско-еуфратски Срби*, Словенски источници, Мирослав- Супра либрос, Панчево, 1995.; Сима Лазин Лукић, *Кратка Повјесница Срба од постанка српства до данас*, <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>; Нико Жупанић, *Срби Плинија и Птоломеја*, Зборник Радова посвећених Јовану Цвијићу, Државна Штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924, Момир Јовић, *Срби пре Срба*, <http://www.scribd.com/doc/14426267/Momir-Jovic-Srbi-Pre-Srba>; Стојан Бошковић, Балканска питања, 1886-1905, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1906.

- 33) Јован Рајић, *История разних славенских народов, наипаче Болгар, Хорватов и Сербов*, Свети Архагелски Манастир Ковиљ, Част Прва, На Славено-сербској, Валахијској, Восточној азбуци, 1794, <http://www.scribd.com/doc/87624463/Jovan-Rajic-Istorija-Srba>
- 34) Маја Николић, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007, цитирајући Georgio Sfranze, Critobuli, Ducas, Laonici Chalcocondylae, Georges Pachymeres, Nicephori Gregorae, Metochites, Kantakouzenos итд. Такође видети Laonicus Chalcocondylae Atheniensis, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historiarum Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL: “Sarmatorum ac Sueborum gentes”; “Serblo... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.”

хроникама је такође било записано да су аутохтони житељи Сарматије били Срби, односно сматрано је да Срби потичу од најстаријег огранка Словена.³⁵⁾ Историчар и филолог Франђеско Марија Апендини је писао о прото-словенским племенима да су били синови Нојиног сина Јафета и да је већина њих говорила „илирско-словенски језик“ којим су говорили стари Трачани, Македонци, Сармати, Келто-Скити и неки други народи старог света.³⁶⁾ Према *Карловачком родослову*, *Хроници повесних лета* и античким записима Плинија, Марина из Тира, Птоlemeја, Помпонија Меле, Јордана, Касиодора, Амијан Марцелина и других античких историчара, Срби потичу од кавкаских Сера (Серба) који су у подунављу и карпатским планинама били насељени на подручју које се у доба владавине Римског царства означавало као „Montes Serrorum“ („српске планине“).³⁷⁾ Многобројни оригинални историјски записи и археолошки експонати сведоче да су они у јужном делу Балканског (Хумског) полуострва током процеса прохода прото-српских ентитета живели измешани са прецима митског феничанског јунака Кадма и његове супруге Хармоније, Арменије или Хермине, како је она још била забележена у историјским записима, односно са тесалијско-фригијским племенима чији су владари тврдили да су потомци митске „краљевске династије Хераклеида“ и „Аргеида“³⁸⁾

ТОПОНОМАСТИЧКЕ И МИТОЛОШКЕ ОДРЕДНИЦЕ ПРОХОДА ЕНТИТЕТА „СИНОВА НОЈЕВЕ АРКЕ“

Запис о Великом Потопу у Првој књизи Мојсијевој у Старом Завету у Библији, Еп о Гилгамешу, стари ведски, месопотамијски, антички, полинезијски, кинески, јужноамерички, северноамерички и други светски записи, митови и усмена предања о великим поплавама у Индији и у Западној Азији где су људи живели после

35) Robert Cyprian, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852, стр. 35; 41-42

36) Павел Шафарик, *О пореклу Словена*, , стр. 17-18, цит. F. M. Appendini, *De praest. et vet. I. illzr. Rag.* 1806

37) Милош С. Милојевић, *Одломци историје Срба и српских-југославенских-земаља у Турској и Аустрији*; Сима Лукин Лазић, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*, Загреб, 1895., <http://www.scribd.com/doc/14757231/Simo-Lukin-Lazic-Kratka-Povjesnica-Srba>, Relja Novaković, *Četiri rajске reke*.

38) Todor Chepreganov, *History of the Macedonian People*, Institute for National History, Скопје, 2008, стр. 8-13: Краљевска династија краља Филипа и цара Александра Великог је тврдила да потиче од „Хераклеида“ и „Аргеида“, односно да је наследна династија митског јунака Херакла.

изградње Вавилонске куле,³⁹⁾ сведоче да се више од пет хиљада година пре Христа догодио Велики потоп планетарних размера. Према Старом Завету у Библији и према многобројним светским записима о Великом потопу, након што је ранија цивилизација због своје декаденције и грехова нестала под Великим потопом, Бог је сачувао честитог Ноју, његову жена и три сина Сим, Хам и Јафет са њиховим супругама и животињама у барци.⁴⁰⁾ Они су преживели Велики потоп у околини кавкаске планине Арарат крај Каспијског мора и потомци Нојиних синова су временом били подељени на генеалогско стабло народа насељених по различитим крајевима света. Према тим старим светским предањима, као и према хроникама јерменских историчара Мојсија Хоренског и Мојсија Каланкатујског и према Хроникама *Повест временах љет* Летописца Нестора Кијевског Симови синови су отишли на источну страну, Хамови синови на јужну, а Јафетови синови на запад, југозапад и северне стране.⁴¹⁾ Према *Руској хроници* кијевског летописца Нестора Часног⁴²⁾ и према старој чешкој *Далимилској хроници*⁴³⁾ словенски народи, односно Иљурци, (Илири и Лухитаји, тј. Луги и Лехи), међу

39) John C. Whitcomb Jr., Henry M. Morris, *The Genesis Flood: The Biblical Record and Its Scientific Implications* Baker Pub Group, 1979

40) Pleins, J. David, *When the great abyss opened : classic and contemporary readings of Noah's flood* Oxford University Press, New York, 2010, 97667 pp. 110: Античка грчка митологија изједначава Прометејевог сина Декалиона (Δευκαλιών) и градитеља Нојеве барке Ноју. О Лелезима и Феничанима као потомцима митских личности кавкаско-пелашко-хеленског Декалиона и феничанског Кадма видети у G. Bonfante, "The Name of the Phoenicians", *Classical Philology*, Vol. 36, No1, Jan. 1941, Chicago University Press, pp. 1-20. Такође видети Strabo, *Geography*, 7,3,1; 7,3,2: Страбо цитира Хесиода да су потомци Пелазга и Лелега (Јуљуба) разна племена на подручју од Јадранског мора, Хумског полуострва, леве стране Црног мора, Пелопонеза, Ликије, Феникије и Фригије у Малој Азији. Такође о томе видети I. M. Diakonoff, *The Pre-history of the Armenian People, Predystoriia armianskogo naroda*, Erevan, 1968 (Transl. by Lori Jennings, Delmar, New York, 1984) <http://rbedrosian.com/Classic/diakph10.htm>

41) Moses of Kalankatuyk, *The History of Aluank*, Book I, Chapter II, III, „Genealogy of Japeth's Descendants“ (Мовсес Каланкатуаци, *История страны Алуанк*, Ереван. Матенадарап. 1984), <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Kalank/frame11.htm>: Према јерменском историчару Мојсију Каланкатујском, потомци из племена Нојевог сина Јафета селили су се на некадашња древна подручја Атропатене, Аланије, Амазоније, Јерменије, Малаја, Кападокије, Галиције, Индије, Сарматије, Скитије, Беотије, Атике, Ахаја, Илирије, Акарније, Адрије (Јадранског мора), Галије, Иберије и других места све до Британских острва.

42) Nestor of Kiev, *The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text*. Trans. and Ed. by Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor, Cambridge, MA, The Mediaeval Academy of America, 1953

43) *Nejstarsiceska rymovana kronika tak receneho Dalimila*, Kapitola1: "Ot Babylonskevezea o sedmidcadajayzcih", (25), (30); Kapitola2: „O potatcejazyka ceskeho“ y *Nejstarsiceska rymovana kronika tak receneho Dalimila*, <http://www.scribd.com/doc/47305208/Dalimilova-hronika>

њима Моравци, Чеси, Хрвати (Бели Хорутани) и «Serebъ» (Срби) спадају у индоевропске народе који потичу од племена Нојиног сина Јафета.⁴⁴⁾ Према записима летописца и хроничара Теофана Исповедника (с.758–817.), *Хроникама* Летописца Нестора Кијевског (1056-1114.), *Хроникама* Мојсија Каланкатујског из десетог века и *Карловачком родослову* из шеснаестог века један део старих Срба доселио се из Јерменије и Мезопотамије (некадашње земље Сепар) на обале реке Дунав (коју су антички писци од Херодота, Валерија Флакија до Стефана Византијског звали и „река Ноје“,⁴⁵⁾ река Истар или Фижн) на Балканско полуострво и веровао је у бога воде Дагона⁴⁶⁾ пре појаве хришћанства на овим просторима.⁴⁷⁾ Историчар и лингвиста Павел Шафарик је један од многих филолога и историчара који је сматрао да је име Срби било „првобитно име“ свих Словена, пронашавши на античким географским мапама и у записима Плинија, Птоломеја, Прокопија и других историчара српска имена у областима руских Словена, као и у областима прибалтичких и средњеевропских Словена, од који је и данас остао етникум „Лужички Срби“ и „Полапски Срби“.⁴⁸⁾ Припаднике ових племена који су насељавали подручја од реке Арарат на кавкаској планини Арарат и река Дон, Волга и Дњепар у црноморском базену до Егејског мора и северне Африке, Подунавља и средње Европе антички и пост-антички путописци и историчари су називали „руси“ („светли, црвеносоки“,⁴⁹⁾ „сјајни“, „просветљени“,

44) Реља Новаковић, *Срби и рајске реке: библијске „Четири рајске реке“ и кавкаско-еуфратски Срби*, Библиотека Словенски источници, Супра либрос, Панчево, Мирослав Београд, 1995.; Thomas V. Gamgrelidz и Vjačeslav V. Ivanov, „The Early History of Indo-European Languages“, *Scientific American*, March 1990, pp. 110-116, <http://rbedrosian.com/Classic/sciam1.htm>, *Византијски извори за Историју народа Југославије*, том I, Београд 1955, *Стари српски родослови и летописи*, (ур.) Љуб. Стојановић, Сремски Карловци. 1927, стр. 62, J. Schafarik, *Slawische Alteithumer*, XI Abschnitt, Leipzig, 6S4, 685., Нестор Кијевски, *Повесть временных лет, часть вторая*, Москва, Ленјинград, 1950, с.209, Љ. Стојановић, с.126; David Adams Leeming, *The Oxford companion to world mythology*, Oxford University Press, 2005, p. 91: О Дагону као вавилонском богу жита и плодности из трећег и другог миленијума пре Христа

45) *Herodotus*, W. Beloe, (Transl. Ed.) Vol. II, F.C. and J. Rivington at al, London, 1821, p. 406: Da-Nau, Da-Nausis, Da-Naubis; Steph. Byzant. Vol.iii.229: Danousis, Danoubis

46) Реља Новаковић, *Срби и рајске реке: библијске „Четири рајске реке“ и кавкаско-еуфратски Срби*, Библиотека Словенски источници, Супра либрос, Панчево, Мирослав Београд, 1995;

47) Драшко Шћекић, *Сораби - историјис*, Саборна сфера, 3, Сфаирос Тимор, Београд Подгорица, 1994., <http://www.scribd.com/doc/23856582/Sorabi-Draško-Šćekić>, цитирајући Теофана Исповедника

48) Aleksandar Petrović, *Arheografija naroda jugoistočne Evrope*, стр. 16-17:

49) John E. Bowle, (Ed.), *The Concise Encyclopedia of World History*, Hutchins of London, 1958. п. 154; Јован Деретић, *Културна историја Срба*, стр. 32; Александар М. Петро-

„благосиљајући“ сарматски Аорси, Алани,⁵⁰ Роксолани,⁵¹ или сарматско-скитски Кимбри (Кимери).⁵² О њима су записе оставили антички хеленски, римски и византијски историчари и писци као што су Плиније, Птоломеј, Сенека или Псеудо Маврикије,⁵³ као и разни арапски, кинески, монголски и други писци, путописци, историчари и географи.⁵⁴

- вић, *Српске старине – Опис и тумачења српске повеснице*, Нови Сад, 2002., <http://www.scribd.com/doc/56585637/2/O-starijem-pominjanju-srpskog-imen-a-i-njegovoj-ras-prostranjenosti>; „Procopius on the Slavs“, *Procopius in Seven Volumes*, (VII. 14. 22-30), Transl. H. B. Dewing, vol. 4 (London/New York, 1924), pp. 269-273.: Прокопије тврди да су прото-словенска племена Склавени и Анти били „руменог тена“ и говорили „исти варварски језик“.
- 50) Moses of Kalankatuyk, *The History of Aluank*, Book I, Erevan, Matedanaran, 1984: Сарматски Алани или Јазиге били су један део потомака древних паганских Алана (Алуанка) за које је јерменски историчар Мојсије Каланкатујски писао у својој хроници *The History of Aluank* да потичу из области митске Нојева барке и планине и реке Арарат познате под именом Дербенд (некадашњи Албанополис). Они су били прото-Алани (Албани, „сјајни“, „бели“, „светлећи“ Пелазги) из огранка народа од Нојиног сина Јафета који су населили области Балканског полуострва, Егејско приморје и острва и Малу Азију. Према римским античким писцима Ливију, Вергилију, Дионизију Халикарнијском, Плинију Старијем и Диону Касију припадници овог древних народа су у пред-античком периоду након Тројанских ратова и природних катастрофа и глади населили Апенинско полуострво и под именом Етрурци и Расени засновали на Апенинском полуострву паганску пред-римску цивилизацију са средиштем у насељу „Alba Longa“. Такође видети [http://en.wikipedia.org/wiki/Albani_\(people\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Albani_(people)), http://en.wikipedia.org/wiki/Alba_Longa: Паганска цивилизација Алана-Етрураца-Расена трајала је све до победе римског краља Тулија Хостилија (673–642. пре Христа) над њима. Victor Berard, *The Phoenicians and the Odyssey*, Transl. by M. L. Hopkins, cit. Thevenot, Book 4, 1902, стр. 197, http://dochoop.com/images/Phoenicians_09.pdf
- 51) Christensen, Arne Søby, *Cassiodorus, Jordanes, and the History of the Goths: Studies in a Migration Myth*, Museum Tusulanum Press. The University of Copenhagen, Denmark, 2002, pp. 346-348: Према историчару Арне Кристенсену римски политичар и писац Касиодор (с.485–с.585.) је на наговор тадашњег готског краља Теодорика (471–526.) написао на латинском језику дело *Историја Гота* ради лакше владавине Гота над Римљанима. У тој касније загубљеној Касиодоровој *Историји Гота* Касиодор је, према тврдњама историчара Кристенсена, из политичких разлога фалсификовао античку грчку и римску историју, односно улепшао историју Гота приписујући један део историје скитских Гета (сарматских Алана) Готима. На основу те у међувремену изгубљене *Историје Гота* историчар Јорнанд је написао своје дело *Гетика* (Јорнандес, *Историја Гота - Гетика*, с.551.) јер се, према властитом признању, бојао да би Остроготи којима је и сам припадао, након победе византијског цара Јустинијана и војсковође Белизара 540. године над Готима, могли да буду потпуно истиснути из Источног римског царства. Ова две политичка историјска фалсификата Касиодора и Јорнандеса су, према мишљењу историчара Кристенсена, проузроковала каснију погрешну интерпретацију европске историје у читавој европској историографији. (р. 348).
- 52) Victor Kachur, *The Trans-Caucasion Migration of the Rusi Tribes*. Dublin, Ohio, 1972, pp. 5-7
- 53) Seneca, *Thyestes*, 369, Transl. by Frank J. Miller, <http://www.theoi.com/Text/SenecaThyestes.html>; Procopius, “Procopius on the Slavs”, *Procopius in Seven Volumes*; Нико Жупанић, *Срби Плинија и Птоломеја: Питање прве појаве Срба на светској позорници са историјског, географског и етнолошког становишта*
- 54) Agustí Alemany, *Sources on the Alans: a critical compilation*, Iss. 8, Vol. 5, BRILL, 2000, pp. 8-9, цитирајући арапске путописце и историчаре Абу Хамид Ал-Гарнати, Ал Масу-

Процес сеоба и насељавања народа у различитим подручјима источног Медитерана и околним подручјима антички писци су објашњавали Нојиним објавом Божје воље његовим синовима где да се населе.⁵⁵⁾ Према антропологу, теологу и етнологу Јакову Брајанту (1715–1804.), многе првобитне светске митологије су сматрале да је претпотопни свет због декаденције људске расе био изгубио Божји благослов и да је земља постала сува и бесплодна.⁵⁶⁾ Антички писци су записали да је Бог у периоду Великог потопа поштедео само Ноју, његову породицу и одабране врсте животиња у барци коју је Ноје изградио на планини Арарат у кавкаском планинском ланцу за који се сматрало да је рељефно био највиши планински ланац на планети.⁵⁷⁾ Различити светски историчари-хроничари, писци, географи, биогеолози, археолози и антрополози су записали да су након Великог потопа на врховима разних међусобно удаљених планинских ланаца у свету пронађени остаци морских риба, шкољки и животиња.⁵⁸⁾ Према античким грчким и римским писцима, а касније и према Лаонику Халкокондилу,⁵⁹⁾ Георгију Кедрену и другим византијским историчарима, старосрпски Трибали и припадници њима сродних прото-етнија које су потицале из редова Нојиног сина Јафета били су у источном Медитерану познати као „синови Ларисе“, односно као синови богиње месеца Ларисе, називане још и Едеса, Миноја, Аи Монах, Селена, Теба и Ниобе. Они су тако називани према месецу који је био симбол Нојеве барке или Арке, односно били су познати и под етникумом Аркађани или „синови Ноје“ - синови првог оца народа, домаћина, пољопривредника, виноградаря, грађевинара и човека обдареног многим знањима и вештинама. Ноје, или „Пелазг“, како су га зва-

---

ди и друге тадашње арапске и персијске путописце и историчаре - Забележено је да је прото-словенске Алане монголски двор називао „хришћанима грчке вере“.

55) Исто, pp. 229-274. cit. Syncellus, p.90, Epiphanius, I, c.5, Justin, L2.c.I

56) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, p. 8, <http://www.scribd.com/doc/40071540/A-New-System-or-An-Analysis-of-Ancient-Mythology-3-Jacob-Bryant-1807>

57) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 20

58) William Williams, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, J. Seagrave, Chichester, 1789, pp. 113-115, cit. Cedrenus, Saussure, Ehrhart, Langius, Plot, Dartmoor, Swedenborg, Buffon, Reaumur, Herodot, Plutarch, Strabo, Mela, Pausinius, Erasthotes, Teotrasthus, Xanthus Lydus

59) Laonic Chalcocondylae Atheniensis, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL: “Sarmatorum ac Sueborum gentes”; “Serblo... Triballos, autem gentes esse totius orbis antiquissimam et maximam, compertum habeo.”: „Срби-Трибали су најстарији народ на свету, то поуздано тврдим.“

ли Аркађани,⁶⁰⁾ своја знања и вештине пренео је својим синовима, а преко њих и свим осталим народима. Као представници медитеранског и малоазијског прастарог народа „Аркађана“ у античкој митологији и топонимији у разним верзијама писања првобитног значења Нојеве барке, односно Арке, појављују се имена људи и божанстава и називи насеља и географских подручја као Аркос, Агор, Агрос, Аркадија, Араратија, Арта или Артанија,⁶¹⁾ Арса или Раса. Значење ових личних имена, етникума и топонима има везе са првом постојбином синова из Нојеве Арке, са реком Аракс на планини Арарат у Арменији (Јерменији), као и са агрикултуром (пољопривредом и сточарством) и риболовом (Нојини синови су често називани „људима мора“, односно „синовима бога мора Посејдона и богиње месеца Ларисе“).⁶²⁾ Тако су за чувеног митског јунака Херакла или Херкула антички грчки и римски писци и писци из Сидона и источном Медитерану писали да се он изворно звао Алкаиос (Ἀλκαῖος), односно Аркалес, („син из Арке“, Арка-ел, Аркле, Арклус, Аркалус).⁶³⁾ Након што је Велики потоп за собом оставио плодну земљу, густе шуме, језера и реке,⁶⁴⁾ Ноје и његови синови и потомци учили су народе на свим странама света многим знањима, вештинама и уметностима – крчењу шума, изградњи заштитних канала око река, градњи кућа и склоништа од временских неприлика, пољопривреди, виноградарству,⁶⁵⁾ складиштењу хране, изради одеће и обуће и одевању, лечењу лековитим травама, свирању и забави⁶⁶⁾ и писању и читању.⁶⁷⁾ Због важности тог прво-

60) Pausinius, *Descriptions of Greece*, 1.8.c.1.2.4

61) Александар Асов, „Атланти – Ари – Славјане. Историја и вера“, с. 313, Гранд фаир прес, Москва, 2000.

62) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 393-395, cit. Dionis. Hallicarn.L1.c.17., Strabo, L5.399., Herod., L.1.v.580, Stephan Byzant., Apoll. Rhod., Staphylus Naueratotes

63) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, pp. 507-508, cit. Strabo, L.10.95; Plutarch. С друге стране, неки антрополози и филолози изводе Херкулово име из речи „хера“ („земља“) и „клеос“ („слава“) или етникума Алкиди.

64) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, стр. 404, цит. Assius, Schol. In Euripid. Orest. v.930

65) William Williams, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, p. 141: Према записима византијског историчара Кедрена Ноје је узгајивао винограде на планини Либанон у Јерменији осам година након Великог потоп.

66) Pausinius, *Descriptions of Greece*, 1.8.c.1.2.4, Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 404-407

67) Herodot, *History*, 5.58.1, Hyginus, *Fabulae*, 277: Антички писци Херодот и Хигиније су тврдили да су Кадмо и Евандер пренели „пелазгијску азбуку“ у Грчку и Италију. Plinius, *Natural History*, 1, 5.c.29; 1.7.c.56: Плиније је тврдио да је творац феничанског писма

битног процеса „преноса знања“ по тадашње људе Ноје, његови синови и потомци су као учитељи и помагачи људи временом у народним предањима добили карактеристике наднаравних бића и митолошких божанстава, тако да су у многим светским митологијама и историјским хроникама, као у случају античких митова Источног Медитерана приказивани као Дионизије, Херкул, бог Зеус или бог мора Посејдон или су, као у случају Кине и Јапана,⁶⁸⁾ Нојеви синови и потомци приказивани и као утемељивачи њихових краљевских династија Фохи, Син-Ну⁶⁹⁾ и Хоанг Ти.⁷⁰⁾ Сматра се да су на подручју источног Медитерана у том првобитном „пост-топном“ процесу „преноса знања“ велику улогу имале старе словенске, јеврејске и грчке прото-етније.⁷¹⁾ Према речима историчара

Кадром био први човек у свету који је записао историју и који је писао прозу. Такође видети *Signs of Civilization*, Међународни симпозијум у Новом Саду, 24 до 29 маја 2004., САНУ/ Institute for Archaeomythology, U.S.A. (Simpozijum „Znaci civilizacije“: „Platonium“ SANU ogranak za Novi Sad i Institut za arheomitologiju SAD, 25-29. маја, 2004. године.) S. Winn (1981:246ff; 1990:280). М. М., 1981. *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 B.C.* Western Publishers, Calgary, 1973. *The Signs of the Vinča Culture: an Internal Analysis; Their Role, Chronology and Independence from Mesopotamia.* University Microfilms, Ann Arbor, Michigan. Радивоје Пешић, *Винчанско писмо*, Пешић и синови, Београд, 1995., <http://www.scribd.com/doc/52179974/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>, Petar Milosavljević, *Srpska pisma*, Banja Luka: Besjeda ; Београд : Ars Libri, 2006. Такође о томе видети Svetislav Bilbija, *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*, The Institute of Etruscan Studies, Chicago, 1984: На основу компаративних истраживања Шан Вина, Радивоја Пешића, Светислава Билбије и других савремених филолога утврђено је да су Винчанско писмо и каснија етрурска азбука идентични, да Винчанско писмо дели са Брахми писмом пет идентичних слова, са критским линеарним А писмом дели четири, са линеарним Б писмом два слова, са западносемитским писмом осам слова, старофеничанским десет, кипарским девет, палестинским седам, старогрчким писмом дванаест идентичних слова, англосаксонским рунским писмом четири, те да са глаголицом дели седам и са азбуком српске ћирилице двадесет слова

- 68) Jacob Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 583-584; 585-586, cit. Kaempfer, L.2.p.163; L.3.p.204: Према древним веровањима Буда (Котобус, Дионизије) је пренео своја знања из Индије у Јапан.
- 69) William Williams, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, p. 80; 136: Вилиамс сматра да су Кинези назвали првог човека Фохи, а да се име краља Син-Ну читало као Чин-Нон (Chin-Nong). О Chin-Nong и о утемељивачима кинеске царске династије видети Jean-Baptiste Du Halde, *The general history of China*, J. Watts, London, 1741, p. 272 (p. 269-277
- 70) Derk Bodde, “Types of Chinese Categorical Thinking”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 59, No. 2, American Oriental Society, University of Michigan, U.S.A., 1939, p. 215; Joseph Needham, “Biology and Biological Technology, Science and Civilization in China, Ed. Francesca Bray, Vol. VI, No. 2, Cambridge University Press, Great Britain, 1984, p. 1: Тако се верује да је Ноје овековечен у лику првог кинеског цара Хоанг-Ти (2.737-2.698. пре Христа), познатог и по имену Шен-нунг („Божански фармер“), који је, према најранијим хронологијама историје Кине био отац кинеске пољопривреде, изумитељ чаја и зачетник традиционалне биљне медицине и за којег се сматра да је лично сам засејао први пиринач и подучавао своје сународнике техникама пољопривреде како би избегли убијање животиња.
- 71) Jacob Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 407

Јована Зонаре о првој забележеној историји човечанства после Великог потопа: „Сва та знања дошла су из Халдеје у Египт и оданде до Грка.“⁷²⁾ Као словенске прото-етније у источном Медитерану у историјским записима су забележени Фриги (Бриги), Ликијци и Лидијци, („Спартани или „Споради“), односно Пелазги,⁷³⁾ Расени (Етрурци) и Феничани.⁷⁴⁾ То, између осталих, доказују један пронађени археолошки експонат из четвртог века пре Христа са натписом „Херакло Словен“⁷⁵⁾ и један *Законик* од 232 одредбе на каменом обелиску из малоазијског града Сирбина из осмог века пре Христа исписан српско-рашким⁷⁶⁾ фонетским писмом⁷⁷⁾ сличним прастаром винчанском писму.⁷⁸⁾ О пред-античком и античком

72) *Исцо*, cit. Zonara, v.1, p.33, Syncellius, p. 102

73) Pliny, *Natural History*, 7.56. Такође видети *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*, „Оругиос“, <http://www.tlg.uci.edu/ljsj/#eid=31603&context=search:Спартанци и Лелези, први становници Грчке, помињу се у вези са првим краљем који је владао Атиком и који је преживео Велики потоп, краљем Оругосом.>

74) John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12: Историчар и путописац Ђ. Г. Вилкинсон, проучавајући дела Прокопија Цезаријског, Валеријана Красинског и Бопову компаративну граматику забележио је да су кроз историју Словени називани, међу осталим називима, и називом „Спори“, односно „Сбори, Сберати“ („Срби“, „они који се сабирају и одржавају народне саборе“). Јацов Брајант, стр. 410, cit. Pausan. L.3.p.146, Hyginus, Fab. 143, Euseb. Versio Lat. p. 1, Steph. Byzant. Sparti Scholia in Hom. Odyss., Suida, Epaminondas: Антички Грци су сматрали да Спартанци или Споради („расејани, „распострањени“, према области Споради у Грчкој) потичу од Спартага који је дошао са богом мора Дионизијем из Тебе у Грчку и који је био син Торомеја, „првог човека који је владао“. Pausanias, *Descriptions of Greece*, 1.8.ц.1.2.: Антички писац Паузаније је Спартанце повезивао са првим насељеним људима у Грчкој - Пелаззима Лелезима. О Спартанцима и њиховој сеоби у Илирик видети Ср. scholium on Euripides, Phoenician Women, 670, The Phoenissae, translated by E. P. Coleridge. New York. Random House. 1938.. 939.935-950; Apollodoros, 3.4.1 ff., 3.5.4; Euripides, Bacchae, 1334. Euripides. *The Complete Greek Drama*, edited by Whitney J. Oates and Eugene O'Neill, Jr. in two volumes

75) Theodor Mommsen, *Die Unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850. и Т. Volanskii, *Pamjatniki pismenosti Slovan do rizdva Hristovoga*, Moskva, 1854, str. 3 (tab I, lb): У колекцији Ди Мизинис у месту Фермо на југу Италије чува се табла од теракоте из четвртог века пре Христа на којој пише *Ieraklis Sclavenos* („Херакло Словен“). О миту феничанског Херакла или Херкулеса и Кадма из династије Хераклеида међу прото-словенским становништвом сведочи и мноштво топонима и назива античких градова на подручју на којем је оно живело од Црног мора, Карпатских планина до Србије и неких медитеранских земаља.

76) В.А. Чудинов, *О сербском камне с законима VIII века из Сирбини*, Институт древнеславјанској и древнеевразийској цивилизацији, cit. Kalinka Ernst: „*Tituli Liceae, Tituli Asiae Minoris, Vindobonae*“, *collecti et editi auspiciis Academiae Litterarum Vindobonensis*, v. 1-2, *Denkschriften (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse)* – Nr. 1-2, http://www.runitsa.ru/publications/publication_512.php

77) *Obelisk iz Kantosa. Zakonik pravnih, običajnih i moralnih načela Srba pre 2600-2800 godina*, R.D. Đorđević (Ur.), Prevod zakona Svetislav Bilbija, Edicija *Srpski koreni*, Serbona Niš, 2003.; В.А. Чудинов, *О сербском камне с законима VIII века из Сирбини*

78) Пешић, Радивоје, *Винчанско писмо*, Пешић и синови, Београд, 1995., <http://www.scribd.com/doc/52179974/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>

„преносу знања“ старословенских племена говори и податак да су антички грчки и римски писци за Ските, Трачане⁷⁹⁾ и Панонце из црноморског и источног Медитерана писали да су били добри у фармацији, односно у лечењу лековитим травама, у хемији, физици пољопривреди, обради метала, ткању и лепим уметностима и изражавали су им захвалност на „пренетом знању“ из тих области.⁸⁰⁾ Првобитни митолошки описи Херкула и његових потомака из династије Хераклоида, као и оригинални историјски записи о „преносу знања“ балканско-црноморско-малоазијских словенских прото-етнија били су разлог да од времена антике до двадесетог века различити светски историчари тврде да етникум Словени значи „славни“ или „познати“.⁸¹⁾ Упоредо са досељавањем дошљака из северних црноморских степских зона на Балканско полуострво у периоду од средине петог миленијума и од трећег миленијума пре Христа, „Винчанска“ и „Трипољска“ култура су обухватале јужни ток долине реке Дунав и њене притоке и Карпатске и Родопске планине.

У периоду од 5.300. године до 3.500. године пре Христа припадници ових култура су били повезани преко сеоба народа,⁸²⁾ пријатељства, савезништва и размене роба са Источним Медитераном, односно са Тесалијом, Микеном, Критом и истоком Мале

79) Гвозден Вукашиновић, *Корнелије Тацит о Србима*, <http://www.scribd.com/doc/56281028/2008-Kornelije-Tacit-o-Srbima-Gvozden-Vukasinovic>: Хелени су називали Рачане Трачани, односно „Тхракои“.

80) Jacob Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, pp. 511-517, cit. Antiphanes, Apud Athenaeum, L.6.p.226, Strabo, l.16, p.1044, Syncellus, p.14; Vol.II.p.130, Diodorus, Apollodorus, Tacitus, Annal.2.c.64, De Ponto, L.2.Elog.9.v.65

81) John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12, cit. Plin. iv. 13. Tacitus, 46.: Историчар и путописац Вилкинсон, проучавајући дела Прокопија, Валеријана Красинског и Бопову компаративну граматiku, на основу упоредби старословенског језика са старим персијским Зенд и Санскрит језицима, сврстава старе Словене у прастари индо-европски народ који се налазио на обалама црноморских река и који се касније у историји појављује под именом „Словени“ („Славни“ или „Словни“ - народ који има „слово“, „језик“) и „Спори“, односно „Сбори, Сберати“ („Срби“, „они који се сабирају и који одржавају народне саборе“). Appian, *Roman History*, 9.App.3.14; Мавро Орбини, *Краљевство Словена (Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601; Прев. Augusto Fonseca), pp. 168-171: „Повеља цара Александра о привилегијама Словенима (Агрианима) у Илирикуму. Аппиан из Александрије назива Агриане „славнима“ и „познатима“, а то је тачно оно што назив „Словени“ значи.“

82) Harald Haarmann, *Early civilization and literacy in Europe: an inquiry into cultural continuity in the Mediterranean world*, стр. 49-56: Остаци линеарног писма и грнчарије, од чега неки трагови имају везе са „староевропским“ винчанским писмом пронађени су у јужном делу Грчке у подручју некадашње Атике у периоду од 2.500 до 2000. године пре Христа и говоре о повезаности малоазијске Троје, места Езерово у јужној Бугарској и острва Крит.

Азије.⁸³⁾ То потврђује и проналазак фигурина жена које се повезују са паганским култовима слављења древне богиње лова, плодности и уметности ткања Артемиде у археолошким налазиштима винчанске неолитске културе на Балканском полуострву и суседним подручјима у предхришћанском периоду.⁸⁴⁾ Историчари претпостављају да је до ишчезнућа пелашке културе на подручју данашње Грчке дошло након доласка Хелена Данауса из Египта на Пелопонез којег је освојио 1529. године пре Христа и после тога наредио да се његово име промени.⁸⁵⁾ У периоду паганских предантичких и античких митова и честих ратних сукоба на различитим подручјима Медитерана винчанско-трибалска племена су се под утицајем ратних сукоба и природних катастрофа често селила и у процесу тих сеоба за собом остављала писмене трагове линеарног писма сличног винчанском писму.⁸⁶⁾ Сличност Винчанског, критског линеарног писма, „сербско-рашанског“ писма на Обелиску у Ксантосу (Сирбису)⁸⁷⁾ у малоазијској Ликији из седмог века пре Христа⁸⁸⁾ и Миноанског писма,⁸⁹⁾ сачувана писана ознака за феничанског митског јунака Херакла као „словенског Херакла“ из четвртог века

83) Peter A. Dimitrov, *Thracian Language and Greek and Thracian Epigraphy*, Cambridge Scholars Publishing, 2009, xvi-xvii, цит. Archibald 1998, 3 и Fol 2000, 63. (<http://www.scribd.com/doc/52101650/Thracian-Language-and-Greek-and-Thracian-Epigraphy>). Такође о томе опширније видети у V.V. Нвојка, *Drevne obitately*, Kiev, 1913. Осим што су илирска племена потиснули Хелени, такође су их потиснули и галски Келти. О томе видети Pausinius, *Descriptions of Greece*, 1.4.1.: “Илире из Тесалије су потиснули галски Келти.”

84) Marija Gimbutas, “Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe”, str. 62,63, 66: У гробовима поштоваоца култа праистаре богиње Артемиде у археолошким налазиштима на тесалијској реци Халиакмон (Бистрица) у данашњој Грчкој, пронађена је грнчарија истоветна и слична грнчарији додунавског винчанског културног круга, као и вретена и разбоји са шарама и симболима слични онима на подручју винчанске културе.

85) Paulus Orosius, *Seven Books of History Against the Pagans*, University of Liverpool Press, 2010, p. 11

86) Harald Haarmann, *Early civilization and literacy in Europe: an inquiry into cultural continuity in the Mediterranean world*, Walter de Gruyter, 1996, pp. 83-85

87) Strabo, *Geography*, 14.3.6

88) R.D. Ђорђевић, *Obelisk iz Ksantosa. Zakonik pravnih, običajnih i moralnih načela Srba pre 2600-2800 godina*, (Prevod zakona Svetislav S. Bilbija), Edicija *Srpski koreni*, Serbona Niš, 2003.; В.А. Чудинов, *О сербском камне с законима VIII века из Сирбини*, http://www.runitsa.ru/publications/publication_512.php

89) Радивоје Пешић, *Винчанско писмо и други граматолошки огледи*, Пешић и синови - Београд Dugan – Milano, 1995., <http://www.scribd.com/doc/22475999/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>;

пре Христа⁹⁰⁾ и сличност паганских обичаја,⁹¹⁾ топонимије, грнчарије, оруђа и оружја у археолошким налазиштима Балканског полуострва са егејским, црноморским и малоазијским археолошким налазиштима,⁹²⁾ потврђују записе античких писаца Хекатеја, Псеудо-Скимуса, Ератостена и Полибија о повезаности фригијских (бригијских), илирских, енхелејских, трибалских и трачких племена из Пелагоније и Епируса као једног народа у шестом веку пре Христа.⁹³⁾

Међу ове старе народе или „синове Нојине арке“⁹⁴⁾ антички историчари су уврстили и Хераклову краљевску Аргејдску династију чији су наследни чланови били владари Каран, Темен, Македон и Мида.⁹⁵⁾ За наследне чланове ове династије сматрали су се краљ Филип и његов син цар Александар Македонски, којег су словенски народи у својим предањима звали „Лесандар Србљанин“.⁹⁶⁾ На југу према приморју, из културе плодних поља, ливада

-
- 90) Theodor Mommsen, *Die Unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850. и T. Volanskii, *Pamjatniki pismenosti Slovan do rizdva Hristovoga*, Moskva, 1854, str. 3 (tab I, lb), Радивоје Пешић, *Оптужујем ћутањем – Записи и предавања (1982 -1992)*
- 91) Викторија Ђотањска, *Етничките Носители На Трбенишката Некропола*, Музеј на Македонија, Скопје, Охрид, 1997, стр. 55-60
- 92) Stojan Dimitrijević, „Eneolitsko doba“, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, III, (Ur.) A. Benac, : Svjetlost, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979; B. Godvedarica, „Rano bronzano doba na području istočnog Jadrana“, *Djela ANUBIH* 67, Sarajevo, 1989; Marjeta Šašel-Kos, *Cadmus and Harmonia in Illyria*, p. 119, cit. J. Maran, такође стр. 121, cit. Christodorus, *Anthologia Palatina*, VII, 697
- 93) О томе опширније у Marjeta Šašel-Kos, *Cadmus and Harmonia in Illyria*, cit. Strabo, Pliny, Hecateus, Pseudo-Scylax, Pseudo-Scymnos, Hyginus, Apollodorus of Rhodos
- 94) Edouard Le Danois, *Le Rythme des Climats*, Payot, Paris, 1950, pp. 109-127: На различите светске списе о Великом потоку надовезују се астрономски прорачуни о великим климатским променама које су се одиграле око 5.000. године пре Христа. Ове промене су се одигравале на геоморфолошки знатно другачијем подручју од подручја које обухвата данашњу Калабрију, Сицилију и Тунис, Црвено море, Чадско језеро, Црно море и Каспијско и Аралско језеро. Егејско море је у том периоду било копно и спајало је Балканско полуострво и Малу Азију, што је олакшавало кретање праисторијских људи по том простору.
- 95) Todor Chepreganov, *History of the Macedonian People*, Institute for National History, Скопје, 2008, стр. 8-13; Justin, *Ancient State of Macedonia*, 7.1, cit. Marsyas of Pella. Такође видети „Аргос“, http://www.etymonline.com/index.php?term=Argus&allowed_in_frame=0
- 96) Плутарх, *Славни ликови антике II*, Матица Српска, Нови Сад, 1987., Петар Велики, *Грамата Србима*, 3. марта, 1711 у Орфелин Захарије Стефановић, *Житие и славные деяния государя Петра Великого, с приложением краткой географической и политической истории о российском царстве*, Венеција 1772, Россиа 1774, cit. *Грамоты русского царя Петра I* от 03 марта 1711); Johann Gustav Droysen, *Historie de l'hellenisme*, E. Leroux, Paris, 1883-85.1883; Quintus Curtius Rufus, *The history of the life and reign of Alexander the Great*, Vol. II 2, Samuel Bagster, London, 1809, pp. 271-273, Јован Деретић, *Александар Велики, цар српски*, http://www.scribd.com/doc/13864096/Jovan-Deretic-Plutarh_Slavni_likovi_antike_II, Matica Srpska, Novi Sad, 1987., F. M. Appendini, *Rjecosloxye*

са маковима и винограда Ларисе и Аргоса поникли су митови и приче о Орфеју, Хомеру, Езопу, Ахилу и Троји. У овим пределима једно време је живео и митски илирско-феничански владар Кадмо за којег се сматра да је био заслужан за развој пред-античке и античке писмености, трговине и архитектуре.⁹⁷⁾ Према античким писцима Тукидиду и Еузебију, Теменидска династија Пердика потиснула је из Агроса⁹⁸⁾ владара Кадма и његову трачанску супругу Хармонију, те су они са једним делом народа, касније познати у историји као Јадри, (Сарди,⁹⁹⁾ населили источну обалу Јадранског мора¹⁰⁰⁾ и њихови потомци саградили градове Охрид (некадашњи Lihnid),¹⁰¹⁾ Будву (Botvos, Butua),¹⁰²⁾ Улцињ (Olcinium)¹⁰³⁾ и Рисањ

---

illir.-ital.-lat., Dubrovia, MDCCCVI, cit. Joakim Stullic Dubrocsanin; Миодраг Милановић, *Стари српски век*, Vandalija, Beograd, 2008, Ivan Gundulić, *Osman*, Pjevanje Treće, http://sr.wikisource.org/wiki/Osman/3._pjevanje; Vinko Pribojević, *De origine successibusque Slavorum*, Venezia, 1532. Такође видети Appian, *Roman History*, 9.3.14: „Трибали су велики народ који су Римљани сматрали делом илирског народа и савезницима Филипа и Александра Македонског.“; Плутарх, *Славни ликови антике* 2, Матица Српска, 1990., Београд, стр. 101: Једно од племена из огранка Аргеидске династије владара Темена било је племе српских Трибала Темнић у Поморављу у којем је, према записима античких писаца и филозофа Аристотела и Плутарха цар Александар провео део свог детињства. и Dr Rees's New Cyclopedia, *The Monthly Review or Literary Journal*, Volume XL, R. Griffiths, A. Straban, Printers Street, London, 1797, p. 433: „Планина и град Теменин (Thamain) у планинском ланцу Арапат су били место на којем је и византијски цар Хераклије лично видео остатке Нојеве барке.“

- 97) Jacov Bryant, *A New System in Ancient Mithology*, pp. 155-156, cit. Hoffman – Academia. Hornius. Hist. Philos. 1.7., Diogen Laertius, 1.3.6, Hornius, 1.7.c3, Suida, 1135: „Academia a Cadmo nomen accepit, non ab Ecademo.“
- 98) Nicola Desedinau, *Prehistoric Dacia*, Part 6 – Ch.XXXIX.6.V, http://www.pelasgians.org/website6/39_06_V.htm, Homer (*Odyssey*, XII. 1; XI. 21. 639; XII. 1; *Iliad*, XVIII), Hesiod (*Theogonia*, v.242. 959; *Op.* 566): “Argos” на грчком језику значи „поље“, „њива“, „територија насељена пољопривредницима“. Према Стефану Византијском, Монеру и Хесиоду, Аргос у причама о Данаусу је исти онај који се односио на територију звану „Гаја“ или „Тера“, са севера Трачке, близу места које се звало „отац свих богова“ или „велико море које тече“ („Okeanos Potamos“)
- 99) Dio Cassius, *Historiarum Romanarum*, Kuehniana, 1825, pp. 379, 509: “Sardiei / Ardier”; Johann-Ludovic Schönleben, *Carniolia antiqua et nova, sive inclyti ducatus Carnioliae annales sacro-prophani*, Tomus I, Joann. Baptistae Mayr, 1681, p. 100: “Ardi, koje Floris naziva Vardi, a Strabon Sardi”; Nikola Desidinau, *Prehistoric Dacia*, Part 5–Ch.XXXIII.5, http://www.pelasgians.org/website5/33_05.htm. Према Птолемеју (Ptolomy, *Tetrabiblos*, 3.13.36) Сарди су се звали Арди или Ардеи ; Према Ливију (Livy, *History of Rome*, 45.30) звали су се Јорди („Eordaei“).
- 100) Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, 2.99; Livy, *History of Rome*, 44, 31(штампано у William A. McDevitte. York Street, Covent Garden, London. Henry G. Bohn. John Child and son, printers, Bungay. 1850
- 101) Marjeta Šašel-Kos, *Cadmus and Harmonia in Illyria*, str. 121-122, cit. Christodorus, *Anthologia Palatina*, 7,697
- 102) *Ието*, стр. 121, „Cadmus and Harmonia in Illyria“ cit. Philon of Byblus, Stephanus of Byzantium
- 103) Plinius, *Natural History*, III, 22: „Колхијани су основали Колхиниј, који се сада зове Олциниј.“

(Rhison)¹⁰⁴) и живели на подручју од реке Дрим до реке Неретве пре доласка римске војске на те просторе.¹⁰⁵) Ова заједница сродних племена из Будве, Рисња и Охрида,¹⁰⁶) „са различитим именима, али који потичу од једне краљевске династије Агенора и Кадма“,¹⁰⁷) била је слична по својој култури феничанско-фригијској, трачкој и црноморској култури.¹⁰⁸) Претпотопни, а касније и пост-потопни претхришћански период није био само период преноса знања и културне размене међу народима, него и период мегаломанских освајања територија и природних ресурса разних светских владара. Геоморфолошко повезивање некадашњег подручја данашњег Балканског полуострва оф Егејског и Црног мора до Мезопотамије олакшавало је културолошки и економски „проход ентитета“ прото-словенских племена са тих простора према такозваним подунавским „винчанским“ и „трипољским“ културама са нуклеусом у јужном току реке Дунав и у њеним северним и јужним притокама. У време митова о Херкулу сматрало се да је Херакло са својим народом саградио на путу својих освајања, осим пута Елора (*Via Herculeana*) у Сицилији, пролаза кроз Алпе (*the Alpes Cottiae*) и Херкулове цесте у Иберији коју је помињао Руфус Авиенус¹⁰⁹) такође и цесте као претечу „Игњацијеве цесте“ (*Via Egnatia*) у Трачкој која се протезала од праисторијског насеља Драч до Црног мора.¹¹⁰) На

104) Ptolomy, *Geography*, 2.15; Marjeta Šašel-Kos, Cadmus and Harmonia in Illyria, стр. 122, cit. Pseudo-Scylax, 24-25, Herodianus

105) Herodianus, *Techici Reliquiae*, El. A. Lentz. Vol. I, Lipsiae, Teubner, 1867, p. 27; 13-17; Christodorus, *Anthologia Palatina*, VII, p. 697. Ђ. Basler, „Nekropola na Velim Ledinama u Gostilju, Donja Zeta“, Glas. Zem. Muz. n.s. 24, 1969, str. 9, 43, Tab. 25, 126/3. Такође видети Nieburle, p. 277: „Македонци су били Илири – имали су исти језик, исте обичаје и исти изглед као Илири.“

106) Strabo, *Geography*, VII, 7.3.c322; VII,7.8.c.326

107) Агенор је још зван и Посејдон или Киликс. Diodor of Sicily, *Library of History*, 5.58.2ff: Кадмо, син Агенора, направио је Феничанску колонију на Родосу чији су становници и преци били наследници Посејдона. О томе говори откриће званичне мермерне табле у храму Лидијске Атене на Родосу на којем пише: „Кадмо додељује бронзани трипод угравиран феничанским словима, као што је записао Полизар у четвртој књизи о историји.“ (О проналаску табле видети Chr. Blinkenberg, *La Chronique du temple Lindien*, Copenhagen, 1912, p. 324)

108) M. Parović-Pešikan, *Najnovija istraživanja u Boki Kotorskoj s posebnim osvrtom na problem ilirskih i predilirskih veza s Egejom*, Materijali SADD, 12, 1976, стр. 76-87; David Malcolm Lewis, John Boardman, *The Cambridge Ancient History: The Fourth Century B.C.*, Cambridge University Press, 1994, p. 427; Marjeta Šašel-Kos, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, p. 129, cit. H.W. Catling, *Archaeological Reports for 1981-1982, Sindos*, katalogos tes ekhte-seos

109) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, p. 538, via Puteolana cit. Propert. Eleg. L. 3. 16. v. 3., Strabo, L.9, p.375

110) *Исто*, p. 538, cit. Strabo, L. 7. p. 496.; Antoninus. p. 317.; Hieron, *Surrta*. Climat. Sext. pars nona. p. 267.

ту цесту и „Кадмову цесту“¹¹¹⁾ које су повезале Егејско море преко Тесалонике са луком Драч и јужним Јадраном, надограђена је касније „Игњацијева цеста“ преко које се обављала трговачка размена производа из источног Медитерана према јужном Јадрану и преко античке Македоније према долини реке Морава у Трачкој.¹¹²⁾ Међу античким народима сматрало се да је митски Дионизије направио пут Ниса (Nysa) према Индији и да је на том путу правио заштитна утврђења слична оном у Дербенду у Јерменији, које је служило за комуникацију између Црног и Каспијског мора.¹¹³⁾ Историчар Јаков Брајант тврдио је за ове старе народе и њихове освајачке походе да су, иако су били моћни, на крају били кажњени због своје окрутности и паганске религије, варварства и обичаја који су упражњавали.¹¹⁴⁾ Иако је постојала заједничка културолошка и прото-етничка веза између „илирско-словенских“¹¹⁵⁾ племена у том периоду, ова племена су се ипак међусобно борила за територије и природне ресурсе. У време владавине аргеидске Каранове династије на Балканском полуострву експлоатација и обрада метала била је интензивна све до 510. године пре Христа, када почињу сукоби прото-словенских Трибала са Готима и другим суседним народима око природних ресурса на том простору.¹¹⁶⁾ Иако неки историчари сматрају да Трибали нису били ратнички народ, већ више земљорадници, ковачи, ратари, сточари и уметници,¹¹⁷⁾ о њима су антички историчари писали да су задавали велике проблеме

111) Marjeta Šašel-Kos, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vesnik* 44, 1993, str. 128-129, cit. P. Lisičar

112) *Исто*, str. 128, cit. P. Lisičar, K. Killian, J. Bouzek. Такође видети John Lemprière, Lorenzo Da Ponte, John David Ogilby, *Bibliotheca classica, or, a dictionary of all the principal names and terms relating to the geography, topography, history, literature, and mythology of the antiquity and of the ancients, with a chronological table*, W.E. Dean, New York, 1838, p. 192; John Anthony Cramer, *A geographical and historical description of ancient Greece: with a map, and a plan of Athens*, Clarendon Press, 1828, pp. 73-74: Све до двадесетог века у употреби за мост код Струге у Македонији био је назив „Српски мост“ (Pons Servilii).

113) Jacov Bryant, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Dionys.Per.V.1189, Clima. Sext. pars nona. p. 267. Olearius. L. 7. p. 403. Struys Travels, c. 20. p. 222.

114) *Исто*, pp. 554-556

115) Павел Шафарик, *О пореклу Словена*, , стр. 17-18, цит. F. M. Appendini, *De praest. et vet. I. illzr. Rag.* 1806

116) T.N. Smekalova, „Coinage alloys of the Northern Black Sea littoral states“, The Danish National Research Foundation's Center for Black Sea Studies, Paper delivered at the University of Aarhus 16 September 2002., http://www.pontos.dk/publications/papers-presented-orally/oral-files/Sme_coinage_alloys.htm. Такође о томе видети: *Codex Theodosianus* 1.32.5 Драгослав Срејовић, *Илири и Трачани – о старобалканским племенима*, Српска књижевна задруга, Београд, 2002.

117) Waldemar Heckel, *Who's who in the age of Alexander the Great: prosopography of Alexander's empire*, John Wiley & Sons, 2006., str. 258-259

у рату краљу Филипу Македонском. Једном приликом су га поразили и присвојили његов „силни плен“, а успешно су се супростављали и његовом сину Александру Македонском.¹¹⁸⁾ Међутим, 346. године пре Христа краљ Филип, у складу са, како су антички писци описивали, „стањем окрутности и декаденције која је владала на његовом двору“,¹¹⁹⁾ на превару је победио и убио двојицу синова трачког краља Берисадеса и отео им земљу.¹²⁰⁾ Након тога краљ Филип је припојио велики део Трачке Македонији и иницирао развој рударства и трговине у новоосвојеном подручју.¹²¹⁾ Његов син цар Александар Велики успео је након великих напора да победи трибалског краља Сирма који је 330.-их година столовао у Сирмијуму и пре него што се вратио у Атину¹²²⁾ изабрао је пет хиљада најбољих Сирмових војника-коњаника да му као најамници помогну у походу на Персију. Након борби Филипа и Александра Великог са илирско-трачким Лабеатима и Трибалима, војници из македонских, лабеатских, трибалских, илирских, трачких, панонских, агријанских¹²³⁾ и адријских (сардијских) прото-етнија борили су се заједно као најамници у војсци цара Александра Македонског и у време владавине илирске династије Теуте и краља Аргона заједно су се борили против Римљана.¹²⁴⁾ Такође трачки гробови из Бронзаног доба пронађени у месту Требениште крај језера Охрид

118) Mavro Orbini, *Краљевство Словена*, (Ил Регно дели Слави), Песаро, стр. 6, <http://www.scribd.com/doc/82561611/Mavro-Orbini-Kraljevstvo-Slovena>

119) G. S. Shrimpton, Theopompus – the Historian, McGill-Queen’s Press – MQUP, 1991, pp. 170-173; Polybius, “The extravagance of Theopompus’s account of Philip II.” <http://webs-for.org/alexander/minor/polybius.asp>

120) Paulus Orosius, *Seven Books of History Against the Pagans*, Transl. by A. T. Fear, Liverpool University Press, 2010, str. 126

121) Arrian, *Anabasis Book 7.9.3*, Herodotus, *History*, 5.23: Након што је освојио Тесалију, приморје Грчке и Пелопонез, краљ Филип је и званично постао командант тадашње Грчке у експедицији против Персијаца.

122) Plutarch, *The Life of Alexander*, 11.5: Ovde Трачане Plutarh naziva „varvarima“.

123) Arrian The Nicomedian, *The Anabasis of Alexander*, Transl. by E.J. Chinnock, Hodder and Stoughton, London, 1884, стр. 18: Апиан описује Агријане као најрабочорније војнике међу панонско-трачко-илирским војницима у војсци Александра Македонског. Такође Arrian, *Roman History*, 9.App.3.14; Мавро Орбини, *Краљевство Словена (Il Regno degli Slavi)*, Pesaro, 1601; Прев. Augusto Fonseca, pp. 168-171: „Повељу цара Александра о привилегијама Словенима (Агријанима) у Илирикуму пронашао је секретар краља Хулио Балдасар. Апиан из Александрије назива Агријане „славнима“ и „познатима“, а то је тачно оно што назив „Словени“ значи. Према напису Бонфинија од првог децембра у Првој књизи град Агрија се налазио у Дакији. Агријани су према Стефану Византијском живели у подручју између планине Хемос и Родопи близу Македоније. Македонија је била континуирано словенизована словенским народом и дошљацима из Тире.“

124) Diodorus Siculus, *The Library of History*, 30.9.1–2: Илирски краљ Генције и Македонци су склопили мир 169. године пре Христа

и „гумули“ широм подручја тесалијско-винчанско-трипољске културе показују велику сличност трачко-илирско-феничанских племена Дардана, Едона, Енхелеја, Лабеата, Арда (Сарда) и Синда (Синга).¹²⁵⁾ Сматра се да је очувану *Повељу о привилегијама* у једној александријској библиотеци цар Александар, дванаесте године своје владе, доделио Илирима, односно „племенитом роду Словена.“ у знак захвалности за њихову помоћ.¹²⁶⁾ Према древним илирском народним песмама и играма, Александар Велики је на смрти српским најамницима дао слободу, односно прогласио их је „пановима“ - „господарима своје земље“.¹²⁷⁾ Цар Александар је војнике краља Сирма као најамнике у својој војсци повезао са државом и културом Хелена и тако их увео у једну одраније вишекултурну, а затим и пан-хеленску империју која се протезала све до Индије и Египта.¹²⁸⁾ Касније је културна размена између Пелазга и Хелена утицала на заснивање („заједничког“) дијалекта прото-Македонаца у доба владавине Александра Великог 356.-323.г.пре Христа, односно на заснивање такозваног „коине“ дијалекта којим су писани преводи Старог и Новог завета и који се временом наметнуо као претеча пан-хеленског језика.¹²⁹⁾ Након смрти цара Александра ње-

125) David Malcolm Lewis, John Boardman, *The Cambridge Ancient History: The Fourth Century B.C.*, Cambridge University Press, 1994, p. 427; Marjeta Šašel-Kos, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, p. 129, cit. H.W. Catling, *Archaeological Reports for 1981-1982, Sindos, katalogos tes ekhteseos*

126) Мавро Орбини, *Краљевство Словена, (Ил Регно делл Славу), Песаро*, стр. 6, <http://www.scribd.com/doc/82561611/Mavro-Orbini-Kraljevstvo-Slovena>; Сурпrian Robert, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852

127) Robert Сурпrian, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852, p. 31-35: „La terre des pans, ou seigneurs Serbes“. Као што показује и пример *Грамаде руског цара Петра Великог*, 3. марта, 1711. године и примери песама и књига дубровачких и хварских књижевника Ивана Гундулића, Динка Златарића и Винка Прибојевића у словенским народима је вековима трајало предање да је Александар Македонски био „Србљанин“, како га је називао песник Гундулић (Ivan Gundulić, *Osman*, Пјевање Треће, http://sr.wikisource.org/wiki/Osman/3._pjevanje; Vinko Pribojević, *De origine successibusque Slavorum*, Venezia, 1532; Appian, *Roman History*, 9.3.14; Николаеу Десидиану, *Prehistoric Dacia, Part 7 – Ch.XLI.10.III*, http://www.pelasgians.org/web-site/7/41_10_III.htm: Према Стефану Византијском Аркадија се такође звала и Панија или Панонија, према имену древног бога пастира Пана. У историји Дачке ова реч се појављује у облику „бан“ у имену краља Сангибана. У јужној Италији, Бан је значио „краљ“ или „врховни владар“, а у словенским језицима значио је „господар“ или „газда“.

128) О трачкој колонизацији Егејског мора говори карактеристичан пример острва Лемнос, присуство тадашњих Трачана у Анатолији и отворени пут комуникација између Фригије и Европе. О томе видети у Petar A. Dimitrov, *Thracian Language and Greek and Thracian Epigraphy*, Cambridge Scholars Publishing, 2009, pp. xviii- xxii, cit. W. Burkert, 2004; K. Sams, 1994; 1995; Strabo, *Geography*, X,20.17; XII, 3.20

129) Plutarch, *Alexander*, III, 51; M.Z. Kopidakis, *History of the Greek Language*, E.L.I.A., Athens 1999, p. 2-13; Herodotus, *History*, VI, 56; VI, 43; Македонци, једна грана Доријског

гово некадашње царство се распало на бројне мање краљевине које су се бориле једна са другом и постепено су се смањивале и нестајале.¹³⁰⁾ Од 231. до 228. године пре Христа забележено је да је против Римљана ратовала илирска краљица Теута, удовица „српског краља Аргона“, како је њен супруг био називан у историјским записима.¹³¹⁾ Те ратове су наставили наследни владари илирске династије све до победе Римљана над илирским краљем Генцијем 168. године пре Христа.¹³²⁾ Страбон је један од античких аутора који је писао о Илирима и Трачанима да се простиру „од Мраморног (Црног) мора до Јадранског мора“¹³³⁾ и као њихово племе поменуо је Арде односно Варде (*Ardiaei*; *Vardiaei*),¹³⁴⁾ који су живели у Рисњу у данашњој Црној Гори и у околним приморским градовима.¹³⁵⁾ О овом „врло побожном, праведном и гостољубивом народу који поштује ред и међусобне односе у друштвеном животу“ постоје записи да су имали своје краљеве и дворце и ковнице новца у којима су запошљавали уз своје и хеленске раднике и да су одржавали трговачке контакте са Хеленима, Феничанима и Етрурцима.¹³⁶⁾ На античким Страбоновим и Птоломејевим географским картама планински ланац који је прелазио преко Балканског полуострва и који је повезивао Црно море са средњоевропским Алпима био је означен због свог геополитичког значаја називом *Catena Mundi* („Спона света“). У доба владавине Римског царства Римљанима је на том подручју од велике важности за пролаз војничких трупа и трговачких производа био пут који је спајао градове Сисак, Сремска Митровица, Београд и Ниш. С друге стране влада у Константинопољу је сматрала важним пут којим су се продавали трговачки производи од севера Црног мора преко Константинопоља на југу и Тесало-

---

племена покорили су трачка и илирска племена и као резултат тога њихов језик је попримио утицај језика тих покорених племена.

130) Livy, *History of Rome*. English Translation by. Rev. Canon Roberts. New York, New York. E. P. Dutton and Co. 1912., Book 45, Chapter 9

131) Appiani Alexandrini, *Roman History* 10,10; E. Pricot De Saint-Marie, *Les Slaves Meridionaux*, Paris 1874, p. 23; Joannis Zonarae: *Historica Annalum*, Patrologiae, Migne, Paris 1864, Tomus 134, p. 690: Краља Аргона су историчари Апиан и Јован Зонара називали српским краљем: „Domino Aregoni, Sardionarum regi“

132) Исто.

133) Strabo, *Geography*, Book 7; H.C. Hamilton; W. Falconer (Ed.), *The Geography of Strabo*, „Book VII“, George Bell & Sons, London, 1903

134) Strabo, *Geography*, VII, 5,6.

135) Strabo, *Geography*, VII,5,1; VII,5,6; VII, 5,7 (Писањ-„Rhiso“). Такође видети Strabo, *Geography*, VII, 3,8; VII,3,13: VII, 4,3.

136) John Arthur Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*, Parts I. and II., Nichols and Sons, 25, Parliament Street, Westminster, 1883, pp. 43-44, cit. Scymnos, V.420 seqq.

нике и Драча према Западној Европи,¹³⁷⁾ тако да је због тих трговачких и војних интереса становништво Балканског полуострва кроз историју било принуђено да истрпи многе ратове на том подручју. У записима римских историчара о Балканском полуострву словенска племена су била означавања административним називима територија које су насељавали, а не њиховом етничком одредницом као што су то чинили историчари у неким каснијим временским епохама. Источни део планинског ланца *Catena Mundi* („Спона света“) протезао се до Константинопоља (данашњег Истанбула) и звао се Хемус, односно Хум. Тако је и Балканско полуострво све до деветнаестог века као припадно источно подручје једног широког планинског ланца од средњоевропских Алпа до Црног мора најчешће било означавања као Хумско или Хелмско полуострво.¹³⁸⁾

Од времена античких писаца постоје различити записи да се са врха Хумског горја могу видети река Дунав, Јадранско море и Црно море.¹³⁹⁾ Уз рудна богатства Балканског полуострва и такви записи о геополитичком положају тог подручја су били један од показатеља зашто је оно било од античких времена све до данашњих дана примамљиво за колонијалне и геополитичке планове разних светских војсковођа, политичара и економиста. Од времена митских Нојевих наследника Херакла и Кадма, владавине супружника Агрона и Теуте, Александра Македонског, Римског царства, просветитељских мисија Светог Петра, Павла, Андреја, Тита и осталих светих апостола на подручју Балканског полуострва у првом веку после Христа, затим од времена владавине византијских царева, српског цара Душана Немањића и османских Турака све до данашњих дана Балканско полуострво јесте на својеврстан начин

137) Ronald Syme, Anthony Richard Birley, *The Provincial at Rome: And, Rome and the Balkans 80 BC- AD 14*, University of Exeter Press, 2000, p. 206; William Smith, Ed. *Dictionary of Greek and Roman Geography: Abacaenum-Hytanis*, cit. Tafel, de Thessalonica, p. 221; Hulman, *Geschich. des Byzantischen Handels*, p. 76

138) Vladimir P. Petrović; Vojislav Filipović, „Newly-discovered Traces of the Roman *Naissus-Ratiaria* Road and the Problem of Locating Two *Timacum* Stations“, *Balkanica XXXVIII*, Belgrade 2008, 1–312, стр. 32, 38: Такође на античким римским картама и на Појтингеровој мапи позната Војна цеста (*Via Militaris*), која је повезивала средишњи део Хумског полуострва од Ниша до Јадранског мора означавања је као *Hammum*, *Haemus Mons*.

139) Livy, *The History of Rome*, 5, Book XL, XXII; John Lemprière, *Bibliotheca classica: or, A classical dictionary*, G. & C. & H. Carvill, 1833. p. 629, cit. Macedonian king Philip, Me-la, Polybius; Maria Todorova, *Imagining Balkan*, Oxford University Press, 2009, p. 23, cit. Salomon Schweigger; Philip Yorke Hardwicke, *Athenian Letters*, Vol. I, T. Cadell Jun. and W. Davies in the Strand, London, 1798, p. xxxiv: „Називом Хум означавања је планински ланац од Илирикума до Црног мора, који дели Трачку од Доње Мезије и према причама са његових врхова могу да се виде и Јадранско море и Црно море.“

једно од историјски и геополитички најзначајнијих подручја на свету. Широки базен Винчанске и Трипољске културе је још у праисторијско доба спајао европске Алпе са јужним током реке Дунав, а касније изграђене луке Драч, Филипи, Солун и Константинопољ су повезивале Јадранско, Егејско и Црно море. Због свега тога ово подручје је од времена праисторије до данас било средиште пажње светских владара, војсковођа и трговаца и имало велико историјско, културно, геополитичко и економско значење.¹⁴⁰⁾

Оваква културолошка и геополитичка одредница српско етничког идентитета се у различитим периодима кроз историју на трагичан начин одражавала на развој друштвених и државних заједница и на живот аутохтоног становништва на овим просторима. За време владавине Римског царства у првом веку на Балканском полуострву апостоли Светог Петра и Павла су основали епископију у Сремској Митровици са локалним бискупима, епископима и ђаконима.¹⁴¹⁾ Они су покрштавали локално становништво на подручју данашњег Београда, Ниша, Требиња, Рашке, Беле Паланке и у другим насељима од реке Дунав до Косова и Метохије и вршили црквену службу на локалном словенском језику.¹⁴²⁾ У време владавине српских династија Свевладовић, Властимировић и других у низу преднемањићких династија на Балканском полуострву забележено је да су владари ових династија „владали у хришћанском духу и да их је народ волео“.¹⁴³⁾

140) *Hicow*, “Greece Thanks To The Egnatia Odos Motorway”, <http://007d3960feba012e8d1b1231381a75ee.yottaa.net/thessaloniki/egnatia-odos/rome-2525191.html>; Jona Lendering, “Via Egnatia”, http://www.livius.org/vi-vr/via_egnatia/via_egnatia.html. Такође видети John Lemprière, Lorenzo Da Ponte, John David Ogilby, *Bibliotheca classica, or, a dictionary of all the principal names and terms relating to the geography, topography, history, literature, and mythology of the antiquity and of the ancients, with a chronological table*, W.E. Dean, New York, 1838, p. 192: Мост код Струге у Македонији називао се „Српски мост“ (Pons Servilii).

141) Ljubomir Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovc, 1927., str. 46, 53, 194

142) О црквеној служби бискупа Никете Ремезијанског на подручју Хомољских планина, Тимока, Поморавља и Подунавља видети у Павел Шафарик, *О имену Словена*, цит. *Vita S. Theodos*. ap.Pag.T.II. p. 9; I. Zonaras, *Hronika*, Ruski Prevod u Vokolomanskom Manastiru. Napecetan u Ct 31 Istor. I Drevn. Rus. U Moskv. Univ. 1847 god, str 58; Petre Mocanu, „The Carpathian-Danubian-Pontic Space – the Geographical Area of the Birth of the Romanian Christianity, Annals of the University of Craiova – Series Geography, vol. XI, 2009; Milos S. Milojevic. *Odlomci Istorije Srba*. Tom I. str 208-210, O. Lukovic-Pjanović, *Srbi ... Narod Najstariji*. T I. str 62-63, AIZ Dosije, Beograd, 1990.

143) Андрија Качић-Миошић, *Разговори Угодни народа словинског*, http://www.archive.org/stream/razgovorugodnin00miogoog/razgovorugodnin00miogoog_djvu.txt; Јован Рајић, *Историја разних славенских народа, наипаче Болгар, Хорватов и Сербов*, Свети Архагелски Манастир Ковил, Част Прва

То говори да је од првог века хришћанство поставило добар темељ за успостављање друштвеног система моралних вредности који је могао да обезбеди развијање народне свести и однос узајамног поштовања између владара и народа у државној заједници. Званична потврда српске државотворности на међународном плану установљена је у време заснивања владавине српске средњовековне династије Немањић. Први званични српски архиепископ и утемељивач српског права Растко Немањић (1169/1174-1236.), познатији у историји као Свети Сава, установио је независност Србије као државе у међународном окружењу и према званичном одобрењу тадашњег духовног римског поглавара Папе и византијског цара и патријарха основао аутокефалну Српску Православну Цркву и архиепископију. Свети Сава је подизао болнице, школе, просвећивао народ, ширио духовност, мир и економски развој. У исто време објављивањем основног правног кодекса српске цркве *Номоканон* или *Крмчија Светог Саве* „по Божјем праву“ је објавио и врховни закон средњовековне српске државе.¹⁴⁴⁾ Тиме је Свети Сава успоставио духовну, правну и материјалну основу за развој српског етничитета, државе и друштва, што су показали и векови историје после тог периода.

Sanja Suljagic

**AN ESSAY ON FORMATION
OF SERBIAN ETHNICAL IDENTITY**

Summary

There are several theories regarding a process of formation of Serbian ethnical identity. Due to that fact there have been conducted scientific efforts, starting from different standpoints, to re-examine and correct certain previous theories and to present basic determinants of real Serbian ethnic identity. In this text author's objective is to present basic determinants of Serbian ethnic identity that had been formed throughout history starting from pre-historical age of Vinca culture in southern part of the Danube river. Serbian statehood, and in this context Serbian ethnicity, too, was officially confirmed in international environment in time of establishment of Serbian medieval dynasty Nemanjic when first Serbian Archbishop and founder of Serbian law sciences Rastko Nemanjic (Saint Sava, 1169/1174-1236) established Autocephalous Serbian Orthodox Church and issued the Supreme Law of the

144) Сима Тирковић, *Историја Срба, Књига прва*, Српска књижевна задруга, Београд, 1981, стр. 322, cit. С. Троицки, Р. Н. Шапов

Serbian medieval state. Within the context of the analysis, the author focused on the analysis of geo-morphologic, toponomastic, mythologic and geo-political determinants of the Serbian ethnic identity using original antic historic documents, early medieval, medieval original documents as well as contemporary scholars' documents.

Key Words: *Serbian ethnical identity, Vinca culture, Serbian proto-ethnies, mythology of Noah's Arc, Alexander the Great, Cadmus, Christianity, Saint Sava, geo-morphologic determinants, toponomastics, geopolitical determinants*

ЛИТЕРАТУРА

- Agusti, Alemany, *Sources on the Alans: a critical compilation*, Iss. 8, Vol. 5, BRILL, 2000
- Alinei, Mario, *Origini delle Lingue d'Europa*. Vol 1: "La teoria della continuita", Il Mulino, Bologna, 1996.; Vol 2: "La continuita delle principali aree etnolinguistiche dal Mesolitico all'eta del Ferro", Il Mulino, Bologna, 2000.
- Appian, *History of Rome*, Transl. H. White, 1913, http://www.livius.org/ap-ark/appian/appian_illyrian_1.html#2
- Асов, Александар, "Атланти – Арии – Славяне. История и вера", с. 313, Гранд фаир пресс, Москва, 2000.
- Bilbija, Svetislav, *Staroevropski jezik i pismo Etruraca*, The Institute of Etruscan Studies, Chicago, 1984
- Bryant, Jacov, *A New System or an Analysis of Ancient Mythology*, Vol. III, T. Payne, P. Elmsly, B. White, J. Walter, London, 1807, <http://www.scribd.com/doc/40071540/A-New-System-or-An-Analysis-of-Ancient-Mythology-3-Jacob-Bryant-1807>
- Burleigh, R.; Zivanovic, S., „Radiocarbon dating of a Cro-magnon population from Padina, Yugoslavia with some general recommendation for dating human skeletons“, *Z. Morph. Anthrop.* 70:269-274, 1980.
- Vasić, Miloje M., „Southeastern Elements in the Prehistoric Civilization of Servia“, *Annual of the British School at Athens XIV*, 1908
- Volanskii, T., *Pamjatniki pismenosti Slovjanz do rizdva Hristovoga*, Moskva, 1854
- Давидовић-Живановић, Софија, „Прилог проучавању односа Сармата и Словена“, *Mementa Archaeologia et Eruditiva*, Akademija Nova, Пешић и синови, Београд, 1999.
- Деретић, Јован, *Античка Србија*, Темерин, Србија, 2000.
- De Saint-Marie, E. Pricot, *Les Slaves Meredionaux*, Paris 1874
- Desidianu, Nikolaeu, *Prehistoric Dacia*, Part 7 – Ch.XLI.10.III, http://www.pelasgians.org/website7/41_10_III.htm

- Diakonoff, I. M., *The Pre-history of the Armenian People, Predistoriia armianskogo naroda*, Erevan, 1968 (Transl. by Lori Jennings, Delmar, New York, 1984) <http://rbedrosian.com/Classic/diakph10.htm>
- Diodorus of Siculus, *The Library of History*
- Đorđević, R.D., *Obelisk iz Ksantosa: Zakonik pravnih, običajnih i moralnih načela Srba pre 2600-2800 godina*, (Prevod zakona Svetislav S.Bilbija), Edicija *Srpski koreni*, Serbona Niš, 2003.
- Evans, John Arthur, *Antiquarian Researches in Illyricum*, Parts I. and II., Nichols and Sons, 25, Parliament Street, Westminster, 1883
- Zonarae, Joannis, *Historica Annalum*, Tomus 134, Patrologiae, Migne, Paris 1864
- Качић- Миошић, Андрија, *Разговори Угодни народа словинског*, http://www.archive.org/stream/razgovorugodnin00miogoog/razgovorugodnin00miogoog_djvu.txt
- Klyosov, Anatole, “DNA Genealogy, Mutation Rates, and Some Historical Evidence Written in the Y-Chromosome, Part II: Walking the Map”, *Journal of Generic Genealogy*, 5 (2), 2009,=<http://www.jogg.info/52/files/Klyosov2.pdf>
- Lempriere, John, *Bibliotheca classica; or A classical dictionary*, T. Cadell, London, 1788
- Livy, *History of Rome*. English Translation by. Rev. Canon Roberts. New York, New York. E. P. Dutton and Co. 1912
- Malyarchuk, B.A., „Differentiation and Genetic Position of Slavs among Eurasian Ethnic Groups as Inferred from Variation in Mitochondrial DNA“, *Russian Journal of Genetics* 37 (12): 1437-1443, МАИК Nauka Interperiodica, December 2001
- Милојевић, Милош С., *Одломци историје Срба и српских-југославенских-земаља у Турској и Аустрији*, Прва свеска, Државна штампарија, Београд, 1872, (Обновљено издање, Графос, Панчево, 1996.
- Moses of Kalankatuuk, *The History of Ahiank*, Book I, Erevan, Matadapanan, 1984 (Мовсес, Каланкатуаци, *История страны Алуанк*, Глава II, III, Перевод с древнеармянского Ш.В.Смбатяна, Ереван. Матенадаран. 1984, <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Kalank/frametext11.htm>)
- Нестор Кијевски, *Повесть временных лет, часть вторая*, Москва, Ленјинград, 1950.
- Николић, Маја, „Српска држава у делу византијског историчара Дуке“, *Зборник радова Византолошког института Србије*, XLIV, 2007.
- Орбини, Мавро, *Краљевство Словена (Il Regno degli Slavi)*, Pesaro, 1601, Прев. Augusto Fonseca
- Orosius, Paulus, *Seven Books of History Against the Pagans*, Transl. by A. T. Fear, Liverpool University Press, 2010
- Pausanias, *Descriptions of Greece* <http://www.utexas.edu/courses/classicalarch/readings/olympia.html>

- Pestic, Radivoje, *Vincansko pismo i drugi gramatoloski ogledi*, Dugan – Milano, Beograd, 1995., <http://www.scribd.com/doc/22475999/Radivoje-Pešić-Vinčansko-pismo>
- Петар Велики, *Грамата Србима*, 3. марта, 1711 (Орфелин Захарије Стефановић, *Житие и славные деяния государя Петра Великого, с приложением краткой географической и политической истории о российском царстве*, Венеция 1772, Россия 1774)
- „Procopius on the Slavs“, *Procopius in Seven Volumes*, Transl. H. B. Dewing, vol. 4, London/New York, 1924
- Рајић, Јован, *Историја разних славенских народа, наипаче Болгар, Хорватов и Сербов*, Свети Архагелски Манастир Ковиљ, Част Прва, На Славено-сербској, Валахијској, Восточној азбуци, 1794, <http://www.scribd.com/doc/87624463/Jovan-Rajic-Istorija-Srba>
- Strabo, *Geography*, Book XI, <http://rbedrosian.com/Classic/strabo11b.htm>
- Syme, Ronald; Birley, Anthony Richard, *The Provincial at Rome: And, Rome and the Balkans 80 BC- AD 14*, University of Exeter Press, 2000
- *Signs of Civilization*, Међународни симпозијум у Новом Саду, 24 до 29 маја 2004., „Platoneum“ SANU ogranak za Novi Sad САНУ/ Institute for Archaeomythology, U.S.A.
- Stojanović, Ljubomir, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Srpska kraljevska akademija, Sremski Karlovci, 1927.
- Трубачов, О. Н., *Етногенез и култура древнейших Славян*, Наука, Москва, 1991.
- Naarmann, Harald, *Early civilization and literacy in Europe: an inquiry into cultural continuity in the Mediterranean world*, Walter de Gruyter, 1996
- Chepreganov, Todor, *History of the Macedonian People*, Institute for National History, Skopje, 2008
- Cyprian, Robert, *Le monde slave, son passe, son etat present et son avenir*, Tome I, Paris, 1852
- Chalcocondylae Atheniensis, Laonicus, *Historiarum Libri decem*, 1650, *Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, interprete Conrado Clausero Tiguriano, Parisiis, MDCL
- Чудинов, В.А., *О сербском камне с законами VIII века из Сирбины*, http://www.runitsa.ru/publications/publication_512.php
- Шафарик, Павел, *О пореклу Словена по Лоренцу Суrowјеџком*, Архив Војводине Нови Сад - Словенски институт Нови Сад, посебна издања књига 7, Нови Сад, 1998.
- Šašel-Kos, Marjeta, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vesnik* 44, 1993
- Wilkinson, John Gardner, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848
- Williams, William, *Primitive History from the Creation to Cadmus*, J. Seagrave, Chichester, 1789

- Winn, Shan, *Pre-Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 B.C.* Western Publishers, Calgary; 1973.

Resume

According to opinion of various scientists a basic precondition for the settlement of certain geographic regions by first social communities and proto-ethnically inter-related tribes (proto-ethnicities) were significant climat, geophysical and morphological changes that had occurred in pre-historical time from 35.000 up to 12.000 BC. A mythological lay-out of a pre-historical "aryan" people who migrated from Northern hemisphere to valleys of Indian rivers, western Asia, Baltic, Black Sea and middle and southeastern Europe fits researches of a geneticist Anatoly Klosov who discovered that prehistorical people from Sibira are genetically related to prehistoric people of Balkan Peninsula.

There are several theories regarding a process of formation of Serbian ethnical identity. Due to that fact there have been conducted scientific efforts, starting from different standpoints, to re-examine and correct certain previous theories and to present basic determinants of real Serbian ethnic identity. In this text author's objective is to present basic determinants of Serbian ethnic identity that were formed throughout history starting from pre-historical age of Vinca culture in southern part of the Danube river. Author of this paper comparatively used antic Greek and Roman historical documents, original documents from Byzantian period, medieval documents as well as more recent scientific papers regarding rich archeological evidence and the date regarding geo-morphological, mythological and toponomastic determinants of ancient Serbian proto-ethnicities to present a coherent a linguistic, culturological and proto-ethnical relation of prehistoric people living on the Balkan Peninsula with modern Serbian people. Within the context the author also presented a rich scientific evidence on cultural and ethnical relation of the Balkan people with other ancient proto-Slavic people such as original antic, Byzantine-period and medieval historical documents of Strabo, Herodotus, Pliny, Ptolomy, Livy, Ovidius, Arrian, Appian, Tacitus, Polybius, Seneca, Zonarae, Chalcondylae, Orrosius, Nestor of Kiev, Moses of Kalankatuyk, Dalimile Chronicle, Jacov Bryant, William Williams, Mauro Orbini, Jovan Rajic, Orfelin Z. Stefanovic and other historians, the archeological evidence, f.e. an eight-century B.C. Sirbis obelisk-stone Codex in Xanthos, Minor Asia with proto-Serbian letters similar to ancient Vinca letter

ascribed on it or a fourth century B.C terracotta tablet with inscription "Hercules the Slav", etc.

The author also underlined a toponomastic and historical evidence regarding proto-ethnical, linguistic and toponomastic relation of ancient Eastern Mediterranean Argeid and Cadmus dynasty claiming their "Sons of Noah's Arc" origin with Alexander the Great and other descendants of the ancient dynastic line and their linguistic and ethnic relation with other proto-Serbian ethnicities in the Balkan Peninsula. The author of the text also presented some important geopolitical determinants of Serbian ethnical identity which made influence on development of its social communities and state throughout history up to these days. In final part of the text the author concluded that Serbian people's statehood and ethnicity were officially confirmed in international environment when first Archbishop of Autocephalous Serbian Orthodox Church Rastko Nemanjic – Saint Sava (1169/1174-1236) established internationally recognized Autocephalous Serbian Orthodox Church and medieval Serbian State under the leadership of dynasty Nemanjic.

Овај рад је примљен 17. фебруара 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

УДК:
323.1(=163.41):321.01

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 79-97.

Милош Алексић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА

Сажетак

У периодима када се фундаментални циљеви политичког живота државе доводе у питање окрећемо се историјској компаративној анализи тражећи поуке о начинима избора и остваривања националних интереса. Разлог избора XIX-ог века и савременог периода за упоредну анализу перцепције националних интереса су сличности националних задатака та два периода као и изазова који их прате. Без свести о специфичности сопствених потреба, као друштва у целини, тешко се може изнаћи добар модалитет за остваривање виталних интереса. А без сагласности већег дела политичке елите, и друштва у целини, око тога шта је општи интерес, шта је садржај преклапајућег друштвеног консензуса, ти циљеви ће тешко бити остварени.

Кључне речи: национални интерес, политичке елите, политичке идеологије, политичка теорија и пракса, друштвени консензус

Тема овог рада ће бити покушај компаративне анализе перцепције националних интереса у Србији од стране релевантних политичких актера, било теоретичара, било делатника, у ономе што сматрамо за два специфична периода српске историје. Циљ оваквог поређења није чисто дескриптивне природе, већ и покушај да се скрене пажња на актуелне недостатке и могућности за унапређивање деловања у оквиру политичке сфере друштва.

* Дипломирани политиколог за међународне послове, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

Два периода која смо изабрали за ову анализу, а то су XIX век и савремени период, имају одређени број кључних додирних тачака. У оба историјска момента Србија се налазила пред проблемом обнављања сопствене суверености, одређивања сопствених граница, изградњом новог политичког и економског система, као и сналажења у турбулентним променама односа значајних међународних фактора. Ово је за собом повлачило постављање задатака сличног садржаја али и магнитуде пред представнике српске политичке елите датих периода, а то је дефинисање националних интереса у овако изазовним временима, њихових уклапања у оквире европских и глобалних идеолошких и вредносних утицаја, као и изналажења адекватних видова њиховог остваривања у пракси. Почећемо краћим појмовним одређењем националних интереса као таквих и њиховог значаја за државну политку.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Национални интерес, поред овог у теорији је често коришћен и термин државни разлог (*raison d'État*), а касније и немачки *Realpolitik* представља концепт вођења државне политике који се искључиво темељи на добробити саме политичке заједнице коју представља, а ослобођена универзалнијих стега и правила попут морала и религије или идеологије. У теорији се оваквом идејом први бавио Никола Макијавели у свом делу „*Владалац*“, у коме одриче подређеност политичког деловања етичким принципима. Првим примером спровођења овог принципа у праксу сматра се деловање француске дипломатске делегације на конференцији о закључивању Вестфалског мира, која је поступала по јасним упутима француског државника и кардинала Ришељеа.¹⁾ Оно што је иницијално био жесток верски сукоб између католика и протестаната, за Ришељеа је било питање ширења француског утицаја у Европи. То је подразумевало и сврставање католичке Француске на страну протестаната, докле год је то водило слабљењу Хабзбуршког утицаја над чланицама Светог римског царства, а све зарад остварења *државног разлога*. Тако је Лонгевил, један од чланова француске делегације саветовао немачке католике да буду прагматични и да оставе религијске размирице да буду решене на другом

1) Andreas Osiander, *The states system of Europe 1640-1990*, Clarendon press, Oxford 2003, стр. 27.

свету.²⁾ Принцип вођења политике у складу са националним интересом убрзо је потом постао доминантан на европском подручју.

Виђење спољне политике која примат даје националном интересу наспрам идеологија, морала и других друштвених конструкција има и реалистичка школа међународних односа. Било да овакво понашање држава приписују њиховој инхерентној природи (реализам људске природе) или самој структури међународног система у коме се државе налазе (офанзивни и дефанзивни реализам)³⁾ реалисти сматрају да је оно нужно и очекивано. Иако је овакво виђење ствари неоспорно за XIX-и и почетак XX-ог века, постоје мишљења у савременом добу, а поготово након завршетка Хладног рата да се државе више неће водити искључиво сопственим интересима, да демократске државе неће водити ратове, да су могућности сукоба, поготово великих сила на минимуму, а један амерички политиколог Френсис Фукујама је чак објавио и „крај историје“. Но са овим се не слаже амерички теоретичар међународних односа, и главни мислилац офанзивног реализма, Џон Миршајмер. Његово је мишљење да „тужна је чињеница да је међународна политика увек била суров и опасан посао и вероватно је да ће то и остати.“⁴⁾ Држимо ли се ове претпоставке о националним интересима као кључним, ако не и јединим, фактором стварања спољне и унутрашње државне политике, нужно уочавамо значај њиховог дефинисања и уважавања од стране домаће политичке елите.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС У СРБИЈИ XIX ВЕКА

Примарни национални интерес српског друштва у XIX веку је било национално ослобођење, и пуна успостава сопствене суверености. У следећем делу овог рада анализираћемо главне представнике три водеће идеологије у Србији тог периода, либерализма, социјализма и конзервативизма, и значај горепоменутог циља у њиховом теоријском и практичном делању. Намера је да се обухвати читав спектар идеологија ради указивања на постојање друштвеног консензуса о овим животворним питањима.

2) Andreas Osiander, *The states system of Europe 1640-1990*, Clarendon press, Oxford 2003, стр. 29.

3) Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, 2009, стр. 48.

4) Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, 2009, стр. 24.

ЛИБЕРАЛИЗАМ ВЛАДИМИРА ЈОВАНОВИЋА

Српски либерали су сматрали да паралелно са унутрашњим ослобођењем – либерализацијом друштва, мора да се одвија и спољно ослобођење народа, те једно без другог не би имало смисла. Владимир Јовановић, иначе родоначелник српског либерализма, је неретко своје истомислјенике називао „либералним патриотама“⁵⁾. Либерали су чак основали и „акционо министарство“ чији је главни задатак био припрема Србије за рат против Турске и њено коначно ослобођење. Јовановић је оснивач и један од водећих идеолога Уједињене омладине српске. Сврха ове организације просветитељског карактера је покушај да се српски народ приближи савременим цивилизацијским вредностима за којима је увелико каскао, а промоцијом демократских и либералних друштвених институција. Културни рад и просвета су имали за крајњи циљ сазревање националне и грађанске свести међу народом а све у намери да се народ припреми за борбу за национално ослобођење. После бомбардовања Београда, Јовановић свесрдно лобира код енглеског либералног првака Вилијема Гледстона за одустајање од британског туркофилског става, а у ту сврху пише на енглеском и своје дело „Српски народ и источно питање“. Он такође ступа у контакт и са руским револуционаром Бакуњиним и италијанским Мацинијем⁶⁾ а све у циљу прикупљања подршке за српску ствар. Патриотизам је незаобилазни елемент оваквог политичког активизма, а исто ћемо касније приметити и код осталих представника европских идеологија, верујемо да се ради о једном народском општеприхваћеном разумевању патриотизма, једном разумевању које Ђорђе Стојановић описујући генералне начине схватања овог феномена описује речима: “неко ко је окарактерисан као патриота то треба да прихвати као ванстандардну похвалу (другим речима, карактер идеалне личности подразумева елемент патриотизма)”⁷⁾

Но оно што, по мишљењу аутора овога рада, најбоље указује на сву специфичност мисли и дела Владимира Јовановића је управо његова либерална теорија и улога политичке традиције у њој.

5) Ненад Ђуретић, *Политички либерализам Владимира Јовановића*, Удружење за политичке науке СиЦГ, Нови Сад, 2004, стр. 44.

6) Бранко Бешлин, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2005, стр. 502.

7) Ђорђе Стојановић, «Различити идејни приступи феномену патриотизма», *Национални интерес*, вол. 13, бр. 1/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 56.

Рана либерална идеологија је по својој природи партикуларистичка и индивидуалистичка, сконцентрисана на борбу за грађанска права и институције које их штите, мало марећи за колективистичке категорије. Са друге стране традиција у себи садржи оно најбоље из прошлости једног народа, што се цени, поштује, што се симболично чува и обележава, кад-кад и обожава. Она има меродавну улогу и тешко је промењива. Управо због оваквих њених карактеристика она се најчешће јавља као средиште конзервативних идеологија, које су на ондашњем теоријском спектру одговарале антиподу либералних идеја.

Најбољи приказ улоге која традиција има у његовој мисли се види у овом цитату: „Наши стари уздали су се у оно што је најчеститије у србском народу; у оно што се развија из свију Срба, али се уздиже над личним страстима и заблудама, те над свима независно влада; у оно што простим речима: ‘ваља се и не ваља се’ осветљује сваком Србину шта је добро а шта зло; у оно што из гусала говори Србском срцу, што води Србина на сабор и скупштину, што вечито уједињава и чува Србски род – уздали су се у дух Србскога народа!⁽⁸⁾ Јовановић врло прецизно дефинише појам политичке традиције, он од ње одстрањује све оно што се може сматрати упливом других култура и политичких система, не штедећи ту ни најсветлије личности из српске историје, а за изворе њеног садржаја бира искључиво народна предања. Тако долазимо до традиције која је чист дериват вишевековног народног вредносног система, у буквалном смислу „духа србскога“. Критиковање традиције би самим тим представљало и директну критику самога народа и народне воље. Он на овај начин дефинише истински идентитет српског народа уз помоћ његове традиције, а да се управо на духовном плану налази његово садржинско одређење као и спецификум који га раздваја од осталих идентитета сматра и Ђуро Бодрожић.⁹⁾

Контраверзни спој либералних постулата и заговарања политичке традиције је амбивалентне природе. Са једне стране традиција служи као показатељ да су све либералне вредности које Јовановић заговара већ биле присутне у нашој историји у свом рудиментарном облику. Са друге стране традиција је ту да замени

8) Владимир Јовановић, *За слободу и народ*, Платонова штампарија, Нови Сад, 1868, стр. 106.

9) Ђуро Бодрожић, *«Српски национални идентитет:Извори и основи»*, Национални интерес, вол. 13, бр. 1/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 112.

или допуни оне делове либералне визуре која не одговара стању и могућностима српске државе. Да бисмо ваљано разумели разлог овакве наубичајене симбиозе прво морамо одговорити на питање ко је субјекат, централна личност у његовој теорији. У класичној либералној идеологији то је појединац, циљ је заштита његове приватне сфере, његових права и изградња институција које испуњавају ту улогу. Пребацимо ли се у реалност у којој функционише Јовановић, видимо да је буквална транслација овог полазног принципа у строгом смислу немогућа. Она би подразумевала да се Јовановић залаже за слободу појединца у оквиру Османске империје, која представља не само мозаик различитих народа већ и опресиван, етнички и верски нетолерантан систем. Из тога произилази да субјекат његове либералне мисли мора бити српски народ. Ово је далеко комплекснија јединица од пуког појединца, колектив људи, а оно што га дефинише, најмањи заједнички садржалац свих појединаца који је чине, поготово у дугом периоду бездржавности, је управо њихова традиција. Самим тим она се нужно намеће као кључни елеменат. Овде добијамо оно што Ненад Ђуретић сасвим пригодно назива „грађанским национализмом“, и њега сматра главном особином српског грађанског препорода и „угаоним каменим целокупног покрета ка модерном уређењу српске државе.“¹⁰⁾ Ради се о либерализму инспирисаном потребама нације.

СРПСКИ СОЦИЈАЛИЗАМ

Рани социјализам – марксизам, је материјалистичка идеологија космополитског типа, она игнорише категорију нације, а у центар својих размишљања поставља радничку класу као колектив који превазилази границе држава и окупља пролетере на глобалном нивоу. Специфичности појединих народа и њихових историјских ситуација нису релевантне јер марксизам себи поставља универзалистичке циљеве промене читавог човечанства. Међутим осврнемо ли се на политичку мисао наших најрелевантнијих представника социјалистичког теоријског правца, попут Светозара Марковића и Димитрија Ценића, наићи ћемо на нешто сасвим другачије.

Светозар Марковић је био представник Прве интернационале за Србију и Балкан, и лучоноша социјалистичке мисли за ове про-

10) Ненад Ђуретић, *Политички либерализам Владимира Јовановића*, Удружење за политичке науке СиЦГ, Нови Сад, 2004, стр. 41.

сторе. Драган Симеуновић за њега каже: „Једнима је сметао што је левичар, без обзира што је жудио добробити целог свог народа; другима је сметао што је наш левичар који не мисли о свему као ‘класици’.“¹¹⁾ Свесрдно се залагао за социјалистичку револуцију и преображај друштва, али је никако није одвајао од борбе за национално ослобођење. Залагао се за рушење Аустроугарске и Турске царевине као држава које стоје на путу Српског и Балканског ослобођења. Подржаваоце аустројских империјалних права критикује и карактерише и као национално-поробљивачке али и као експлоататорске. А оне националне заједнице које бране „историјска права“ империја оптужује да то чине како би задржале свој повлашћени економски положај.¹²⁾ На овај уникатан начин он спаја социјалистичке циљеве са националним. Ваља поменути да залагање за српско народно ослобођење он ставља у оквире општег балканског ослобођења, федералистичког уједињења и увођења народне самоуправе на свим нивоима и у свим сферама, како политичким тако и економским. Он се залаже за српско уједињење, али кроз процес ослобођења односно успостављање народне власти.

Занимљиво је поменути да је бирократском уређењу супротстављао традиционалне установе задруга као друштвених ћелија и основе новог друштва. Оне битну улогу играју и у мисли Димитрија Ценића, али још занимљивије и у либералној мисли Владимира Јовановића, оне су битан представник и чувар народног етоса, али особина коју отелотворују а која је јако битна за сва три аутора је солидарност међу сународницима.

Други представник српског социјализма, о чијој посвећености и убеђењима довољно сведочи и чињеница да је због истих робијао, је Димитрије Ценић. Међутим на његову спремности да тумачи социјалистичку идеју на себи својствен начин указује и његово антидогматско размишљање изражено у ставу да се водећи теоретичари не смеју посматрати као „некакви социјалистички мухамеди“ чија је реч Свето писмо.¹³⁾ А кључни моменат оригиналности Ценићеве мисли Драган Симеуновић назива „социјализмом наци-

11) Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, I књига, Институт за политичке науке, Београд, 2003, стр. 296.

12) Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, I књига, Институт за политичке науке, Београд, 2003, стр. 302.

13) Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, I књига, Институт за политичке науке, Београд, 2003, стр. 386.

оналних боја“, односно „србизмом“. ¹⁴⁾ Фасцинантно је да један од разлога због којих Ценић инсистира на теоријској оригиналности је и могућност губљења националног идентитета слепим копирањем туђих теоријских формула. Но Ценићева наклоност потребама своје нације не огледа се искључиво у његовом теоријском раду, шта више разлогом његовог повратка у Србију из Русије се сматра организовање устанка у Босни и Херцеговини, а годину дана касније је протеран са територије Аустроугарске јер је био члан групе око Светозара Марковића која је планирала буне на њеној територији. ¹⁵⁾ И на овом месту још једном јасно видимо сједињавање националног ослобођења са циљевима социјализма, што бесговорно сведочи о неприкосновености овог кључног националног интереса међу релевантним друштвеним снагама овога периода.

КОНЗЕРВАТИВИЗАМ У СРБИЈИ

Конзервативизам као идеологија сам по себи је окренут унутрашњим потребама друштва у коме функционише, залаже се за очување традиционалних установа сматрајући да оне временски опробано највише одговарају специфичностима дате државе. У складу са тим прихватају се само нужне промене умереног темпа. Имајући ово у виду јасно је да нема потребе тражити идеолошке специфичности српског конзервативизма у односу на општи појам. Оно што пак можемо, сагледавајући лик и дело најуваженијег српског конзервативца Илије Гарашанина, је да видимо спровођење политике националног интереса у пракси.

Тековине Гарашаниновог дела, као геополитичког стратега огледају се у његовом балансирању између утицаја великих сила – Аустрије, Русије, Турске, па и Француске и Британије, што само по себи захтева високи ниво државничке вештине имајући у виду специфичности ових географских простора. Радећи на ослобођењу од турске окупације, он је чак у два наврата бранио одржавање народних скупштина, Петровске и Светоандрејске, иако сам као убеђени конзервативац није много полагао на њихов значај, али је то свесрдно чинио желећи да прошири самоуправу српску и отежа мешање Турске у српске унутрашње ствари. То је чинио упркос

14) Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, I књига, Институт за политичке науке, Београд, 2003, стр. 387.

15) Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, I књига, Институт за политичке науке, Београд, 2003, стр. 376.

чињеници да је Турска подржавала положај уставобранитеља у односу на Кнеза. Што се тиче односа са Русијом, имајући у виду да је Русија после повољног мира у Ункјар Искилесију 1833. ишла на стабилизацију Турске¹⁶⁾, долази до захлађења односа између уставобранитеља и Русије. Гарашанин такође није желео да види Србију под искључивим утицајем једне силе, ма била то и Русија, свестан да би то нужно водило мањем обзирању на сопствене националне интересе а већем према интересима протектора. Русофиле је погрдно називао русоманима¹⁷⁾ који желе да Србију учине руском губернијом. То га наравно није спречавало да са променом геополитичке ситуације и повећавањем наклоности Русије ка српским дугорочним интересима и он сам мења своје ставове. Те с'тога не чуди чињеница да када га је Кнез Михаило сасвим неочекивано сменио са функције 1867. године, управо Русија била његов најважнији бранилац.¹⁸⁾ Француска, са друге стране, је желела да створи Аустрију и у том смислу подржавала заштитни појас од германског утицаја у источном делу Средње Европе. Одатле и њене симпатије за пољско питање, а самим тим и целокупно словенско.

Управо од једног представника пољске емиграције, и бившег руског министра спољних послова, Адама Чарториског потичу клице првог тајног и дугорочног спољнополитичког плана Србије – Гарашаниновог *Начертанија*. На *Савете* Чарториског надовезује се чех Франтишек Зах, а његов план је основа Начертанија. План одређује поливалентну спољну оријентацију Србије не приклањајући се искључиво нити једној сили, али уз то и не одричући се које (изузев Аустроугарске). На једном месту он чак условљава опстанак равнотеже снага у Европи стварањем независних хришћанских држава: „Оне ће може бити сматрати за најбоље средство ... да се турско царство у једну независну хришћанску државу промени, јер овако би се само могло равнотеже европејско у целиности задржати“¹⁹⁾. Примат даје српским националним интересима и ослобођењу наспрам јужнословенских, за које је оптирао Зах. У ришељеовском духу, Гарашанин је читав један део посветио односу између циљева и средстава. На основу овог плана ставља се на

16) В.П. Потемкин, *Историја дипломатије*, Државни издавачки завод Југославије, Београд, 1949, стр. 441,442.

17) Радош Љушић, *Књига о Начертанију*, Белетра, Београд, 2004, стр. 85.

18) Дејвид Мекензи, *Илија Гарашанин државник и дипломата*, Просвета, Београд, 1987, стр. 179.

19) Радош Љушић, *Књига о Начертанију*, Белетра, Београд, 2004, стр. 137.

чело тајног одбора који развија организацију агената у словенским покрајинама Турске и Аустрије, са задатком прикупљања информација, али и агитовања и ширења утицаја кроз помоћ развоја тих подручја. Други практичан плод овог дела је и нацрт конвенције о дипломатској и војној сарадњи са Грчком²⁰⁾, у циљу узајамног проширења на рачун Турске, подела сфера утицаја одговарала је Начертанију.

Можда најзначајнија поука Гарашанинове политике је правилно разумевање нашег геополитичког положаја прожетог димензијом историјског тренутка, и спремност на прилагођавање политике датим факторима увек имајући на уму државни разлог. Завршимо овај део цитатом Франтишека Заха: „Без независне националне политике, Србија неће имати будућност и мора пре или касније да се приклони некој другој сили. Садашња српска влада је доказала да тежи ка националном циљу пуном славе.“²¹⁾

САВРЕМЕНА ПЕРЦЕПЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА

Пре него ли се позабавимо анализом савременог периода нашег политичког живота, оног после демократских промена 2000. године, његовим актерима, процесима и њиховим виђењима националног интереса сматрамо за нужно направити једну напомену.²²⁾

Као примарни национални интерес (наизглед) олако се може одредити питање оспореног територијалног интегритета у јужној српској покрајини Косову и Метохији, поред овог међу спољно-политичким приоритетима је нужно питање Републике Српске, и Црне Горе. Као пак примарни економски интерес се намећу односи Србије и Европске Уније, као највећег улагача у српску економију и предоминантног спољнотрговинског партнера. Оно што је специфично за ову ситуацију, је све очигледније дивергирање онога што смо дефинисали примарним националним интересом и онога што смо дефинисали као примарни економски интерес. То што се

20) Радош Љушић, *Књига о Начертанију*, Белетра, Београд, 2004, стр. 190.

21) Дејвид Мекензи, *Илија Гарашанин државник и дипломата*, Просвета, Београд, 1987, стр. 84.

22) Сваки рад који обрађује актуелне теме пати од ризика не постизања пуне објективности, чак и када јој се свесрдно тежи, ако ни због ког другог разлога а онда због прости чињенице да је свеобухватно сагледавање друштвених феномена увек једноставније са временске дистанце. То не мења чињеницу наше пуне посвећености објективној критици.

могло раније имплицитно закључити из гласова подршке ахтисаријевом плану од стране званичника ЕУ, или изјава Данијела Сервера о нужности условљавања пријема Србије у ЕУ признавањем (*de jure* или *de facto*) Косова, данас се све експлицитније појављује у изјавама немачког шефа дипломатије Гвида Вестервелера и немачке канцеларке Ангеле Меркел²³⁾. Ово отвара нову димензију изазова пред политичком елитом Србије.

УЛОГА НЕВЛАДИНОГ СЕКТОРА

Савремене политичке елите се углавном не упуштају у покушаје оригиналног теоријског дефинисања идеолошких оквира свога деловања, више се баве политиком у смислу „policy”-а. Међутим вредносним аспектима јавног и политичког живота се често баве припадници такозваног цивилног друштва, у виду невладиних организација, које неоптерећене борбом за изборне поене сву своју енергију посвећују промовисању свог виђења друштвених и политичких идејних матрица. Њима ћемо се позабавити у овом делу рада трудећи се да одржимо методолошку равнотежу између анализе савременог и XIX-вековног периода.

Бивша секретарка Савеза комуниста Србије, историчар, данашњи члан политичког савета Либерално демократске партије и истакнути представник невладиног сектора Латинка Перовић види националне интересе као нејасну, неодређену категорију, готово се питајући о сврси постојања овог термина: „шта то (национални интерес) краткорочно и дугорочно значи? Ко и где то, након свега, данас формулише?”²⁴⁾ Професора и историчара, и бившег високог функционера ЛДП-а Николу Самарцића „реторика о државном интересу...неодољиво подсећа на нацистичку визију генија који се ослања на прадавне поруке херојске митске заједнице“.²⁵⁾

Пређемо ли пак са разумевања апстрактне категорије националног интереса на њене конкретне манифестације наићи ћемо на

23) <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/294341/Berlin-Prerano-za-dodelu-statusa-kandidata-za-EU-Srbiji> (7.12.2011.)

24) Мирјана Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 115.

25) Мирјана Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 115.

следеће ставове. „Независност (Косова) је оптимално решење“²⁶⁾, сматра Соња Бисерко председница Хелсиншког комитета за људска права. Божидар Јакшић, бивши директор Института за филозофију и друштвену теорију не види разлог зашто Албанци са Космета не би одлучивали о сопственој државности ако то већ могу да чине грађани Црне Горе.²⁷⁾ Адвокат и врло активни сарадник невладиног сектора у Србији, Срђа Поповић чак сматра тежње очувања територијалног интегритета Србије покушајем поробљавања два милиона Албанаца. Политички активисти ових кругова сличних су ставова и по питању Републике Српске, Црне Горе, Војводине, но оно што се ипак издваја по својој екстремности од поменутих ставова су оправдавања и позиви хелсиншког комитета и Срђе Поповића НАТО-у да изврши агресију на Савезну Републику Југославију.²⁸⁾ Ваља на крају поменути, чисто како бисмо покрили однос према пуном спектру дефинисаних националних интереса и позив четири невладине организације (Хелсиншки одбор за људска права, YUCOM, Београдски круг и Фонд за отворено друштво) 2007. године Европској Унији да прекине преговоре са Србијом до окончања сарадње са Хашким трибуналом.²⁹⁾ У Србији такође делују и организације националне и конзервативне оријентације али је њихова промоција у медијима и јавном животу маргинализована па тако и њихов учинак.

Нужно је напоменути да квантитативна заступљеност у медијима ових група, као и број међународних признања које добијају сведоче о њиховом утицају на грађанско-политичку сферу Србије. Оно што се да закључити из реченог је један општи антинационални однос према интересима ове државе и друштва, уз опште игнорисање постојања овакве категорије. Једини интерес и мотив политичког деловања који ови политички актери виде као релевантан је „суочавање са прошлошћу“ односно катарзично прихватање последица скорашњих историјских пораза и рационализација искључиво сопствене кривице за сваки од њих.

26) Мирјана Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 78.

27) Мирјана Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 79.

28) Мирјана Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 54, 58.

29) Мирјана Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 68.

САВРЕМЕНА ПАРТИЈСКА ЕЛИТА

Као што смо већ раније напоменули у анализи релевантних парламентарних елита сконцентрисаћемо се на њихово деловање у смислу „policy“-а, односно кроз проматрање њихових краткорочних и средњорочних практичних решења и ствавова, пре него на шире идеолошке оквири. Политичке актере ћемо, у интересу тематике овог рада, лапидарно разврстати према примату који дају неком од раније дефинисаних националних интереса српског друштва.

Прву групацију ћемо одредити као ону која даје предност националном интересу очувања територијалног интегритета и националне заједнице у држави и региону. Ту се могу сврстати опозициона (сад и ванпарламентарна) Српска радикална странка, и Демократска странка Србије која је својевремено имала прилику да креира политику републике оличену у функцији премијера. До профилисања приоритета дивергирајућих интереса долази одбијањем премијера Коштунице да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању ЕУ, који се односио на Србију без Космета. У историји ћемо наћи прегршт примера овакве приоритизације, један такав у нашој модерној историји је и Царински рат између Србије и њеног доминантног трговинског партнера Аустроугарске из 1906. године из ког је Србија изашла као победник. Премда преоријентисање са једног економског средишта изискује тражење другог, као што је то било у Царинском рату, ДСС није у датом тренутку понудио нити конкретан модел реструктурирања односа са ЕУ нити алтернативни привредни ослонац, тај недостатак иницијативе је довео до губитка власти и позиције креирања државне политике.

Друга групација, предвођена Демократском странком, има декларативну политику залагања за паралелно испуњење оба наведена интереса. Оно што се на први поглед чини најбољим избором за собом оставља питање своје остваривости. Мора се имати у виду да иако не постоји апсолутни консензус међу чланицама ЕУ о признавању независности Космета, цивилна мисија ЕУ на Космету – ЕУЛЕКС, се пре потписивања „споразума од пет тачака“ базирала на ахтисаријевом плану, као и да су водеће земље ЕУ жестики заговорници независности. Овде треба додати и да је процес стицања кандидатуре за чланство условљен уступцима властима у Приштини у оквиру дијалога о техничким питањима који се пак

одвише често дотичу обележја државности, али оно што је ипак најфрапантнији захтев европских званичника до сад био је захтев немачке канцеларке Ангеле Меркел за укидањем локалних, демократски изабраних, институција српског становништва на Космету. Захтев који би био нечувен и у стабилним друштвеним срединама, а камоли у оним препуним етничких тензија у којима су управо те институције једини гарант животног функционисања угроженог становништва. Имајући све речено у виду намеће се питање да ли је у потпуности могуће уопште тежити испуњењу оба циља, и дали рад на остварењу једног нужно ствара штету за остварење другог. На ово питање нас наводе и безуспешне акције српске дипломатије, као што су мишљење Међународног суда правде о легалности проглашења независности Косова, као и спорна декларација у Генералној скупштини Уједињених нација које предвиђа ЕУ као посредника између Београда и Приштине уместо Савета безбедности, што бивши премијер Коштуница сматра напуштањем „зоне сигурности за Србију“ у којој нема Русије да брани српске интересе.³⁰⁾ Изјаве бившег председника Тадића и тадашњег заменика премијера Дачића да је услов за стицање статуса кандидата било одрицање од резолуције 1244³¹⁾, односно отворено признавање козовске независности потврђује овакве бојазни³²⁾. Начелно гледано у ову категорију спада и нови стожер актуелне власти Српска напредна странка. Но имајући у виду да је платформа на којој поменута странка планира да базира своју политику према Космету још увек недоступна јавности, не постоје за сад објективни критеријуми на основу којих би могли ући у озбиљнију анализу ове политичке опције.

Трећа и финална категорија странака, окупљена око Либерално демократске партије, не само да дефинише „Европу као први државни интерес“³³⁾, већ бављење осталима сматра ретроградном

30) <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/293479/Kostunica-Brisel-nam-radi-o-glavi> (8.12.2011.)

31) <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/1006014/%D0%9D%D0%B5+%D0%BE%D0%B4%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%98%D0%B5%D0%BC%D0%BE+%D0%BE%D0%B4+%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5.html> (11.12.2011.)

32) <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/1008098/%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B0+%D0%BE%D0%B4%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B0+%D0%B4%D0%B0+%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0+%D0%9A%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE+.html> (13.12.2011)

33) <http://www.ldap.rs/upload/Deklaracija.pdf> (8.12.2011)

државном политиком и траћењем времена. По њима „стратегија и ЕУ и Косово, значи ни ЕУ ни Косово“³⁴⁾ Овакво становиште правдају потпуном зависношћу, како економском тако и вредносном од Европе, а одустајање од територијалне целовитости се објашњава војним поразом из 1999. године. Аутори ових ставова често праве паралеле између Србије и нацистичке Немачке после Другог светског рата, која је била принуђена да се одрекне својих територија зарад реинтегрисања у европско друштво држава. Нужно је истаћи да је ова паралела погрешна, Немачка је после Другог светског рата била суочена са осуђујућим ставом свих релевантних светских сила које су потом креирале и комплетно устројство међународног система (Декларација Уједињених нација из 1942. године одређује победу против Немачке и њених савезница као кључну за очување живота и слободе³⁵⁾). Са друге стране Србија налази свој интегритет оспореним од стране нимало занемарљивог, и глобално доминантног блока држава, али и даље већина држава не признаје косовску прокламовану независност, међу којима су и две сталне чланице Савета безбедности, Кина као и званично друга економска сила света, и Русија као једна од две неприкосновене нуклеарне силе. Докле год ове чињенице важе српски захтеви за целовитошћу нису без основа. Све досад наведено посебно важи ако се не пренебрегне чињеница да Србија на простору Космета има преко сто хиљада себи лојалних грађана, чије би насилно и једнострано искључење из свог правног и политичког система биле не само у спротности са принципом суверености, већ и у супротности са основним демократским начелима, и пре би подсећало на политичко деловање карактеристично за средњи век.

Занимљиво је да док се наши политички актери споре око тога да ли је ЕУ примарни или једини национални циљ нашег друштва, у оквирима саме Европе, потакнуто актуелном економском кризом, расту забринутости за своје појединачне националне интересе. Тако рецимо шеф немачке парламентарне групе ЦДУ-а Каудер изјављује да ће Европа говорити немачки³⁶⁾, мислећи тиме на неспремност Немачке да даље финансира расипничко покашање осталих чланица ЕУ. Ово је један од лидера француских социјалиста Момбур протума-

34) <http://www.ldp.rs/upload/Deklaracija.pdf> (8.12.2011.)

35) <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1942/420101a.html>

36) <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,797945,00.html> (9.12.2011)

чио као повратак немачког национализма и меке хегемоније, чему он сматра сведочи и изјава шефа немачке опозиције Зигмара Габријела да ће се Немачка понашати попут Бизмарка³⁷⁾. Ово могу звучати као тешке речи ако се узме у обзир тумачење бизмарковске реалполитике од стране Хенрија Кисинџера као оне засноване на сили.³⁸⁾ Јасно је да се у оквиру ЕУ чак ни међу најближим државама-сарадницима национални интереси не заборављају.

* * *

Оно што се напоследку може сумирати из предочене анализе српског политичког живота XIX века, је да без обзира на сасвим јасне и оштре разлике у мишљењима о развојном путу Србије и облицима друштвених односа који у њој треба да владају, међу представницима ондашњих доминантних идеологија неспорно постоји консензус о нужности ослобођења и уједињења Срба као неприкосновеном националном интересу. О томе говоре и практична дела политичких актера, и њихов предан рад на остварењу овог циља чак и када њихова политичка опција није била на власти. Шта више анализом њихових теоријских остварења наслућује се да је овај консензус почео чак да се прелива на политичко теоријски ниво, те да су наши мислиоци модификовали учења изворних европских идеологија у оном смеру којем је то одговарало насушним потребама младог српског друштва.

Са друге стране у савременом периоду имамо дијаметрално супротне показатеље. Први је оштра подељеност политичке сцене по питању који су то национални интереси, као и у њиховој међусобној приоритизацији. Недостатак консензуса о овако темељним питањима, повлачи могућност превеликих осцилација у вођењу политике што не доприноси политичкој стабилности, и онемогућава концентрацију друштвених снага на њиховом остварењу. Друга негативна карактеристика, а која је последица прве, је реактиван однос српске елите према остваривању тих интереса. Осим јалове иницијативе српске дипломатије о добијању мишљења МСП-а, чији је епилог била дискутабилна резолуција у Генералној скупштини-

37) <http://www.arnaudmontebourg.fr/madame-merkel-bismarck-1%E2%80%99euro-et-nous-les-autres-europeens%E2%80%A6/> (9.12.2011)

38) Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, Клуб ПЛУС, Београд, 2008, стр. 81.

ни, деловање српске политике се углавном своди на реакције на промене фактичког стања, мало чинећи да и сама кад-кад измени фактичко стање у своју корист.

Србија је на почетку XX-ог века успела да крунише своје једновековно прегалаштво суштинским остварењем својих државних циљева, несрећом она их се истовремено и одрекла утапајући свој суверенитет у југословенски пројекат. Као главни закључак овога рада издвојићемо да је за адекватан одговор српскога друштва на овако велике изазове нужан предуслов постизање друштвеног консензуса за који нажалост данас не видимо довољан ниво ни спремности ни умешности, како политичке елите, тако ни представника цивилног сектора као њеног идејног ослонца. Завршићемо овај рад цитатом Владимира Јовановића, у коме он сумира друштвену улогу и задатак учених Срба али и опасност неиспуњавања такве улоге: „Недангубимо дакле на странпутицама, већ пођимо управо државном узору нашем. Историја нам правац означаје, време нам руку пружа, потреба народног живота покреће нас, све нас напред зове. И пођимо напред! Неусилимо ли се да учинимо што се очекује од учених Срба: онда знајмо, да је на нама тежка одговорност за нашу укоченост. Знајмо, да се дух Србског народа најпосле сам собом брани!“³⁹⁾

Milos Aleksic

CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF SERBIAN NATIONAL INTEREST

Summary

In times when the fundamental aims of the political life of the state are in question we turn to historical comparative analysis seeking lessons on how to choose and exercise our national interests. The reason for choosing the nineteenth-century and the contemporary period for comparative analysis of perceptions of national interest are the similarities of the national goals in those periods and the challenges that accompany them. If we fail to appreciate the specifics of our own needs, as a society at large, it is difficult to find a good modality for the exercise of vital interest. And without the consent of most of the political elite and society in general, about what exactly is the public interest, what is the content of the overlapping social consensus, these goals will be difficult to realize.

39) Владимир Јовановић, *За слободу и народ*, Платонова штампарија, Нови Сад, 1868, стр. 120.

Keywords: national interest, political elites, political ideology, political theory and practice, social consensus.

ЛИТЕРАТУРА

- Andreas Osiander, *The states system of Europe 1640-1990*, Clarendon Press, Oxford, 2003.
- Бранко Бешлин, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2005.
- Ђуро Бодрожић, „Српски национални идентитет: извори и основи“, *Национални интерес*, вол.13, бр. 1/2012, Институт за политичке студије, Београд.
- В.П. Потемкин, *Историја дипломатије*, Државни издавачки завод Југославије, Београд 1949.
- Дејвид Мекензи, *Илија Гарашић државник и дипломата*, Просвета, Београд 1987.
- Ненад Ђуретић, *Политички либерализам Владимира Јовановића*, Удружење за политичке науке СиЦГ, Нови Сад, 2004.
- Владимир Јовановић, *За слободу и народ*, Платонова штампарија, Нови Сад, 1868. година.
- Мирјана Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд 2009.
- Радош Љушић, *Књига о Начертанију*, Белетра, Београд, 2004.
- Ђорђе Стојановић, „Различити идејни приступи феномену патриотизма“, *Национални интерес*, вол.13, бр. 1/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, I књига, Институт за политичке науке, Београд, 2003.
- Момчило Суботић, „Српски национални идентитет – историјски и савремени изазови“, *Политичка ревија*, вол.10, бр. 3/2011, Институт за политичке студије, Београд.
- Момчило Суботић, „Србија и Европска унија“, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2010, Институт за политичке студије, Београд.
- Хенри Кисинџер, „Дипломатија“, Клуб ПЛУС, Београд, 2008.
- Џон Миршајмер, „Трагедија политике великих сила“, Удружење за студије САД у Србији, 2009.

Resume

National interests are the fundamentals of the overall politics of any country, and therefore their understanding is necessary as the the basis for understanding the entire political life of a society. The analysis of the

three major ideologies of nineteenth-century Serbia, liberalism, socialism and conservatism, shows their variations in relation to their European sources, in a way that corresponds to the undisputed national interests of the time. In addition to the analysis of political theory a similar conclusion can be reached through the analysis of the political practices at the time. A reflection of the modern period indicates complete fragmentation of the party elite on what our national interests are, which of them have priority, as well as what are the ways to achieve them, and the activity of a substantial part of the non-governmental sector is counterproductive in this regard. The consequences of which are failure to achieve the national goals, creation of inconsistent policies and great social divisions. Underlying the conclusion of this paper is the necessity of a wide social consensus as a prerequisite for social mobilization and achievement of national interest.

Овај рад је примљен 22. децембра 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

СРБИЈА – ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА

101

Драган Ж. Марковић

ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА СВОЈИНСКИХ ОДНОСА
И ДЕМОКРАТСКИХ КАПАЦИТЕТА ПОЛИТИЧКИХ
ИНСТИТУЦИЈА

117

Анкица С. Шобот

ПОГЛЕД НА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ ИЗ
ПЕРСПЕКТИВЕ РОДНИХ УЛОГА И МОДЕЛА
ПОНАШАЊА

145

Весна М. Милановић, Ивана Д. Булут

РЕГИОНАЛНО И ГРАНСКО
РЕСТРУКТУРИРАЊЕ ГЛОБАЛНИХ
КОНКУРЕНАТА

УДК:
347.23:316.334.3

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 101-116.

Драган Ж. Марковић*
Институт за политичке студије, Београд

ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА СВОЈИНСКИХ ОДНОСА И ДЕМОКРАТСКИХ КАПАЦИТЕТА ПОЛИТИЧКИХ ИНСТИТУЦИЈА**

Сажетак

Основни циљ рада је да аргументовано покаже да демократизација својинских односа представља један од стубова развоја демократских капацитета политичких институција. Закључује се: да је демократизација државе императив високо механизованог индустријског начина производње, који уз демократизацију предузетничког, захтева и демократизацију државног управљања; да демократизација својинских односа све више долази у колизију с отуђеним политичким системом, утичући да се и унутар њега развијају одређени облици непосредне демократије; да би у основи опште демократизације морала бити демократска права грађана да о судбоносним питањима свог живота и рада непосредно и равноправно одлучују на свим нивоима друштвеног организовања, од локалне до планетарне заједнице, и да за остваривање демократских одлука самостално располажу одговарајућим средствима, која за подмиривање заједничких и општедруштвених потреба демократски удружују.

Кључне речи: својински односи, демократизација, демократски капацитети, политичке институције

Капиталистички поредак из темеља поткопавају неумољиве тенденције демократизације његовог сопственог продукционог односа на којем почива. Конкуренција је натерала индивидуалне

* Научни саветник, Институт за политичке студије, Београд.

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

власнике капитала да се, хтели или не хтели, удружују у акционарска друштва, и да удруженим капиталом заједнички располажу, чиме су само отворили историјски процес деприватизације, демонополизације и колективизације сопственог власништва, те демократизације својинских односа.

Али развој индустријске технологије не условљава само колективизацију већ и разарање капиталистичког власништва путем раздвајања управљања и плодоуживања, репродукционог функционисања и присвајања. И да су стручни, власници капитала нису више способни да индивидуално управљају његовим репродукционим токовима, због чега су принуђени да управљачке функције поверавају професионалним штабовима састављеним од стручњака различитих профила, који један другоме не заповедају већ равноправно сарађују у обављању заједничког посла, носећи и индивидуалну и колективну одговорност за успешно пословање.

Тиме је суштински редуковано својинско располагање капиталом, који се знатно осамосталио од својих власника, и то дотле да сада он више управља њима него они њиме. „У систему корпорација власнику индустријског богатства остављени су само симболи власништва, док се моћ, одговорност и имовина, које су раније биле саставни делови власништва, преносе на посебне групе у чијим се рукама налази контрола“. Стога је „став „власника“ велике корпорације према „његовој“ својини ... став готово потпуног отуђења“, јер „он нема одговорности према предузећу и никакав конкретан однос према њему“.¹⁾ „Функционално мобилизовање капитала претвара у све већој мери капиталистичку својину у упутнице на принос и услед тога чини капиталистички процес производње у све већем обиму независним од кретања капиталистичке својине“.²⁾

Демократизација својинских односа све више долази у колизију с отуђеним и бирократским политичким системом, утичући да се и унутар њега развијају одређени облици непосредне демократије. „Моћ постепено, али сигурно прелази с изабраних заступника на бираче који својим гласовима, односно изравним изјашњавањем путем локалних иницијатива и референдума одлучују о одређеном смеру дјеловања“. И док „национални политички избори побуђују све мањи интерес, расте број људи који гласају за локалне иницијативе“.

1) Е. Фром, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 2. изд., 1980, стр. 138.

2) Рудолф Хилфердинг, *Финансијски капитал*, Култура, Београд, 1958, стр. 168.

цијативе и референдуме – у неким је подручјима износио чак 75-80%³⁾

Најпре и највише се демократизује непосредно задовољавање најнужнијих заједничких потреба грађана, што не могу спречити ни најауторитарнији политички режими, али су за одређену самоуправу грађана, ради одржања сопствене владавине, заинтересоване и отуђене бирократске елите, те и нема државе у свету где је она потпуно искључена. Локална самоуправа је институционализована као интегрални део друштвено-политичког система највећег броја земаља иако је у перманентном сукобу интереса са централизованом државном управом.

Демократизација државе је императив високо механизованог индустријског начина производње, који уз демократизацију предузетничког, захтева и демократизацију државног управљања јер је „индустријски систем неразмрсиво повезан с државом“, и то толико да је „зрела корпорација у знатној мјери само испружена рука државе, а држава умногоме инструмент индустријског система“.⁴⁾ Пошто „модерна технологија повлачи за собом све веће јачање и проширење функција модерне државе“,⁵⁾ неопходно је и све веће ширење њихових носилаца, све до подржављења целог друштва, јер је „држава присиљена да бројна и значајна своја овлашћења и знакове своје „државности“ (или државне моћи, силе) пренесе и препусти одређеним институцијама, телима, које у извесним доменима уживају значајан степен самосталности“.⁶⁾

Али због противречних друштвених тенденција, и приватизација државе је изложена контрадикторним тенденцијама демократизације и планетарне аутократске централизације. Функције и моћ националне државе више се преносе на транснационалне него на националне корпорације и више на ауторитарне наднационалне центре него на демократске невладине организације. Под монополском владавином крупног транснационалног капитала, национална држава све више губи економску, а тиме и политичку власт и моћ.

По сили транснационалне глобализације, национална држава се нашла у позицији да и саму себе развлашћује и укида. Држав-

3) John Naisbitt, *Мегатрендови*, Глобус, Загреб, 1985, стр. 170. и 110.

4) John Kenneth Galbraith, *Нова индустријска држава*, Стварност, Загреб, 1970, стр. 283.

5) Рудолф Хилфердинг, цитирани рад, стр. 18.

6) Др Карло Ковач, *Прогрес и право*, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 101.

не границе „све више постају пропустљиве. Владе су, у приличној мери, изгубиле способност да контролишу ток новца изван својих земаља и све им је теже да контролишу токове идеја, технологије, добара и људи“.⁷⁾

Владавина транснационалних институција прикрива се лажном демократијом којом се правдају и оправдавају упади у национални суверенитет. Демократска начела се изврћу у њихову супротност. „С једне стране, глобални поредак је промотер и гарант демократских политичких форми, људских мањинских права, владавине закона“, а „с друге стране, делује политички недоследно, и не ретко, следећи своје геостратешке интересе, подржава ауторитарне режиме који су кооперативни, питање људских права претвара у проблем реалполитике“.⁸⁾

Систем лицемерне квазиплуралистичке демократије заснива се на владавини једног јединог неприкосновеног владара званог Капитал, због чега се без великих тешкоћа на националним темељима гради глобална грађевина у власништву тог истог Капитала. Само што је врх глобалне власти од народа још даљи него национални, па се она још више однорађује и отуђује и то до те мере да се може слободно рећи да је „глобална демократија испражњена од сваког садржаја“, и да у ствари значи „увођење тираније и диктатуре у светским размерама“.⁹⁾

У тој функцији и власт је заједно са капиталом, претворена у робу, која се као свака роба може куповати и продавати, чему је највише одговарао систем посредне представничке демократије са секундарним облицима непосредне демократије на његовим маргинама. Тиме је с отуђивањем власништва и економске моћи најамних произвођачких маса акумулираних у монополистичком капиталу, отуђивана и њихова власт и политичка моћ, који су монополисани од стране економских и политичких моћника.

Политички посредници у систему представничке демократије су политичке странке, преко којих економски монополисти монополишу и власт. „Богати људи купују од партијске организације место у сенату на једва прикривен начин...Индустријалци и трговци који су успели у својим пословима, талентирани адвокати вели-

7) Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 36.

8) *Лавиринти кризе*, Институт за европске студије, Београд, 1998, стр. 38/39.

9) Михаило Марковић, *Друштвена мисао на граници миленијума*, Службени лист СРЈ, Београд, 1999, стр. 78. и 80.

ких компанија и вешти босови, који великим делом пуне сенат, сви су они производ савеза између партијске машине и финансијских интереса¹⁰⁾. На тај начин финансијски моћници претварају политичке партије у своје трансмисије преко којих остварују сопствену владавину.

Ако су у либералном капитализму политичке партије и заступале различите класне интересе, у монополистичком капитализму оне, ради освајања и задржавања власти, све од реда потпадају под власт капитала. „Какво год да је декларативно образложење, партија је организована с једном заједничком сврхом: да се стекне и да се држи политичка власт, да се управља“¹¹⁾ а пошто се власт не може ни стећи ни задржати без пара, све партије су лако поткупљиве.

Стога су данас у парламентарном систему готово све партије на истом колосеку монополистичке владавине капитала. „Црвени су постали ружичасти, бели су се обојили. Десница и левица више нису тако различите. У Сједињеним Државама две партије толико личе једна на другу да их је немогуће разликовати“¹²⁾ па у суштини „постоји само једна политичка партија, пропословна „демо-републиканци“, или у суштини једна политичка партија са двије клике“¹³⁾. У колевци парламентаризма Великој Британији, „најзанимљивији аспект савременог политичког процеса је међусобно спајање двеју „супротстављених“ странака – конзервативаца и лабуриста“¹⁴⁾.

Као формални представници народа а фактички заступници монополистичког капитала, политичке странке „сужавају демократију, монополизују политику за себе и не допуштају другима да се њоме интензивно баве“¹⁵⁾.

Посланици у парламенту немају никаквих обавеза ни одговорности према народу и грађанима као формалним бирачима, који на њих немају нити могу да имају било какав утицај. У Немачкој као и у другим земљама парламентарне демократије, „страначке врхушке контролишу избор посланика у парламент уз помоћ пропорци-

10) М. Острогрски, *Демократија и политичке партије*, Штампарија „Св. Сава“, Београд, 1921, стр. 91.

11) Peter F. Drucker, *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч – Привредни преглед, Београд, 1995, стр. 158.

12) Морис Диверже, *Демократија без народа*, Рад, Београд, 1968, стр. 217. и 218.

13) Ноам Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 186.

14) Родни Еткинсон, *Зачарани европски круг*, Светови, Нови Сад, 1997, стр. 57.

15) Др Радомир Лукић, *Политичке странке*, Научна књига, Београд, 1966, стр. 227.

оналне заступљености и система страначких листа“; а „посланици на списковима бирају се искључиво од стране партијског руководства, и као такви нису директно одговорни гласачима“.¹⁶⁾

Партијски изасланици у парламенту имају у ствари императивни мандат своје странке који их обавезује да гласају по партијским директивама, те нису у позицији да се руководе не само народним интересима и жељама, него ни сопственом свешћу и савешћу. „Укљештен у мрежу недовољно демократских партија, посланик је на диспозицији врха одговарајуће партијске пирамиде и не може доносити одлуке ни по својој вољи ни по вољи грађана који су га изабрали“.¹⁷⁾ На таквој диспозицији „посланици су у својој сопственој скупштини робови партијске организације“, али „богати људи који купују од партијске организације место у сенату“,¹⁸⁾ осећају се ту као прави господари јер партија којој робују, робује управо њима.

Стога широка маса посланика фунгира само као свита једног или малог броја „лидера“ који образују кабинет, и слуша их слепо све док имају успеха“, па „говори неког посланика данас више не представљају никакве личне исповести, а још мање покушаје да се противници придобију“, него званична „саопштења партије која се издају земљи“¹⁹⁾, и која пре изражавају интересе појединих друштвених група или партијских лидера него целог народа, што недвосмислено показује да „парламентаризација и демократизација нису нужно у узајамној вези већ да су често једна другој супротстављене“.²⁰⁾ Ту је „све у свему, демократија сасвим привидна пошто у њој најважније одлуке доносе мањине које су често скривене у сенци“.²¹⁾

Државне одлуке припрема и фактички доноси влада, која је често „против општег интереса стављена у службу појединачних интереса“.²²⁾ Владу практично саставља владајућа странка, због чега она мора радити по партијским директивама, које издаје вођа

16) Родни Еткинсон, цитирани рад, стр. 133.

17) Вучина Васовић, прилог у зборнику *Лавиринти кризе*, Институт за европске студије, Београд, 1998, стр. 115.

18) М. Острогорски, *Демократија и политичке партије*, исто, стр.91.

19) Макс Вебер, *Привреда и друштво*, том 3, Просвета, Београд, 1976, стр. 477. и 476.

20) Исто, стр. 483

21) Ремон Арон, *Демократија и тоталитаризам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 1997, стр. 129.

22) М. Острогорски, цитирани рад, стр. 93.

странке, који као „врховни командант једне војске једва ако свој штаб пита за мишљење, а најчешће се поверава једном ужем кругу од неколико људи“, док „остали део ове војске добија просто наређења за покрет“, и „задатак гомиле партијских посленика састоји се једино у томе да подржавају шефа и његове помоћнике“. И „партијски програм произилази од вођа. А одлуке које се доносе на годишњим зборовима делегата имају само декларативну вредност“.²³⁾

Да би владале, политичке партије своју организацију и начин деловања прилагођавају систему отуђене државне власти, чиме се и саме отуђују од друштвене базе, па и од сопственог чланства, због чега су „готово све савремене политичке странке уређене на олигархијски и аутократски начин“. Зато се и њихова делатност углавном свела и на изоловану активност и опредмећивање „воље“ њихових највиших, централних органа“, који су „израсли у једине делатне чиниоце око којих се практично све окреће и од којих све полази“. Централизација политичког одлучивања има „за природну последицу искључивање готово целокупног чланства активног политичког живота и његово свођење на улогу немог посматрача и извршиоца, односно на „конзумента политике““.²⁴⁾

Самом борбом за власт, странке се стављају изнад народа, стављајући под ноге једнакост и слободу. Уместо „развијања индивидуе и личности, оне стварају човека масе, безличног и неодговорног, гуше јаке личности, талентоване и тиме самосталне“, па и у сопственим редовима „гуше слободу ради дисциплине и стварају аутоматизоване и пасивне чланове, ограничавају могућност иницијатива нових политичких идеја и спречавају људе да се удружују према свом ставу“.²⁵⁾

Политичке странке на тај начин делују као фатални узурпатори стварне владавине народа, изврћући демократију у партократију. Како је указивао Жан Жак Русо, народ је „слободан само у току избора за чланове парламента“, а „чим су они изабрани, он поново

23) Исто, стр.59. и 43.

24) М. Диверже, навод, Димитрије Бауцал, *Бирокупација политичких организација – странака у светлу савремених друштвених промена*, докторска дисертација на ФПН, Београд, 1982, стр. 124, 174. и 192.

25) Др Радомир Лукић, позивање на Острогорског, *Политичке странке*, Научна књига, Београд, 1966, стр. 226.

постаје роб и не значи ништа²⁶⁾, али више ни у току избора није слободан јер уместо њега други бирају.

Политичке партије „не доводе на власт људе државничких способности, јаког карактера и сл. него слабе политиканте, који се подвргавају уским страначким интересима“, због чега се „странкама често пребацује да омогућавају владавину најгорих друштвених елемената који се, уместо политиком у правом смислу, баве политиканством, да заслепљена страначка борба тражи заслепљене, страсне људе“²⁷⁾

Зато се у јавности све више ствара одбојност према било каквом партијском систему, јер „партије – било да их је више, било да је само једна – саме по себи представљају ограничавање индивидуалне слободе и иницијативе“²⁸⁾ Јача уверење да се „политички идеали морају стварати ван странака, од људи који, незаражени страначким егоизмом и слободни од страначке дисциплине, непристрасно и самостално мисле о државним интересима“²⁹⁾

Деградирањем политичких странака деградира се представничка демократија, коју је без странака тешко и замислити. Због преживелости, „поткопавају се сами темељи представничке владе“, што се „види у постојаном опадању одзива бирача на гласању“, а показује се и у сталном опадању интересовања, забележеном у свим земљама, за функције владе, за питања којима се она бави, за њену политику“³⁰⁾ „Чињеница је да је повијесна корисност представничке демократије преживјела“³¹⁾ те „није ни чудо што народ игнорише парламент и презире народне посланике“³²⁾

Ако је представничка демократија преживела, даљи развој може ићи само у правцу растакања државно-партијске владавине у непосредну власт народа и прерастању представничког парламентаризма у систем непосредне демократије. Објективне тенденције демократизације све снажније се испољавају и кроз субјективне тежње ка слободи и једнакости. Све „већи број људи и жена не

26) *Друштвени уговор*, Школска књига, Загреб, 1978, стр. 149.

27) Радомир Лукић, *Политичке странке*, стр. 233.

28) Стјепан Пулишевић, *Политичке странке као фактор сувременог политичког система*, зборник, Напријед, Загреб, 1971, стр. 68. 69.

29) Слободан Јовановић, прилог у зборнику Стјепана Пулишевића, исто, стр. 78.

30) Peter Drucker, *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч – Привредни преглед, Београд, 1995, стр. 135.

31) John Naisbitt, *Мегатрендови*, Глобус, Загреб, 1985, стр. 110.

32) Родни Еткинсон, *Зачарани европски круг*, Светови, Нови Сад, 1997, стр. 63.

прихвата више друштво у којем живи; они одбијају као стезник у који би неко хтео да их притисне, поредак који им је наметнут; они више не прихватају привилегије мањине; они одбијају хијерархију и власт које јачају ове привилегије и одржавају тај поредак“.³³⁾

Тај поредак из темеља поткопавају неумољиве тенденције демократизације његовог сопственог продукционог односа на којем почива. Са колетивизацијом

индивидуалног власништва акционарство доноси и замену нееквивалентне расподеле еквивалентном расподелом, што је неизоставни услов слободног и добровољног удруживања, којег не би било да сваки акционар у подели и присвајању профита (дивиденде) од заједничког капитала не суделује сразмерно својим улагањима, односно величини акција којим располаже. То је неизоставни услов и да акционарско друштво функционише као демократска асоцијација релативно равноправних власника капитала који уместо да један другом конкуришу, заједнички брину о свом капиталу.

Уколико уместо капитала знање постаје основни чинилац производње, носиоци знања уместо власника капитала постају основни субјект управљања, јер се „одлуке темеље на различитим специјализираним научним и техничким знањима, на акумулираним информацијама, на нагомиланом искуству и на умјетничком или интуитивном смислу, односно надарености многих особа“. Зато „међу двије стотине најкрупнијих корпорација у САД – а управо те корпорације сачињавају срце и језгру индустријског система – мало је таквих у којима власници имају било какав значајнији утјецај кад се ради о доношењу одлука, а и тај утјецај, тамо гдје још постоји, слаби из године у годину“.³⁴⁾

Акционарско власништво је само прелаз на заједничко власништво произвођача јер су акционарска друштва само друштва капитала, чији су власници само његова гола персонификација, без личне индивидуалности, међусобне једнакости и слободног одређивања независно од интереса капитала. Њихов удео у подели акционарског профита не зависи од њиховог дела и удела у раду и пословању предузећа него искључиво од величине удела њиховог дела капитала у заједничком власништву, а и у одлучивању учествују искључиво према величини тог удела, па ако је већински

33) Едмон Мер, *Самоуправљање – сутрашњица*, Радничка штампа, Београд, 1977, стр. 28.

34) John Kenneth Galbraith, цитирани рад, стр. 92.

власник, и појединац може у акционарском друштву имати апсолутну власт.

Високе производне технологије, међутим, захтевају да су сви учесници производног процеса радно и пословно мотивисани и да се према производним средствима односе као да су њихова сопствена, чија би стварно и морала бити. Ако је у почетку и наилазило на отпоре послодаваца, учешће радника у управљању је са развојем производње све више обострано подстицано јер је постало све значајнији и све неопходнији чинилац технолошке модернизације.

Али без власништва на капиталу као основном средству производње, радници не могу имати одлучујућу улогу у управљању друштвеном репродукцијом, због чега је њихова партиципација маргинална и углавном у функцији пословне мотивације у интересу послодавца. Да би сви били управљачи, морали би бити акционари, што је практично неоствариво без еквивалентног учешћа у расподели остварене добити и по основу радног доприноса, што би подразумевало претварање акционарства у задругарство, засновано на изворним задружним начелима.

За разлику од акционарског предузећа као друштва капитала, задруга је настала и послује као „аутономна заједница добровољно удружених лица, у циљу задовољавања заједничких економских, социјалних и културних потреба и жеља, на основу заједничког поседовања имовине и демократски контролисаног пословања“.³⁵⁾ Њено демократско биће опредељено је изворним начелима: добровољности и отвореног чланства; демократичности; економског учешћа; аутономности и независности.

У односу на владавину капитала, „задружна демократија је уређено, систематско рађање једног новог система у постојећем систему“, као „мирна револуција, која је у току“, и чија је „крајња тежња управљена на стварање једног новог социјалног облика који ће бити способан да задружном организацијом друштва замени профитмахерску привреду, тако исто и политичку принудну државу“.³⁶⁾ Тиме се однос рада и капитала потпуно обрће јер док „ка-

35) Дефиниција усвојена на 31. Конгресу Међународног задружног савеза, *Век и по задругарства*, Задружни савез Југославије, Београд, 1995, стр. 16.

36) Џејмс П. Ворбас, *Задружна демократија*, Задружна штампариија, Београд, 1935, стр. 27, 26.

питалистички систем чини рад слугом капитала, задружни систем чини капитал слугом рада³⁷⁾.

Ако је заснована на изворним задружним начелима „једино задружна производња може довести до правог друштвеног живота у којем неће бити господара и потчињених, и у коме се неће знати за класне разлике засноване на неједнаким материјалним условима живота“³⁸⁾ То је сасвим разумљиво јер само задружна производња искључује експлоатацију као основу класних, и главни извор друштвених неједнакости.

Искључењем експлоатације у задрузи се успоставља еквивалентна размена и расподела новостворене вредности, као економска основа друштвене једнакости и непосредне демократије. Сваки задругар суделује у расподели оствареног дохотка према укупном релативном доприносу заједничком раду и пословању. Принцип релативне једнакости је исти као у акционарству, само што је са доприноса минулим радом проширен и на допринос живим радом, мереним друштвено потребним временом неопходним за производњу јединице производа а не индивидуалним временом проведеним на раду.

На релативној једнакости у расподели и присвајању новостворене вредности заснива се задружна демократија, која се састоји у непосредном управљању задругара путем равноправног одлучивања о заједничком раду и пословању. Друштвени смисао и историјски допринос задружне демократије је управо у суштинском и трајном разрешавању противречности између појединачних и заједничких интереса тако да у задружном раду и пословању нико не губи већ да свако добија сразмерно томе колико даје.

Заменом капиталистичких акција задружним уделитема и партиципације задружном демократијом, располагање и управљање корпорацијом би се са повлашћених акционара и професионалних менаџера проширило на све запослене. Задружно управљање би се са корпорација проширило и на међукорпорацијске, те укупне друштвене односе, како унутар националних заједница тако и унутар целе међународне заједнице. Темељита демократизација међународне заједнице морала би и кренути од демократизације трансна-

37) Исто, стр. 42.

38) М. Ђирић, навод Борисав М. Игњатовић, *Идеје водиље у задругарству*, Штампарија Андре Петровића, Београд, 1938, стр. 38/39.

ционалних корпорација, која је застала на предузетничком акционарству и радничкој партиципацији.

Демократску алтернативу ауторитарном транснационалном светском поретку утврдила је својом Декларацијом 1974. године Генерална скупштина ОУН, по којој нови међународни економски поредак треба да буде „заснован на правичности, сувереној једнакости, међузависности, заједничком интересу и сарадњи свих земаља, без обзира на њихов економски и друштвени поредак“, а с основном „сврхом да се уклони неједнакост, исправе постојеће неправде и омогући да се уклони све већи јаз између развијених земаља и земаља у развоју, и обезбеди стално убрзање економског и друштвеног развоја у миру и правичности за садашњу и будуће генерације“.³⁹⁾

Иако је Декларацију усвојила огромна већина чланица ОУН, њени циљеви се не остварују јер им се супротстављају најразвијеније земље које под својом колонијалном доминацијом држе већину земаља. Суштинска демократизација међународних односа не може се ни одвијати без истовремене демократизације националних заједница, које би се морале заједнички ангажовати на глобалној демократизацији међународне заједнице.

У основи опште демократизације морала би бити демократска права грађана да о судбоносним питањима свог живота и рада непосредно и равноправно одлучују на свим нивоима друштвеног организовања, од локалне до планетарне заједнице, и да за остваривање демократских одлука самостално располажу одговарајућим средствима, која за подмиривање заједничких и општедруштвених потреба демократски удружују.⁴⁰⁾ Савремена друштвена као и производна организација „мора да је организација једнаких“, а не организација „шефа“ и „подређених“, мора да је устројена као екипа „сарадника“.⁴¹⁾

Општи модел демократије подразумева непосредно учешће свих заинтересованих грађана у доношењу за све обавезујућих одлука. „Свако одрасло лице потчињено једној владавини и њеним законима мора се сматрати и квалификованим да буде члан демоса и субјектом неограниченог права на то својство. Обавезу-

39) Декларација Генералне скупштине Организације Уједињених Нација, 1974. године

40) Види: Миша Стојадиновић, Јелена Тодоровић, „Изаови развоја демократских капацитета политичких институција у савременом друштву“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2012, стр. 66-68.

41) Peter Drucker, цитирани рад, стр. 61.

јуће одлуке треба да доносе само она лица која су тим одлукама подвргнута“, а „у одлучујућој фази доношења колективних одлука сваки грађанин мора добити подједнаку могућност да изрази своје мишљење које ће се узети у обзир на исти начин као и мишљење сваког другог грађанина“.⁴²⁾

Императивни мандат политичких странака, на којем се заснива представничка демократија, морао би у свим скупштинама бити замењен императивним мандатом грађана, чије би ставове њихови изасланици морали заступати као своје сопствене. А да би се ставови грађана и њихових изасланика подударали, избор би морао падати на оне кандидате који најдоследније изражавају интересе и опредељења већине грађана.⁴³⁾

Универзална примена општег модела непосредне демократије неизоставни је услов демократског јединства планетарне заједнице, које подразумева пуну слободу демократског организовања и управљања у свим областима и на свим нивоима. Слободно удруживање и самоорганизовање руководе се заједничким интересима и потребама, па уколико постоје национални интереси и потребе, неопходно је и демократско организовање националне заједнице. „Савременим националним демократијама је неопходна међународна космополитска демократија да би се одржале и развијале“⁴⁴⁾ али су и космополитској демократији неопходне националне демократије на које се ослања, јер демократска космополитска заједница може бити само слободна асоцијација локалних и националних заједница.

На тај начин се може развијати суштинска демократија на планетарном нивоу чиме ће се искључити могућност да о судбоносним питањима човечанства одлучују повлашћени појединци, странке или групације. За развој планетарне демократије неопходно је постојање организованог планетарног демократског покрета који би се супротставио добро организованом покрету колониза-

42) Роберт Дал, *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 202.

43) „Политички систем који ужива веће поверење грађана, чије се институције од стране грађана више уважавају, а њихово функционисање позитивно оцењује, има већи степен легитимности. Та подршка је израз стабилности политичког система заснованог на чињеници да су грађани уверени не само да политичке институције добро функционишу и позитивно оцењују њихов рад, него и прихватају последице њиховог деловања израженог разним одлукама као властити интерес, односно као опште добро за заједницу“.
(Милан Јовановић, „Политичке институције и консолидација демократије у Србији“, *Србија противречности политичког система*, (зборник радова), Институт за политичке студије, Београд, 2011, стр. 48.

44) Дејвид Хелд, *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 39.

торске глобализације. Зачеци таквог покрета јављају се не само у неразвијеним већ и у најразвијенијим земљама.⁴⁵⁾ Општенародни демократски покрет Србије морао би се повезивати и сарађивати са одговарајућим покретима других земаља у стварању јединственог планетарног покрета за опстанак и одрживи напредак човечанства.

Dragan Z. Markovic

DEVELOPMENT PROSPECTS OWNERSHIP AND DEMOCRATIC CAPACITIES OF POLITICAL INSTITUTIONS

Summary

The main objective of this paper is to provide argumentation that the democratization of property relations is among key pillars in development of democratic political institutions capacities. The conclusion is: the imperative of democratization is highly mechanized industrial means of production. With the democratization of entrepreneurship, it also requires the democratization of governance, democratization of property relations that are increasingly coming into conflict with the alienated political system. As it hopes to develop into and within certain forms of direct democracy, which would basically have to foster democratization of democratic rights of citizens over crucial issues in their life and work with just and equitable decisions at all levels of social organization, from the local to the global community. For the exercise of democratic decision alone have the appropriate resources which meet the common and general social needs democratic join.

Keywords: property relations, democratization, democratic capacities, political institutions

ЛИТЕРАТУРА

- Арон, Ремон, *Демократија и тоталитаризам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 1997.
- Galbraith, John, Kenneth, *Нова индустријска држава*, Стварност, Загреб, 1970.

45) „Ничу нове организације и покрети инспирисани екстремном нестабилношћу данашњег света и његових институција, као реакција на „конзервативну револуцију“ која је објављена у Вашингтонском консензусу којим је резултирало стварање међународних институција ММФ-а и Светске банке и који је устоличио неолибералну политику (раније остварену у политичкој пракси Регана и Маргарет Тачер); ...воде се жестоке дебате о новом империјализму и разгранавају „покрети оспоравања“, у којима се уједињују синдикати, млади, сељаци, незапослени...стварајући по први пут у историји, истински светски покрет „глобалног отпора““ (проф. др. Загорка Голубовић, *Како калимо демократију – шта нисмо научили*, Албатрос Плус, Београд, 2011, стр. 248 и 249.)

- Голубовић, Загорка, *Како калимо демократију - шта нисмо научили*, Албатрос Плус, Београд, 2011.
- Дал, Роберт, *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- Drucker, Peter, F., *Посткапиталистичко друштво*, Грмеч – Привредни преглед, Београд, 1995.
- Еткинсон, Родни, *Зачарани европски круг*, Светови, Нови Сад, 1997.
- *Лавиринти кризе*, Институт за политичке студије, Београд, 1998.
- Марковић, Драган, *Демократија и својина*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Naissbitt, John, *Мегатрендови*, Глобус, Загреб, 1985.
- *Србија противречности политичког система*, зборник, Институт за политичке студије, Београд, 2011.
- *State and democracy*, зборник, Службени гласник - ФПН, Београд, 2011.
- Стојадиновић, Миша, Тодоровић, Јелена, „Изазови развоја демократских капацитета политичких институција у савременом друштву“, *Српска политичка мисао*, 2/2012.
- Фром, Е., *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1980.
- Хантингтон, Семјуел, П., *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- Хелд, Дејвид, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.
- Хилфердинг, Рудолф, *Финансијски капитал*, Култура, Београд, 1958.
- Чомски, Ноам, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица, 1999.

Resume

Quasi-pluralistic hypocritical system of democracy is based on the rule of a single undisputed ruler named capital, and that's why there are no difficulties to build the foundations of a global national building owned by the same capital. Only, in this case, the top of the global power is much more distant than national, and even more alienating.

In this respect, mentioned functions and power, along with the capital, turns into a commodity, this, as any kind of commodity can be bought and sold. That's why the most appropriate system of indirect representative democracy with secondary forms of direct democracy at its margins. This alienation of property and economic power has produced hired mass accumulated in a monopolistic capital, and their powers are monopolized by the economic and political elites.

Political brokers in the system of representative democracy are political parties through which economic monopolies, monopolize their power. Financial magnates' turns political parties into their transmissions conducting their self-rule. In liberal capitalism political parties has represented different class interests, but in a monopolistic form of capitalism, each of them falls under the rule of capital, in order to gain and maintain power and status quo.

Therefore, in the present parliamentary system, almost all parties are on same track, the monopolistic capital as final and supreme ruler. Party delegates in parliament have no duties or responsibilities to citizens as formal democratic constituents and those who elected them. That's why citizens cannot produce any influence on their representatives. Political parties thus act as power usurpers, turning democracy into partocracy.

Above mentioned is crucial for increase of public hostility to party system in general. If representative democracy has survived, till nowadays, further development can only go in the direction of party-state dissolution toward direct authority by the people and turning representative, parliamentary, to direct democracy system. The objective of democratization increasingly manifests itself through subjective aspirations to freedom and equality.

Universal application of the general model of direct democracy is an indispensable condition of global community democratic unity, which means complete democratic freedom of organization and management in all areas and at all levels. For global democracy national democracy on which it relies is necessary basic precondition. Cosmopolitan democratic community can only be a free association of local and national communities. In this respect, it can be essential for democratic improvement at the global level to exclude powers that provide privileged individuals, parties or groups key position in dealing with question of whole humanity.

*Анкица С. Шобот
Институт друштвених наука, Београд*

ПОГЛЕД НА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СРБИЈЕ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ РОДНИХ УЛОГА И МОДЕЛА ПОНАШАЊА*

Сажетак

Стратешка опредељеност српског друштва ка одрживом развоју имплицира сложеност и међусобну повезаност друштвених и демографских појава и процеса. Фокусирајући се на социо-демографске одлике жена и мушкараца и на родну неравноправност као релевантна питања, рад дотиче један специфичан аспект друштвене димензије ове развојне агенде. Родна перспектива значи конкретније познавање демографских, образовних и економских потенцијала, као и указивање на нека од питања са којима се суочавају женско и мушко становништво.

Стратегија одрживог развоја Србије јасно имплицира политику једнаких могућности за жене и за мушкарце, док је родна равноправност препозната као релевантан сегмент овог развојног концепта. У складу се таквим приступом, анализирајући из родне перспективе, у раду је скренута пажња на неке аспекте социјалног положаја и квалитета живота становника оба пола, као и на питања релевантна за развој становништва као важног сегмента. Поред тога, издвајајући родну неравноправност као прихваћену вредност и као један

---

* Текст је резултат рада на пројекту „Истраживање демографских феномена у функцији јавних политика у Србији“, евиденциони број 47006 (2011-2014), финансираног од Министарства просвете и науке Владе Републике Србије.

од услова одрживог друштвеног и демографског развоја, подвучена је важност овог питања.

Кључне речи: одрживи развој, родни аспект, родна перспектива, демографски развој, родна неравноправност

Одрживи развој и родна равноправност су два паралелна и компатибилна концепта развојне агенде Србије. Са становишта креирања политике усмерене ка стварању услова за суштинску родну равноправност важна је чињеница да је принцип друштвене једнакости жена и мушкараца уграђен у Стратегију одрживог развоја. Оријентација овог стратешког документа ка промоцији „политике једнаких могућности за жене и за мушкарце“, наглашавајући потребу за усвајњем двосмерног приступа „...који комбинује принцип интегрисања родно осетљиве политике у целокупну институционалну сферу“, као и „специфичне мере за премошћавање негативних разлика и родно осетљивих дефицита у свим сферама јавног и приватног живота жена и мушкараца“,¹⁾ означава потврду јасне опредељености ка активном суочавању са низом питања која стоје на овом путу. Такође, то што је родна равноправност препозната као услов и као перспектива, подвлачи њену важност у погледу могућности одрживог развоја српског друштва.

Ефикасна реализација стратешке опредељености ка одрживом развоју и родној равноправности имплицира темељно и конкретно познавање низа релевантних питања која се тичу оба концепта. Једно од могућих разматрања родних улога и модела понашања представља социо-демографски приступ омогућавајући увид у агрегатну слику женске и мушке популације и уочавање тенденција.²⁾ Демографске и социјалне карактеристике могу бити релевантне и са становишта познавања животних ситуација становника оба пола, као и са становишта појединих питања које треба унапређивати.

Концепт одрживог развоја имплицира уравнотежен друштвени развој, унапређење једнакости и уважавање различитости. Фокусна тачка овог рада биће један специфичан аспект друштвене димензије који представља само део низа питања одрживог развоја друштва.

1) Влада Републике Србије, *Национална стратегија одрживог развоја*, стр. 63, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Nacionalna-strategija-odrzivog-razvoja-Republike-Srbije.pdf>, преузето 24.01.2012.

2) Анкица Шобот „Родна неравноправност – изазов савремене демографије“, *Социологија*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 01/2010, стр. 41-54.

ДРУШТВЕНА ДИМЕНЗИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Развој савременог друштва наилази на различите изазове који су посредовани низом економских, друштвених, политичких и културних фактора. Актуелне друштвене околности и достигнут степен развоја продукују специфична питања и проблеме конкрет-ног социо-демографског окружења, али је успостављање одрживог развоја на националном и на глобалном нивоу задатак свих држава чланица УН.³⁾ Међу основним постулатима концепта одрживости савременог друштва јесу унапређење квалитета живота свих група становништва и континуирани економски развој у значајној мери ослоњен на социјалну политику у процесу доношења одлука.⁴⁾ Дефинисање развојних циљева путем Миленијумске декларације Уједињених нација резултирало је јачањем институционалних механизма за имплементацију и спровођење концепта развоја ка праведнијем друштву са равномернијом поделом богатстава и моћи.

Концепт одрживости представља интегративни приступ стварању услова за друштвени развој чији су очекивани ефекти равномерност и складност у социјалном и регионалном погледу. На путу његовог остваривања бројни су путокази који усмеравају различите аспекте друштвеног живота, економију и економске факторе, одрживост животне средине и природних ресурса.⁵⁾ Друштвена димензија одрживости имплицира демографски и регионални развој, развој градова, становање, јавно здравље, образовање, бригу о културном наслеђу и традицији, већу активност јавности у друштвеним процесима. Интегрисатност концепта одрживог развоја у политику и спровођење националних старатегија у пракси значе нови квалитет развоја друштва и становништва у целини.⁶⁾

---

3) На коференцији Уједињених Нација 2000. донета је Декларација којом су усвојени Миленијумски циљеви развоја и то је означило реafirмацију темеља ка мирнијем, просперитетнијем и праведнијем друштву као и подршку принципима одрживог развоја, концепта чије се основне поставке појављују још 1972. на Стоклохомској конференцији (Влада Републике Србије, *Србија на свом путу*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>).

4) Влада Републике Србије, 2010, *Србија на свом путу*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>, стр. 3.

5) Влада Републике Србије, 2010, *Путоказ ка одрживом развоју*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>.

6) Candice Stevens, „Are Women the Key to Sustainable Development?“, *Sustainable Development Insight* 3, <http://www.bu.edu/pardee/files/2010/04/UNsdkp003fsingle.pdf>.

Према Кендис Стивенс (Candice Stevens), основ друштвене димензије представља повећање људског и социјалног капитала, а кључни продукти одрживог друштвеног развоја су једнакост и равномерност. Друштвена димензија имплицира ублажавање и укидање јаза у квалитету живота, борбу против сиромаштва, бригу за друштвени напредак младих генерација, афирмацију друштвеног положаја жене и јачање њеног активног учествовања у остваривању политике одрживог развоја. Она истиче да су ширење сиромаштва и концентрисање богатства у мањој групи становништва, довели у опасност друштвени напредак и благостање најбогатијих држава ОЕЦД-а. Затим, да могућности младих у погледу достизања бољег квалитета живота од њихових родитеља нису проблем само економски мање развијених држава, већ је међугенерациско напредовање озбиљно доведено у питање и у Великој Британији и у Америци. Стивенсова издваја важност жене као субјекта у подизању укупног квалитета управљања, а јачање њених економских позиција сматра кључним фактором одрживог развоја.⁷⁾

Прихваћеност политичког концепта развоја је прва непоходна степеница, а његова практична реализација имплицира низ корака усмерених ка свим димензијама и њиховим разноврсним аспектима. Разматрањем пракси политике одрживог развоја дошло се до запажања о неједнаким постигнућима у погледу интегрисаности друштвене димензије и о различитим преференцијама појединих аспеката. Као примери добре праксе наводе се Немачка, Белгија, Нови Зеланд и Шведска.⁸⁾ У овим државама постоји напредак у погледу питања која се тичу запошљавања, старења становништва, пензионог система и породица, сиромаштва, као и у погледу истицања нове улоге жене у друштву.

Пракса одрживог развоја значајним делом зависи од низа политичких и друштвених околности, али и од приступа у тумачењима импликација друштвеног развоја. У оквиру дискусије о вредновању одрживости, као општег друштвеног циља, истакнута је важност ефеката сваке од перспектива одрживог развоја које су засноване на специфичним вредностима.⁹⁾ Чак и онда када између различитих друштвених група постоји сагласност у погледу конач-

7) Candice Stevens, „Are Women the Key to Sustainable Development?“, оп. цит., стр. 19-20.

8) OECD. 2006. *Good Practices in the National Sustainable Development Strategies of OECD Countries*. <http://www.oecd.org/dataoecd/58/42/36655769.pdf>.

9) Blacke D. Ratner, “‘Sustainability’ as a Dialogue of Values: Challenges to the Sociology of Development“, *Sociological Inquiry*, no. 01/2004, pp. 61.

них вредности у оквиру одређених аспеката, уколико опстаје непремостив друштвени конфликт, те вредности је тешко одржати. Из тог разлога, Ratner уакзује да је, са становишта одрживости, потребно послушквати друштвену различитост и уважити интерактивну повезаност локалног, регионалног, националног и глобалног контекста.¹⁰⁾ Он наводи да је одрживост вишезначан концепт који не обухвата само једну могућност, већ различитост представа у погледу позитивног вредновања и имплицира супростављеност, дијалог и договарање, што је основа друштвене акције.

Нагласак на родној перспективи и родним питањима никако не значи занемаривање осталих аспеката. Он значи захтев за пажљивим разматрањем мноштва питања развоја становништва и друштва и из женске и из мушке перспективе. Развој људских ресурса, питања социјалне сигурности, сиромаштва, друштвене инклузије, али и питања демографског развоја, регионалних и локалних специфичности треба разматрати из угла какрактеристика и понашања становника оба пола, како би се успоставили што јаснији и конкретнији путокази ка одрживом развоју српског друштва. Важна је прихваћеност родне равноправности као вредности ка којој се друштво развија, али је важно и активно делање у пракси како би се обезбедили сви услови за њену реализацију. Такође, важна је објективност коју омогућава уважавање потреба и понашања и женског и мушког становништва, као и напори ка промоцији и етаблирању родних питања које је потребно унапређивати ради добробити друштва у целини, без продуковања неповољних ефеката по положај било једног или другог пола, нити за друштвени развој у целини.

РОДНИ АСПЕКТ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Родни аспект је присутан у развојним политикама и пре прихватања одрживог развоја као политичког концепта на почетку 21. века. Приступ „Жене и развој“ (Women in Development - WID) означио је присутност женске перспективе и „женских“ питања суочавајући се са проблемима друштвеног развоја, а у циљу постизања ефикаснијег и ефективнијег развоја.¹¹⁾ Међутим, указује

10) Blacke D. Ratner, op. cit., pp. 62.

11) Невена Петрушић, ур., *Путеви остваривања родне равноправности и једнаких могућности – од идеје до праксе*, Влада Републике Србије, Савет за равноправност поло-

се да је услед недостатака овог приступа, током 1980-их почео да се развија концепт „Род и развој“ (Gender and Development) који доноси другачије схватање равноправности и означава интеграцију родног аспекта и одрживог развоја. Уместо разматрања и тежње ка укидању инфериорне и подређене позиције жена, овај приступ је усмерен да „ојача жене да мењају неједнаке односе међу половима“, фокусирајући се на однос између мушкараца и жена, а не на саме жене, ради постизања једнакости у подели одговорности, одлучивања и моћи, као кључних елемената родне равноправности и одрживости развоја.¹²⁾

Дошло је не само до иновација на пољу истраживања, већ су очигледне промене наступиле и у сфери креирања развојних политика. Тамо где нису постојале, иницирано је низ активности, а тамо где су постојале интензивирано је активније предузимање политичке одговорности у погледу унапређења друштвеног односа полова и пута ка одрживом развоју друштва. Феминистичке теорије еволуирале су од концепта који инсистира на женској популацији као „примаоцу“ до концепта у којем су дефинисане базичне развојне потребе, који жене поставља за активне субјекте развојних политика.¹³⁾ Постигнута је не само инегрисаност родног аспекта у студије развоја, већ родна равноправност постаје показатељ развоја, а њено досезање политички задатак и развојни циљ савременог друштва. У истраживачком смислу родна перспектива у анализама достигнутог и у дефинисању циљева будућег развоја, представља квалитативан допринос истраживању друштва, решавању практичних питања друштвеног положаја жена и „разумевању системских неједнакости у односима родности“.¹⁴⁾

Интегрисаност родног аспекта у јавну политику даје легитимитет родној равноправности као друштвено релевантном питању, као „вредности која мора да се одржава у избору праваца развоја и институционалних пракси“.¹⁵⁾ На тај начин постизање друштвене једнакости полова постаје један од „стратешких циљева развоја“,

---

ва, Београд, 2007.

12) Невена Петрушић, ур., оп. цит., стр. 27.

13) Ана Пајванчић-Цизел, „Род и развој“, *Темид*, Виктимолошко друштво Србије и „Прометеј“, Београд, бр. 01/2011, стр.72-76.

14) Татјана Ђурић-Кузмановић, *Родност и развој у Србији: од диригованог неразвоја до транзиције*, Будућност, Нови Сад, 2002, стр. 12.

15) Мирјана Докмановић, ур., *Родна равноправност и јавна политика*, Женски центар за демократију и људска права, Суботица, 2002, стр. 11.

незаобилазна тема економске и социјалне политике и неизоставна тачка у обезбеђивању ресурса развоја. Усмереност ка оснаживању жена у погледу активније улоге у процесима креирања и доношења одлука на различитим нивоима означава не само већу присутност и видљивост тема које се тичу друштвеног положаја жена, већ би требало да допринесе и већој делотворности у решавању низа питања одрживог развоја.

Политике усмерене према становништву и развоју базиране на перспективи родних улога и разлика, означавају хуманији приступ, боље управљање, потпуно ангажовање људских ресурса, политички легитимитет родним питањима и праћење међусобних разлика међу женама, и међу мушкарцима.¹⁶⁾ Родна перспектива постаје темељни приступ у дефинисању политичких одговора на различита друштвена питања, а родни однос релевантан оквир стратегија и развојних политика. Отуда и стратегије одрживог развоја, као политички концепти уравнотеженијих и хармоничнијих друштвених односа, не могу да буду целисходне без интеграције родног аспекта.

Могло би се рећи да уважавање родних разлика, специфичности женских и мушких улога и њиховог понашања у свим сегментима друштвеног живота заправо јесте један од суштински важних сегмената концепта одрживог развоја. Један од приоритета одрживог развоја Србије¹⁷⁾ директно се тиче развоја људских ресурса, а интегрисаност родног аспекта имплицира подједнаку бригу о женама и о мушкарцима, уважавајући специфичности њихових улога и друштвеног положаја, у настојањима да се смањи број социјално искључених особа, равноправније расподели терет транзиције, уведе флексибилнији систем образовања, афирмише здрав и економичан животни стил.¹⁸⁾

Родна перспектива значи праћење напретка ка рушењу баријера и стварању једанких шанси за жене и за мушкарце, као и процену одрживости из угла квалитета живота и из угла правичности за оба пола. Посматрање положаја женског становништва операционализовано је кроз индикаторе - насиље над женама и децом, и

16) Мирјана Докмановић, ур., оп.цит., стр. 20.

17) <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/cir/o-projektu/>, преузето, 17.01. 2012.

18) Влада Републике Србије, оп. цит., <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>.

кроз учешће жена у студентској популацији.¹⁹⁾ Међутим, друштвени положај жена, унапређење квалитета живота, отклањање друштвене неједнакости полова и остваривање правичности не могу се ограничити само на ове показатеље. Родна неравноправност манифестује се у много ширем спектру, па ју је потребно посматрати кроз више показатеља, уважавајући разноликости и распрострањеност друштвене подређености по основу пола. Потребно је упознати разноврсност и различитост родне неравноправности, као и сагледати ефекте родних модела понашања, како са становишта угрожености и неповољности позиција једног и другог пола, тако и са становишта различитости понашања жена и мушкараца у различитим аспектима.

РОДНА ПЕРСПЕКТИВА ДЕМОГРАФСКИХ ПИТАЊА

Указивањем на поједине карактеристике мушког и женског становништва жели се аргументовати неопходност родно специфичног приступа при решавању одређених питања одрживог развоја. Анализе показују постојање родних разлика у погледу социодемографских структура и упућују на њихову важност при сагледавању демографских појава и процеса.²⁰⁾ Овде ће се указати на родне моделе и разлике у понашању које се сматрају релевантним са аспекта одрживости демографског развоја, али и са аспекта квалитета живота становника оба пола.

Анализом полног састава становништва према старосним групама уочене су родне специфичности које покрећу два питања. Једно се односи на морталитет мушког становништва и краће очекивано трајање живота, а друго на полне дисбалансе услед просторне покретљивости женског становништва на локалном и на регионалном нивоу. С обзиром на биолошку законитост у погледу рађања већег броја дечака него девојчица,²¹⁾ пажњу привлачи чињеница

19) Влада Републике Србије, оп. цит., <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>, стр. 10.

20) Анкица Кубуровић, „Родна неравноправност на примеру социодемографских структура становништва Београда“, *Становништво*, Институт друштвених наука, Центар за демографску истраживања, Београд, бр. 1/2007, стр. 47-76. Шобот, Анкица, „Промене структурних карактеристика становништва Србије: разлике између жена и мушкараца“, *Социолошки преглед*, Социолошко друштво Србије, Институт друштвених наука и Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд, бр. 2/2010, стр. 267-284.

21) У просеку се на 100 девојчица роди око 106 до 107 дечака, при чему интетнзитет разлике може да осцилира у одређеној мери, али овај однос никада није нарушен.

да се међу средовечнима и у популацији старих бележи већи број жена него мушкараца.²²⁾ Један од фактора јесте родна разлика у морталитету према старосним групама, а укључивањем регионалних целина или градских и руралних подручја у погледу анализе полних дисбаланса, као фактор се појављује и родна разлика у просторној покретљивости на локалном нивоу.

У савременим условима демографског и друштвеног развоја морталитет становништва у значајној мери је одређен друштвеним условима и квалитетом живота. Демографи указују на утицај чинилаца који потичу из конкретног социо-економског окружења као и на разлику у погледу изложености жена и мушкараца факторима ризика, као што су алкохолизам, пушење и распрострањеност насилних смрти.²³⁾ Подвучено је да су у Србији становници оба пола и на почетку 21. века најчешће умирали од болести система крвотока и малигних тумора, док у погледу трећег најчешћег узрока смрти постоји разлика. У мушкој популацији је забележена учесталост насилних смрти (повреде, тровања и последице деловања спољних чинилаца) а у женској, заступљеност симптома патолошки клиничких и лабораториских налаза. Поредети очекивано трајање живота са развијеним државама света (Шведска и Јапан), истиче се потреба повећања дужине живота оба пола, наглашавајући да посебну пажњу треба посветити смањивању смртности старијег становништва (65 и више).

Ово запажање је врло важно са становишта креирања мера у прилог одрживог развоја. Оно подстиче на потребу интензивнијег промовисања важности бриге о сопственом здрављу, као и на друштвену одговорност у погледу стварања услова за подизање квалитета живота средовечног и старог становништва оба пола, не заборављајући родне специфичности и карактеристике њихових животних ситуација. Имајући у виду чињеницу да је очекивано трајање живота мушког становништва Србије пет година краће

22) Према пописним подацима 2002. године, већи број становника женског него мушког пола у Србији је забележен после 30 година старости, при чему се та разлика интензивира са старашћу. Горан Пенев, „Структура становништва по полу и старости“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (уредник Горан Пенев) Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006, стр. 112.

23) Биљана Радивојевић, „Смртност и узроци смрти становништва Србије“, *Преглед*, Република Србија, Београд, бр. 4/2007, стр. 15-18.

у поређењу са женском популацијом,²⁴⁾ може се рећи да је то један посебан популациони изазов.

И други аспект полних дисбаланса који се доводи у везу са карактеристикама просторне покретљивости женског становништва, релевантан је са становишта одрживости демографског развоја, као и са становишта друштвеног положаја и могућности постизања одређеног квалитета живота. Током друге половине двадесетог века у укупном мигрантском становништву Србије жене су чиниле већи удео, а та разлика је посебно била изражена у миграцијама локалног типа, услед удаје, али и миграционих токова условљених социо-економским и професионалним разлозима.²⁵⁾ Специфичности просторне покретљивости женског становништва рефлектовале су се на различиту израженост полних дисбаланса популације средовечних на подручју града Београда и на преосталом подручју централне Србије.

Према пописним подацима 2002, на простору централне Србије без Београда већи број припадника мушког пола забележен је све до 55 година старости, док су на подручју града Београда припаднице женског пола бројније већ после 25 година. У погледу полног састава становништва Војводине постоје одређене специфичности, које су последица и миграција,²⁶⁾ али и већих специфичних стопа морталитета мушке популације. Наиме, полни састав становништва између 30 и 50 година старости је уједначенији него на претходна два подручја, већи број припадница женског пола забележен је после 50 година старости, а феминизација становништа после 60 година старости је интензивнија него на друга два подручја.

Ефекат родне разлике у просторној покретљивости манифестује се и кроз различитост полних дисбаланса млађе средовечног становништва градских и руралних подручја, испољену кроз већи

24) У Србији је 2010. очекивано трајање живота при живорођењу у случају мушког становништва износило 71, а у случају женског 76 година, РЗСС, *Основни демографски показатељи становништва*, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=163>.

25) Радослав Стевановић, „Мигрантско становништво Србије“ у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*, (уредник Горан Пенев), Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006, стр. 82-85.

26) Указује се на интензивирање феминизације становништва Србије у међупописном периоду 1991-2002. услед полног састава избеглица. Горан Пенев, „Структура становништва по полу и старости“, оп.цит. стр. 111.

обим млађе средовечне женске него мушке популације у градским насељима. Према пописним подацима из 2002, у градским насељима централне Србије без Београда у старосној групи 25-29 година за око три процента је био већи број припадника женског пола, а на подручју града Београда, већ међу старима 20-24 године девојке су биле бројније за око 10 процената у односу на број вршњака. У осталим насељима већи је број припадника мушког пола све до 55 година старости, када се услед родне разлике у mortalитету јавља феминизација становништва ових подручја.

У руралним насељима централне Србије без града Београда „мањак“ средовечних жена наглашенији је него што је разлика испољена до 20 година, када је она пре свега последица већ поменуте биолошке законитости. Међу становништвом руралних подручја старости 40 до 49 година за око 12 процената је мањи број жена, док је на подручју града Београда полни састав становништва ове старосне доби уједначенији. Дакле, могло би се рећи да је „мањак“ средовечне женске популације руралних подручја у већој мери питање популационог развоја централне Србије без Београда. С друге стране, интензивнија феминизација млађе средовечне популације градских насеља града Београда, поставља нешто другачије изазове демографског и друштвеног развоја овог подручја.

Питање полних дисбаланса и различите изражености у градским и руралним подручјима, потребно је имати у виду не само као последицу релевантних модела понашања, већ и са становишта њихове узрочности. У том погледу посебну пажњу треба посветити квалитету живота и могућностима његовог унапређивања.

Социо-демографска анализа родних карактеристика указује и на специфичности брачног стања и релевантног понашања, које су такође важне са становишта демографског развоја. У Србији се највећи део рађања одвија у оквирима брачних заједница, мада се од 1980. бележи континуирна повећање удела ванбрачног рађања.²⁷⁾ Ипак, висока универзалност брака и споре промене понашања у погледу кохабитационих заједница²⁸⁾ нису резултирали нивоом фертилитета који обезбеђује просту репродукцију станов-

27) Биљана Станковић и Горан Пенев, „Трендови ванбрачних рађања у Србији у другој половини 20. и почетком 21. века у ширем европском контексту“, *Становништво*, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, бр. 1/2010, стр. 1-24.

28) Мина Петровић, „Промене брачности и породичних модела у постсоцијалистичким земљама: закаснела и непотпуна или специфична друга демографска транзиција?“,

ништва. Стопа фертилитета 2010. износила је 1,4 детета по жени у фертилном периоду (15-49 година),²⁹⁾ што је нешто ниже него него 2002. и 2003. (у централној Србији око 1,6 детета по жени, а у Војводини око 1,5 детета по жени). Пад фертилитета још је израженији у односу на прву половину последње деценије 20. века када је износио око 1,7 детета по жени.³⁰⁾

Недовољно рађање је перципирано као важан аспект одрживости демографског развоја и могућности решавања овог питања завређују посебну посвећеност. Када је у питању наше друштво, истраживања показују сложено детерминистичку основу репродуктивног понашања и утицај низа социо-економских, социо-психолошких фактора и важност непосредних услова свакодневног живота породица при одлучивању о рађању.³¹⁾ Континуирана присутност овог демографског и друштвеног питања и тешкоће суочавања са ефектима демографске инерције продубљују проблеме, али подстичу и на разматрање неких нових покушаја који би могли да резултирају повољнијим демографским ефектима. У том погледу требало би се позабавити питањем међусобне условљености родне равноправности и виших стопа фертилитета.³²⁾

Родне карактеристике у погледу брачности могу имати специфичну важност са становишта сагледавања животних ситуација и позиција женског и мушког становништва. На основу литературе која дотиче ову проблематику може се констатовати сложеност и различитост ефеката како из угла могућег утицаја на квалитет живота, тако и са становишта родне равноправности. Истраживања указују на позитивније ефекте брачних или кохабитационих зајед-

---

Становништво, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, бр. 1/2011, стр. 65.

29) РЗСС, оп.цит., <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=163>.

30) *Демографска статистика 2002-2003*, Републички завод за статистику Србије, Београд, стр. 91.

31) Марина Благојевић, *Родитељство и фертилитет: Србија деведесетих*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1997. Мирјана Рашевић, *Планирање породице као стил живота*, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1999.

32) Добра основа у том смислу, између осталог јесу резултати истраживања које нам скрећу пажњу на позитивну везу између постигнутог степена родне равноправности, институционалне подршке друштвене једнакости полова и висине фертилитета, у условима високе економске активности женског становништва, Melinda Mills at al, "Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands", *Demographic Research*, 1/2008, стр. 1-26.

ница у погледу финансијске и материјалне сигурности жена.³³⁾ Затим, да подршка супружника/партнера представља фактор менталног здравља, пре свега у старости, при чему су посебно погођене разведене особе јер су углавном оне дуже лишене овог вида комуникације и сигурности, него удовци и удовице.³⁴⁾ У овом животном добу партнерство представља примарни извор опште сигурности при чему постоји родна специфичност у оквиру партнерске подршке, али не и неуједначеност у њеном пружању.³⁵⁾

Међутим, у условима преовладавања традиционалане поделе родних улога може се говорити и о препрекама и ограничењима у погледу постизања родне равноправности. Чврстина патријархата у сфери приватности очигледна је и на почетку 21. века, што за последицу има опстајање родне неравноправности у породичној структури и подели улога унутар домаћинства.³⁶⁾ Ипак, уочавају се и одређене промене у смеру уједначеније активности полова, али оне су у најмањој мери захватиле поделу на хранитељску улогу мушкарца и његову преовлађујућу одговорност за животни стандард породице, и на претежну мајчинску посвећеност бризи о деци као женски део одговорности.³⁷⁾

Живот у брачној заједници је преовлађујући модалитет и у мушкој и у женској популацији,³⁸⁾ али родне разлике на нивоу одређених старосних група указују на могуће специфичности животних ситуација. Најуочљивије су међу млађим средовечним женама и мушкарцима (20-39 година), и у популацији 60 и више година, али су изражене на различите начине. До 40 година старости живот у

33) Matthijs Kalmijn, Anneke Loeve and Dorein Manting, "Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation", *Demography*, 1/2007, pp.159-179.

34) Isabella Buber and Henriette Engelhardt, "Children and Mental Health of Elderly", http://www.oaew.ac.at/vid/download/edrp_3_06.pdf

35) Pearl Dykstra, "Aging and social support", <http://www.nidi.knaw.nl/en/output/2006/blackw-encycl socio-2006-dykstra.pdf/blackw-encycl socio-2006-dykstra.pdf>.

36) Јелена Пешић, „Патријархалност на западном Балкану. Компаративна анализа вредносних оријентација“, у зборнику - *Породице у Србији данас у компаративној перспективи* (приредоле Анђелка Милић и Смиљка Томановић), Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2009. стр. 184.

37) Марина Благојевић, *Родни барометар – друштвени положај и квалитет живота жена и мушкараца. Сажетак истраживања*, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2006

38) Према пописним подацима 2002, око 60% мушкараца у Војводини и у граду Београду, а на преосталом подручју централне Србије близу 2/3 припадника мушке популације је било у браку, док је удео удатих у женској популацији био мањи. На подручју централне Србије без Београда нешто више од 60%, а на друга два подручја око 55% жена (15 и више година) је било у браку.

брачној заједници је чешће карактеристика женске популације,³⁹⁾ док је у популацији старих 60 и више година, брак у значајно већој мери обележје мушке популације.⁴⁰⁾ Демографи указују на већу важност заштитничке функције брака за мушку популацију.⁴¹⁾ Ипак, свако животно доба носи своје специфичности и животне изазове са којима се суочавају становници једног или другог пола, које у крајњем исходу могу бити релевантне за њихов положај и квалитет живота.

Посебно осетљиве групе, пре свега са становишта изложености ризику од сиромаштва јесу жене које живе саме са децом и старе жене које су удовице, што је један од актуелних социјалних проблема са којима се различитим институционалним политикама суочавају и најбогатије државе.⁴²⁾ На подручју града Београда, према пописним подацима 2002, свака десета жена старости између 40 и 59 година била је разведена, а готово свака друга жена у Војводини старости 60 и више година била је удовица. Социо-економски положај и могућности постизања одређеног животног стандарда ових жена, посредовани су и низом других фактора који потичу из њиховог окружења, као и нормама и вредностима релевантним у погледу друштвеног опхођења према њима. Такође, реално је претпоставити да се у условима економске кризе појачава угроженост њиховог положаја и квалитета живота.

РОДНЕ ОБРАЗОВНЕ И ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Међу приоритетима Националне стратегије одрживог развоја републике Србије налазе се развој и образовање људи, повећање запослености и социјална укљученост.⁴³⁾ Дакле, образовне карактеристике мушког и женског становништва представљају још једну заједничку тему одрживог развоја и политике једнаких могућности за жене и за мушкарце. Значај образовања имплициран је у

39) Удео удатих у популацији 20-39 година износио је 50,4% у Београду, 61,0% у Војводини и 65,8% на преосталом подручју централне Србије. Удео ожењених у мушкој популацији на овим подручјима износио је 39,9%, 45,2% и 48,1%.

40) Близу 80% мушкараца старости 60 и више године на сва три подручја било је у браку, док је то био случај са готово два пута мањим уделом жена ове старости.

41) Ружа Петровић, „Брак, породица и моралитет“, *Социологија*, Филозофски факултет, Београд, бр. 3-4/1981, стр. 325-335. Мина Петровић, „Брачност становништва“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 1991.*, РЗСС, Београд, 1995.

42) Gertrude Schaffner Goldberg, et al., *Poor Women in Rich Countries*, University Press Oxford, 2012.

43) Оп.цит., <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>.

нizu сегмената друштвене димензије одрживог развоја а може се перципирати и као важна карика у погледу сузбијања сиромаштва, јачања социјалне укључености и унапређења здравствене културе.

Према пописним подацима из 2002. године на нивоу укупног становништва, и ако код оба пола преовладавају лица са средњим нивоом образовања, уочавају се неповољније образовне карактеристике женске популације. Мушкарци су чешће од жена стекли средњи и терцијарни (више и високо) ниво образовања, док је у женској популацији већа заступљеност лица без школе или са непотпуним основним образовањем. У том погледу посебно је погођена женска популација централне Србије без Београда, где је готово свака седма припадница женског пола 15 више година била без школе или са 1-3 разреда основне школе. Такође, с обзиром на око два и по пута мањи удео више и високо образованих у мушкој и близу три пута у женској популацији, у односу на становништво града Београда, може се говорити о неповољности образовних карактеристика становника оба пола.⁴⁴⁾

Када су у питању генерације после Другог светског рата учене су позитивне промене у женској популацији у погледу стицања средњег и терцијарног образовања, али и негативни моменти у понашању средовечних и млађих генерација мушкараца (Шобот, 2011). Међутим, указано је да је у Србији још увек потребно предузимати мере у прилог потпуног обухвата становништва основним образовањем, као и у погледу веће ефикасности у случају средњег образовања, што је нешто више проблем мушке популације. Поред тога, с обзиром на уделе лица са терцијарним нивоом образовања у развијеним европским државама, потребно је подизати образовни ниво становника оба пола. Специфичну важност и за друштвени положај становника оба пола и за економски и друштвени развој има питање професионалне оријентације. Њега је потребно разматрати и из угла могућности реализације индивидуалних потенцијала и из угла могућности запошљавања. Са становишта одрживог развоја посебно је важно питање усклађености између одређивања ка одређеним занимања с једне стране, и потражње за одређеним стручним и професионалним квалификацијама с друге стране.

За разлику од образовних, родна специфичност економских карактеристика није на страни женског становништва, ни на агре-

44) Према пописним подацима 2002. у централној Србији без Београда терцијарни ниво образовања имало је 8,9% мушке популације 15 и више година и 6,6% женске популације, док је у Београду овај ниво образовања имало 23,5% мушкараца и 18,9% жена.

гатном ни на нивоу старосних група. Већа економска активност мушког становништва је правилност која постоји на сва три посматрана подручја Србије.⁴⁵⁾ У свим старосним групама жене имају нижу стопу економске активности од својих вршњака. Поред тога, може се говорити и о неповољности позиција средовечних економски активних жена. У поређењу са мушком популацијом она је испољена кроз веће уделе лица која необављају занимање. Према пописним подацима из 2002. феминизација економски активног становништва које није обављало занимање била је најизраженија на подручју града Београда, где је и најинтензивнија феминизација становништва овог животног доба. У старосним групама између 30 и 55 година економски активне жене које нису обављале занимање биле су бројније од мушкараца за 25%, односно за нешто мање од 10%.

Жене представљају рањиву групу на тржишту рада, а у условима економске кризе њихова ситуација се погоршава.⁴⁶⁾ Истиче се да дугорочна и веома дугорочна незапосленост више погађају жене, да је учешће у овим категоријама нешто више смањено у мушкој популацији и да постоји могућност дискриминације жена у случајевима отпуштања запослених.

Важан неповољан показатељ економских позиција жена и могућности за одређени квалитет живота и социјалну сигурност представља удео издржаваних лица. Мада је феминизација пре свега карактеристика старијих генерација, присутна је и у генерацијама после Другог светског рата. Феминизација издржаваних лица 2002, међу старима 45 и више била је испољена кроз десет и више од десет пута већи број издржаваних жена него мушкараца. Међу старима између 30 и 45 година ова родна разлика је била слабијег интензитета, али је указивала на већу погођеност жена у централној Србији без Београда и у Војводини, него у граду Београду.⁴⁷⁾ Суштинска родна разлика у структури издржаваних лица

---

45) Према попису 2002. у централној Србији без Београда и у Војводини мање од две трећине мушке популације 15 и више година било је економски активно, а у Београду близу 60%. Највећу стопу економске активности имало је женско становништво Београда (47,3%), док су удели економски активних у женској популацији на преосталом подручју Србије и у Војводини били нешто нижи (45,2% и 43,1%).

46) Горана Крстић и сар., *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*. Програм Уједињених нација за развој, Стандард 2, Београд, 2010.

47) На подручју централне Србије без Београда шест пута је био већи број издржаваних жена него мушкараца 30-34 године, у Војводини нешто више од седам пута, а у граду Београду око три пута. На прва два подручја број издржаваних жена 35-39 и 40-45

испољена је кроз чињеницу да је 2002. око 40% женске популације припадало модалитету „домаћице“, а нешто више од 90% издржаваних становника мушког пола чинила су деца, ученици и студенти. Потребно је напоменути и то да социо-економска ситуација и друштвени положај ових лица, између осталог зависе од социо-професионалних карактеристика издржаваоца.⁴⁸⁾

Поред социо-економског положаја издржаваних жена, њихов квалитет живота треба разматрати и са становишта породичних и брачних односа и њиховог положаја унутар породице. Такође, потребно је напоменути да је у популацији старој 60 и више година значајна распрострањеност удовиштва међу женама које у таквим ситуацијама остварују право на породичну пензију, чија висина свакако јесте важан фактор квалитета њиховог живота, али не и једини.

Постизање средњег и терцијарног образовања у случају становника оба пола значи веће стопе економске активности и већу заступљеност лица која обављају занимање у односу на слабије образоване. Ово је наглашеније у случају женске популације, па се једним делом може говорити о већој важности образовања за економску активност и запосленост у односу на мушку популацију. У поређењу са мушким, женско становништво без школе или са 1-3 разреда основне школе имало је нижу стопу економске активности и ниже уделе лица која обављају занимање.⁴⁹⁾ С друге стране, мада подаци указују на већу стопу економске активности жена него мушкараца са терцијарним нивоом образовања, и на веће уделе лица која обављају занимање,⁵⁰⁾ не може се говорити да стицање овог нивоа образовања значи њихов повољнији положај. Овај однос је пре свега последица разлике у стопама економске активности нај-

---

година био је око десет пута већи у односу на број мушкараца, а у граду Београду око шест, односно осам пута.

- 48) Према пописним подацима 1991. издржаваоци „домаћица“ најчешће су била лица која су обављала неко од занимања у индустрији, рударству и грађевинарству, индивидуални пољопривредници, а у знатно мањој мери издржаваоци су припадали управним или административним радницима, и у готово занемарљивом проценту, руководиоцима.
- 49) Око једне четвртине мушког становништва било је економски активно и једна петина је обављала занимање, док је то био случај са око 10% женског становништва истих образовних квалификација.
- 50) Пописни подаци 2002 - више од три четвртине жена које су стекле диплому више школе или факултета било је економски активно и око 2/3 је обављало занимање, док је око 70% више и високо образованих мушкараца било економски активно и око 60% је обављало занимање.

млађих који су стекли дипломе више школе или факултета,⁵¹⁾ што би могло да упућује на то да је нижа економска активност мушке популације пре свега последица наставка образовања.⁵²⁾

Родне економске неједнакости испољене кроз показатеље који указују на неповољније позиције женског становништва постоје и на крају прве деценије 21 века. Мушко становништво између 15 и 64 године има већу стопу економске активности и стопу запослености, а женска популација већу стопу незапослености и стопу дугорочне незапослености.⁵³⁾ Међутим, међу старима 55-64 године бележи се већа стопа незапослености мушке популације, што представља неповољан показатељ, а пре свега би се могао сматрати последицом друштвене транзиције и процеса који су се одвијали у сфери економије током последње две деценије. На другој страни, потребно је рећи да је удео економски активних међу женама ове старосне доби два пута мањи у односу на половину економски активних мушкараца ове старости, као и то да је стопа неформалне запослености⁵⁴⁾ женске популације већа.

РОДНА НЕРАВНОПРАВНОСТ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Економске разлике између жена и мушкараца чине неизоставни аспект проматрања достигнутог степена родне једнакости. Претходно изнете разлике представљају само један сегмент, релевантан са становишта социо-економског аспекта одрживог развоја Србије. Постоји још низ специфичних индикатора запослености и незапослености, затим оних који се тичу дистрибуције ресурса, поделе кућног рада, економских позиција и одлучивања о потро-

51) Највећа родна диференцираност у стопама економске активности забележена је старосној групи 20-24 године, док у осталим старосним групама или није постојала битнија разлика, или је била изражена кроз два пута већу стопу економске активности мушкараца овог образовног нивоа него жена 55-59 и 60-64 године.

52) Мање од једне трећине магистарских и докторских теза у Србији припада женама, и ако су припаднице женског пола заступљеније међу студентима и на више од половине факултета Београдског Универзитета оне су чиниле већи део студентске популације. (Марија, Богдановић, "Women in Education and Science", *Социологија*, 4/2006, стр. 327.) Ипак, статистички подаци о броју жена и мушкараца доктора наука на почетку 21. века упућују на ублажавања разлике и 2009. године први пут је забележен готово уједначен број жена и мушкараца који су стекли дипломе доктора наука (РЗСС, Жене и мушкарци у Србији, Београд, 2011, стр. 39).

53) РЗСС, *Жене и мушкарци у Србији*, оп.цит, стр. 54, 58. и 60.

54) Удео лица која раде на „црно” у укупном броју запослених, а обухвата лица која раде у нерегистрованим фирмама, запослене у регистрованој фирми, али без уговора о раду и без социјалног и пензионог осигурања, као и неплаћене помажуће чланове домаћинства.

шњи унутар домаћинства.⁵⁵⁾ Једно новије истраживање услова и квалитета живота жена и мушкараца у Србији, показује да су за готово половину домаћинстава основни извор прихода зараде од редовног запослења, да унутар домаћинства не постоје значајније разлике у висини прихода, мада су жене заступљеније у групама са нижим примањима а мушкарци чешће имају већи допринос кућном буџету.⁵⁶⁾

Специфичан аспект друштвене неједнакости полова јесте родна разлика у висини зарада. У Србији су 2010. године просечне зараде жена за око четири процента биле ниже од просечних зарада свих запослених, односно за око шест процената у односу на мушку популацију.⁵⁷⁾ Овај феномен је још интензивније изражен у другим европским државама⁵⁸⁾, што би се могло објаснити различитом структуром зарада и распрострањеношћу појединих форми запослености међу женама које доносе мање зараде, у односу на ситуацију у Србији. Такође, он је одраз мање заступљености жена на одговорнијим позицијама, на местима руковођења, у менаџерским пословима, а са друге стране значи продуковање економских неједнакости и неравноправност шанси за квалитетнији живот. Родни јаз у зарадама јесте ефекат друштвене детерминисаности родних улога и модела понашања и стога, као и друга питања која се тичу друштвене неједнакости жена и мушкараца представља изазов чије решавање захтева промену низа фактора који се налазе у његовој основи.

У Стратегији одрживог развоја Србије препознате су друштвене и културне препреке, чије дејство је појачано традиционалним наслеђем у сфери поделе моћи између жена и мушкараца.⁵⁹⁾ Неки од стратешких циљева су уклањање родних стереотипа, социјална интеграција жена, посебно оних из маргинализованих друштвених

---

55) Марија Бабовић, *Родне економске неједнакости у компаративној перспективи*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2010.

56) Марина Благојевић, 2006, оп.цит.

57) РЗС, 2011, оп.цит, стр. 65. Постоје методолошке разлике у вези израчунавања родног јаза у зарадама код нас и у другим европским државама, као и да постоји разлика у распрострањености одређених облика запослености чија висина зараде у већој мери зависи од дужине радног времена и радних сати, што отежава поређења, али и резултира блажом родном разликом код нас него у другим европским државама.

58) Европска Комисија је скренула пажњу да су 2007. године просечне зараде жена биле за око 15 процената ниже од мушкараца, посматрано према радним сатима. International Labour Office, "Global employment trends for women" ILO, Geneva, 2009, pp 17

59) *Национална стратегија*, ОП. ЦИТ.

група, равноправно учешће у власти и доношењу политичких одлука.

Образовне карактеристике женске популације могу се сматрати позитивним показатељем женског потенцијала и њихове тежње ка изласку из сфере приватности. С друге стране, у друштву, у којем су пристуна очекивања да је жена та која је превасходно посвећена породици и подизању деце, брачна заједница би се једним делом могла разматрати као препрека већој укључености жена у јавну сферу и присутности на позицијама одлучивања. У том смислу би могла да буде важна институционална подршка, као неопходан услов за већу укљученост и активнију улогу жене у друштвеним процесима.

Међу вршиоцима законодавне и извршне власти у Републици Србији превасходно се налазе припадници мушког пола.⁶⁰⁾ Са мањом заступљеношћу жена на овим политичким позицијама суочавају се и развијеније европске државе. Подаци говоре, да је и поред тенденције пораста учешћа жена у политици, представљеност женске популације на кључним позицијама моћи и утицаја још увек нижа од заступљености мушкараца, а маскулинизација је још наглашенија кроз полну структуру главних позиција у најважнијим финансијским институцијама и у великим националним предузећима.⁶¹⁾

Жене које се су као активне политичарке биле чланице Парламента у значајној мери сматрају да у Србији „постоје системски разлози који онемогућавају жене да се политички ангажују“, док је такав став знатно мање присутан међу мушким члановима.⁶²⁾ Међутим, међу испитаницима је уочена значајна сагласност у погледу препознавања „свакодневних породичних обавеза“ као препреке женама да буду заступљеније и активније у политици. Ауторка овог истраживања наводи и то да активне политичарке перципирају важност схватања политике од стране жена, као и њихово самопоуздање и веру у личне потенцијале и способности. Суочене са још снажно приступним традиционалним патријархалним моделом који „васпитава жену да буде у другом плану, пре сарадница мушкараца него његова савезница“, често одустају од напредовања у

60) РЗСС, оп.цит., стр. 75.

61) European Commission, *The life of women and men in Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2008.

62) Ана Вуковић, *Потиснуте или самопритајене*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 93.

политичкој каријери и своју промоцију засунављају на неком нижем нивоу власти или мање значајним функцијама.⁶³⁾

Руководећи се овим запажањима, чини се да је квота од 30% жена у парламенту, као минимуму који треба испунити, прилично тежак задатак. У намери да се институционалним путем оснажи учешће жена у политици, што је важан принцип успостављања демократског друштва,⁶⁴⁾ овај циљ не може да буде остварен без укидања баријера које су у основи друштвеног положаја жена у Србији. У последњој деценији 20. века жене се „враћају“ сфери приватности и њихова „моћ“ је изражена кроз „жртвени микроматријарха“.⁶⁵⁾ Истраживања говоре о неуједначеној ангажованости у конкретним пословима око деце, при чему жена проводи више времена и у другим активностима које се тичу обавеза унутар домаћинства.⁶⁶⁾ Родитељство је у значајној мери сведено на преовлађујућу ангажованост жена, независно од економске активности и нивоа образовања, при чему и у популацији младих постоји модел асиметричне поделе послова између супружника.⁶⁷⁾

Након политичких промена 2000-те, развијају се механизми оснаживања жена и директно подстицање активног учешћа у политици, али главне кочнице нису битније ослабљене. Остваривање родне равноправности као стратешког циља одрживог развоја имплицира суочавање са чврсто укореваним препрекама. Неке аспекте је могуће лакше поправити и унапредити, али суочавање са културним нормама и ставовима о родним улогама не може ни брзо ни лако резултирати позитивним ефектима. Равноправнија подела послова и обавеза унутар домаћинства представља неопходан услов за веће и делотворније учешће жена на позицијама одлучивања и у политици. Потребно је рећи да овај циљ није важан само као један од елемената родне равноправности, већ означава и покретање питања која су релевантна са становишта одрживог развоја, а без укључивања женске перспективе могу остати недовољно перцепирана или препозната као таква.

63) Ана Вуковић, оп.цит., стр. 95.

64) Зорица Мршевић, „Квота изборни систем као начин постизања дескриптивне и супстанцијалне парламентарне заступљености жена“, *Социолошки преглед*, бр. 1/2007, стр. 57-72.

65) Марина Благојевић, 1997, оп.цит.

66) Мина Петровић, *Свакодневни живот у граду и родитељство*, Институт друштвених наука, Друштво демографа Југославије, Београд, 1994.

67) Анкица Кубуровић, „Особености родитељства у Србији на крају 20. века, релевантне за репродуктивно понашање“, *Социолошки преглед*, бр. 4/2006, стр. 573-588.

Анализу можемо завршити истицањем констатација које се тичу разматрања везе и односа два кључна питања овог рада. Изузетно је важно што је родна равноправност постављена за један од циљева друштвеног развоја, али је неопходно подвући да је она и услов његове одрживости. Затим, интеграција родне перспективе имплицира релевантност низа различитих родних питања и креирање родно специфичних мера ради унапређења квалитета живота и жена и мушкараца. И као посебан сегмент који се жели подвући, јесте важност родних питања и родне перспективе са становишта могућности одрживог демографског развоја као једног од сегмената овог развојног концепта.

Ankica S. Sobot

LOOKING AT SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SERBIA FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER ROLES AND GENDER BEHAVIOR PATTERN

Summary

Strategic preference of Serbian society toward sustainable development implies the complexity and the interconnection between societal and demographic phenomena and processes. Focusing on socio-demographic features of women and men as well as gender inequality as relevant issues, the paper tackles a specific aspect of social dimension regarding this development agenda. Gender perspective points more concrete knowledge of demographic, educational and economical potentials as well as pointing out some of the issues which female and male population are faced with.

The Strategy of sustainable development clearly implies the politics of equal opportunities for women and men, while gender equality is recognized as relevant segment of this development concept. In terms of such approach, analyzing from the gender perspective in this paper is drawn our attention to some of the aspects connected with social position and quality of life of both sexes and to issues regarding population development as an important segment. Besides that, the significance of this is pointed out, emphasizing gender inequality as an acceptable value and as one of the prerequisite for social and demographic sustainable development.

Key words: sustainable development, gender aspect, gender perspective, demographic development, gender inequality

ЛИТЕРАТУРА

- Бабовић, Марија, *Родне економске неједнакости у компаративној перспективи*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2010.
- Благојевић, Марина, *Родитељство и фертилитет: Србија деведесетих*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1997.
- Благојевић, Марина, *Родни барометар – друштвени положај и квалитет живота жена и мушкараца. Сажетак истраживања*, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2006.
- Buber, Isabella and Henriette Engelhardt. “Children and Mental Health of Elderly”, http://www.oeaw.ac.at/vid/download/edrp_3_06.pdf.
- Влада Републике Србије, *Србија на свом путу*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Srbija-na-svom-putu-ka-odrzivom-drustvu.pdf>, преузето 24.01.2012.
- Влада Републике Србије, *Путоказ ка одрживом развоју*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/knjige/putokaz.pdf>, преузето 17.01. 2012.
- Влада Републике Србије, *Национална Стратегија одрживог развоја*, <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/uploads/documents/Nacionalna-strategija-odrzivog-razvoja-Republike-Srbije.pdf>.
- Вуковић, Ана, *Потиснуте или самопритајене*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Докмановић, Мирјана и сар., *Родна равноправност и јавна политика*, Женски центар за демократију и људска права. Суботица 2002.
- Dykstra, Pearl, “Aging and social support”, <http://www.nidi.knaw.nl/en/output/2006/blackw-encyclsocio-2006-dykstra.pdf/blackw-encyclsocio-2006-dykstra.pdf>.
- Ђурић-Кузмановић, Тајјана, *Родност и развој у Србији: од диригованог неразвоја до транзиције*, Будућност, Нови Сад, 2002.
- European Commision, *The life of women and men in Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2008.
- International Labour Office, “Global employment trends for women” ILO, Geneva, 2009.
- Kalmijn, Matthijs, Anneke Loeve and Dorein Manting, “Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation”, *Demography*, no. 1/2007.
- Кубуровић, Анкица, „Особености родитељства у Србији на крају 20. века, релевантне за репродуктивно понашање“, *Социолошки преглед*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 4/2006.

- Кубуровић, Анкица, „Родна неравноправност на примеру социо-демографских структура становништва Београда“, *Становништво*, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, бр. 1/2007.
- Крстић, Горана и сар., *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Програм Уједињених нација за развој, Стандард 2, Београд, 2010.
- Light, Audrey, „Gender differences in the marriage and choabition income premium“, *Demography*, no. 2/2004.
- Mills, Melinda, Letizia Mencarini, Maria Letizia Tanturri and Katia Begall, „Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands“, *Demographic Research*, no. 1/2008.
- Мршевић, Зорица, „Квота изборни систем као начин постизања дескриптивне и сусптанцијалне парламентарне заступљености жена“, *Социолошки преглед*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 1/2007.
- OECD, *Good Practices in the National Sustainable Development Strategies of OECD Countries*, <http://www.oecd.org/dataoecd/58/42/36655769.pdf>, preuzeto 19.01. 2012.
- Пајванчић-Цизељ, Ана, „Род и развој“, *Темида*, Виктимолошко друштво Србије и „Прометеј“, Београд, бр. 1/2011.
- Пенев, Горан, „Структура становништва по полу и старости“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (уредник Горан Пенев), Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006.
- Петровић, Мина, *Свакодневни живот у граду и родитељство*, Институт друштвених наука, Друштво демографа Југославије, Београд, 1994.
- Петровић, Мина, „Брачност становништва“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 1991*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 1995.
- Петровић, Мина. „Промене брачности и породичних модела у пост-социјалистичким земљама: закаснела и непотпуна или специфична друга демографска транзиција?“, *Становништво*, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд бр. 1/2011.
- Петрушић, Невена, ур., *Путеви остваривања родне равноправности и једнаких могућности – од идеје до праксе*, Влада Републике Србије, Савет за равноправност полова Београд, 2007.
- Пешић, Јелена. „Патријархалност на западном Балкану. Компаративна анализа вредносних оријентација“, у зборнику: *Породице у Србији данас у компаративној перспективи* (приредиле Анђелка Милић

- и Смиљка Томановић), Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2009.
- Радивојевић, Биљана, „Смртност и узроци смрти становништва Србије“, *Преглед*, Република Србија, Београд, бр. 4/2007.
  - Петровић, Ружа, „Брак, породица и морталитет“, *Социологија*, бр. 3-4/1981.
  - Ratner D. Blacke. „Sustainability“ as a Dialogue of Values: Challenges to the Sociology of Development, *Sociological Inquiry*, no. 1/2004.
  - Рашевић, Мирјана, *Планирање породице као стил живота*, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд, 1999.
  - РЗСС, *Жене и мушкарци у Србији*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2011.
  - Schaffner Goldberg, Gertrude et al., *Poor Women in Rich Countries*, University Press, Oxford, 2010.
  - Станковић, Биљана и Горан Пенев, „Трендови ванбрачних рађања у Србији у другој половини 20. и почетком 21. века у ширем европском контексту“, *Становништво*, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд бр. 1/2010.
  - Стевановић, Радослав, „Мигрантско становништво Србије“, у: *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године* (уредник Горан Пенев), Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд, 2006.
  - Stevens, Candice, “Are Women the Key to Sustainable Development?“, *Sustainable Development Insight 3*, <http://www.bu.edu/pardee/files/2010/04/UNsdp003fsingle.pdf>, преузето 17.01. 2012.
  - Шобот, Анкица, „Родна неравноправност – изазов савремене демографије“, *Социологија*, Социолошко удружење Србије и Црне Горе и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, бр. 1/2010.
  - Шобот, Анкица, „Промене структурних карактеристика становништва Србије: разлике између жена и мушкараца“, *Социолошки преглед*, Социолошко друштво Србије, Институт друштвених наука и Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд, бр. 2/2010.
  - Шобот, Анкица. „Родне образовне карактеристике и реформа образовања у Србији“, *Нова српска политичка мисао*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 2/2011.

Resume

The concept of sustainable development implies the responsibility for social, economical, cultural and demographical varieties regarding issues which need to resolve. Without the integration of gender perspective it is not

possible to accomplish social equality, equal development or to promote human resources and quality of life, as crucial values. The politics of equal opportunity for women and men is the segment of development conditions and perspectives, but a clear recognition of all gender issues is necessary as well as establishing of gender-specific approach.

In this paper, taking into account the results of socio-demographic characteristics of female and male population in Serbia, the significance of gender aspect is underlined and the necessity of the consideration of both gender perspectives is emphasized. From the standpoint of the politics of sustainable development, it is important to realize that demographic and socio-economic characteristics not only refer to inequality of social position, but also to differences of relevant women's and men's behavior. In addition, regarding demographic sustainable development, gender specifics shouldn't be ignored, while gender inequality should be considered as one of the factors of reproductive behavior.

Noticed gender differences direct to unfavorable characteristics of male population in terms of life expectancy and the lack of leaning towards tertiary education. In case of female population, besides more disadvantageous of economical features, the opportunities connected with professional promotion of highly educated as well as the presence in leading position in politics, are significant issues. Social position of elder women which is determined by unfavorable educational and economical characteristics as well as by the widowhood, exist as particularly sensitive issues. Furthermore, it is necessary to take into account the distinctiveness of gender socio-demographic features and the manifestation of gender inequality in Belgrade, in Central Serbia (Belgrade excluded) and in Vojvodina. Demographic significance of gender roles and behavior pattern tackles crucial issues of population development. This paper draws attention to the connection between gender inequality and insufficient reproduction as well as the connection between gender regime and gender differences, regarding mortality and migrations on regional and local level.

Predominant gender pattern produce negative effects not only from female but also from male perspective, opening the doubt regarding possibility of sustainable development. Thus, the characteristics of gender

regime and gender issues couldn't be ignored. In this paper particular attention is drawn to their importance from demographic standpoints. Sustainable demographic and social development cannot be realized without resolving of gender inequality, without the consideration of position and behavior of men and women as well as disregarding gender-specific approach to development issues. Such approach means the sensitivity toward male and female issues, the detection of the implications and the recognition of direction to encouraging and improving each of the perspective in particular.

Овај рад је примљен 10. новембра 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

УДК:
339.137.2

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 145-163.

Весна М. Милановић*

Мегатренд универзитет, Факултет за међународну економију Београд

Ивана Д. Булут**

*Мегатренд универзитет, Факултет за пословне
студије Београд*

РЕГИОНАЛНО И ГРАНСКО РЕСТРУКТУРИРАЊЕ ГЛОБАЛНИХ КОНКУРЕНАТА***

Сажетак

Од друге половине 20. века до данас, број компанија из развијених земаља али и из мање развијених земаља, нарочито азијских и земаља Средње и Јужне Америке, на глобалном тржишту расте. Конкурентска позиција она предност компанија из развијених земаља - традиционалних конкурената (САД, Велика Британија, Француска, Немачка, Јапан) у делатностима у којима послују више није значајно диферентна, што указује на регионално и гранско реструктурирање глобалне конкуренције. Услед тога у овом раду је анализирано регионално и национално порекло 100 најуспешнијих компанија света по гранама делатности у 2005. и 2010. години, са освртом на њихово порекло током друге половине прошлог века. Циљ рада је утврђивање промена у позицији земаља и региона у различитим гранама делатности сходно позицији њихових компанија у 100 најуспешнијих. Као основ за мерење и поређење величине и успешности компанија, у овом раду су

* Ванредни професор, Мегатренд универзитет, Факултет за међународну економију Београд

** Асистент, Мегатренд универзитет, Факултет за пословне студије Београд

*** Рад је подржан од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Пројекат бр. III 45003 и Пројекат бр. III 44006).

коришћени: приход, и комбинација прихода, профита, имовине и тржишног учешћа. Магазин "Fortune" годишње публикује листу најуспешнијих компанија у свету, па су за потребе овог рада коришћени извештаји овог магазина.

Компаније које опредељују глобално пословање у првој деценији 21. века потичу из развијених земаља европског региона, Северне Америке (САД) и Азије (Јапан). Доминација компанија из развијених земаља европског региона у 21. веку је неспорна, за разлику од претходних деценија када је доминирао регион Северне Америке и компаније из САД. У првој деценији 21. века значајно је учешће компанија из Јужне Кореје, Кине, Бразила, Венецуеле и Мексика које доприносе реструктурирању конкуренције у највише глобализованим гранама делатности.

Кључне речи: регионално и гранско реструктурирање, глобални конкуренти, регионално и национално порекло

ОПРАВДАНОСТ КОНТИНУИРАНЕ АНАЛИЗЕ РЕГИОНАЛНЕ И ГРАНСКЕ СТРУКТУРЕ ГЛОБАЛНИХ КОНКУРЕНАТА

Након Другог светског рата долази до континуираног укључивања већег броја компанија из различитих региона света у међународно пословање, што је утицало на јачање конкуренције и потребе за изналагањем нових начина за достизање конкурентске предности. Промене су се одразиле у регионалној, националној, секторској и гранској структури конкуренције, у начинима на који компаније остварују и штите конкурентску предност, стратегијама уласка, наступа и деловања. Узрок томе је дугорочно слабо одржива диферентна конкурентска предност компанија и позициона предност у 100 најуспешнијих у свету. Услед тога у овом раду смо анализирали регионално и национално порекло 100 најуспешнијих компанија света по гранама делатности у 2005. и 2010. години, са освртом на њихово порекло током целе друге половине прошлог века, са циљем да утврдимо да ли је дошло до значајнијег померања снага по гранама делатности и промене позиције међу традиционалним конкурентима и између традиционалних и нових конкурената, односно до њиховог репозиционирања по гранама делатности.

У региону Северне Америке фокусирали смо се на анализу позиције компанија из САД, јер се канадске компаније нису позиционирале у 100 најуспешнијих у свету. Из региона Европе значајан допринос његовом позиционирању на глобалном тржишту дале су компаније из Велике Британије, Немачке и Француске. Азијски регион традиционално представљају на глобалном тржишту јапанске компаније, док његовом повољнијем позиционирању у савременим условима доприносе и компаније из других азијских земаља као што су Јужна Кореја, Кина, Индија и др. У региону Средње и Јужне Америке фокусирали смо се на Мексико, Бразил и Венецуелу као земље порекла компанија које су се нашле међу 100 најуспешнијих компанија света.

Магазин *Fortune* публикује ранг компанија према националном и регионалном пореклу, врсти делатности и другим критеријумима, а по основу више индикатора, од којих смо за потребе овог рада користили остварени приход и комбинацију прихода, профита, имовине и тржишног учешћа.

Анализом регионалне и гранске структуре глобалних конкурената могуће је пратити промене у позицији земаља и региона у различитим гранама делатности сходно позицији њихових компанија у 100 најуспешнијих. На тај начин свака компанија као и земља је у могућности да стекне представу о актуелном конкурентском амбијенту, могућем престројавању конкурентских снага на глобалном тржишту и да пројектује конкурентску слику блиске будућности са освртом на сопствену улогу у глобалним конкурентским токовима.

РЕГИОНАЛНО И НАЦИОНАЛНО ПОРЕКЛО ГЛОБАЛНИХ КОНКУРЕНТА ОД ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА ДО ДАНАС

Резултати анализе регионалног и националног порекла глобалних конкурената од друге половине 20. века указује на континуирано постепено смањивање диферентне предности у лидерској позицији традиционалних конкурената и појави нових конкурената.¹⁾

---

1) Весна Милановић-Голубовић, *Последице глобализације пословања лидерске групе конкурената*, докторска дисертација, Економски факултет, Београд, 2002, стр. 34; Бранко Ракита, *Међународни маркетинг*, Економски факултет и Глобмарк, Београд, 1998, стр. 65.

Доминација компанија из САД и региона Северне Америке на глобалном тржишту у 60-им годинама 20. века је неспорна и континуирано стабилна све до краја 20. века, али ни до данас нису успеле да достигну такав ниво доминације и диферентне предности. Иако је учешће компанија из САД у 100 најуспешнијих током 70-их и 80-их година прошлог века смањено у корист европских и јапанских компанија, компаније из САД су одржале глобалну позицију са слабијом диферентном предношћу у односу на европске компаније у 70-им, и европске и азијске компаније у 80-им годинама прошлог века.

Међу европским земљама, Велика Британија, Немачка и Француска су носиоци интернационалне активности европског региона на глобалном тржишту. Током 70-их година 20. века, компаније из европског региона су побољшале позицију у групи од 100 најуспешнијих компанија света, док су током 80-их година погоршале. У задњој деценији 20. века, компаније из европског региона су започеле значајније потискивање региона Северне Америке (компанија из САД) са лидерског места.

Иницијални допринос појави нових конкурената на глобалном тржишту, током 70-их година прошлог века, су дале јапанске компаније, посебно у области аутомобилске индустрије и електронике намењене широкој потрошњи, али и у области грађевинске опреме и производа од метала.²⁾ Јапан је традиционално позициониран као глобални конкурент из азијског региона, али је његова позиција на глобалном тржишту од 80-их година прошлог века угрожавана од компанија из других азијских земаља као нових конкурената, најпре компанија из Јужне Кореје. У вези с тим, одржавању конкурентске позиције азијског региона на глобалном тржишту су допринеле компаније из Јужне Кореје, Кине, Хонг Конга и Индије. Током 90-их година прошлог века, број компанија из Јапана и других мање укључених земаља азијског региона у међународно половање, скоро је достигао број америчких компанија.

Венецуела, Бразил, Мексико и Аргентина су носиоци интернационалне активности региона Средње и Јужне Америке. Представљају нове конкуренте на глобалном тржишту чија је снага још увек мала да би угрозили позицију региона-традиционалних конкурената, али појединачна снага компанија из ових земаља у по-

2) Susan Douglas and Samuel Craig, *Глобална маркетинг стратегија*, Грмеч, Београд, 1997, стр. 11.

јединим гранама делатности их чини лидерима гране, нарочито у области прераде нафте.

На прелазу у 21. век, америчке компаније су чиниле 38 процената, европске компаније 33 процента и јапанске компаније преко 20 процената најуспешнијих компанија света. Компаније из Немачке, Велике Британије и Француске су чиниле 74 процента најуспешнијих европских компанија, односно 24 процента најуспешнијих светских компанија.³⁾

На крају прве деценије овог века интензивира се учешће компанија из европског региона, чиме оне заузимају доминантну позицију у 100 науспешнијих компанија света на глобалном тржишту. Европске компаније су чиниле скоро половину свих најуспешнијих компанија света у групи од 100 компанија у 2005. и 2010. години, са благим падом 2010. у односу на 2005. годину (са 48 на 47 компанија). У 2005. години, међу 100 најуспешнијих су биле 33 компаније из Северне Америке, односно САД, а у 2010. години 32. Осамнаест компанија из Азије се нашло међу 100 најуспешнијих у обе посматране године, при чему је смањено учешће јапанских компанија надомештено повећаним учешћем кинеских и јужно-корејских компанија. Компаније из Средње и Јужне Америке су показале раст учешћа (од једне у 2005. на три у 2010.) којем су допринеле компаније из Бразила и Венецуеле.⁴⁾

АНАЛИЗА ПОЗИЦИОНИРАЊА ЕВРОПСКИХ КОМПАНИЈА МЕЂУ 100 НАЈУСПЕШНИЈИХ У СВЕТУ ПО ГРАНАМА ДЕЛАТНОСТИ

На листи 100 најуспешнијих компанија у свету у 2010. години налази се 47 компанија из Европе (Табела 1). Уколико се, поред укупног прихода, као критеријум успешности узму и укупан остварени профит, имовина и тржишно учешће, међу 100 најуспешнијих компанија у свету у 2010. години било је 49 из Европе.

Највећи број европских компанија међу 100 најуспешнијих у свету у 2010. години послује у области банкарства, осигурања

3) Подаци су из 2000. године, према: Весна Милановић-Голубовић, *Последице глобализације пословања лидерске групе конкурената*, докторска дисертација, Економски факултет, Београд, 2002, стр. 39.

4) Весна Милановић, Ивана Булут, „Позиција земаља и региона на глобалном тржишту кроз призму најуспешнијих компанија“, *Мегатренд ревија*, бр. 3/2012, Мегатренд универзитет, Београд, стр. 223-224.

и финансијских услуга (40 процената - 19 од укупно 47). Дерегулација, иновационе информационе технологије и глобализација европског финансијског система су управо исходи деловања фактора који интензивирају мерцере (спајања) и аквизиције (припајања) у овом сектору.⁵⁾ Као одговор на раст глобалне конкурентности банкарског сектора, европске банке су се оријентисале на интензивније спровођење мерцера и аквизиција у циљу повећавања конкурентности, ефикасности и профитабилности пословања. Нека од највећих и највреднијих спајања и припајања извршена су управо у области банкарства и осигурања. Ови процеси су довели до тога да се чак пет компанија из Европе у овој области нађу међу 20 најуспешнијих у 2010. години. У ту групу спадају три осигуравајуће компаније (француска *AXA*, италијански *Assicurazioni Generali* и немачки *Allianz*) и две банке (холандска *ING Group* и француски *BNP Paribas*).

У групи 100 најуспешнијих компанија света из европског региона налази се и седам компанија у области енергетике - француски *Total*, италијански *ENI* и *Enel*, немачки *E.ON*, француски *GDF Suez* и *Electricite de France* и норвешки *Statoil* (blizu 15 процената - 7 од 47). Ове компаније успевају да одрже укупне трошкове нижим захваљујући великом учешћу фиксних трошкова у укупним. Следе пет европских произвођача аутомобила – немачки *Volkswagen*, *Daimler* и *BMW*, француски *Peugeot* и италијански *Fiat* (преко 10 процената, 5 од 47), четири компаније које се баве прерадом нафте и производњом гаса – холандски *Royal Dutch Shell*, британски *British Petroleum* и руски *Gazprom* и *Lukoil* (преко 8 процената - 4 од 47), три компаније које послују у сектору телекомуникација – немачки *Deutsche Telekom*, шпанска *Telefonica* и британски *Vodafone* (преко 6 процената - 3 од 47) и три компаније које се баве малопродајом и veleprodajom – француски *Carrefour*, немачки *Metro* и британски *Tesco* (преко 6 процената - 3 од 47).

Представник хемијске индустрије из региона је компанија *BASF*, електронске индустрије - немачки *Siemens*, индустрије хране - швајцарска компанија *Nestle*, а услуга (логистике) немачки *Deutsche Post*. На листи 100 најуспешнијих компанија света из европског региона се позиционирао и холандски *Arcelor Mittal* у области производње челика. У наведеним гранама, на глобалном нивоу,

5) То су промене у технологији, регулативи и расту финансијских институција, према: Ingo Walter, *Mergers and Acquisitions in Banking and Finance, What Works, What Fails, and Why*, University Press, Oxford, 2004, стр. 36-37.

компаније из европског региона нису по бројности значајне, али су доминантне по учешћу, чинећи најуспешније компаније у грани.

Табела 1:
Европске компаније међу 100 најуспешнијих компанија света
мерено укупним приходом (у милионима долара) у 2010.

Ранг у Е.	Компанија	Глобални ранг	Приходи	Земља порекла	Делатност
1	Royal Dutch Shell	2	285.129	Холандија	Прерада нафте
2	British Petroleum	4	246.138	В. Британија	Прерада нафте
3	AXA	9	175.257	Француска	Осигурање
4	ING Group	12	163.204	Холандија	Финанс. услуге
5	Total	14	155.887	Француска	Енергетика
6	Volkswagen	16	146.205	Немачка	Аутомоб. инд.
7	BNP Paribas	18	130.708	Француска	Банк. услуге
8	Assicurazioni Generali	19	126.012	Италија	Осигурање
9	Allianz	20	125.999	Немачка	Осигурање
10	Carrefour	22	121.452	Француска	Малопродаја
11	ENI	24	117.235	Италија	Енергетика
12	E.ON	27	113.849	Немачка	Енергетика
13	GDF Suez	29	111.069	Француска	Енергетика
14	Daimler	30	109.700	Немачка	Аутомоб. инд.
15	Credit Agricole	36	106.538	Француска	Банк. услуге
16	Banco Santander	37	106.345	Шпанија	Банк. услуге
17	HSBC Holdings	39	103.736	В. Британија	Банк. услуге
18	Siemens	40	103.605	Немачка	Електроника
19	Lloyds Banking Group	42	102.967	В. Британија	Банк. услуге
20	Nestle	44	99.115	Швајцарска	Прехр. инд.
21	Dexia Group	49	95.143	Белгија	Финанс. услуге
22	Gazprom	50	94.472	Русија	Производња гаса
23	Electricite de France	52	92.204	Француска	Енергетика
24	Aviva	53	92.140	В. Британија	Осигурање
25	Royal Bank Scotland	55	91.767	В. Британија	Банк. услуге
26	Metro	57	91.152	Немачка	Велепродаја
27	Tesco	58	90.234	В. Британија	Малопродаја
28	Deutsche Telekom	59	89.794	Немачка	Телекомуник.
29	Enel	60	89.329	Италија	Енергетика
30	Societe Generale	62	84.157	Француска	Банк. услуге
31	Telefonica	68	78.853	Шпанија	Телекоминик.
32	Groupe BPCE	71	76.464	Француска	Финан.и некрет.
33	Prudential	72	75.010	В. Британија	Финанс. услуге
34	Munich Re Group	73	74.764	Немачка	Осигурање
35	Statoil	74	74.000	Норвешка	Енергетика
36	Vodafone	80	70.899	В. Британија	Телекомуник.
37	BASF	81	70.461	Немачка	Хемијска инд.
38	BMW	82	70.444	Немачка	Аутомоб. инд.
39	Zurich Fin. Services	83	70.272	Швајцарска	Финанс. услуге
40	Fiat	85	69.639	Италија	Аутомоб. инд.
41	Deutsche Post	86	69.427	Немачка	Логистика
42	Legal&General Group	90	68.290	В. Британија	Финансије
43	Lukoil	93	68.025	Русија	Прерада нафте
44	Peugeot	94	67.297	Француска	Аутомоб. инд.
45	CNP Assurances	95	66.556	Француска	Осигурање
46	Barclays	96	66.533	В. Британија	Банк. услуге
47	ArcelorMittal	99	65.110	Луксембург	Инд. челика

Извор података: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2010/full_list/

АНАЛИЗА ПОЗИЦИОНИРАЊА АМЕРИЧКИХ КОМПАНИЈА МЕЂУ 100 НАЈУСПЕШНИЈИХ У СВЕТУ ПО ГРАНАМА ДЕЛАТНОСТИ

На листи 100 најуспешнијих компанија у свету у 2010. години нашле су се 32 компаније из САД (Табела 2). Уколико се, поред укупног прихода, као критеријум успешности, узму и укупан остварени профит, имовина и тржишно учешће, међу 100 најуспешнијих компанија у свету у 2010. години било је 27 америчких компанија.

По делатности којом се баве, највећи број америчких компанија у групи 100 најуспешнијих у свету, мерено приходом, послује у фармацеутској индустрији – компаније *McKesson*, *Cardinal Health*, *CVS Caremark*, *AmerisourceBergen*, и пружању услуга здравствене неге - *WellPoint*, *United Health Group* (близу 19 процената - 6 од 32). Следе банке и осигуравајућа друштва - *Bank of America Corp.*, *JP Morgan Chase&Co.*, *Wells Fargo*, *Citigroup*, *Berkshire Hathaway*, *AIG* (близу 19 процената - 6 од 32). У последњих 20 година амерички финансијски сектор расте великом брзином. Кроз процесе спајања и припајања долази до смањења броја банака, с једне стране, али до укрупњавања капитала, с друге.

На листи 100 најуспешнијих компанија у свету у 2010. години нашле су се и америчке трговинске компаније које се баве велепродајом и малопродајом. Управо у овом сектору послује највећа компанија света *Wal-Mart Stores*. Компаније из овог привредног сектора Америке заузимају чак пет места у групи од 100 најуспешнијих компанија света - *Wal-Mart Stores*, *Kroger*, *Costco Wholesale*, *Home Depot* и *Target* (близу 16 процената, 5 од 32).

Компаније из САД које деценијама заузимају нека од првих места по успешности у свету су компаније које се баве прерадом нафте. Три компаније ове гране делатности се налазе у првих 100 у свету (*Exxon Mobil*, *Chevron*, *ConocoPhillips*). Њих следе по две компаније у области енергетике (*General Electric* и *Valero Energy*), аутоиндустрије (*Ford Motor* и *General Motors*), телекомуникација (*AT&T* и *Verizon Communications*) и електронике (*Hewlett-Packard* и *IBM*). Представник хемијске индустрије са овог подручја на глобалном тржишту је компанија *Procter&Gamble*, прехранбене индустрије компанија *Archer Daniels Midland*, услуга (логистике) *U.S. Postal Service*. На листи 100 најуспешнијих компанија света

из америчког региона се позиционирала и компанија *Boing*. У наведеним гранама, ове компаније су једине из САД, али је њихово учешће у грани значајно.

Табела 2:
Америчке компаније у групи 100 најуспешнијих компанија света мерено укупним приходом (у милионима долара) у 2010. години

Ранг у САД	Компанија	Глобални ранг	Приходи	Делатност
1	Wal-Mart Stores	1	408.214	Малопродаја
2	Exxon Mobil	3	284.650	Прерада нафте
3	Chevron	11	163.527	Прерада нафте
4	General Electric	13	156.779	Енергетика
5	Bank of America Corp.	15	150.450	Банкарство
6	ConocoPhillips	17	139.515	Прерада нафте
7	AT&T	21	123.018	Телекомуникације
8	Ford Motor	23	118.308	Аутоиндустрија
9	JP Morgan Chase & Co.	25	115.632	Банкарство
10	Hewlett-Packard	26	114.552	Електроника
11	Berkshire Hathaway	28	112.493	Осигурање
12	Citigroup	33	108.785	Банкарство
13	McKesson	34	108.702	Фармацеут. инд.
14	Verizon Communications	35	107.808	Телекомуникације
15	General Motors	38	104.589	Аутомоб. инд.
16	AIG	41	103.189	Осигурање
17	Cardinal Health	43	99.613	Фармацеут. инд.
18	CVS Caremark	45	98.729	Фармацеут. инд.
19	Wells Fargo	46	98.636	Банкарство
20	IBM	48	95.758	Електроника
21	United Health Group	61	87.138	Здравствена нега
22	Procter&Gamble	66	79.697	Хемијска инд.
23	Kroger	70	76.733	Малопродаја
24	AmerisourceBergen	76	71.789	Фармацеут. инд.
25	Costco Wholesale	79	71.422	Велепродаја
26	Valero Energy	84	70.035	Енергетика
27	Archer Daniels Midland	88	69.207	Прехрамбена инд.
28	Boeing	91	68.281	Авио индустрија
29	U.S. Postal Service	92	68.090	Логистика
30	Home Depot	97	66.176	Малопродаја
31	Target	98	65.357	Малопродаја
32	WellPoint	100	65.028	Здравствена нега

Извор података: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2010/full_list/

АНАЛИЗА ПОЗИЦИОНИРАЊА АЗИЈСКИХ КОМПАНИЈА МЕЂУ 100 НАЈУСПЕШНИЈИХ У СВЕТУ ПО ГРАНАМА ДЕЛАТНОСТИ

На листи 100 најуспешнијих компанија у свету у 2010. години нашло се 10 јапанских компанија (Табела 3). У поређењу са 2005. годином, тај број је смањен за 23 процента. Уколико се, поред укупног прихода, као критеријум успешности, узму и укупан остваре-

ни профит, имовина и тржишно учешће, међу 100 најуспешнијих компанија у свету у 2010. години само су три компаније из Јапана.

Табела 3:
Јапанске компаније у групи 100 најуспешнијих компанија света
мерено укупним приходом (у милионима долара) у 2010. години

Ранг у Азији	Компанија	Глобални ранг	Приходи	Делатност
1	Toyota Motor	5	204.106	Аутомобилска инд.
2	Japan Post Holdings	6	202.196	Логистика&Финансије
6	Nippon Telegraph&Telephone	31	109.656	Телеком.&Логистика
8	Hitachi	47	96.593	Електроника
9	Honda Motor	51	92.400	Аутомобилска инд.
10	Nissan Motor	63	80.963	Аутомобилска инд.
11	Panasonic	65	79.893	Електроника
13	Sony	69	77.696	Електроника
14	Nippon Life Insurance	75	72.051	Осигурање
18	Toshiba	89	68.731	Електроника

Извор података: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2010/full_list/

Највећи број компанија (40 процената, 4 од 10) послује у индустрији електронике (*Hitachi, Panasonic, Sony, Toshiba*). Њих следе три позната произвођача аутомобила - *Toyota, Honda, Nissan* (30 процената, 3 од 10), а потом компаније у области услуга (логистика и финансије, телекомуникације и логистика), те компаније у области осигурања.

У групи од 100 најуспешнијих компанија света, мерено укупним приходом у 2010. години, налази се осам компанија из других азијских земаља, пет компанија из Кине и три компаније из Јужне Кореје (Табела 4). Најуспешније јужно-корејске компаније послују у области електронике и аутоиндустрије.

Табела 4:
Компаније из других азијских земаља у групи 100 најуспешнијих компанија
света мерено укупним приходом (у милионима долара) у 2010. години

Компанија	Глобални ранг	Приходи	Земља порекла	Делатност
Sinopet	7	187.518	Кина	Прерада нафте
State Grid	8	184.496	Кина	Енергетика
China National Petroleum	10	165.496	Кина	Прерада нафте
Samsung Electronics	32	108.927	Ј. Кореја	Електроника
LG	67	78.892	Ј. Кореја	Електроника
China Mobile Communicat.	77	71.749	Кина	Телекомуникације
Hyundai Motor	78	71.678	Ј. Кореја	Аутоиндустрија
Commercial Bank of China	87	69.295	Кина	Банкарство

Извор података: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2010/full_list/

У односу на претходну деценију, када их није било међу 100 најуспешнијих компанија у свету, налазе се кинеске компаније које су оствариле највећи напредак у позиционирању на глобалном тржишту. Као најбоља потврда томе стоји чињеница да су међу 10 најуспешнијих компанија света чак три из Кине, и то *Sinopec*, *State Grid* и *China National Petroleum*, које послују у области прераде нафте и енергетике. Најновији подаци о убрзаном расту потврђују да је Кина на путу да постане највећа привреда у Азији и друга у свету, што ће довести до нове промене односа снага на глобалном тржишту и даљег гранског реструктурирања.

**АНАЛИЗА ПОЗИЦИОНИРАЊА КОМПАНИЈА
ИЗ СРЕДЊЕ И ЈУЖНЕ АМЕРИКЕ МЕЂУ
100 НАЈУСПЕШНИЈИХ У СВЕТУ
ПО ГРАНАМА ДЕЛАТНОСТИ**

У групи од 100 најуспешнијих компанија света, мерено укупно оствареним приходом, у 2010. години налазе се три компаније из Средње и Јужне Америке, по једна из Венецуеле, Бразила и Мексика (Табела 5).

Табела 5:

Компаније из Средње и Јужне Америке у групи 100 најуспешнијих компанија света мерено укупним приходом (у милионима долара) у 2010. години

Компанија	Глобални ранг	Приходи	Земља порекла	Делатност
Petrobras	54	91.869	Бразил	Прерада нафте
Petroleos de Venezuela S.A.	56	91.182	Венецуела	Прерада нафте
Pemex	64	80.722	Мексико	Прерада нафте

Извор података: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2010/full_list/

Међу најуспешнијим компанијама из Средње и Јужне Америке доминирају компаније у области прераде нафте.

РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ

Доминантно диферентну позицију по броју компанија у 100 најуспешнијих у свету до 70-их година 20. века су имале САД. Иницијални допринос појави нових конкурената на глобалом тржишту су дале јапанске компаније током 70-их година 20. века. Конкурентску структуру и односе су даље усложиле компаније из развијених земаља европског региона интензивирањем интернаци-

оналне активности и компаније из других земаља Азије, и Средње и Јужне Америке као нови конкуренти. У вези с тим, дошло је до промена и у организацији и стратегији компанија на глобалном тржишту. Најуспешније компаније света су већину својих пословних активности обављале изван националних граница, судећи по учешћу стране активе у укупној активи компаније (*Foreign/total assets*), учешћу броја запослених изван матичне земље у укупној запослености компаније (*Foreign/total employment*), учешћу продаје изван матичне земље у укупној продаји компаније (*Foreign/total sales*).⁶⁾

Највећи број европских компанија које су се нашле на листи 100 најуспешнијих у свету у 2010. години, мерено укупним приходом, су у области: банкарства, осигурања и финансијских услуга, енергетике, аутоиндустрије, прераде нафте и производње гаса, телекомуникација, малопродаје и велепродаје.

Уколико се као критеријум, поред укупног прихода, узме и укупан остварени профит, имовина и тржишно учешће, онда европске компаније у области банкарства, осигурања и финансијских услуга чине 47 процената светских компанија на листи 100 најуспешнијих. Према овом критеријуму у области енергетике позиционирале су само европске компаније. У области аутоиндустрије три су европске од седам светских најуспешнијих произвођача. У области прераде нафте и производње гаса седам је европских од тринаест компанија у свету. У области телекомуникација четири су европске од девет компанија у свету.

Европске компаније које нису многобројне у првих 100 најуспешнијих у одређеној грани делатности, али које су лидери границе делатности или имају значајно појединачно тржишно учешће у грани послују: у хемијској индустрији (компанија *BASF* као једна од две компаније у свету међу првих 100 у овој области), у индустрији хране (швајцарска компанија *Nestle* као традиционални конкурент и глобални лидер), у индустрији гвожђа и челика (луксембуршки *ArcelorMittal* као једина компанија међу 100 најуспешнијих у овој грани), у фармацеутској индустрији (швајцарске компаније *Novartis* и *Roche Holding* и француска компанија *Sanofi Aventis* међу три најуспешније у свету), у области услуга логистике (немачки *Deutsche Post* као једна од три компаније у 100 светских).

---

6) *World Investment Report 2000 - Cross-border Mergers and Acquisitions and Development*, UNCTAD 2000, str. 10-16.

Као конгломерат - немачки *Siemens* је једна од две компаније у свету која се налази међу првих 100.

Највећи број америчких компанија које су се нашле на листи 100 најуспешнијих у свету у 2010. години (посматрано унутар региона) послују у области: фармацеутске индустрије и пружању услуга здравствене неге, банкарства и осигурања, прераде нафте и производње гаса, велепродаје и малопродаје, енергетике, електронике, аутоиндустрије и телекомуникација.

Уколико се као критеријум, поред укупног прихода, узму и укупан остварени профит, имовина и тржишно учешће, позиција америчких компанија је мање повољна у односу на европске. Само једна америчка компанија (*Pfizer*) се налази у групи од четири најуспешније у свету у области фармацеутске индустрије, три у групи од двадесетпет најуспешнијих у свету у области банкарства, две у групи од седам најуспешнијих у свету у области осигурања, три у групи од тринаест најуспешнијих у свету у области прераде нафте и производње гаса, две у групи од седам најуспешнијих произвођача аутомобила, две у групи од девет најуспешнијих компанија у свету у области телекомуникација. Као конгломерат - *General Electric* се позиционирао у групу од само две најуспешније компаније у свету. Америчка компанија *Wall Mart Stores* је позиционирана као лидер светске малопродаје.

Америчке компаније које нису многобројне у првих 100 најуспешнијих у одређеној грани делатности, али које су лидери гране делатности или имају значајно појединачно тржишно учешће у продаји одређених категорија производа послују у подручју: компјутерске опреме и услуга - *Hewlett Packard*, *Apple*, *IBM*, компјутерског софтвера – *Microsoft*, медицинске опреме - *Johnson&Johnson*, полупроводника – *Intel* (као једна од две компаније у свету), авиона – *Boing*, хемијских производа - *Procter&Gamble*, пића - *Coca Cola* и *Pepsi Cola* (међу три у свету), прехранбених производа - *Archer Daniels Midland*, логистике - *U.S. Postal Service*.

Највећи број јапанских компанија које су у групи 100 најуспешнијих у свету у 2010. години послује у области електронике и аутоиндустрије. Њихова појава је запажена у области логистике, телекомуникација, банкарства и осигурања, уколико се поред критеријума укупни приход укључе и укупан остварени профит, имовина и тржишно учешће.

Највећи број кинеских компанија које су у групи 100 најуспешнијих у свету у 2010. години послује у области прераде нафте и енергетике, телекомуникација и банкарства.

У групи 100 најуспешнијих компанија света налази се јужно-корејска компанија *Samsung* која послује у области полупроводника (једна од две најуспешније у овој грани).

Све компаније из региона Средње и Јужне Америке које су се сврстале у 100 најуспешнијих компанија света су се у 2010. години позиционирале у области прераде нафте. У области телекомуникационих услуга високо је позиционирана мексичка компанија, а у области метала, банкарства, производње гаса и прераде нафте четири бразилске компаније.

Компаније из осталих земаља света, које нису овде анализирале, нису се ни квалификовале у 100 најуспешнијих у свету 2010.

Да би се утврдило регионално и гранско реструктурирање конкуренције неопходно је извршити поређење са листом 100 најуспешнијих компанија у свету у 2000. години по наведеним регионима.⁷⁾

Немачке компаније хемијске индустрије - *BASF* и *Bayer* су заузеле прво и друго место у грани, а нису се квалификовале у првих 100 у свету у 2000. години. Компанија *Siemens* је била лидер индустрије електронике. Област индустријске и пољопрепре су обележиле компаније *Thyssen Krupp* и *Mannesmann*. Лидер у продаји хране је био немачки *Metro*, а лидери у услугама банкарства, односно осигурања немачки *Allianz*, односно *Deutsche Bank*. У области енергетике *RWE* група је била друга у грани. У аутоиндустрији компанија *Daimler Chrysler* је заузела треће место, компанија *Volkswagen* пето место, а компанија *BMW* једанаесто место.

У 2000. години, француске компаније су испољиле лидерство у следећим областима: грађевинарство, иако нису биле у групи од 100 најуспешнијих (*Saint-Gobain* – први у грани, *Lafarge* – трећи), инжењеринг (*Vivendi* – први у грани) и осигурање (*AXA* – прва у грани). У продаји хране компанија *Carrefour* је заузела треће место.

Британски ланци супермаркета и хипермаркета се нису позиционирали међу првих 100 у свету у 2000. години, али су дали

---

7) Весна Милановић-Голубовић, *Последице глобализације пословања лидерске групе конкурената*, докторска дисертација, Економски факултет, Београд, 2002, стр. 69-87.

печат британској малопродаји на глобалном тржишту. Компанија *CGNU* се нашла на другом месту у грани.

У светској производњи козметике и препарата за негу тела доминирало је десет компанија у 2000. години, међу којима је на првом месту била холандско-британска компанија *Unilever*, на другом месту француска компанија *Loreal* и седмом, осмом и десетом месту немачке компаније *Wella*, *Belersdorf* и *Henkel*. Подручјем мобилне телефоније и интернетских услуга са ових простора владали су фински и шведски концерни, *Nokia* и *Ericsson*. Област прераде нафте обележили су концерни *Royal Dutch/Shell Group*, *BP-Amoco* и *Total Fina Elf*. Швајцарске фармацеутске компаније *Novartis* и *Roche Group* заузимале су треће и шесто место у грани делатности, а компанија *Nestle* прво у области производње хране.

На листи 100 најуспешнијих америчких компанија у свету у 2000. години, позиционирале су се компаније ваздухопловне индустрије (*Boing*), аутоиндустрије (*General Motors*, *Ford Motor*), услуга авиопревоза иако нису биле међу првих 100 по приходу (*AMR*, *UAL*, *Delta Air Lines*), индустрије компјутерског софтвера и услуга (*Microsoft*, *Electronic Data System*), индустрије компјутерске и канцеларијске опреме (*IBM*, *Hewlett-Packard*), телекомуникација (*Lucent Technologies*, *Cisco*), енергетике (*Enron*), прераде нафте (*Exxon-Mobil*), фармацеутске индустрије (*Merck*, *Johnson&Johnson*), дуванске индустрије (*Philip Morris*), индустрије пића (*Pepsi Co* и *Coca-Cola*), услуга хране (*Mc Donalds* иако се није квалификовао међу првих 100 по приходу), veleпродаје (*Mckesson*, *HBOC*), и малопродаје (*Home Depot*, *Wal Mart Stores*).

На листи 100 најуспешнијих компанија у свету, на високим позицијама у грани у 2000. години из Јапана су се нашле компаније *Hitachi*, *Matsushita*, *Sony* и *Toshiba* у области електронике (од другог до петог места у грани), *Toyota*, *Honda Motor*, *Nissan* у аутоиндустрији (од четвртог до седмог места), компаније *Mitsui*, *Mitsubishi*, *Itochu*, *Sumitomo*, *Marubeni* и *Nissho Iwai* у области трговине (од првог до шестог места у грани), *Kao* и *Shiseldo* у светској производњи козметике и препарата за негу тела, *Tokyo E.P.* у области производње гаса и електрике, *Nippon Steel* у металској индустрији, *Sumitomo E.I.* у индустрији производа од метала, *Nippon T.N.T.* у телекомуникацијама.

Улога пратиоца лидерској групи конкурената у 2000. години припала је: кинеским компанијама у области електронике, теле-

комуникација, прераде нафте, индустрије текстилних производа и трговине, а јужно-корејским компанијама у области аутомобилске индустрије, електронике, прераде нафте и трговине. Јужна Кореја је била значајан конкурент и у области челика и градње бродова.

Мексичка компанија *Petex* је била лидер рударства у 2000. години. Поред тога, мексичке компаније су заузимале запажено место и у области телекомуникација. Бразилска компанија *Petrobras* је била пратилац у области прераде нафте и у 2000. години, као и данас.

У 2000. години, компаније осталих земаља света су неједнаким и слабијим интензитетом своје иницијалне интернационализације доприносиле промени конкурентске структуре гране у којој се појављују као нови конкуренти.

Vesna M. Milanovic, Ivana D. Bulat

REGIONAL AND INDUSTRIAL RESTRUCTURING OF GLOBAL COMPETITORS

Summary

The number of companies from developed countries, but also from less developed countries, especially Asian and Middle and South American countries, has been rising at the global market since the second half of the 20th century. The competitive advantage of companies from developed countries – the traditional competitors (The USA, UK, France, Germany, Japan) in the industries in which they operate is not significantly differentiated, suggesting regional and branch restructuring of global competition.

As a result, this paper analyzes the regional and national origin of 100 most successful companies in the world by industries in 2005 and 2010, with the emphasis on their origin during the last half-century. The aim of the paper is to determine the change in the position of countries and regions in different industries according to the position of their companies among the Top 100. As a basis for measuring and comparing the size and success of companies this study compares: income and a combination of revenues, profit, assets and market share. "Fortune" magazine publishes annually a list of the most successful companies in the world, and the reports of this magazine have been in this paper.

Companies that operate globally in the first decade of the 21st century come from the developed countries of the European regions, North America (USA) and Asia (Ja-

pan). *The dominance of the companies from the developed European countries in the 21st century is undeniable, in comparison to the previous decades, when the North American region and the US companies were dominant. The first decade of the 21st century is marked by the companies from South Korea, China, Brazil, Venezuela and Mexico, which contribute to the restructuring of competition in global industries.*

Key words: regional and industrial restructuring, global competitors, regional and national origin

ЛИТЕРАТУРА

- Douglas Susan, Craig Samuel, *Глобална маркетинг стратегија*, Грмеч, Београд, 1997.
- Милановић-Голубовић Весна, *Последице глобализације пословања лидерске групе конкурената*, докторска дисертација, Економски факултет, Београд, 2002.
- Ракица Бранко, *Међународни маркетинг*, Економски факултет и Глобмарк, Београд, 1998.
- Милановић Весна, Булут Ивана, „Позиција земаља и региона на глобалном тржишту кроз призму најуспешнијих компанија“, *Мега-тренд ревија*, бр. 0372012, Мегатренд универзитет, Београд.
- Walter Ingo, *Mergers and Acquisitions in Banking and Finance, What Works, What Fails, and Why*, University Press, Oxford, 2004.
- *World Investment Report 2000 - Cross-border Mergers and Acquisitions and Development*, UNCTAD 2000.
- http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2010/full_list/

Resume

Since the second half of the 20th century to the present day the most intense regional and industry restructuring of global competition has taken place in the first decade of the 21st century. That period was marked by the companies from developed countries of the European region that dominated the list of 100 world's most successful companies, with a share of almost 50 per cent, as measured by total revenue, and a combination of several performance indicators such as total revenue, profit, assets and market share. The greatest fall in the participation among the Top 100 companies in the world was noticeable for Japanese companies. In contrast, the companies' success growth from other Asian countries contributed to a more favorable positioning of the Asian region in the global market. The U.S. slowing down in capturing the global market re-

sulted in a less favorable positioning of the North American region in the first decade of the 21st century compared to all previous decades. The appearance of companies from the Central and South American regions among the Top 100 has further favourably repositioned this region in the global market.

In 2010 compared to 2000, the greatest participation growth among the Top 100 companies was made by the companies from the European region, even when several indicators used to measure success are included. The biggest fall was recorded by the U.S. companies. Owing to China and South Korea, the Asian region remained fairly stable in the global market from the beginning until the end of the first decade of this century.

Based on the analysis of the performance of companies from different regions among the Top 100 in 2010, observed by industries, and by comparing the results with the results of their positioning in 2000, the holders of global positioning and image in the first decade of the 21st century are: banks, insurance companies, financial consultancies, telecommunications and logistics, and steel manufacturers from the European region; manufacturers of pharmaceutical products and health care services, banks, insurance companies and financial services providers, telecommunications and logistics, as well as manufacturers in high-technology (IT) and oil processing from the American region; companies providing logistics services, financial services, insurance, telecommunications, oil processing companies and manufacturers in the field of energy in the Asian region, companies in telecommunications, oil processing and mining from the region of Central and South America.

In the first decade of the 21st century companies from the European region contributed most to the competitive restructuring in the secondary sector. Weakening of role of the US, Japan and South Korea was noticeable in industries in which they were the initiators of internationalization towards globalization (e.g. consumer electronics, car industry). At the same time there was strengthening of the role of companies from China, Mexico, Brazil and Venezuela.

The initial impetus to the globalization of the tertiary sector was initiated by the companies in the European region (United Kingdom, France, Germany, Italy, Spain, Switzerland, The Netherlands) and the United States, which dominate the sector. But its restructuring in the first de-

cade of the 21st century was supported by the companies from the Asian region (Japan and China) and the regions of Central and South America (Brazil and Mexico), as new competitors.

Regional and industry restructuring of global competition in the first decade of the 21st century was contributed by the U.S. companies by reduction of their participation among the Top 100 in the world, as well as by the companies from European countries and less developed countries of the Asian and Central and South American regions which increased their participation.

The change in the regional and industry structures of global competitors is the consequence of the appearance of competitors from the countries - the new world markets. Once reached position of a country observed through the participation of its companies among the Top 100 is not a guarantee of a favorable position in the future due to the intense competition of companies from Asian and Latin American regions.

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

167

Миша Стојадиновић, Дејана Вукчевић

ОДНОС ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И МОРАЛА
У САВРЕМЕНОМ ДЕМОКРАТСКОМ ДУШТВУ

183

Радослав Гаћиновић

СПОЉНИ ОРУЖАНИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА
КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

203

Милена Пешић

МЕДИЈСКЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ И ЈАВНИ
ПОЛИТИЧКИ ДИСКУРСИ

УДК:
32:17

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 167-181.

Миша Стојадиновић*

Институт за политичке студије, Београд

Дејана Вукчевић**

Институт за политичке студије, Београд

ОДНОС ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И МОРАЛА У САВРЕМЕНОМ ДЕМОКРАТСКОМ ДУШТВУ***

Боље је страдати него мрзети и страховати; боље је два пута страдати него бити омрзнут и уливати страх; то ће једног дана морати да буде врховно начело сваког политички организованог друштва.

Фридрих Ниче¹⁾

Сажетак

Однос између политике и морала представља вечити проблем којим се не баве само теоретичари већ и „обични” грађани. Аутори приликом разматрања овог односа користе комбинацију неколико различитих метода. На првом месту то су дијалектички метод, метод анализе садржаја и компаративни метод.

Основни проблем којим се овај рад бави је трагање за одговором на вечито питање: да ли ова два феномена (политика и морал) могу постојати заједно? Не одлучујући се да дају одговор на самом почетку аутори су цео свој рад посветили трагању за одговором на ово питање. У том смислу овај рад је подељен на три дела. Први део је посвећен зачецима теоријског разма-

---

* Истраживач сарадник, Института за политичке студије, Београд

** Научни сарадник, Института за политичке студије, Београд

*** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Албер Ками, *Морал и политика*, Атенум информатика, Београд, 2004, стр. 37.

трања овог проблема, други део са бави моралним и политичким изазовима, док у последњем делу аутори анализирају један од најпопуларнијих проблема који се тичу овог односа, проблем „прљавих руку”.

Кључне речи: политика, морал, демократија, моралност политике, проблем „прљавих руку”.

Моралност политике представља неизбежну тему не само теоријског разматрања многобројних друштвених наука, већ и тзв. „обичних” грађана. Политика се у великој мери осуђује на неморал, што чак доводи до схватања да *морал и политика никако не иду заједно*. Додатну потешкоћу разматрању односа између политике и морала ствара непостојање јединственог морала на основу кога бисмо могли да одредимо моралност политике. Политика и морал представљају два сама по себи веома комплексна феномена, спојивши их заједно у фокус наше анализе учинили смо један амбициозан покушај да дамо одговор на следећа питања: *Да ли политика и морал могу постојати заједно? Да ли морал и политика треба да постоје заједно? Да ли је могуће истовремено бити добар политичар и моралан човек?*

Пре него што се определимо за одговоре на ова питања даћемо једну кратку анализу којом ћемо показати не само сложеност односа између политике и морала, већ и која ће нас приближити одговорима за којима трагамо.

Утицај морала на политику представља занимљиво поље проучавања многобројних друштвених наука. Радомир Лукић каже да би људи желели да морал утиче на политику можда више него на привреду и вероватно више осуђују неморал у политици него у привреди, пошто се сматра да је политика царство у коме човек има више власти и слободе, па где, према томе, може и да се у знатно већој мери потчини моралним нормама.²⁾

Однос између политике и морала нарочито избија у први план у време драматичних друштвених промена. Зачетке разматрања о односу између морала и политике треба тражити где другде него у старој Грчкој.

---

2) Радомир Лукић, *Социологија морала*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београдски издавачко графички завод, Београд, 1995, стр. 550-551.

ЗАЧЕЦИ ТЕОРИЈСКОГ РАЗМАТРАЊА ОДНОСА ИЗМЕЂУ МОРАЛА И ПОЛИТИКЕ

Међу првима који су се бавили овом сложеном проблематиком били су софисти. Ови „учитељи знања”, тако названи од стране својих савременика, или носиоци „привидне мудрости”, како их је Аристотел (Αριστοτέλης) означио због наплаћивања својих услуга и њихове рђаве репутације представљају пре мисаони покрет него филозофску школу.

Алкидамантово схватање се у многоме подударало са Платоновим (Πλάτων) и Питагориним у погледу тога да политичка моћ треба да буде спојена са мудрошћу. Ликофрон сматра да држава нема никаквих моралних обавеза већ јој је главни циљ да обезбеди безбедност и слободу њених грађана. Закон је уговор између двеју страна где се обе стране обавезују за поштовање истог, при чему закон нема никаквих моралних функција.

Овде свакако треба поменути и Каликла који је сматрао да су морал и право измишљени од стране представника власти зарад њихове личне користи. Говорећи да је трпљење неправде горе и од nanoшења неправде, он указује на то да је етика силе одлика морала господара, док је поштовање закона и праведност одлика морала робова. Тразимах, такође, заступа мишљење према коме сила, а не право треба да буде основа друштвених односа, при чему се на супрот моралних норми и позитивног права залаже за етику силе.

Поред софиста односом између морала и политике бавили су се и велики филозофи Сократ (Σωκράτης), Платон и Аристотел. Сократ, како то Коплстон лепо каже, „није био заинтересован за страначку политику као такву, него за политички живот у етичком виду. (...) Знање се тражи као средство за морално деловање.”³⁾ О томе да ли ће остати запамћен за век и векова умногоме је одлучио један трагичан догађај који је ставио на искушење не само његово учење, већ и све оно зашта се он током целог свог живота залагао.

Оптужен од стране Анита и Мелета за неке наизглед безазлене прекршаје нашао се пред избором да се одрекне целокупног свог духовног и моралног труда да би избегао смртну казну која му је за то забрањена. Према оптужници Сократ је крив зато што квари

3) Љубинко Милосављевић, *Античка мисао о друштву*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008, стр. 87.

омладину и уводи нова демонска бића. Циљ његових тужиоца свакако није био да убију овог великог филозофа и да га тиме учине мучеником. Они су пре свега очекивали да ће Сократ признањем показати извесно покајање и молити за милост желећи да га тиме морално компромитују. Сократ, међутим, не само да није показао било какав вид кајања или признања кривице, већ је одбио и понуду својих пријатеља да побегне и да се тиме спаси, јер би то значило индиректно признање кривице.

Овај велики филозоф, који је животом стао иза својих социјално-етичких уверења, био је међу првим филозофима који су се бавили проблематиком односа између морала и политике. Мада се за старе Грке уопште може рећи да је за њих интересовање за етику и политику било у великој мери нераскидиво. Сократ није био аристократског порекла али није имао повољно мишљење о демократији и сматрао је да би духовна и морална елита морала бити ангажована у владавини.⁴⁾

Платон, ученик великог Сократа, учитељ великог Аристотела, у свом разматрању односа између политике и морала међу првима покушава да направи једну свеобухватну анализу овог проблема, који за многе остаје отворен до данас, и поред многобројних покушаја његовог разрешења. Оно што се код овог великог филозофа може приметити је да он своју „идеалну државу” брани тоталитарним средствима. У том смислу о овоме говори и Поперова (Karl Raimund Popper) „оптужба” да се Платон борио против слободе мишљења за коју је Сократ умро. Наиме, Платон је доделивши држави огромну одговорност одгоја новог типа човека прецизно направио преглед тога шта се васпитаницима сме, а шта не сме рећи. Према лагању Платон има генерално веома лоше мишљење, али га оправдава када се ради о државном интересу и дозвољено је само слоју управљача.

Аристотел се, такође, у својим делима бавио разматрањем односа између морала и политике. Он је сматрао да политика као наука о друштву треба да одреди шта је то за човека добро, а шта није. За њега је етика грана науке о политици која се бави индивидуалном моралношћу, док се политика бави моралом читавог друштва.

---

4) Овакав став Сократа према демократији је у многоме одредила тадашња ситуација у Атини где се власт бирала коцком. Сократ је сматрао да се ни кормило брода не предаје коцком, већ само ономе ко зна добро да кормилари, а камоли обављање државничких послова.

Он је говорио да срећан човек може бити једино моралан човек одредивши међу првима, ако не и први, да слободна воља представља основни предуслов моралног поступања.

МОРАЛНОСТ ПОЛИТИКЕ

О томе како политичари треба да се опходе према моралу постоје опречна мишљења. Углавном могуће их је поделити у две групе. Са једне стране, имамо мислиоце који сматрају да би политичари требали да се придржавају морала много више него остали грађани, самим тим они би требало да буду и морално најодговорнији. Како њихове одлуке утичу на већи број људи него одлуке обичних грађана овакво се гледиште може сматрати више него оправданим. Е. Ротердамски (Desiderius Erasmus Roterodamus) представља типичан пример оваквог гледишта. Он је 1516. године у свом чувеном делу *О васпитању хришћанског владооца* написао да „добра воља у испуњавању њихових обавеза мора бити таква да чак и обично обећање мора бити светије него било каква заклетва дата од стране других људи.”⁵⁾

Са друге стране, постоје многобројна схватања која говоре у прилог томе да се морал не примењује у сфери политике. Овакво становиште, иако веома раширено данас како код великог броја теоретичара тако и код великог броја грађана, није ништа ново.

Ричард Белами (Richard Bellamy) постављајући питање о томе да ли либерални идеали ипак могу учинити „прљаве политичаре” и „прљаву политику” „чистом” каже да он веома сумња у то. Наиме, политичари, са неким часним изузецима, чак и они демократски оријентисани, не уживају лепо мишљење како код филозофа, тако и код ширег јавног мњења.⁶⁾

Белами каже да је мало доказа о томе да је моралност просечног моралног политичара мањи од морала просечног грађанина. Политичари једноставно раде под лупом јавног мњења тако да ми о њима знамо више него о просечним грађанима. Одлуке које политичари доносе умногоме се разликују од одлука обичних грађана. Оне утичу на много више људи и много тога више је на коцки.

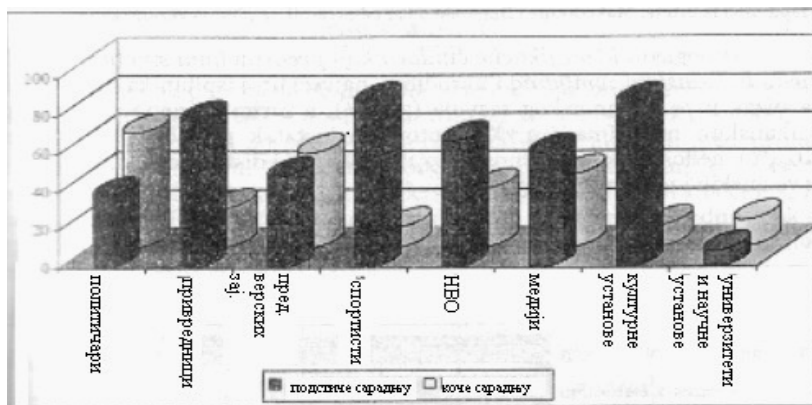
5) Igor Primoratz (editor), „Introduction”, *Politics and Morality*, Palgrave Macmillan, 2007, стр. XII

6) Richard Bellamy, „Dirty hands and clean gloves: Liberal ideals and real politics”, *European Journal of Political Theory*, Sage, 9 (4) 2010, стр. 412.

Истраживања показују да грађани широм света немају превише поверења у политичаре. На пример само 9% Аустралијанаца верује да су чланови њиховог парламента часни и поштени људи, 76% Немаца и 90% Пољака сматра да су њихове политичке вође непоштене.⁷⁾ Да ситуација није нимало завидна ни на Балкану може се видети и на основу следећег графикана.

Графикон бр. 1:
Актери и сарадња на Балкану

Извор: Љубиша Митровић, „Сличности и разлике у перцепцији квалитета међуетничких односа, регионалног идентитета и односа актера према евроинтеграцијским процесима на Балкану”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет, Ниш, 2006, стр. 271.

Може се видети да се као главни актери сарадње на Балкану издвајају спортисти, културне институције, научници, универзитети и научне институције и привредници. Са друге стране, као главни актери који коче сарадњу између народа на Балкану издвајају се политичари, верске организације, медији и невладине организације. То свакако значи да житељи Балкана немају позитивно мишљење о моралним карактеристикама својих политичара. Уколико овде додамо податке које се односе на Србију и на поверење које имају владајућа коалиција и опозиционе странке може се видети сва комплексност овог проблема. Наиме, на основу следећих двеју табела може се видети да то поверење није ни близу задовољавајућег.

7) David W. Lovell, „Lying and Politics”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 189-208.

Табела бр. 1:
Колики је степен поверења у - владајућу коалицију опозиционе странке?

Одговор	процент	Одговор	процент
Велики	1.9 %	Велики	5.4 %
Осредњи	26.8 %	Осредњи	30.8 %
Мали	29.7 %	Мали	31.4 %
Никакав	37.6 %	Никакав	28.6 %
Без одговора	4.1 %	Без одговора	3.8 %
Укупно	100 %	Укупно	100 %

Извор: Дарко Маринковић, „Синдикати и политичке странке у транзицији”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010, стр. 54-55.

Поверење грађана у опозиционе странке нешто је веће него у владајућу коалицију, али оно што се може рећи и за једне и за друге је да 2/3 грађана има мало или нимало поверење, како у странке владајуће коалиције, тако и у опозиционе странке. Сви ови подаци не говоре нимало у прилог томе да грађани сматрају своје политичаре моралним и одговорним особама, што даље само намеће нове изазове постојању морала унутар политичке сфере.

Јирген Хабермас (Jürgen Habermas) сматра да систем права у складу са „принципом етике дискурса”, који каже да су ваљане само оне норме делања које прихватају сви учесници рационалних дискусија и све особе на које би оне могле икада да утичу, чини минимум нормативних институционалних услова за легитиман политички систем.⁸⁾

Треба свакако поменути и Мартина Холиса (Martin Hollis) који сматра да је политика „уметност компромиса”⁹⁾. Основна морална дилема политике произилази из чињенице да политички актери доносе одлуке које се тичу различитих друштвених група. Политичар, суочен са супротстављеним интересима, захтевима и обавезама, принуђен је да прави компромисе.

То доводи до тога да један део обавеза увек, барем делимично, остаје неиспуњен до краја. Због тога су политичари принуђени да развијају вештину проналажења најмање неповољног решења да би изашли на крај са овим проблемом, што увек оставља простора

8) Вељко Дубљевић, „Филозофија права Јиргена Хабермаса”, *Правни живот*, 14/2009, стр. 595-609.

9) Garrett Cullity, „The Moral, the Personal and the Political”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 57.

да неке групе остају незадовољне одлукама политичара са легитимно оправданим осећајем да су изневерили њихово поверење.

ПРОБЛЕМ „ПРЉАВИХ РУКУ“

Дилема „прљавих руку“ је изазвала многобројне дебате и сматрамо да јој треба посветити посебну пажњу. Углавном се теоретичари који се баве овим проблемом могу поделити у две групе: они који сматрају да ова дилема постоји и они који сматрају да она не постоји.

Мајкл Волцер (Michael Walzer) је, може се рећи, велики део свог рада посветио управо проблему „прљавих руку“. Волцер каже да су политичари добрим делом гори, морално гори, од нас.¹⁰⁾ Они су морално гори од нас не само због скандала који повремено избијају, већ и због компромиса зарад формирања различитих коалиција и тешких одлука на које су приморани.

Према Волцеру се политичке одлуке могу сматрати оправданим због тога што су морално оправдане, али оне у исто време могу бити и морално погрешне. Политичке одлуке, дакле, могу бити оправдане иако се косе са моралом. Подсетимо се за тренутак примера које Волцер наводи да би поткрепио своју теорију:

- пример политичара који је принуђен да преговара са корумпираним званичницима странке да би био изабран;
- пример политичара који „мора“ да одобри мучење терористе да би спасио животе.

Волцер даје директан одговор на питање које комунистички лидер Хердерер (Hcederer) поставља у Сартровом (Jean-Paul Sartre) комаду *Dirty Hands in No Exit and Three Other Plays* о томе да ли се може владати невино. Он недвосмислено каже да не може. Пре него што кренемо са даљом анализом подсетимо се тачне дилеме коју је Хердерер овде поставио:

„Како се држите своје чистоће млади човече! Колико сте уплашени да упрљате своје руке! У реду, останите чисти! Шта ће то добро донети? Због чега сте нам се придружили? Чистоћа је идеја погодна за свештеника. Ви интелектуалци и буржоаски анархисти користите је као изговор да не радите ништа. Да не радите ништа, да останете непомични, држећи руке поред свога тела, носећи деч-

10) Richard Bellamy, „Dirty hands and clean gloves: Liberal ideals and real politics“, стр. 412.

је рукавице. Ја имам прљаве руке. До лаката. Оне су нечисте и окрвављене. Али шта сте очекивали? Мислите ли да се може владати невино?"¹¹⁾

Волцер каже да моралног политичара препознајемо према прљавим рукама, што је концепт који је итекако проблематичан. „Да је он моралан човек и ништа друго, његове руке не би биле прљаве, да је он политичар и ништа друго, он би могао да претендује на то да је чист.“¹²⁾ Политичар мора осећати грижу савести и осећај кривице због одлука на које је приморан. Само онај политичар који је способан за ово може се сматрати добрим политичарем. „Симултано са свешћу (осећајем) чињења нечег лошег (превазилажењем моралних инхибиција) егзистира и свест да је чињење било неизбежно (утилитарно) с обзиром на дату констелацију (да није погрешно).¹³⁾ Мада остаје питање због чега би уопште политичар морао да долази у ситуацију у коју Волцер наводи, јер моралан политичар није онај који осећа грижу савести због својих погрешних одлука, већ онај који поступа у складу са моралним нормама. У супротном би се већина погрешних одлука могла оправдати на овај начин. Овде свакако треба поменути и три приступа проблему прљавих руку.¹⁴⁾

Макијавели (Niccolò Machiavelli) се међу првима, ако не и први, бавио дилемом прљавих руку. Николо Макијавели свакако представља личност која се не може заобићи приликом разматрања односа између политике и морала. Овај велики мислилац са којим почиње ренесанса политичких наука у Европи и зачетник политичког реализма сматрао је да морал нема шта да тражи у сфери политике. Друштвено окружење је у великој мери одредило правац његовог теоријског разматрања и довело га до уверења да вредност државне власти не треба мерити моралним критеријумима, већ вештином којом се она служи да би се одржала. У том смислу је и чувени Макијавелијев став да су сви ненаоружани пророци, изузев Исуса Христа, пропали.

11) Jean-Paul Sartre, „Dirty Hands”, *No Exit and Three Other Plays*, Vintage Books, New York, 1955, стр. 224.

12) Мајкл Волцер, *Морал и прљаве руке – филозофија, политика и рат*, Албатрос плус, Београд, 2010, стр. 17.

13) Ђорђе Стојановић, „Етичко оправдање за прибегавање сили: праведни мир уместо праведног рата”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1/2010, стр. 329.

14) Исто, стр. 22-27.

Правећи разлику између два типа борбе за власт, законским путем и силом, Макијавели каже да је овај први одлика човека, док је други одлика животиња. „Владалац, међутим, треба да се понаша и као животиња и као човек, да буде лав и лисица.”¹⁵⁾ Сматрајући да је немогуће да владоца истовремено његови поданици воле и да га се плаше, он се радије приклања другој варијанти. Овај контраверзни теоретичар је својим начином промишљања изазвао бројне реакције које су се кретале од безусловног одобравања до жестоког оспоравања. Као пример ове друге струје може се навести И. Берлин [Isaiah Berlin] који у свом чувеном делу *Против струје* каже да је „аутор *Владаоца* написао сатиру, јер је немогуће да је мислио оно што је створио.”¹⁶⁾

Најбољи представник другог приступа је Макс Вебер (Max Weber) и његов есеј „Политика као позив” у коме говори о трагичном хероју, добром човеку са прљавим рукама чија се трагедија огледа у томе што се политика као позив не налази у милости божјој, тако да он не може да очекује да ће му Бог опростити његова дела. Вебер прави разлику између два типа етике. На првом месту то је *етика уверења* (Gesinnungsethik), која претпоставља да само добро може произићи из доброг, и да само лоше може произићи из лошег. Она се може примењивати у приватној сфери, али не и у политици. У сфери политике много је боље примењивати *етику одговорности* (Verantwortungsethik), која је свесна ирационалности читавог друштва, а уједно и ирационалности политике. За политику је нераскидиво везана моћ која је повезана са насиљем. Моћ и насиље представљају „сатанска средства” која је веома тешко држати под контролом. Особа која се одлучи да уђе у политику склапа пакт са ђаволом и принуђена је да се користи средствима која се не сматрају моралним да би постигла одређени циљ. Волцер сматра да, иако Веберово гледиште у великој мери погађа суштину проблема, није добро да политичар нема никакву наду у своје спасење.

Као представника треће традиције Волцер наводи Камија (Albert Camus) који говори о терористима, при чему се дилема прљавих руку јавља у једном новом облику. Терористи се убијајући припремају да умру. Њихова смрт значи да они немају потребе да се правдају, она уједно значи и крај њихове кривице и бола.

15) Љубинко Милосављевић, *Под/стицање слободе*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008, стр. 29.

16) Исто, 2008, стр. 34.

Овде је, међутим, потребно поставити и питање: да ли дилема прљавих руку стварно постоји? Кај Нилсен (Kai Nielsen) каже да она не постоји при чему напада њене основне поставке.¹⁷⁾ Када се ради о ситуацијама у којима настаје дилема прљавих руку, принуђени смо да бирамо не између доброга и лошег, већ између два зла, између погрешног и погрешног. Када не можемо да избегнемо лоше последице, онда је потребно да изаберемо оно за шта сматрамо да је најмање лоше. Тачно је да ће се свако ко буде био принуђен да донесе одлуку у оваквој ситуацији осећати лоше, да ће жалити због тога. У супротном, тешко да би се особа која то не осећа могла назвати моралном особом. Али није тачно да је таква особа учинила нешто што је морално погрешно. Она ће можда осећати кривицу због тога али она није починила никакав морални злочин. „Велики број људи осећа грижу савести без тога да су криви за нешто, а опет, велики број људи је крив за неки морални злочин а не осећа грижу савести.”¹⁸⁾

Политика у великој мери одређује границе унутар којих важе моралне норме, те се у том смислу припадници истог друштва сматрају равноправним моралним субјектима док се остали доживљавају као непријатељи, у најбољем случају као странци, али не и као равноправни морални субјекти. Роб Спаров (Rob Sparrow) каже да је цена политичке заједнице неправедно искључивање других, тј. да морал једне заједнице не важи када су у питању припадници других политичких заједница. То доводи до тога да је тензија између политике и морала много дубља него што може бити представљена проблемом прљавих руку.¹⁹⁾ И мада се Р. Лукић директно не бави дилемом прљавих руку, на основу његовог гледишта се може закључити да се и он може сврстати у групу теоретичара који сматрају да ова дилема не постоји.

Лукић каже да у политици влада морал који је у супротности са моралом унутар заједнице. Политичар, и када не поштује моралне норме које владају унутар заједнице, крши задату реч, води ратове, врши само једну моралну дужност своје заједнице и због тога он не треба да осећа никакву унутрашњу санкцију. Онај поли-

17) Kai Nielsen, „There is No Dilemma of Dirty Hands”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 20.

18) Исто, стр. 21.

19) Rob Sparrow, „Barbarians at the Gates’: The Moral Costs of Political Community”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 170.

тичар који осећа грижу савести за такве поступке није се довољно поистоветио са својим друштвом.

Политичари у ствари примењују колективни морал скупине у односу на друге скупине, а не лични морал, па због тога њихово делање изгледа неморално. Али далеко од тога да морал нема шта да тражи у политици. То је само средина у којој се он испољава на један другачији начин. Морал мора постојати у политици. Мада је граница између морала и неморала веома танка.

Сетимо се само чувене крилатице да „циљ оправдава средство”. Ово можда може у појединим ситуацијама изгледати и оправданим. Али, како год морално изгледао циљ који се жели постићи, питање је да ли он аутоматски оправдава и средства којима је постигнут. Лукић указује на замке које овде могу да вребају. Наиме, количина зла може бити много већа ако се не употребе неморална средства да би се неки циљ постигао од тога да ми избегнемо употребу неморалних средстава и тај циљ не постигнемо. Маркузе (Herbert Marcuse) на овај начин оправдава коришћење насиља у револуцијама. Међутим, ту лежи опасност од тога да употреба неморалних средстава за остварење моралних циљева отупи моралну свест оних који их употребљавају на тај начин да их они почну употребљавати и за неморалне циљеве.

Лукић каже да „тек кад се политика у пуној мери подрушти, кад постане ствар целог друштва, а цело човечанство постане једно јединствено друштво, тек тада ће постојати и један општи морал и могућност да се и политика, као и цео живот, потпуно морализирају.”²⁰⁾

И НА КРАЈУ...

Као што се може видети на основу досадашњег излагања однос између морала и политике представља једну веома комплексну тему. Томе нарочито доприноси сложена природа ова два феномена. Међусобни утицај политике и морала се налази у фокусу анализе многобројних друштвених наука, али представља уједно и предмет свакодневног разматрања тзв. „обичних” грађана. Они нарочито осуђују неморалност у сфери политике што нарочито избија у први план и време брзих друштвених промена. Чињеница је да грађани широм света имају веома лоше мишљење по питању моралности својих представника.

---

20) Радомир Лукић, *Социологија морала*, стр. 555.

Изазови политичке професије додатно отежавају примену морала, што доводи до тога да изгледа као да у политици важи један другачији морал, или судећи по неким теоретичарима, до тога да изгледа као да у политици не постоји морал. Политичари суочени са одлукама често се налазе у ситуацијама када морају да доносе одлуке које се косе са моралним нормама али то не значи и дословну примену „Волцеровог концепта прљавих руку”, који је најблаже речено проблематичан. Наравно треба напоменути да у нашем раду не говоримо о политичарима који злоупотребљавају свој положај зарад остваривања сопствених интереса, што свакако представља тему вредну разматрања, већ о изазовима које политичка сфера намеће остваривању морала.

Проблемом односа између политика и морала бавили су се многобројни теоретичари, од старе Грчке (Сократ, Платон, Аристотел...), па све до данас. Оно што се са сигурношћу може рећи је да нема јединственог гледишта што се тиче овог проблема. Оно варира од тога да морал нема шта да тражи у политици, па све до тога да политика не може постојати без морала. Стављени у процеп између ове две струје покушаћемо да дамо одговор на питања које смо поставили на самом почетку:

Морал и политика не само да могу постојати заједно, већ они треба да постоје заједно, јер само моралан човек може бити добар политичар, тј. политичар у правом смислу те речи.

Misa Stojadinovic, Dejana Vukcevic

THE RELATIONS BETWEEN POLITICS AND MORALITY IN THE CONTEMPORARY DEMOCRATIC SOCIETY

Summary

The relationship between politics and morality is the eternal problem of theorists and "ordinary" citizens. The authors use a combination of several different methods for the analysis of this relationship. These methods are dialectical method, content analysis and the comparative method.

The basic problem of this paper is the search for the answer to the eternal question: Can these two phenomena (politics and morality) coexist? Authors didn't want to answer on this question at the beginning of the paper because their entire paper represents the search for the answer. This paper is divided into three parts. The first part is devoted to the beginnings of theoretical discussion of the relationship between moral and politics, the second part de-

als with moral and political challenges, and the last part deals with one of the most popular problems of this relationship named as 'the problem of dirty hands'.

Key words: politics, ethics, democracy, political morality, the problem of "dirty hands".

ЛИТЕРАТУРА

- Bellamy Richard, „Dirty hands and clean gloves: Liberal ideals and real politics”, *European Journal of Political Theory*, Sage, 9 (4) 2010.
- Волцер Мајкл, *Морал и прљаве руке – филозофија, политика и рат*, Албатрос плус, Београд, 2010.
- Дубљевић Вељко, „Филозофија права Јиргена Хабермаса”, *Правни живот*, 14/2009.
- Ками Албер, *Морал и политика*, Атенум информатика, Београд, 2004.
- Lovell W. David, „Lying and Politics”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Лукић Радомир, *Социологија морала*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београдски издавачко графички завод, Београд, 1995.
- Маринковић Дарко, „Синдикати и политичке странке у транзицији”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010.
- Милосављевић Љубинко, *Античка мисао о друштву*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008.
- Милосављевић Љубинко, *Под/стицање слободе*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008.
- Митровић Љубиша, „Сличности и разлике у перцепцији квалитета међуетничких односа, регионалног идентитета и односа актера према евроинтеграцијским процесима на Балкану”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет, Ниш, 2006.
- Nielsen Kai, „There is No Dilemma of Dirty Hands”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Primoratz Igor (editor), „Introduction”, *Politics and Morality*, Palgrave Macmillan, 2007.
- Sartre Jean-Paul, „Dirty Hands”, *No Exit and Three Other Plays*, Vintage Books, New York, 1955.
- Sparrow Rob, „Barbarians at the Gates: The Moral Costs of Political Community”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.

- Стојановић Ђорђе, „Етичко оправдање за прибегавање сили: праведни мир уместо праведног рата”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1/2010.
- Стојадиновић Миша, „Изазови политичких система на Балкану”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 2/2010.
- Cullity Garrett, „The Moral, the Personal and the Political”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Resume

Politics is very often accused for the immorality. That leads us to the notion that morality and politics could not mixed. An additional difficulty for the consideration of the relation between politics and morality creates a lack of uniform morals by which we can determine the morality of politics. The relations between politics and morality particularly become important in the time of dramatic social changes. The fact is that people around the world have a very low opinion about the morality of their representatives.

Challenges of political profession create additional difficulties for the use of morality within the politics. This creates wrong image about the existence of morality within politics, and it looks like that the morality and the politics cannot coexist. Politicians are very often faced with the situations when they must make some decisions which are contradict to the moral norms. Of course we do not mean here on the politicians that abuse their position in order to achieve their own interests, but we discuss about the challenges imposed by political sphere to the morality. In the end we underline that morality and politics must to coexist together because only the moral man can be a good politician.

УДК:
355.4:355.02

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 183-201.

Радослав Гаћиновић*

Институт за политичке студије, Београд

СПОЉНИ ОРУЖАНИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА КАПАЦИТЕТА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ**

*Будућност је негативно запоседнута
на прагу XXI стољећа. Оцртава се
заstraшујућа панорама угрожавања
опитих животних интереса.*

Јирген Хабермас

Сажетак

Аутор у овом раду обрађује спољне оружане облике угрожавања безбедности демократске државе, тј. нарушавања капацитета система безбедности државе и безбедности њених грађана. У раду се указује на најзначајније облике спољњег угрожавања безбедности и то: агресију, војну интервенцију, инвазију и војни притисак. Агресија је насилна акција једне или више држава против територијалног интегритета или политичке независности друге државе, предузета с намером да се оспори право на опстанак државе, измени њен друштвено-економски систем, отцепи део њене територије и томе слично". Војна интервенција представља један од облика политике силе и може бити дефинисана као мешање једне државе у односе других држава. Стратегија интервенције се своди на спрегу силе и политике, у новије време и идеологије, којој прибегава једна велика сила против мале, или слабије земље. Инвазија је вид агресије у којој агресор на-

* Научни саветник у Институту за политичке студије - Београд

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

силно продире на територију друге земље ради њеног заузимања, освајања, окупације или реализовања било каквог конкретног политичког, војног или економског циља. Изводи се обично на широком фронту, јаким снагама и најчешће брзо и одлучно. Војни притисак представља активност која је такође забрањена међународним ратним правом. Обично се примењује против државе која није у стању да се адекватно супротстави ономе ко врши војни притисак.

Кључне речи: Безбедност, агресија, инвазија, војни притисак, војна интервенција, држава, демократија

Под појмом угрожавања подразумевају се друштвене појаве или понашање настало деловањем човека (појединачно или групно) природе или техничких система у дужем периоду које су значајног обима, при чему настају или могу настати, штетне последице по интегритет човека, његову слободу и имовину, као и по интегритет и суверенитет државе и њених институција. Дакле, угрожавање је свака врста друштвене, природне и техничке опасности којом се угрожавају интегритет, слобода, имовина или здравље људи, као и територијални интегритет и суверенитет и уставни поредак и право државе, народа, нација или друштвених група и појединаца.¹⁾

Угроженост је облик конкретизоване опасности по одређене делове и субјекте друштва од, у основи предвидивих, сила од којих се могу предузимати активне и пасивне мере обезбеђивања и превентиве, актуелне заштите, као и мере пратеће (пост) заштите. Појаве угрожавања вредности друштва присутне су још од његовог настанка. Сва друштва кроз историју била су мање-више изложена угрожавању у различитом облику и обиму. У почетку је био угрожен њихов опстанак, а затим и њихов политички, економски и културни развој.

Реч *безбедност*²⁾ има своје изворно језичко значење “*постојећа безбедност*” (тј. она која се има - поседује) и “*безбедност одбраном стечена*”. Може се закључити да се она одбраном стиче и представља одређену вредност као квалитативни одраз стања система коју као такву држава има. Безбедност као општи појам у односу на суштину и стварно стање појма може се дефинисати као стање, организација и функција³⁾. Безбедност као стање предста-

1) Љубомир Стајић, Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр.128.

2) Исто, стр. 37.

3) *Војни лексикон*, ВИЗ Београд, 1981, стр. 56.

вља заштићеност неког добра, вредности, тековине, друштва. Као организација (механизам заштите) безбедност има различите организационе форме и различита обележја заснована и регулисана актима или одлукама друштвених групација. Као функција она је нераздвојни атрибут људске и државне делатности.

У анализи појма безбедности најчешће се узимају у обзир два елемента: присуство и одсуство безбедности, где под присуством, као позитивном одредницом безбедности, подразумевају слободу од страха (*freedom from fear*) и слободу од сиромаштва (*freedom from want*)⁴⁾. Слично томе, безбедност се у објективном смислу дефинише као одсуство претњи (*absence of threats*) усвојеним вредностима, а у субјективном смислу као одсуство страха (*absence of fear*) да ће те вредности бити нападнуте, или се под њом подразумева “слобода од штетних претњи”.⁵⁾ Безбедност по некима има и две димензије: избегавање рата (негативна димензија) и изграђивање мира (позитивна димензија). Можда најбоље одређење суштинне појма безбедности је да се “у случају безбедности дискусија води о тежњи ка слободи без претњи, при чему се безбедност, када се расправа о њој тиче међународног система, односи на способност држава и друштва да очувају своју независност и интегритет”.⁶⁾

Друга група аутора предлаже нешто шире дефиниције безбедности. Безбедност се тако одређује као “гаранција будућег опстанка”, односно безбедност, у крајњем случају, представља “питање опстанка” (безбедност значи опстанак), мада безбедност и опстанак немају исто значење за све. Још шире одређење је да у општој употреби безбедност означава “слободу од различитих ризика”, јер безбедност није синоним за средњи ниво будућег благостања, већ се фокусира на ризик од могућег стања критичне егзистенције.⁷⁾ По овом схватању, безбедност није функција тренутног благостања, већ услов избегавања стања критичне егзистенције у будућности.⁸⁾ Безбедност се одређује и као “способност употребе,

4) Sidel, Victor W., Levy, Barry S. "Security and public health", *Social Justice*, Vol. 29, No. 3 (Fall 2002) pp. 108-119.

5) Wolfers, Arnold, "National Security as an ambiguous symbol", *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4 (December 1952), pp. 485; Evans, Graham, Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998, p. 490.

6) Buzan, Barry, *People State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (second edition), Pearson Longman, London, 1991, p. 18.

7) King, Gary, Murray, Christopher J.I., "Rethinking human security", *Political Science Quarterly*: Vol. 116, No. 4 (Winter 2001), pp. 585-611.

8) Исто

улагања, или на други начин коришћења националног богатства, што значи да је земља безбедна када увећање њеног богатства на било који начин није спречено”.⁹⁾

Безбедност се посматра и као “једна од најфундаменталнијих људских потреба, неоторива гаранција сигурности и благостања, економске стабилности и могућности, реда и друштвености, слободног живота без страха и тегоба. Таква безбедност јесте универзални циљ за све, свечани и врхунски завет грађана и политичких лидера за које је људска безбедност прва дужност.”¹⁰⁾

Безбедност државе као стање обухвата целокупну заштићеност државе од свих видова деловања и појава и утицаја као опасности по њену егзистенцију. У политичко-безбедносном смислу она представља заштићеност од угрожавања било које врсте, тј. заштићеност од деструктивних појава. С обзиром на простор са кога се испољавају утицаји према држави, безбедност државе може бити спољна и унутрашња. Спољна безбедност се односи на независност, сувереност и територијални интегритет. Унутрашња безбедност се односи на несметано функционисање уставног поретка односно друштвеног економског и правног система и заштићеност других добара, вредности и објеката.

Дакле, може се закључити да угрожавање безбедности једне државе обухвата довођење у опасност стање државе као политичке институције (установе) свим видовима штетних појава, делатности и утицаја споља и изнутра. Споља се доводи у опасност: независност; суверенитет и територијални интегритет, а изнутра се доводи у опасност уставни поредак. Оружано угрожавање безбедности споља манифестује кроз: Оружану агресију (у локалном, регионалном или светском сукобу); Војну интервенцију (под окриљем УН или изван УН) и војни притисак.

ОРУЖАНА АГРЕСИЈА КАО НАЈВЕЋИ НИВО УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Агресија (лат. *Aggressio* од *aggredi* – приступити, напасти) представља у међународном праву акт употребе силе, односно напад који једна држава изврши против друге државе или других

9) Lake, David A., “Anarchy, hierarchy and the variety of international relations”, *International Organization*, Vol. 50, No. 1 (Winter 1996), p. 3.

10) Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр.15.

правно заштићених објеката.¹¹⁾ Агресија означава “неизазвани напад једне или више држава на другу, којим се угрожава независност, суверенитет или територијална целина нападнуте земље.”¹²⁾

У зависности од конкретне војно-политичке ситуације и непосредних политичких и војно-стратегијских интереса, циљ сваке оружане агресије може бити радикалан или ограничен. Крајњи циљ агресије јесте поседање територије, рушење друштвено-економског и уставног система земље и поробљавање народа. Агресија је најчешће оружана, односно изводи се применом војне силе, али обухвата и сваку другу акцију усмерену против територијалне целине и независности друге државе или против мира у свету. У том смислу, говори се о економској, политичкој, субверзивној и другим врстама агресије.

Могући видови агресије су: инвазија, поморска блокада, различити облици напада оружаних снага на копну, с мора и из ваздушног простора и то употребом оружаних снага стационарираних на туђој територији у агресивне сврхе, допуштањем страном сили да користи нечију територију против треће државе, слањем оружаних формација и плаћеника на туђу територију ради напада (дејства) који су на нивоу агресије.¹³⁾ Пошто агресија представља међународно кривично дело, Повељом УН, чланом 39 Савет безбедности УН овлашћен је да у сваком појединачном случају утврђује да ли је извршена агресија и јесу ли угрожени мир и безбедност. То је, у ствари, услов за покретање одговорности земље која је извршила агресију и примену принудних мера, о којима, такође, одлучује Савет безбедности. Овим чланом регулисано је да: “Савет безбедности утврђује да ли постоји претња миру, повреда мира или агресија и даје препоруке или одлучује које ће се мере предузети у складу са чл. 41 и 42 да би се одржали или успоставили међународни мир и безбедност.”¹⁴⁾ Међутим у последњој деценији XX века и касније СБ је био инструментализован од стране, неких западних сила, те је и сам прекршио у више наврата сопствени највећи правни акт – Повељу ОУН.

11) *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 10.

12) *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд 1981, стр. 20.

13) Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 145-146.

14) Радуловић Б.Р., *Људска права и демократија*, Дневник, Нови Сад, 1993, стр. 19.

Повеља УН забрањује претњу силом и друге облике агресије, и даје право нападнутој држави и међународној заједници да против агресора примењује индивидуалне и колективне мере самоодбране. Према међународном праву свака држава може да се супротстави агресору свим средствима и облицима борбе који су јој допуштени, а нису забрањени ратним правом.

Оружана агресија, без обзира на циљ који агресор жели да постигне, директно је усмерена против слободе, независности, суверенитета и територијалне целокупности. Свака оружана агресија има освајачки карактер.

Агресије се могу условно поделити на: локалну агресију; агресију у регионалном рату и агресију у склопу светског рата. Поред објективног (предузимање фактичких радњи – напада), агресија подразумева и субјективни елемент који се огледа у намери агресора да тим путем оствари своје циљеве и у његовој свесности о противправности предузете акције. Иако пре свега подразумева оружани напад на неку земљу, појам агресије има далеко шире значење, па се у зависности од начина њеног остварења на почетку XXI века говори о оружаној агресији, економској агресији, агресији путем пропаганде и сл.¹⁵⁾

Повеља УН забрањује претњу или употребу силе, али не садржи дефиницију агресије. Она је, међутим, дата у Резолуцији Генералне скупштине УН, бр. 3314 (XXIX) од 14.12.1974. где је у чл. 1 утврђено да је агресија *‘‘употреба оружане силе једне државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе, односно на ма који други начин који није у сагласности са Повељом УН’’*. А Повеља дозвољава употребу силе само ради самоодбране или у случају колективних мера које предузимају Уједињене нације против агресије. У Резолуцији се констатује да разлози било које природе не могу служити као оправдање за агресију и недвосмислено утврђује да агресија повлачи међународну одговорност, а агресорски рат представља злочин против међународног мира.

15) Први озбиљни напори за дефинисање агресије предузимани су после Првог светског рата, у оквиру Друштва народа. Премда је Друштво осудило агресорски рат и постигло запажене резултате на пољу ограничења рата, оно није успело да сасвим забрани рат, нити да изради општеприхваћену дефиницију агресије. Иако је Бријан-Келоговим пактом (1928) забрањен агресорски рат, дефиниција агресије није дата. Лондонским споразумом о кажњавању ратних злочинаца (1945) агресија је проглашена међународним злочином (злочином против мира) и на тој основи је, нпр. у Нирмбергу и Токију, сушено главним ратним злочинцима нацистичке Немачке и Јапана (Исто).

Савет безбедности УН, на основу Главе VII Повеље УН, овлашћен је да, када за то има основа, утврди постојање агресије, те да одлучи које ће се мере предузети да би се одржали или успоставили међународни мир и безбедност. Зависно од прилика, те мере могу представљати поступке који не повлаче употребу оружане силе (прекид економских односа, железничких, поморских, ваздушних, поштанских, телеграфских, радиографских и других веза, прекид дипломатских односа), али се могу састојати и у непосредним акцијама оружаних снага.

Иако је на почетку XXI века агресија све мање, ова појава, нажалост, није искорењена, посебно онда када се у улози агресора јављају велике силе, а у првом реду када то чине стални чланови Савеза безбедности УН, које њихово право вета унапред амнестира од било каквих колективних мера. Познати примери новијих агресија јесу: агресија НАТО-а на СР Југославију (1999),¹⁶⁾ напад "коалиције вољних" на Ирак (2003) и др. Током агресије на СРЈ, НАТО снаге су користиле међународним правом забрањена средства, од којих ће посебну опасност по безбедност грађана у будућности представљати пројектили са осиромашеним уранијумом.¹⁷⁾

16) Ничим изазвана брутална агресија Северноатланског савеза против СР Југославије трајала је од 24. марта до 10. јуна 1999. године. У току тих 79 дана НАТО агресије, СР Југославија је била изложена великим цивилним разарањима незабележеним у савременој светској историји. За агресију су коришћени најсавеменији авиони који су дејствовали са великих висина и крстареће ракете лансиране са удаљености од више хиљада километара. Употребљено је око 1200 авиона, од чега 850 борбених, извршено је 26289 летова, а лансирано око 1000 крстарећих ракета, око 2900 бомби и пројектила. При томе је извршено 2300 напада на 995 објеката на које је бачено 21700 тона најразорнијег експлозива – укључујући и 152 контејнера са 35450 касетних бомби забрањених међународним конвенцијама. Због потпуног уништења индустријских постројења широм земље, више од 600 000 радника је изгубило посао. Као последица тога, скоро 2,5 милиона грађана остало је без средстава за задовољавање основних животних потреба. Неколико хиљада цивила је убијено, а више од 6000 задобило је озбиљне повреде које су, у великом броју случајева, изазвале трајни инвалидитет. Деца чине 30 % свих убијених и 40 % укупног броја повређених, док је 10 % од укупног броја дече у СРЈ, њих око 300 000 претрпело озбиљне психолошке трауме (Прелиминарна процена жртава, разарања и штета насталих агресијом НАТО, "Документи", *Међународна политика*, бр.1082-83, јул-август 1999, стр. 1-2)

17) На захтев генералног секретара УН Кофи Анана, генерални секретар НАТО Џорџ Робертсон у писму од 7.2. 2000-те године потврдио је да је на подручју покрајине Косова и Метохије током 100 ваздушних напада коришћено око 31 000 пројектила са осиромашеним уранијумом (што одговара количини од око 10 тона) и приложио мапу са само 28 локација уз напомену да је "у овом тренутку немогуће тачно одредити све локације где је муниција са осиромашеним уранијумом." Степен опасности од осиромашеног уранијума илуструје чињеница да је фебруара 1980. судском одлуком државе Њујорк "због јавног здравља" постројење за производњу пенетратора од осиромашеног уранијума "National Lead Industries" присиљено да престане са производњом, јер је избачена радиоактивност у ваздух месечно прелазила количину од 378 г осиромашеног уранијума, а само један пенетратор у пројектилу испаленом на СРЈ садржи 298 г (Љиљана

Римски статут (1998) којим је основан стални Међународни кривични суд, предвиђајући међу кривичним делима из надлежности Суда и агресије (чл. 5), пропустио је да ближе дефинише овај злочин, већ је одредио (чл. 121, 123) да ће то бити учињено седам година после ступања Статута на снагу. У складу с тим, Скупштина држава чланица (*Review Conference of the Rome Statute*) на седници одржаној 11. јуна 2010. године у Кампали (Уганда) усвојила је измене Римског статута, међу којима је од првенственог значаја уношење новог чл. 8бис којим је дата дефиниција агресије. Она скоро у целости понавља дефиницију из Резолуције 3314 (1974) Генералне скупштине УН. Поменути члан 8бис гласи:

1. За сврху овог статута “*злочин геноцида*” је планирање, припрема, покретање и извршење, од стране лица које је у позицији да ефикасно врши контролу над политичким или војним акцијама државе или да их усмерава, акта агресије који, по свом карактеру, тежини или размерама, представља очигледно кршење Повеље Уједињених нација.

2. За сврху члана 1 “*акт агресије*” значи употребу оружане силе од стране државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе, или на било који други начин који није у сагласности са Повељом Уједињених нација.

Независно од тога да ли је рат објављен или није, у складу са Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација бр. 3314 (XXIX) од 14. децембра 1974. агресију представља сваки од следећих аката:

а) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, или свака војна окупација, макар и привремена, која произађе из такве инвазије или напада, или анексија територије или дела територије друге државе употребом силе;

б) бомбардовање територије неке државе од стране оружаних снага друге државе или употреба ма ког оружја од стране једне државе против територије друге државе;

в) блокада лука или обала једне државе од стране оружаних снага друге државе;

Табаш, *Осиромашени уранијум –чињенице*, Фелтон у *Политици*, наставак 2, од 1. 4. 2006. године).

г) напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту друге државе;

д) употреба оружаних снага једне државе, које се с пристанком земље пријема налазе на територији ове последње, противно условима предвиђеним у споразуму, односно остајање тих снага на територији земље пријема и после истека споразума;

ђ) радња једне државе која своју територију стави на располагање другој држави да би је ова искористила за извршење акта агресије против треће државе;

е) упућивање од стране, односно у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или плаћеника, који против друге државе врше акте оружане силе толико озбиљно да се изједначују са горе побројаним актима, односно значајно учешће једне државе у томе.¹⁸⁾

Држава против које се интервенише може на основу чл. 51. Повеље УН да предузме неопходне мере самоодбране, а у обзир може доћи примена колективних мера предвиђених Главом VII Повеље. И поред тога, највеће силе света по правилу успевају да избегну одговорност за такве своје акте. Колективне акције УН предвиђене Главом VII Повеље УН, укључујући и употребу међународних оружаних снага, представља превентивне мере или санкције и не сматрају се интервенцијом.¹⁹⁾

ИНВАЗИЈА ПОВЕЉОМ УН ЗАБРАЊЕНА РАДЊА

Инвазија (lat. *nvasio*, навала, најезда, од *invadere*, ићи, навалити, напасти: енгл. и фр. *invasion*) представља упад великих војних снага на територију под контролом непријатеља у циљу њеног заузимања или извршења неког другог војног задатка. Обично претходи окупацији, али се од ње разликује по томе што представља напредовање (продор) трупа, док окупација подразумева извесну стабилност. Разликује се од обичног напада не само по својим димензијама, већ и по томе што напад сам по себи не подразумева обавезно и упад на односну територију (нпр. Бомбардовање са мо-

18) Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 30-31.

19) Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 362-363).

ра или из ваздуха јесте напад, али не и инвазија).²⁰⁾ Међународно ратно право одавно признаје право становништва да се дигне на оружје и супротстави надирућем непријатељу. У медијима, па и делу литературе, овај појам се понекад користи као синоним за агресију, тј. најезду, обиман ратни поход, па чак и за масовно насељавање (сеобу народа) независно од тога да ли је праћено већим оружаним окршајима. У том смислу се говори о инвазији Словена, Монгола, Хуна, Арапа, Турака, Нормана, Кинеза и др. Према међународном праву не признаје се инвазија као основ за стицање нових територија, али се у току њеног трајања примењују одредбе ратног права.

ВОЈНА ИНТЕРВЕНЦИЈА КАО ЈЕДАН ОД ОБЛИКА ПОЛИТИКЕ СИЛЕ

Интервенција (лат. *interventio*, мешање, посредовање; енгл. *intervention*). У најширем смислу, свако мешање са стране у послове неке државе, одн. међународне организације. Под одређеним условима, неки видови таквог мешања сматрају се дозвољенима (пружање добрих услуга, посредовање, дипломатска интервенција и сл.). У ужем смислу недозвољено (насилно и самозвано) мешање једне или више држава у послове друге (других) држава ради промене или одржања постојећег стања. Војна интервенција може бити усмерена у мешање у односе између других држава или у мешање у унутрашње ствари друге државе. Према броју интервенијената може бити *индивидуална* или *колективна*, а према начину остваривања, *непосредна* или *посредна* (нпр. финансирање побуњеника, подстрекивање грађанског рата у другој држави и др.). премда се може остварити разним средствима (финансијска, привредна и сл.), најтежи облик је оружана интервенција која се врши употребом оружаних снага или претњом употребе тих снага. Она може бити директна (инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге) или индиректна (припремање или упућивање на територију друге државе оружаних банди, плаћеника и сл. ради вршења против ње акта оружане силе; уступање

20) Вероватно је најспектакуларнији историјски пример савезничко искрцавање у Нормандији крајем Другог светског рата (чувена операција "Оверлорд", тј. "Битка за Нормандију", у којој су Савезници ангажовали 39 дивизија, 12.000 авиона, 4.500 бродова и 4.000 барки и мањих бродова. Трајала је од 6.6. до 30.8.1944 (Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 363-364).

сопствене територије за припрему или пролаз страних трупа које треба да интервенишу у трећој земљи, и сл. Разликују се и оружана интервенција по позиву (на позив владе или неке политичке организације, групе и сл. земље у којој се интервенише) и самовољна (без позива), с тим да је у пракси обично спорно да ли је онај ко је упутио позив страниој сили да интервенише, па макар то била и влада државе у којој се интервенише, стварно био овлашћен за то. Велике силе су више пута користиле ‘позиве’ марионетских режима као изговор за свој масовни упад у односну земљу.²¹⁾ Иревенција је појам, настао у међународном праву да означи недозвољено мешање у унутрашње ствари једне државе, којим се негирају њена сувереност и самосталност. Она се тада најчешће означава као насилно и самовољно мешање, што подразумева извесну меру притиска, иако не увек и оружане силе. У оквиру таквом ширег појма интервенције спадају: пропаганда, субверзија, економска блокада, застрашивање и појединачни акти насиља. Оружана интервенција, представља најинтензивнији облик интервенције, који подразумева одашиљање сопствених оружаных снага у страну државу да би се наметнуо жељени политички исход.²²⁾

Интервенција представља један од облика политике силе и може бити дефинисана као мешање једне државе у односе других држава. Без њихове сагласности, или мешање у унутрашње послове других држава, у циљу одржања или мењања постојећег стања супротно вољи ових држава.²³⁾ Отуда произилази да интервенција може бити усмерена на односе двеју држава или на унутрашње стање једне државе. Интервенција се разликује од других облика употребе силе на пример рата, по циљу и стратегији. *Циљ интервенције* је ограничен на мењање или присилно одржавање датог политичког поретка. Стратегија интервенције се своди на спрегу силе и политике, у новије време и идеологије, којој прибегава једна велика сила против мале, или слабије земље. У односу на рат, интервенција је, дакле, ограничена по намерама и средствима. Њу

21) Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 362.

22) Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Нолит, Београд, 1979, стр. 329.

23) W.E. Hall, *Treaties of International Law*, Oxford, 1924, стр. 337.

карактерише неједнакост субјеката и брзина операција, она је најчешће изненадна.²⁴⁾

Од првих зачетака формирања међународног система, који је, грађен на претпоставци суверене једнакости, интервенција у унутрашње послове других земаља сматрана је недозвољеном. Доктрина је независност и интервенцију посматрала као појмове који се искључују. У свом познатом делу *“Нацрт за вечни мир”*, Кант је истакао: “Ниједан народ, ниједна држава нема право да се силом меша у питања која задиру у устав или владу једне друге државе.”²⁵⁾ Вател је забрану мешања у унутрашње послове посматрао као “манифестацију слободе и независности народа”, а интервенцију је подигао на ранг правног начела. “Ниједна страна сила нема право да се меша ни да интервенише, изузев добрим услугама, у послове других држава,” писао је Вател 1758.²⁶⁾

Међутим, сви покушаји да се интервенција забрани остали су у то доба безуспешни. Пракса је са већим или мањим интензитетом, следила супротан ток. Интервенција је најчешће представљала средство спољне политике, један облик технике спољне политике, путем које су остваривани најчешће империјалистички циљеви.²⁷⁾

Први званични покушај борбе против интервенције преставља позната Монрова доктрина. Тадашњи председник САД Монро (*James Monroe*) 1823. године устаје против интервенције Европе у послове Америке у време када САД нису биле велика сила, него протагонист новог поретка. У својој поруци Конгресу САД, он је истакао три начела: забрану даље колонизације Америке од стране европских држава; забрану мешања европских држава у унутрашње ствари америчких држава и изјаву са САД неће интервенирати у пословима Европе. Та три начела била су деценијама увр-

24) Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 653.

25) I. Kant, *Sämtliche Werke*, Leipzig, 1868, Band VI, p. 411.

26) Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 653-654.

27) На пример акције великих сила: Русије, Велике Британије и Француске у Кини и Јапану у XIX веку, како би се присиле ове земље на отварање према Европи и светској трговини. Велике силе настојале су да интервенцију правдају својом “цивилизацијском мисијом”, или “хуманитарним моментима”, да пронађу “правни” наслов за своје акције и прикажу се као “заштитнице” права, правде и одређених идеала. Интервенције су предузимане и као одмазда због нанетих “увреда” или “исправљања неправди” нанетих некој великој сили: на пример бомбардовање Сан Хуана у Никарагви 1854. од стране ратне флоте САД, разарање флоте Венецуеле 1908. године од стране Холандије (Исто, стр. 654).

шћена у званичне смернице спољне политике САД, мада је било и повремених одступања. Ова доктрина коначно је напуштена у званичној политици САД 1940. године.

Друштво народа представља даљи корак у правцу ограничења силе. Међутим најрадикалније промене на том терену доноси Повеља Уједињених нација. У члану 2. тачка 4. Повеља намеће обавезу својим чланицама да се уздрже “од претње силом или од употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности било које државе.” У ставу 7. истог члана Повеља полази корак даље, забрањујући и самим Уједињеним нацијама “да се уплићу у питања која се налазе строго у оквиру унутрашње надлежности сваке државе.” Изузетак од наведених правила представљају унутрашњи сукоби који доводе у питање светски мир. Интервенција УН у овом случају има свој правни основ у овлашћењима која произилазе из главе VII Повеље.²⁸⁾ *Облици интервенције* а с обзиром на средства и методе, су: оружана интервенција; економска; политичка; дипломатска и хуманитарна интервенција. Оружана интервенција може бити *директна* и *индиректна*. Традиционално, а и савремено међународно право, повлачи разлику између рата и интервенције, мада гранична линија није увек видљива. Често су интервенције прерастале у отворени рат. Поред директне интервенције, постоји и индиректна интервенција која може да прими облик субверзије, тј. формирања субверзивних група, најчешће из редова емиграције, не територији једне земље и њихово убацивање на територију друге земље. Том облику интервенције прибегавало се у доба хладног рата.²⁹⁾ На почетку XXI века све више је у политичком вокабулару западних сила присутна “хуманитарна интервенција”. Повеља УН садржи норме о обавези

28) Одредбе Повеље, мада кристално јасне, ипак су формулисане на један уопштен начин, који не покрива све облике интервенције. Имајући у виду ту околност, посебно бројне интервенције о завршетка другог светског рата, у разним деловима света, које су правдане често сзратешким интересима блокова, на пример САД у Доминиканској Републици 1965. године, СССР-а у Мађарској 1956. године. Генерална скупштина прихватила је 21. децембра 1965. године, (Рез. 2131 XX) “Декларацију о недозвољености интервенције у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета”. Полазећи од права сваког народа да слободно утврђује свој политички и економски систем да слободно усмерава социјални и културни развој, Генерална скупштина потврдила је начело неинтервенције, као начело чије је ригорозно поштовање “битно за остварење циљева и начела УН”. На један радикалан начин Декларација дон. Скупштином УН од 9. децембра 1981. забрањује “право на директну или индиректну интервенцију, по било ком основу у унутрашње или спољне послове државе.” (Исто, стр. 655-656).

29) Н. Morgenthau, “To intervene or not to intervene”, *Foreign Affairs*, vol. 45, no 3/1967, стр. 428

поштовања људских права, али нигде не говори о праву на хуманитарну интервенцију. Савет безбедности резолуцијом бр. 688/1991. овластио је чланице коалиције створене *ad hoc* поводом инвазије Ирака на Кувајт, да могу предузети све мере унутра ирачке територије, како би хуманитарне организације могле пружити помоћ Курдима. У грађанском рату на територији Југославије, у региону Босне и Херцеговине, Савет безбедности је резолуцијом 836 од 3. јуна 1993. године, овластио УНПРОФОР да осигура допремање хуманитарне помоћи у "зоне безбедности".

Злоупотребљавајући горње одредбе САД унеле су у службену реторику термин "хуманитарна интервенција", да би оправдали серију ратова којима су прибегли и насиље које су применили.³⁰⁾ "Интервенција" НАТО-а у Ираку 2003. била је најсуровији рат у новијој историји. Амерички политичар Пол Волфовиц (*Paul Wolfowitz*) главни организатор рата у Бушовој администрацији назвао је рат "аутентичном хуманитарном акцијом у одбрани ирачког народа"³¹⁾ Пошто је хладни рат завршен, како то примећује помало иронично Хоам Чомски: "Нови хуманизам може да цвета под мудрим руководством просвећених земаља"... под маском добрих намера, али у корист интереса који су добро познати изван царства просвећених". А уколико идемо још даље откривамо да "нови интернационализам пева исту стару непријатну песму"³²⁾

Протагонисти права на хуманитарну интервенцију игнорисали су правна правила, сматрајући да је САД као победник у хладном рату лидер хуманистичких акција у свету. У том смислу "хуманитарна интервенција" постала је парадигма хегемонизма преостале суперсиле, идеолошки мотивисана. Клинтонова администрација заузела је чврст став да НАТО треба да делује независно од УН и објаснили су то следећим речима: "Тражимо благослов Савета безбедности значи у ствари дати им право вета на нашу политику", што је за протагонисте новог светског поретка незамисливо.³³⁾

Бомбардовање Србије и Црне Горе пуних 78 дана, бомбама са разблаженим уранијумом и касетним бомбама, званично је тако-

30) Министар иностраних послова Мадлен Олбрајт дефинисала је рат као "врсту мисије" као нову врсту рата у коме се борба води за "вредности". Немачки министар споних послова аутор је термилошке кованице "милитаристички хуманизам" (Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 653-654).

31) David H. Gibbs, *First do not Harm*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009, стр. 10.

32) Ноам Чомски, *Милитаристички хуманизам*, Београд, 2000, стр. 18, 23.

33) Исто, 127.

ђе подведен под појам “интервенције”. За теоретичаре то је био много тежи проблем. Тероризам је лакше пропагандно оправдати, али како објаснити бомбардовање једне суверене државе ничим не изазвано? Постмодернисти су одговор пронашли у мрачној страни дубоко противуречној. Бомбардовање Србије за њих је била “акција морално оправдана, мада са техничко правне стране илегална”³⁴⁾ Тај став преузео је и доњи дом британског парламента.³⁵⁾ Морализација међународног права, имајући у виду катастрофалне, дугорочне последице представља, не само протуправан чин, него и крајњи цинизам. У праву је професор Џибс да је доктрина хуманитарне интервенције “*пут за оправдање агресије САД*”. Хуманитарна интервенција, како правилно запажа уважени амерички професор” улази у једну несрећну категорију протуправности, па чак и криминала”.³⁶⁾

Када се раздвоји козметика о људским правима албанске мањине на Косову, од реалних стратешких проблема НАТО-а, позадина остаје кристално јасна, а то је протузаконита изградња највеће војне базе у Еропи “Бонстил” на територији српске државе. Тиме је НАТО потврдио своју тренутну хегемонију у Европи, а истовремено изазвао и хуманитарну катастрофу огромних размера.³⁷⁾

Савремено међународно право забрањује употребу силе и претње силом и сваки облик овако схваћене интервенције. Поред осталог. Декларацијом Генералне скупштине о недопустивости мешања у унутрашње послове држава и о заштити њихове независности и суверенитета (1965) прецизирано је: “Ниједна држава нема право да непосредно или посредно интервенише из било ког

34) Independent International Commission on Kosovo, *Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford 2000.

35) *Forth Report: Kosovo*, May 23.2000. sec. 128 и 132.

36) David H. Gibbs, *First do not Harm*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009, стр. 10.

37) НАТО је своју силу искористио и да присили Србију, супротно члану 51. Бечке конвенције о уговорном праву, на потпис Кумановског споразума од 9. јуна 1999. којим је окончано агресију. Конвенција у члану 51. изричито забрањује закључење уговора под принудом. Већ сутрадан 10. јуна Савет безбедности изгласао је Резолуцију број 1244 о размештању међународних војних и цивилних снага – КФОР-а под надзором УН, и повлачење снага СР Југославије. Тиме је Савет безбедности *ex post facto* озакоњено једну изричито протуправну акцију САД “коју карактерише илегалност, себичност, ароганција и безакоње”, како је то прокоментарисано у званичним круговима Индије. Један од водећих америчких научних Ханкитингтон (Самјуел Ханкитингтон), опоменуо је владу своје земље да је пошла опасним путем, и да у очима већине света “САД постаје насилничка суперсила”. (Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 653).

разлога у унутрашње или спољне послове ма које друге државе. Следствено томе, забрањени су оружана интервенција и сви други облици мешања или покушај угрожавања личности државе или њених политичких, економских и културних основа”.

У савременим условима постоји испољена тенденција ка интернационализацији унутрашњих сукоба у мањим државама путем интервенције великих сила. Облици овакве интервенције су веома разнолики, често асиметрични и на различите начине камуфлирани, али се непрекидно појављују. На почетку XXI века интензивније него икада неке велике силе инсистирају на уверавању светске јавности да оне имају светску мисију и да унутрашња збивања у малим и средњим државама нису искључива ствар њиховог становништва, већ се морају прилагодити интересима хегемона. Војна интервенција је једно од учесталих испољавања политике силе у међународним односима.

Војна интервенција је, дакле, акт насилног, самовољног и најгрубљег мешања једне или више држава у унутрашње послове друге државе употребом оружаних снага или субверзивном делатношћу, ради остваривања политичких циљева, мењањем постојећег политичког, територијалног стања или међународних односа. Војна интервенција претходи агресији и као таква је повељом ОУН забрањена. Међутим, на почетку XXI века егзистира војна интервенција под окриљем СБ ОУН и тада она има прецизно дефинисан циљ и начин извршења и у том случају није противправни акт примене силе у међународним односима. Међутим, на почетку XXI века су веома проблематични и сумњиви мотиви предузимања војних интервенција под окриљем СБ УН, због чега је све више противника оваквог начина решавања проблема у међународним односима.

Radoslav Gacinovic

FORMS OF FOREIGN ARMED THREATS TO SECURITY CAPACITY OF THE STATE

Summary

In this paper author deals with forms of armed threats to security of the democratic state, i.e. distortion of capacities of the system of the state security and the security of its citizens. In this work author points out most important forms of foreign threats to security which are: aggression, military intervention, invasion and military pressure. Aggression is violent action of one or more states against

territorial integrity or political independence of the other state, taken with an intention to undermine the right to survival of the state, change its social-economic system, secede part of its territory and so on. Military intervention represents one of the forms of politics of power and can be defined as intervention of one state into relations of other states. Strategy of intervention is reduced to coupling force and politics, most recently even ideology, which one great power uses against smaller and weaker state. Invasion is a form of aggression in which aggressor violently penetrates into the territory of another state in order to occupy, conquest, or the realize some other particular political, military or economic objectives. Is usually done on a broad front, strong forces and usually quickly and decisively. Military pressure represents activity which is forbidden according to international law of war. It is usually used against a country that is unable to adequately confront the person who performed military pressure.

Keywords: Security, aggression, invasion, military pressure, military intervention, state, democracy

ЛИТЕРАТУРА

- Војни лексикон, ВИЗ, Београд 1981.
- С. Аврамов, М. Крећа, *Међународно јавно право*, Научна књига, Београд, 1990.
- Б. Р. Радуловић, *Људска права и демократија*, Дневник, Нови Сад, 1993.
- Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010,
- W. E. Hall, *Treaties of International Law*, Oxford, 1924,
- Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011,
- I. Kant, *Sammtliche Werke*, Leipzig, 1868, Band VI.
- Н. Morgenthau, "To intervene or not to intervene", *Foreign Affairs*, vol.45, no 3/1967,
- David H. Gibbs, "First do not Harm", Vanderbilt University Press, Nashville, 2009.
- Ноам Чомски, *Милитаристички хуманизам*, Београд, 2000.
- Independent International Commission on Kosovo, *Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford, 2000.
- *Forth Report: Kosovo*, May 23, 2000.

- David H. Gibbs, *First do not Harm*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009.
- *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
- Војин Диитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Нолит, Београд, 1979.
- Victor W. Sidel, Barry S. Levy, "Security and public health", *Social Justice*, Vol. 29, No. 3 (Fall 2002).
- Arnold Wolfers, "National Security as an ambiguous symbol", *Political Science Quarterly*, Vol. 67. No. 4 (December 1952).
- Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998.
- Barry Buzan, *People State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (second edition), Pearson Longman, London, 1991.
- Gary King, Christopher J.I. Murray, "Rethinking human security", *Political Science Quarterly*, Vol. 116, No. 4 (Winter 2001).
- David A. Lake, "Anarchy, hierarchy and the variety of international relations", *International Organization*, Vol. 50, No. 1 (Winter 1996).
- Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
- Љубомир Стајић, Радослав Гаћиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007.

Resume

Foreign armed threatening to security manifests itself through: armed aggression (in local, regional and world conflict); military intervention (under the UN umbrella, or outside UN) and military pressure. Aggression is violent action of one or more states against territorial integrity or political independence of the other state, taken with an intention to undermine the right to survival of the state, change its social-economic system, secede part of its territory and so on. Aggression is the most severe form of threat to security of a country. In dependence of the military-political situation and the immediate political and military-strategic interests, the goal of any armed aggression can be radical or limited. Final goal of the aggression is occupation of territory, overthrow of socio-economic and constitutional system of the country and enslavement of the people. Possible forms of aggression are: invasion, naval blockade, various forms of armed force attacks on land, at sea and in the air and the use of the armed forces stationed on foreign territory in aggressive purposes, allo-

wing a foreign power to use one's territory against a third country, by sending armed forces and mercenaries in foreign territory for attacks (operations) that are at the level of aggression. Invasion represents major military incursion into the territory controlled by the enemy to its capture or execution of another military task. It usually precedes to occupation, but differs from it because it represents troop progress (penetration), while the occupation entails a certain stability. Military intervention is a form of power politics and can be defined as interference of one state in relations of other states. Without their consent, or interference in the internal affairs of other countries, in order to maintain or modify the current state against the will of the state. Intervention differs from other forms of use of force, for instance from war, by its goal and strategy. The goal of intervention is limited forced change or maintain of a given political order; intervention strategies is tantamount to complicity power and politics in recent years, and ideology, which resorts to a large force against a small or weak countries. Compared to the war, the intervention is, therefore, limited in resources and intentions. Powerful states apply military pressure from several aspects: accumulation of its own forces in the vicinity of the national territory which is under pressure, prevention of the modernization of the armed forces of the state that is the target of pressure, breaking the military industrial complex, violation of air, land and maritime areas of the country that is the target of pressure in order to intimidate her and force concessions to the country performing military pressure; insertion commando units on the territory of the country against which performs military pressure; provoking border incidents and accusing other country before the international community for engaging in illegal activities and that it should be punished.

Овај рад је примљен 12. децембра 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

УДК:
316.774:316.658

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 203-230.

Милена Пешић*

Институт за политичке студије, Београд

МЕДИЈСКЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ И ЈАВНИ ПОЛИТИЧКИ ДИСКУРСИ**

Сажетак

Медијске манипулације, њихове технике и механизми потенцијалног деловања на медијску публику истражују се у овом раду као неизбежни чиниоци конституисања јавних политичких дискурса. Најпре је дат сумарни приказ „идеолошког рада медија“ као својеврсни фон манипулација, како би постало јасније како се пропаганда и политички маркетинг ситуирају у одређени друштвени и политички контекст. Кроз приказ базичних принципа и техника пропаганде демонстрирани су начини на које се избором, организацијом и контекстуализацијом чињеница креирају жељене интерпретације и остварају ефекти персуазије. У доба експанзије културе промоције/ ПР делатности и истраживања јавног мњења, савремени медији на овај начин постају средишња тачка зачараног круга у којем резултати истраживања јавног мњења и политичког маркетинга управљају избором политичких циљева који се нуде јавности. Дугорочно посматрани, ефекти оваквог стања ствари представљају озбиљну претњу развоју демократије, с једне стране јачањем привида демократске комуникације, а с друге стране стварањем апатичне, конфузне, неповерљиве и/или аполитичне медијске јавности.

Кључне речи: медијска порука, медијске манипулације, пропаганда, политички маркетинг, односи с јавношћу, демократија, јавни дискурс

* Истраживач сарадник, Институт за политичке студије, Београд.

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ЧИЊЕНИЧНЕ ИСТИНЕ И ОБМАНЕ У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ

Идеја о важности коју за политику има „непристрасно трагање за истином“ представља једну је од оних идеја које је политичка пракса непрестано доводила у питање, али је се није одрицала као вредносне оријентације, или бар као реторичке „позе за јавност“; то је идеја која надахњује бројне мислиоце друштва и политике од античких времена до данас, било да је реч о афирмацији, моралној апсолутизацији или релативизацији.

Појам истине вишезначан је и изразито контекстуално зависан, а аргументи који иду у прилог овој тези бројни су, неспорни и потичу из разних научних дисциплина. Као уводно одређење у овом раду може послужити уопштена дефиниција из методологије, којом се истина одређује као „кореспонденција чињеница и исказа, ствари и појмова“.¹⁾ У контексту социјалних релација, међутим, тумачење чињеница одвија се увек у одређеном референтном оквиру/дискурсу, а зависно од њега иста чињеница може бити тумачена на много различитих начина, односно са супротних полазишта. За проблем односа манипулације и јавног политичког дискурса, посебно је значајно фукоовско одређење истине као „система поступака за производњу, регулацију, дистрибуцију и деловање исказа“²⁾, повезаног с кружним односима моћи у друштву који га стварају и одржавају. „Воља за истином“, како Фуко именује један од важних система искљичивања (непожељних дискурса), почива на институционалној подршци, „она се у исти мах појачава и спроводи од стране читаве мреже пракси“, а још више „начином на који се вреднује, дистрибуира, и у извесном смислу додељује“.³⁾

1) Лакићевић, Д., „Значај образовања јавности за демократску и политичку културу“, *Етика јавне речи у медијима и политици*, ур. З. Ваџић, ЦЛДС, 249-271, Београд, 2004, стр. 207.

2) Издавајући посебне „режимима истине“, Фуко успостављање дискурса одређује као својеврсну „производњу“ истине. Сваки исказ, да би могао претендовати на истинитост, мора бити „мапиран“ у мрежи исказа који чине одређени дискурс. Дискурси се у том контексту појављују као „мапе исказа“ које се конституишу на темељу „дубинског знања“. Процес „мапирања“ врши се према правилима тог знања. Епистема представља историјски период у коме одређене врсте „дубинског знања“ постављају границе спознаје. Фуко настоји да покаже како дубинско знање делује у смислу ограничавања могућности спознаје. (Ивковић, М., „Фуко versus Хабермас, модерна као недовршени појекат наспрам теорије моћи“, *Филозофија и друштво*, 2/2006, 59-76, стр. 63) Фуко, М., *Археологија знања*, Плато, Београд, 1998.

3) Фуко, М., *Поредок дискурса*, Карпос Лозница, 2007, стр. 14.

Управо у таквом савременом добу, у којем „се верује да истина није дата нити се открива, већ да је производи људски дух“, Хана Арент је и могла да препозна древну супротност између филозофског мишљења (као јавне употребе ума у политичком животу) и мњења обичног грађанина (као ограниченог и површног суда), у новом, измењеном облику: у сукобу чињеничне истине и политике.⁴⁾

Чињенична истина је по својој природи политичка. Она на неки начин упућује на политичку мисао као што рационална истина упућује на филозофску спекулацију. Прецизније, у природи политичке сфере јесте манипулативан однос према разним облицима истине; међутим, све док постоји оно што ауторка назива „брутално елементарним податком“, замагљивање граница између чињеничне истине с једне стране и интерпретације, односно мњења, с друге стране, не може имати оправдање нити потпуне ефекте.⁵⁾

У литератури се често сусрећемо с тезом да су „модерне“ лажи на неки начин опасније и по истину деструктивније од „традиционалних“. Док се традиционална политичка лаж обично тицала „правих тајни“, арканског простора освајаног напорима да се остваре увиди у податаке који до тада нису обелодањени, односно у намере које немају исти степен поузданости као чињенице, модерна политичка лаж барата стварима које нису тајна, већ су напротив познате већини. Поредок дискурса који контекстуализује познате чињенице дајући им тако одређено/жељено значење је примаран. У том смислу представа у свести која је крајњи циљ, не „угађа“ стварности, већ развија замену за њу. А захваљујући развоју нових медијских и комуникационих технологија ова „замена“ за стварност ближе је очима јавности него што би то икад „изворна“ стварност могла да буде.⁶⁾

За разлику од традиционалног прикривања, на снази је модерно разарање истине. Некадашња нада да „све док је остао нетакнут чињенички склоп као целина, лаж се ће на концу сама од себе раскринкати“, налази све мање основа у савременом свету у којем манипулације чињеницама одржавају тако велике политичке лажи да захтевају „потпуно преуређење целокупног чињеничког склопа –

4) Арент, Х., *Истина и лаж у политици*, Филип Вишњић, Београд, 1994, стр. 10, 24, 26, 30.

5) Арент, Х., нав. дело, стр. 33-35.

6) Арент, Х., нав. дело, стр. 51-52.

стварање, такоређи, друге реалности којој ће добро пристајати без спојне везе, раскола и распуклине, управо онако као што чињенице добро пристају свом сопственом изворном контексту.⁷⁾ На срећу савременог света, ова преуређивања чињеничног склопа далеко су од ефеката које модерне политичке лажи захтевају за свој трајнији опстанак; јер стварност је много више од пуког тоталитета чињеница и збивања. У сваком облику њеног одређења „појединачне чињенице губе своју непредвидљиву могућност и стичу извесно људски схватљиво значење“.⁸⁾

Објекти наше свести конструишу се у представи посредством језика, производе их дискурси којима баратамо као учесници у друштвеној комуникацији. Дискурс не претходи процесима друштвеног означавања и представљања, нити му се намеће изван увиду одређене идеолошке матрице; не очитује се као спољашњи израз помова, већ као место њиховог настанка. Дискурс постоји у друштвеној/медијској комуникацији као врста значењског потенцијала који проистиче из интеракције (медијског) текста и контекста, у том смислу што контекст пружа референтни оквир тексту, а текст конструише дати контекст тумачећи га. Тако се дискурс открива „као пракса која формира објекат о коме говори“, делујући „изнутра“, конструишући значења која врше утицаје и организују наше сазнање и разумевање, пружајући референтни оквир тумачења света и давања значења том свету.⁹⁾

Савремена проучавања усредсређују се на испитивање тога како дискурси једног друштва истовремено рефлектују, конституишу и репродукују одређену друштвену организацију, културне вредности, веровања и норме; како дискурс генерише социјалне процесе, а посебно унутар социјалних конфликта¹⁰⁾ Политички потенцијал језика и моћ дискурса, односно могућности његове (зло) употребе теме су које добијају обраду у различитим сплетовима

7) Арент, Х., нав. дело, стр. 52-53.

8) Арент, Х., нав. дело, стр. 63.

9) Бер, В., *Увод у социјални конструкционизам*, Zepher Book World, Београд, 2001, стр. 95; Бригс, А., Колби, П., *Увод у студије медија*, Clío, Београд, 2005, стр. 472-473; Фуко, М., *Археологија знања*, Плато, Београд, 1998, стр. 67; о проблему дискурса опширније у Пешић, М., „Концептуалне основе истраживања релација дискурса, моћи, политике и демократије“, *Српска политичка мисао* бр. 4/2011, стр. 309-334,

10) Grimshaw, A., „Discourse and Sociology: Sociology and Discourse“, *The Handbook of Discourse Analysis*. Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton (eds). Blackwell Publishing, 2003. Пешић, М., „Концептуалне основе истраживања релација дискурса, моћи, политике и демократије“, *Српска политичка мисао*, стр. 309-334, 4/2011, стр. 317.

интердисциплинарних тумачења. Дискурс се посматра као својеврсна језичка структура чија друштвена употреба значи поседовање одређене моћи¹¹⁾

Имајући у виду друштвену и политичку моћ (владајућих) дискурса¹²⁾, можемо се сложити са тезом Хане Арент да је статус чињеница такав да им требају веродостојни сведоци како би биле утврђене и одржане, и да управо та њихова крхкост чини обману примамљивом. „Лаж се разуму често чине очевиднијим и привлачнијим него стварност, пошто лажљивац има ту велику предност да унапред зна шта публика жели или очекује да чује.“¹³⁾ Опис је обликован тако да делује веродостојно, како би био прихваћен од стране јавности, док чињенична стварност сучељава са неочекиваним за које нисмо били припремљени.

Као вид закључка ових начелних уводних опсервација, могли би се сложити са тезом Хане Арент да „политички став према чињеницама одиста мора да наступа врло уском стазом између опасности њиховог узимања као резултата неког нужног развоја, који људи не могу да спрече и поводом којег не могу ништа да учине, и опасности њиховог оспоравања, настојањем да се путем манипулације искључе из света.“¹⁴⁾

МЕДИЈСКО ДОБА КУЛТУРЕ ПРОМОЦИЈЕ И ДЕМОКРАТСКА ЈАВНОСТ

Једном од општепознатих карактеристика савременог доба сматра се хипертрофирани значај који су у њему добили медији, као доминантни носиоци друштвености и свих значајних друштвених активности и промена.¹⁵⁾ Експанзија „културе промоције“ одвија се упоредо и у тесној је вези с хипертрофијом улоге медија у

11) *Дискурс и дискурси: зборник у част Свенке Савић* (ур. Васић, В.), Филозофски факултет Нови Сад, 2010; Wilson, J., "Political Discourse." *The Handbook of Discourse Analysis*. Schiffirin, Deborah, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton (eds). Blackwell Publishing, 2003; Халми А., Белушић, Р., „Социјалноконструктивистички приступ анализи дискурса“, *Медијска истраживања*, 10, 2, 2000.

12) Опширније у: Пешић, Ј., Пешић, М., „Унапређивање демократских капацитета медијске комуникације и критичка анализа дискурса“, *Политичка ревија*, 4/2011, стр. 467-490.

13) Арент, Х., нав. дело, стр. 70-71.

14) Арент, Х., нав. дело, стр. 60.

15) О трансформацији комуникацијских медија која настаје „сложеним преплитањем опажених потреба, конкуренцијских и политичких притисака и друштвених и технолошких иновација“ опширније Фидлер, Р., *Mediamorphosis*, Clio, Београд, 2004, стр. 7.

функционисању друштва и доношењу политичких одлука; па тако успон односа с јавношћу као специјализације, уз истовремени развој нових комуникацијских технологија мења карактер социјалног живота савременог друштва.¹⁶⁾

Доба експлозивног развоја нових медијских технологија сведочи и о често истицаном, али стога не и мање парадоксалном феномену да је доступност (обим, разноврсност и брзина пријема) информација постала на неки начин фактор дисторзије друштвене комуникације. Уместо некадашњег проблема приступа данас је све већи проблем избор и брзо застаревање информација; фреквентност ударних вести која отежава разликовање главног од споредног и повезивање чињеница у одговарајући контекст; осим тога, као једна од последица „логике хиперизбора“ у медијској сфери јавља се тенденција ка све већој индиферентности медијске публике која као политичка јавност брзо губи интерес и лако заборавља.¹⁷⁾ Имајући ово у виду, постаје јасно колико вештине и стратегије селекције, евалуације и коришћења информација постају значајне у читању савремених медија.¹⁸⁾

За проблем којим се бави овај рад, посебно је важна чињеница да је усавршавање медијских технологија погодвало софистициранијој техника пропаганде, а да ју је култура промоције на неки начин учинила легитимном у јавној комуникацији. Штавише, индустрија односа с јавношћу и политика све више конвергирају. На односе с јавношћу и промотивне стратегије усмерени су поред бизниса, политичких странака, синдиката, друштвених покрета и саме владе, што се очитује у појави да се ПР (*Public Relations*) чиновници/ менаџери ангажују у кризним моментима за власт, у време немира, у рату или против одређених друштвених/политичких покрета.¹⁹⁾

Чему пре свега служе ове специјализоване делатности? Односи с јавношћу које ПР делатности пројектују, организују и обликују у одређену визију својим комуникативним (читај манипула-

16) Пешић, М., Новаковић, А., „Медијска производња значења: критика једног редукционистичког поимања релације медији - порука – јавност“, *Српска политичка мисао*, 1/2011, стр. 115-137, стр. 126.

17) Опширније у Бал, Ф., *Моћ медија*, Слио, Београд, 1997.

18) Пешић, М., Новаковић, А., нав. дело, стр. 127.

19) Бригс, А., Колби, П., Увод у студије медија, Слио, Београд, 2005, стр. 115-118; Пешић, М., Новаковић, А., стр. 127; Суботић, Д., Ђурић, Ж., Односи с јавношћу, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

тивним) стратегијама не теже критичком публицитету и стварној/критичкој јавној оцени (која укључује и негативан суд), већ пре свега постизању одређених ефеката на јавност, стварању жељених утисака, представа, односно креирању имица оног ко се представља. Руководјени тим „техничким“ циљевима, ПР менаџери и „спин-доктори“, унајмљени професионалци без ширих одговорности и везе са крајњим смислом/сврхом пројекта, посежу у корист својих клијената за важним облицима моћи; иако у највећем броју случајева хипотетичким, и како је емпиријски утврђено реално ограниченим. Реч је о моћи стварања представа, или бар деловања на постојеће; обликовању медијске поруке које програмира њено тумачење; усмеравању сазнајних токова медијских примлаца; скривеном ангажовању одређених осећања (активирање несвесних реакција). Зависно од тренутка, контекста и проблема, „професионалци“ се користе различитим техникама спиновања чињеница, односно кривотворења идентитета онога ко се представља, јер циљ није објективан него позитиван имиџ. Као парадигматичне носиоце нових „форми лагања“ Хана Арент издваја управо две категорије ПР делатности: привидно безазлену форму ПР менаџера у влади, који су учили код експерата за рекламу; и тзв. „решаваоце проблема“, универзитетске експерте из различитих „фабрика мишљења“ који у теоријама игара и анализама система изналазе стратегије „надвладавања ситуације“ у политичким односима.²⁰⁾

Оно што свакако забрињава јесте чињеница да управљање информацијама постаје све „технички перфидније“, па питање ефеката „културе промоције“ на демократски процес добија све већу тежину. Иако усавршавање стратегија односа с јавношћу унапређује медијску позицију чак и оних друштвених и политичких актера без значајне политичке и економске моћ, то је занемарљиво спрам неједнакости у овом смислу које су велике и системске, као и спрам последица промотивних премоћи на расподелу социјалних ресурса и добити.²¹⁾

Као екстремна илустрација стања ствари могу послужити наводи да према резултатима истраживања које је објавио „Њујорк тајмс“, чак четвртина public relations посленика признаје да лаже

20) Арент, Х., нав. дело, стр. 72-74.

21) Само влада, корпорације и веће интересне групе могу да обезбеде себи сталну подршку ПР консултаната, те уживају структурне предности у овом надметању.

Бригс, А., Колби, П., *Увод у студије медија*, Слио, Београд, 2005, стр. 119-120.

на послу. „Додатних 39 процената испитаника ‘претерује у оценама’, 44 процента анкетираних је ‘имало проблем са питањима етике’, а 62 процента је морало да ‘направи компромис’ у недостатку информација или тако што је ‘слагало клијента’.“²²⁾

Савремене ПР делатности својим стратегијама умањују веродостојност политичке комуникације, иако су прихваћене као саставни део система медијског/политичког представљања. Спиновање као „један од инструментарија, али и канала и активности модерног ПР-а“ у основи се може свести на систематско искривљавање чињеница у циљу стварања жељеног имица. Дакле, сама бит промотивних стратегија у колизији је са интересима демократског доношења политичких одлука, јер је одвајање „реалности“ од публициитета отежано због премоћи имица над стварним стањем ствари. Самим тим обесмишљен је и неутралисан критички публицитет као неизоставни чинилац демократског функционисања јавности. Управо зато ни ПР делатности ни политички маркетинг не могу се схватати само као „релативно неутралан инструмент у служби политичке игре“.²³⁾

На крају овог дела, као својеврсну противтежу чињеницама које говоре о све већој инванзивности и софистицираности стратегија медијских манипулација могли би се поставити савремени увиди у сложеност и отвореност самог процеса тумачења медијских порука који својом неизвешношћу превазилази оквире унутар којих ове стратегије оперишу.

МАНИПУЛИСАЊЕ МЕДИЈСКОМ ПОРУКОМ

Савремена изучавања медијских дискурса доносе широк опсег емпиријских студија о различитим доменима медијског утицаја, при чему се медијски дискурси сагледавају не само као посредници информације, већ и као активни чиниоци енкодирања медијске поруке везане за њу. Полазећи од тезе о конструктивној природи информације, проучаваоци медија сагледавају дискурсе као „сет институционализованих дискурзивних пракси које се боре за хегемонију значења и репрезентације“. Медијски дискурси схватају се

22) Миливојевић Ц., „Етика јавне речи и Public relations“, *Етика јавне речи у медијима и политици*, ур. Ваџић, З., ЦЛДС, 135-153, Београд, 2004, стр.135.

23) Опширније у Миливојевић Ц., нав. дело, стр. 139; Пешић, М., Новаковић, А., нав. дело, стр. 127.

као „реконтекстуализујући принципи“ за присвајање других дискурса, и њихово довођење у међусобне релације, с циљем њиховог ширења и масовне употребе.²⁴⁾

У проучавању медијских текстова дискурс се користи као индикатор услова истинитости медијски обрађене информације, откривају се дискурсно мотивисани прелазни случајеви у којима се одређени исказ може сматрати неистинитим, али не и лажним. Увиди у то како се граница између незнања и манипулације информацијом у медијском дискурсу лако неутралише и прелази, упућују на важност истраживања оваквих случајева у рецепцији медијских информација.²⁵⁾

Ако медијским представама приступимо као дискурсима схваћеним на гореописани начин, то нам омогућава да их сагледавамо не само као нешто што надграђује или репрезентује постојеће категорије за означавање друштвене/политичке стварности, односно за медијско посредовање чињеница о њој, већ заправо као нешто што креира параметре тих категорија.²⁶⁾

Медијски дискурси формирају се на основу грађе коју чине медијске „дефиниције стварности“, а посредством одговарајућих интерпретативних оквира. Као принципи селекције, „кодови за процесирање велике количине често контрадикторних информација“, медијски оквири су нужни и релативно трајни, јер се заснивају на „базичним поставкама о свакодневици“. Услов уверљивости медијске поруке јесте утисак о природном и објективном приказивању стварности; стога се тежи стварању њених прихватљивих дефиниција. Неку врсту контроле над свакодневицом, у смислу утицаја на јавну перцепцију релевантних појава актуелне друштвено-политичке стварности, одржавају медијски оквири, односно њихова постојаност и трајност; а као такви они представљају важан ослонац одржању постојећег поретка. Када се у временима великих промена акумулирају појаве и догађаји који не могу бити тумачени унутар постојећих оквира, они постају упитни, па уколико их није могуће ускладити са владајућим дефиницијама, прибегава се

24) Chaulairaki L., „Political discourse in the news: democratizing responsibility or anesthetizing politics“, *Discourse&Society*, Sage Publications, Vol. 11(3) 2000, стр. 295; Пешић, М., „Концептуалне основе истраживања релација дискурса, моћи, политике и демократије“, *Српска политичка мисао*, 4/2011, стр. 309-334, стр.317-318.

25) Васић, В., „Услови истинитости у медијском дискурсу“, у *Дискурс и дискурси*, стр. 337-355

26) Пешић, М., Новаковић, А., нав. дело, стр. 130.

њиховом модификовању. „У друштвима са заштићеном слободом медија, контрола над свакодневицом никада није потпуна, јер су у оптицају различите, често супротстављене дефиниције. У недемократским системима, контрола је ефикасна, јер се управља над инструментима за производњу значења, а не у домену конкуренције различитих виђења. Медијска традиција у њима почива на строгом надзору над системом за производњу представа о стварности, чиме се обезбеђује двострука превласт одабраних интерпретативних формула: и ‘институционална’ (директном интеграцијом медија у систем власти) и ‘садржинска’ (производњом порука које фабрикују подршку за официјелне политичке пројекте).“²⁷⁾

Медијска производња значења сматра се основним обликом „идеолошког рада“ медија, а у овом раду сагледа се као својеврсни фон свих манипулативних и пропагандних стратегија. Медијске манипулације заснивају се на програмирању таквих значења медијских порука која носе жељене нивое детерминације. Сугестивним, „презасићеним“ означитељима тежи се што прецизнијем усмеравању декодирања медијске поруке, односно читања медијског текста; генерисању и сугерисању одређеног смисла и важности жељеног фокуса; укратко деловању на процесе сазнања и осећања примаоца медијске поруке.

Посматран, сходно савременим приступима, као активни учесник у процесу рецепције, медијски прималац тумачи значења медијског текста програмирана његовим обликовањем, следећи дирекције тих структурних интенција, али и руководећи се својом „сазнајном биографијом“, претходно стеченим увидима, представама и уверењима која га одређују спрам теме/ проблема који се медијским текстом посредују, што у великој мери чини жељене ефекте медијске поруке неизвесним. Неизвесност деловања медијских манипулација проиходи и из генералне чињенице да медијска представа, као носилац одређене „дефиниције стварности“, односно неког њеног аспекта, улази у оптицај у јавну сферу тек као један од многих претендената на њено тумачење. То да ли и у којој мери одређене „дефиниције стварности“ добијају структурну предност у односу на оне друге ствар је конкретних медијских

27) Миливојевић, С., „Идеолошки рад медија“, *Нова српска политичка мисао*, вол. 8, Београд, 2001, стр. 241.

услова, односно степена оствареног плурализма гласова у јавној/ медијској сфери.²⁸⁾

Иако је претерано рећи да медији непосредно индукују ставове/понашање публике, „медијски фиксирана значења“ могу да функционишу као оријентационе тачке, зависно од тога у којој мери се прихватају као неупитна, односно промишљају. У извесној мери и „акциони потенцијал“ друштвених актера формира се под значајним медијским утицајем.²⁹⁾ С обзиром на моћ дискурса у процесима друштвеног означавања, као и на чињеницу да медији представљају основни вид информисања грађана о друштвеној и политичкој стварности, медијски дискурси свакако имају изузетно важну улогу у процесима формирања мишљења грађана, односно формирање јавног мњења.

Неспорно је да су медијски оквири неизбежни, али је важно питање је до које границе ниво медијског интервенисања у процесима посредовања друштвене и политичке стварности представља нужност, а од ког нивоа оно прелази у сферу манипулације. Манипулација се схвата као смишљен, систематски и контролисан поступак или скуп поступака помоћу којих манипулатор, користећи се симболичким средствима у погодним психосоцијалним условима, одашиље у јавност медијским путем одређене поруке, с намером утицања на ставове, уверења и понашања медијских прималаца. У савременом свету манипулација појмовно еволуира, обухватајући рекламу у сфери економије (као вид манипулације потрошачима), односно политичку пропаганду у сфери политике (као манипулацију бирачима), тако да у извесном смислу можемо говорити о синонимији појмова манипулација и пропаганда.³⁰⁾

У односима с јавношћу манипулацију читује намера да се систематичном и планском организацијом комуникације оствари утицај на формирање представа, стварањем жељеног имица субјекта који се представља, односно истицањем онога што му иде у прилог и минимизирањем оног супротног томе.

За разлику од других познатих метода персуазивног деловања, манипулација представља неприметно уверавање којег појединци нису свесни, јер не осећају принуду; она се заснива на научном по-

28) Пешић, М. Новаковић, А., нав. дело, стр. 129.

29) Миливојевић, С., нав. дело, стр. 238.

30) Танга, И., Обликовање мнијења или нужност манипулације“, *Medianali*, Vol. 1, No. 2, 2007, стр. 13-32, стр. 23.

знавању психологије човека и рецептивности његових чула. Манипулација не остварује институционализовани облик моћи, те стога онај ко њоме барата не мора полагати рачуне како је и с којим циљем употребљава, дакле без минимума принуде на морално и друштвено одговорно понашање.³¹⁾

Важно је питање мере до које је са становишта не само комуникативне етике, већ етике уопште прихватљиво манипулативно интервенисање у области конструисања медијске поруке, односно „третман“ који чињенична истина добија у системима спиновања, било да су у питању вести, јавна медијска расправа о проблемима од општег значаја или политички маркетинг. Политичка и медијска пракса показује тенденцију сталног померања граница у негативном смеру. Спрам питања односа етике с једне стране и политичког маркетинга, односно политичког/јавног деловања уопште с друге стране, издвајају се три начелне позиције: етички апсолутизам, етички релативизам и позиција трансетичности политичког маркетинга, које налазе свој израз на много планова.³²⁾

Морализаторска позиција налази свој израз пре свега у настојањима да се политички маркетинг као „политичко убеђивање“ оштро супротстави политичкој пропаганди као „психолошкој принуди“; да се дистанцира у односу на политичке манипулације које се приписују политичкој пропаганди, што у основи значи дистингирање „принудног“ од „манипулативног убеђивања“. Политичке манипулације у пропаганди сматрају се неморалним ако је реч о настојању да се појединац придобије за политичке циљеве које не би одабрао да је био свестан њиховог стварног смисла, релевантних услова и консеквенци њихове реализације; дакле ако је реч о намери пропагандисте да превари.³³⁾

Позиција етичког релативизма налази свој израз у макијавелистичкој девизи да је у политици све дозвољено ради постизања циља, а у приступу политичкој пропаганди као врховни принцип поставља ефикасност средства, независно од циља.

Позиција о трансетичности политичког маркетинга садржи у основи став да политички маркетинг није сам по себи ни етичан ни неетичан, већ те квалитете добија зависно од политичких циљева

31) Танга, И., нав. дело, стр. 18, 20, 21.

32) Славујевић З., „Политички маркетинг“, *Етика јавне речи у медијима и политици*, ур. З. Вацић, ЦЛДС, Београд, 2004, стр. 115-135, стр. 23.

33) Славујевић З., нав. дело, стр. 24.

око којих се ангажује. Док је морализаторска позиција у пракси неизводљива, а позиција етичког релативизма начелно и практично неприхватљива, преостаје само трансетичка позиција. Будући да су професионализам и ефикасност њена руководећа начела, ни она не оставља превише простора етичким контроверзама које проиходе из чињенице да политички маркетинг учествује у утицају на сам избор политичких циљева, јер могућност успешног пропагирања одређених политичких садржаја постаје важан, чак примаран критеријум њиховог одабира.³⁴⁾

НАЧЕЛА И ТЕХНИКЕ ПРОПАГАНДЕ

Појам пропанде у савременом контексту неретко се користи у ограниченом, негативном смислу који је своди на „технологију манипулације“ јавним мњењем.³⁵⁾ Будући да подразумева утицај на већу групу људи или јавно мњење у целини, за појам пропаганде везује се појам убеђивања, чији смисао добија широки распон од неутралног до крајње негативног, према којем појам пропаганде имплицира „намерне покушаје неких појединаца засноване на преварама и лажима, да уз употребу скривених или недозвољених средстава манипулишу и злоупотребљавају људско мишљење, а зарад остварења својих крајњих, тајних и по опште добро штетних циљева.“³⁶⁾ Тенденциозно ограничавање алтернативе избора медијских реципијената, било избегавањем изношења потпуне аргументације, или необјективним приказом чињеница и супротних становишта, по правилу је основна тежња пропагатора.

Настојања да се појам пропаганде дистанцира у односу на његово пежоративно значење очита су код оних аутора који у убеђивању, које је у основи пропаганде, виде „сложен, континуирани интерактивни процес у току кога се задовољавају потребе и онога ко убеђује и онога ко је објекат убеђивања“.³⁷⁾ Јасно је, међутим, да у пропагандној комуникацији само једна страна може потенцијално

34) Славујевић, нав. дело, стр. 27-28.

35) Од краја 18. века пропаганда се дефинише као „акција изведена на јавним мњењем да би му се наметнуле одређене политичке или социјалне идеје, да би се изградила код њега воља да тражи и подржава одређену политику, владу, одређеног представника“ (Волков, В., *Дезинформације*, Наш дом, Београд, 2001, стр. 22)

36) Васовић, М., „Пропагандне (убеђивачке) технике у служби манипулације јавним мњењем“, *Етика јавне речи у медијима и политици*, ур. З. Ваџић, ЦЛДС, Београд, 2004, стр. 249-271, стр. 251-252.

37) Васовић, М., нав. дело, стр. 252.

остварити своје жељене/скривене циљеве, посредством у ту сврху конструисане медијске поруке.

Сваки процес комуникације/информисања, односно друштвене интеракције имплицитно садржи неке елементе усмеравања и деловања на идеје и ставове другог, тако да се данас говори о свеприсутности пропаганде у савременом свету; међутим, у пропаганди је ово деловање с намером свесно и систематично и подразумева „не само утицаје на идеје и мишљење других, већ и на њихове ‘емоционалне ставове’ а тек посредством тога и на њихово понашање.“³⁸⁾

Постојећа одређења пропаганде као особене делатности међусобно се разликују по томе да ли као дистинктивно својство издвајају специфичан садржај саопштења, намеру пропагатора, ефекат који има на појединца/медијску публику или начин на који је садржај презентован. Од које год одлике кренули, пропаганда се показује као планско, намерно деловање с циљем контролисања и промена ставова, ради стварања предиспозиција за одређени начин мишљења/понашања. Изналажење вредносно неутралне дефиниције пропаганде не значи, међутим, уклањање димензије њене етичке проблематичности; као „технологија постизања постављеног циља – стварања предиспозиција за одређено понашање“, пропаганда јесте манипулација, без обзира на то што тако схваћена не садржи у себи „ни више ни мање могућности употребе и злоупотребе у односу на све остале врсте социјалног утицаја“.³⁹⁾

Горенаведени приступ пропаганди у први план ставља технику, психолошке процесе који леже у основи ефикасног убеђивања, а „оно што неко понашање чини пропагандом јесте исто толико *начин на који је материјал презентован*, колико и његов садржај“.⁴⁰⁾ Да ли је то што се саопштава истинито или не, и да ли су намере и циљеви добри или лоши, нису од великог значаја. Имајући то у виду није ни реално ни етично говорити о пропаганди у вредносно неутралним категоријама као о „технологији убеђивања“, особеној комуникацији усмереној на контролу, али не нужно и на манипулацију јавног мњења.

38) Емоционални притисак, у смислу изазивања колективних емоција или наметања емоционално обојених ставова, како истиче Мирјана Васовић, многи сматрају суштинским за процес пропаганде. Она је нешто што се супротставља рационалној и непристрасној аргументацији убеђивања. (Васовић, М., нав. дело, стр. 253).

39) Васовић, М., нав. дело, стр. 252.

40) Васовић, М., нав. дело, стр. 254.

Пропагандна активност мора бити руковођена одређеним начелима, како би обезбедила успешност деловању. У науци се истичу три основна начела: начело опажања, начело евоцирања потреба и начело вредности. Принцип опажања значи да пропагандна порука мора бити доступна, привлачна и разумљива, како би се издвојила у односу на све конкурентске, односно како би медијска публика била доведена у стање веће пријемчљивости за прихватање датог садржаја. То се постиже атрактивним дизајном поруке, коришћењем различитих симбола и једноставних слогана који осим што привлаче пажњу имплицирају и неке опште вредности којима људи теже, попут здравља, моћи, богатства.⁴¹⁾

Начело евоцирања потреба односи се на интенције пропагандисте да у убеђивачке сврхе експлоатише базичне људске потребе (попут потребе за самопоштовањем, припадањем, љубављу, сигурношћу) и мотиве који су увек емоционално засићени (као што су страх, љутња, љубав, кривица). С овим осећањима и сентиментима пропагандиста рачуна као средствима за остварење својих циљева. Начело евоцирања потреба подразумева такође и манипулацију структуром потреба и мотива различитих социјалних група, која укључује не само евоцирање постојећих већ и стварање нових; при чему се, што је од централног значаја, сугерише ко једини (политички актер, странка или лидер, идеолошка опција) поседује средство за њихово задовољење. При том, изазивање масовних страхова или фрустрација појачава сугестибилност појединаца и њихову отвореност за прихватање одређених ставова.⁴²⁾

Начело вредности односи се на повезаност пропагандних порука са владајућим системом вредности, норми понашања и културним стандардима у датој групи, јавности или друштву. Будући да су вредности као што су правда, слобода, демократија, хуманост и људска права, широко прихваћени друштвени циљеви, али и веома општи и апстрактни, то пружа могућност приписивања различитих значења овим вредностима зависно од контекста и намера, односно прилику да се у складу с њима одређени појединци и групе/политичке опције и актери представе као њихови заговорници и заштитници; а то оставља велики манивераски простор манипулацији. Могло би се чак рећи да је у савременом добу манипулација општеприхваћеним вредностима, односно критеријумима пожел-

---

41) Васовић, М., нав. дело, стр. 254.

42) Васовић, М., нав. дело, стр. 255.

ног и непожељног у једном друштву, веома раширена пракса у пропагандном деловању.

У литератури се издвајају три основне групе техника пропаганде које се међусобно преклапају и допуњују: пропагандне технике које „следе логику когнитивне обраде информација“ и својствене су функционисању људског ума уопште; технике које користе и варирају на различите начине емоционалну засићеност ставова; док трећу групу техника чине они поступци који се користе наглашавањем осећања несигурности и и угрожености код припадника медијске публике. Сваки од ових приступа служи се неким поступцима у обликовању пропагандних порука, а међу основне се убрајају: пропаганда цензуром, пропаганда „преносом емоција“ и поступак указивања на непријатеља.⁴³⁾

Пропаганда цензуром (селективност информација) очитује два основна облика: селективну контролу информација с циљем фаворизовања одређеног становишта, а то су: поједностављивање објашњења сложених појава и догађаја, техника повезивања ставова (провоцирање конзистентности) и употреба стереотипа (етикирање); и отворено искривљавање чињеница, како би се створио утисак који је супротан првобитној намери, односно наметнуо ограничен, парцијални погледа на догађаје и стварност, што би требало да резултира у пристрасности суђења и опредељивања.⁴⁴⁾

Пропаганда користи природну склоност људи оштрим дихотомијама и стереотипима, свдећи сложеност и разноврсност света на ригидне, вдносно означене опозиције (као што су родољуби-издајници, цивилизовани народи-варвари, запад-исток, „ми“-„они“). Осим сазнајној функцији, стереотипи служе потенцирању разлике између „нас“ и „њих“ шта год да је категорија разликовања; провоцирању негативних емоција и оправдавању одређене акције усмерене на неку групу (прогањање, дискриминација). Будући да је циљ једностран, пристрасна слика о неком проблему, догађају или појави, пропаганда се служи сугестивним судовима и готовим тврдњама, а не аргументима који иду у прилог презентованој тези.⁴⁵⁾

Техника повезивања ставова састоји се у „покушајима да се код људи индукује, или пак смањи такво осећање неконзистент-

43) Васовић, М., нав. дело, стр. 258.

44) Васовић, М., нав. дело, стр. 259.

45) Васовић, М., нав. дело, стр. 262-263.

ности које их наводи да задрже (пожељне) или промене (непожељне) ставове, како бу успоставили психолошку равнотежу⁴⁶. Сугестија, као ефикасно оруђе пропаганде постаје делотворна само уколико се створи утисак да је оно за шта се залаже у складу са већ постојећим ставовима јавног мњења. Тако се тежи повезивању презентоване политичке опције/политичког актера са преовлађујућим ставовима и вредностима у датом друштву (нпр. опција одбране националних интереса, опција демократске модернизације друштва), прибегава се позивању на ауторитет референтних тумачења, ставова, особа, с циљем придобијања подршке већине. Ова техника рачуна с механизмима идентификације и учења по моделу, односно са комформистичким карактером јавног мњења; људи су, наиме, склони некритичком усвајању већинског/референтног мишљења како би били прихваћени од стране своје социјалне средине, односно како би редуковали личну несигурност или компензовали недостатак компетенције.

Пропаганда поступком „преноса емоција“ заснива се на једном од основних психолошких механизма учења, на условљавању, у том смислу што се овим механизмом позитивна емоција с временом условљава и на раније неутралну драж. „Ако се неки објекат става или догађај, према којем је публика сасвим равнодушна, учестало представља заједно са другим према коме постоји већ формиран позитиван емоционални став, после извесног времена, јавност ће позитивно реаговати и на објекат према којем је до тада била равнодушна.“⁴⁷ Ова техника, осим у економској пропаганди из које је потека, све више фигурира и у политичкој пропаганди, а очитује се неретко у употреби или избегавању емоционално засићених речи и израза, замени речи или коришћењу еуфемизама. Техника преноса емоција „користи се разликом између денотативног и конотативног значења речи (тј. између говора ‘ствари’ и говора ‘емоција’). Тенденциозним избором речи које су набијене емоцијама усмерава се пажња публике и унапред даје одређено, позитивно или негативно значење некој личности, догађају или политичком програму.“ Осим тога, коришћење еуфемизама може доприносити замагљивању правог карактера неког политичког догађаја, прикривати чињенице и редуковати емоционални набој речи, и што је посебно важно, може спречити постављање етичких питања које би та појава/чињеница могла изазвати у јавности, што дугорочно

46) Васовић, М., нав. дело, стр. 260.

47) Васовић, М., нав. дело, стр. 263.

посматрано, може имунизовати јавност у односу на одређене проблеме.⁴⁸⁾

Трећа група пропагандних стратегија која барата осећањима угрожености и страха користи се указивањем на непријатеља. Будући да је пропаганда у својој бити компетитивна, о њој се може говорити „ако постоје алтернативна становишта а пропагатор настоји да протежира само једно од њих“; у том избору сви не-преферирани ставови девалвирају се на разне начине, а један од најнефектнијих је њихово приписивање непријатељу/другом и другачијем, односно „жртвеним групама“ својственим датој политичкој култури. „Указивање на непријатеља је ефикасно средство евоцирања колективне несигурности и угрожености и има двоструки ефекат: усмерава агресију јавног мњења са стварног извора фрустрације на неку другу страну и уједно јача групну/социјану кохезију и лојалност политичким ауторитетима, систему и режиму.“⁴⁹⁾

Исходи пропагандних стратегија, како показују истраживања, никада нису извесни, ма колико маркетиншке кампање биле вешто вођене, будући да је много чинилаца у игри. Релевантни чиниоци су, уз опште стање, односно степен отворености и оствареног вишегласја у медијској јавној сфери, и присутност техника „спиновања“, а свакако и значај културних ресурса укључених у манипулативне стратегије, као и ауторитет и легитимност категорија везаних за пожељно вредновање од стране припадника медијске публике као политичке јавности.

* * *

Повећање медијске понуде, односно обима, доступности и брзине пријем информација, од несумњивог су значаја за демократију, али ништа мање важности су и њихов смисао и значење, расположивост концептуалних ресурса за формирање мњења, рационално заснованих ставова и уверења грађана, како би уопште постојала могућност да грађани као припадници (медијске) политичке публике учествују у функционисању демократске јавности као инстанце друштвене рационалности, контролисања, ограничавања и легитимисања власти посредством критичког публицитета.⁵⁰⁾

48) Шибер, према Васовић, М., нав. дело, стр. 263-264.

49) Васовић, М., нав. дело, стр. 265.

50) Пешић, М. Новаковић, А., нав. дело, стр. 126; Ђурић, Ж., Суботић, Д., *Медији, јавно мњење и политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

Медијским произвођачима значења на располагању су бројне могућности у стварању медијских порука, што свакако представља изазов за медијску сферу и демократско функционисање друштва. У процесима медијског посредовања друштвене стварности, обликовањем медијских порука потенцијално је могуће усмеравати токове сазнања и осећања, сугерисати жељени смисао и форматирати значај информација о њој. Осим тога, што је посебно значајно за проблем медијских манипулација, сама значења медијских текстова носе одређене нивое детерминације, који не варирају у великој мери у процесу интерпретације. Иако се тумачење медијске поруке руководи преваходно „сазнајним биографијама“ медијских прималаца, њена значења програмирана су као одговор сугестивним и неретко презасићеним означитељима чија је сврха да прецизно организују и усмеравају декодирање поруке, да генеришу смисао, сугеришу важност преферираних значења, и што је могуће више усмеравају осећања.⁵¹⁾

Ако се има у виду сва комплексност процеса интерпретације медијских порука, о чему је било речи, постаје јасна важност проучавања друштвених услова интерпретабилности, као фактора веће или мање погодности за манипулацију, тога како ови услови варирају зависно од врсте публике, социокултурних и политичких услова, односно карактера комуникацијске/медијске сфере, степена демократичности одређеног друштва и нивоа његове политичке културе.

Разнолике стратегије и технике манипулације медијском поруком саставни су део система медијског представљања друштвених и политичких актера, односно неизоставни чиниоци конституисања медијских дискурса посредством којих се говори о друштвеној стварности, њеним приоритетним проблемима и питањима од општег значаја. Како показују релевантни научни увиди у домете „технологије убеђивања“ на ставове, уверења и понашања, они су ограничени, јер су појединци „у великој мери отпорни на дејство порука које се не уклапају у њихову слику света и објективних околности у којима се налазе, те да они „промишљено (ако не и несвесно) трагају само за оним становиштима која се поклапају са њиховим сопственим.“⁵²⁾ То, међутим, не значи да тенденција стал-

51) Тако заправо „читање медија“ од стране публике представља продукт прожимања двеју равни интерпретативних интенција: равни интенција медијског текста, као „програмираних значења“ и интенција когнитивних образаца медијског реципијента. (Бригс, А. Колби, П., *Увод у студиј медија*, Сlio, Београд, 2005, стр. 454-457, 465)

52) Васовић, М., нав. дело, стр. 268.

ног усавршавања технологије убеђивања и њена системска разгранатост у јавној медијској сфери не представљају озбиљну претњу демократији.

Када сагледавамо ефекте истраживања јавног мњења и политичког маркетинга у повезаности са сталним идеолошким радом медија у формирању јавних дискурса, увиђамо да се ту не ради о средствима којима се идеали и уверења елите као туђи намећу масовној публици, већ о својеврсном зачараном кругу „посредством кога – кроз неку врсту система повратне спреге – оно што масе добијају није ништа друго до одраз њихових сопствених, бучно изказаних потреба и захтева“.⁵³⁾ Ова теза имплицира важност проблема утицаја који политички маркетинг има на избор политичких циљева; јер „могућности успешног пропагирања одређених политичких садржаја постају важан критеријум њиховог одабира“.⁵⁴⁾ Политички циљеви постају све више продукт политичког маркетинга, роба која се обликује према потребама политичког тржишта за што боље продавање бирачима. Како истиче З. Славујевић, политички маркетинг, производећи политичку робу постаје „сцијентократско-технократска узурпација политике“, а „политичари и стручњаци за маркетинг актери луткарског позоришта којима ‘систем краде циљеве“.⁵⁵⁾ У том смислу политички маркетинг не може бити неидеологизован и и неполитичан, ни по својим претпоставкама, ни по својим ефектима, те стога свакако подлеже проценама етичности система и политичких циљева којима служи, читујући се као „експанзивна технологија политичке манипулације“.⁵⁵⁾

Посматране са становишта целине ефеката које производе, односно као чиниоци формирања јавних дискурса о релевантним проблемима друштвене/политичке стварности, манипулације структуром медијске поруке, разни облици „преоквиравања“ чињеница, односно њихово спиновање, дејствују у правцу репродуковања успостављеног система, циљева, вредности избора, па и политичке доминације. У маркетиншки обрађеној медијској пору-

53) Васовић, М., нав. дело, стр. 268.

54) Славујевић, З., нав. дело, стр. 127.

55) Како Истиче Славујевић, „теза да је политички маркетинг неидеологизован и неполитичан могла би да буде тачна само у мери у којој су садржаји који се маркетиншки уобличавају и промовишу мање оптерећени идеологијом и ’великом’ политиком, у мери у којој политички маркетинг функционише у етаблираним системима представничке демократије, са стабилним и широким базичним консензусом доминантних друштвених и политичких група, па се темељна идеолошка и политичка питања и не постављају.“ (Славујевић, З., нав. дело, стр. 128)

ци маскирани императив своди могућност избора на бирање између једне или друге политичке робе. Стварни задатак политичког маркетинга тако постаје „да заинтересује гласаче за унапред одређену политичку робу, увек представљену као израз општег интереса, или за одређеног лидера као његову персонификацију.“⁵⁶⁾

У овом контексту вреди подсетити се чињенице да се изборна воља грађана сматра основним и за функционисање демократије најважнијим обликом испољавања јавног мњења. Иако је формирање јавног мњења процес је који се не може непосредно пратити, његово социјално-психолошко реконструисање већ је увелико пракса, како у сфери проучавања социјалне психологије тако и у раду агенција за истраживање јавног мњења. За проблем којим се бавимо важно је схватање по коме карактер формирања јавног мњења у великој или пресудној мери одређује то да ли ће оно бити функционално за демократију, или системски манипулисано и као такво феномен који само омогућава одржавање њеног привада. Према овом схватању, зависно од карактера јавне/медијске комуникације, мњења појединаца, чија би јавно изражена већина требало да представља јавно мњење, конституишу се у већој или мањој мери спонтано, или превасходно институционално, односно под медијским утицајима који теже некој врсти социјалног инжењеринга. Међутим, не постоји непосредан начин утврђивања карактера формирања мњења припадника јавности, односно формирања јавног мњења, а сви закључци о томе изводе се посредно, на основу вредновања карактера медијске комуникације, односно степена присуства манипулативних стратегија у њој.⁵⁷⁾

По мишљењу Ф. Бала, савремена ситуација представља класични *circulus vitiosus* феномен: медијски примаоци, као носиоци јавног мњења, упућени су на медије у циљу информисања и формирања суда о појавама и политичким актерима у друштвеној стварности; при том је јавно мњење у том смислу непрестано консултовано од стране агенција за његово истраживање, а медији на-

---

56) Славујевић, З., нав. дело, стр. 129.

57) Полазећи од дистинкције између масе и јавности установљене на основу доминантног типа друштвене комуникације (идеје Роберта Парка и Рајта Милса), разлику између спонтано и институционално формираног јавног мњења потенцирао је Ј.Хабермас, повезујући је са карактером критичког, односно демонстративног публицитета, а сходно томе и са карактером саме јавности и функционисања демократије. Опширније у Хабермас Ј., *Јавно мњење*, Београд, 1969, стр. 280, 308-313; Милс, Р., *Елита власти*, Београд, 1998, стр. 365; Ђорђевић Т., *Политичко јавно мњење*, Београд, 1989, стр. 224; Пешић М., Новаковић, А. нав. дело, стр. 119-120.

стоје да му пружи стабилизовану слику света, уређену управо у складу с тим истраживања; сходно томе јавно мњење не може знати куда иде, „кад се истовремено нашло у улози и севера и игле на компасу“⁵⁸⁾, а управо овако стање ствари изнедрило је појаву да су и сами политички циљеви у тој мери постали роба на политичком тржишту.

Дејству медијских манипулација којима је јавна сфера готово преплављена посебно погодују неке од појава савременог доба, као што су успон културе промоције, хипертрофија информација која у екстремним формама постаје дезинформација, доминација слике у медијској комуникацији. На основама неизбежне селекције и контекстуализације чињеничног материјала пласираног медијском поруком, медијске манипулације добијају у савременим околностима све већи замах. Упркос томе, дисторзије које у друштвену/политичку комуникацију уноси политички маркетинг својим „искривљавањима стварности“ готово да се сматрају легитимним, будући да се овај лоцира у сфери уверења и вредновања у којој не фигурирају релације истина-лаж⁵⁹⁾, а тако је и са тзв. „имиц-искривљавањем“ заснованим на стилизовању идентитета оног ко се представља, препознатљивог у основи, али и „исфризираног“. Оно што остаје у вести прималаца, када подаци и чињенице изгледе јесу утисак, емотивни став па и нека врста нејасног опредељења, што нису безазлени ефекти, ако се има има у виду континуитет и систематско деловање манипулативних стратегија.

Све то не значи, међутим, и гаранцију успешности; јер, како истиче Хана Арент, у демократским условима „фрагменти чињеница стално уносе збрку и ремете пропагандни рат између супротних представа“ које се не могу одржати под ударима стварности чињеничких истина. Средства за одбрану идеологија и представа морају тако непрестано мењати „истине“ које нуде као замену за истинито казивање, и у томе је њихова коначна слабост. Моћ истине по себи састоји се управо у томе што се не може створити трајна замена за њу. Пре или касније дође се до тачке после које лагање даје супрот-

58) Бригс, А. Колби, П., *Увод у студије медија* *Увод у студије медија*, 119-120; Франсис Бал, *Моћ медија*, стр. 79.

59) Судови вредности се, за разлику од судова стварности не могу логички-дискурзивно оспоравати и доказивати. Међутим, чак и чињенички материјал имплицира одређени вредносни суд, начин њиховог одабира и презентовања као што и значења која носе потврђују или не потврђују одређену вредност или противречност, носе одређену интенцију, стварају утисак, провоцирају закључак и опредељење, наводе на вредновање стварности на коју се односе. (Славујевић, З., нав. дело, стр. 129)

не резултате, „када је публика којој се лажи упућују присиљена да потпуно одбаци разлику између истине и лажи да би преживела“. Оваква стална нестабилност, иако не пружа непосредне увиде у то шта је истина, ипак постаје некакав знак „лажима склоног карактера свих јавних разговора о чињеничком свету.“⁶⁰⁾ Као што постоје стратегије и технике манипулације, постоје и механизми одбране од њих. Искуство дуго обмањиване јавности представља основу противтеже коју чини борба за демократску отвореност медијске сфере, плурализам дискурса који фигурирају у њој, односно критичка виталност грађанске јавности одређеног друштва. Ту се опет сусрећемо са зачараним кругом, јер манипулације уткане у друштвену комуникацију урушавају ауторитет истине и здравог разума као основе наше оријентације у свету – темеља критичке рецепције медијских садржаја, отупљујући систематски оштрицу јавног резонувања као тежишне тачке демократске јавности.

Јавност постоји као потенцијална у комуникацијском комплексу који обухвата с једне стране ниво индивидуалне когниције/формирања мњења појединаца, а с друге стране ниво друштвене комуникације односно процеса друштвених идентификација које се у дискурзивним процесима одвијају. Дугорочно посматрани, јавни дискурси у којима припадници медијске публике посредно учествују праћењем медијских расправа о релевантним проблемима, индукују структурирање, вредновање и одабир расположивих идеја, опција и углова гледања на проблем; а како релевантна социјалнопсихолошка истраживања показују,⁶¹⁾ управо под значајним утицајем јавне расправе медијска публика конституише се јавност, кроз процесе њеног сложеног деловања на токове формирања јавног мњења. Како је на основу емпиријских истраживања утврдио Винсент Прајс, припадници медијске публике не фомирају своја мишљења о актуелном политичком проблему на основу властитих рефлексија и општијих политичких/идеолошких уверења, већ преваходно „сврставајући се“ на неку од „страна“ у јавној медијској расправи која се о том проблему води. Имајући то у виду можемо закључити колико је дугорочни утицај јавних медијских дискурса значајан за функционисање демократске јавности, и колико су по њу корозивни манипулативни захвати у сфери јавне, медијске комуникације.

60) Арент, Х., нав. дело, стр. 57-58.

61) Price, V. „On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research“, *Communication Research*, Vol. 15, No. 6, 1988.

Milena Pesic
MEDIA MANIPULATION
AND PUBLIC POLITICAL DISCOURSE

Summary

Media manipulation techniques and their potential mechanisms of action on media audiences are investigated in this paper as inevitable factors constituting public political discourse. First, review of «ideological work of the media» is presented as a kind of manipulation fon, to make it clearer how the propaganda and political marketing are situated into a social and political context. Through a review of basic principles and techniques of propaganda that demonstrate the ways in which the selection, organization and contextualization create the desired interpretation of the facts and realizing the effects of persuasion. During expansion of Culture of promotion /PR activities and public opinion polls, modern media in this way become the focal point of a vicious cycle in which the results of public opinion and political marketing govern the choice of political goals that are offered to the public. Long term, the effects of this state of things is to act as a serious threat to the development of democracy, on the one hand strengthen the illusion of democratic communication, and on the other by creating apathic, confused, suspicious and/or apolitical public media.

Key words: media message, media manipulation, propaganda, political marketing, public relations, democracy, public discourse

ЛИТЕРАТУРА

- Арент, Х., *Истина и лаж у политици*, Филип Вишњић, Београд, 1994.
- Бал, Ф., *Моћ медија*, Слио, Београд, 1997.
- Бер, В., *Увод у социјални конструкционизам*, Zepher Book World, Београд, 2001.
- Бригс, А., Колби, П., *Увод у студије медија*, Слио, Београд, 2005.
- Васић, В., „Услови истинитости у медијском дискурсу“, у *Дискурс и дискурси: зборник у част Свенке Савић*, ур. Васић, В., Филозофски факултет Нови Сад, 2010, стр. 337-355.
- Васовић, М., „Пропагандне (убеђивачке) технике у служби манипулације јавним мњењем“, *Етика јавне речи у медијима и политици*, ур. Ваџић, З., ЦЈДС, Београд, 2004, стр. 249-271.
- Волков, В., *Дезинформација*, Наш дом, Београд, 2001.

- Ђорђевић, Т., *Политичко јавно мњење*, Удружење инжењера и техничара, Београд, 1989.
- Ђурић, Ж., Суботић, Д., *Медији, јавно мњење и политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Ивковић, М., „Фуко versus Хабермас, модерна као недовршени појекат наспрам теорије моћи“, *Филозофија и друштво*, 2/2006, стр. 59-76.
- Јевтовић, З., *Јавно мњење и политика*, Академија лепих уметности: Центар за савремену журналистику, Београд, 2003.
- Канингам, Ф., *Теорије демократије*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
- Лакићевић, Д., „Значај образовања јавности за демократску и политичку културу“, *Етика јавне речи*, ур. З. Вацић, ЦЛДС, 249-271, Београд, 2004.
- Миливојевић, С., „Јавност и идеолошки ефекти медија“, *Реч 64.10*, , Београд, 2001, стр.151-213.
- Миливојевић, С., „Идеолошки рад медија“, *Нова српска политичка мисао*, вол. 8,1-4, Београд, 2001, стр. 233-251.
- Миливојевић Ц., „Етика јавне речи и Public relations“, *Етика јавне речи у медијима и политици*, ур. З. Вацић, ЦЛДС, Београд, 2004, стр. 135-153.
- Павићевић, Ђ., „Критички појмовник цивилног друштва (I)“, у *Јавност*, Група 484, Београд, 2003.
- Пешић, М., Новаковић, А., „Медијска производња значења: критика једног редуccionистичког поимања релације медији - порука - јавност“, *Српска политичка мисао*, 1/2011, стр. 115-137.
- Пешић, Ј., Пешић, М., „Унапређивање демократских капацитета медијске комуникације и критичка анализа дискурса“, *Политичка ревија*, 4/2011, стр. 467-490.
- Пешић, М., „Концептуалне основе истраживања релација дискурса, моћи, политике и демократије“, *Српска политичка мисао*, 4/2011, стр. 309-334.
- Price, V., „On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research“, *Communication Research*, Vol. 15, No. 6, 1988.
- Славујевић, З.,Ђ., „Политички маркетинг и етика“, *Етика јавне речи у медијима и политици*, ур. Вацић, З., ЦЛДС, Београд, 2004, стр. 115-135.
- Суботић, Д., Ђурић, Ж., *Односи с јавношћу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton (eds). *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishing, 2007.
- Томић, З., *Комуникација и јавност*, Чигоја штампа, Београд, 2004.

- Танта, И., „Обликовање мнијења или нужност манипулације“, *Media-nali*, Vol. 1, No. 2, 2007, стр. 13-32.
- Фуко, М., *Археологија знања*, Плато, Београд, 1998.
- Фуко, М., *Поредак дискурса*, Карпос, Лозница, 2007.
- Хабермас, Ј., *Јавно мњење*, Култура, Београд, 1969.
- Хабермас, Ј., „Рационалност и политика“, *Српска политичка мисао*, 1-4/1996.

Resume

Exploring the phenomenon of media manipulation, their techniques and potential mechanisms of action of the media audience is taken in this paper by focusing on the long-term effects they may have on the constitution of public policy discourse, whose influence on public opinion in science indisputable. Introducing a number of variables into the former equation of direct media effects, modern research insights challenged the idea of inducing immediate recipients of media views. The problem of the impact of media access to the long-term analysis of the ideological work of the media. The process of media production of meaning is considered to be the key to understanding the phenomenon of media mediation of social reality. After an introductory overview of the principal settings relations (factual) truth and delusion, and political importance of this equation is the public discourse, we have tried to explain what makes the “ideological work of the media,” point out the importance of creating a media framework and initial definition of reality, or selection process information and their contextualisation, adjustments to the dominant “definitions of reality.” This is the sort sketched fon of media manipulation and pointed to a process where specific strategies and techniques of propaganda and political marketing situated into the socio-political context and include the establishment of a system of governing discourse. By the overview of the basic principles and techniques of advertising, marketing and political relations with public, we have tried to show how the boundaries become blurred dividing the technical effect of deception, and to indicate the social importance of efforts to preserve it and its importance to democracy. Strategy and manipulation techniques that seek to influence the recipients of media messages have become increasingly sophisticated, and therefore more difficult to notice, as their possible effects seem even more problematic, especially since the various forms of manipulation of the message pretty easy to situate in a well-established systems mediating social

media / political reality, that the constitution of the media discourse through which the public considers its priority issues. Relevant scientific research insights media influence on attitudes, beliefs and behaviors of individuals, show that their achievements are limited due to the short-term resistance to the effects of the recipients of media messages that do not fit into their world, and moreover, in effect, more or less, depending on the degree of democratic public sphere media, discourses opposite ideological / political orientation than those who favor the media messages. Actual degree of pluralism in the public discourse of communication proves to be so base as a counterweight to the tendency of continuous improvement "persuasive technology" and its system of branching in the public media sphere, which is a threat to democracy, as long as the formula impact of media messages through a complex and full of unknowns. Vicious cycle where what gets the public media is nothing more than a reflection of the needs and demands of its increasingly effective. This theory leads us important problem of political influence on the choice of political marketing goals. Political marketing significant part in this election, because the possibility of successful advocacy of specific political content /ideas important criterion for their selection. As a product of political marketing, political objectives are becoming commodities were shaped by the political needs of the market for better and easier sell to voters. As a kind of final point, at the end of this paper were developed precisely the implications of the fact that during the expansion of the culture of promotion / PR activities and public opinion polls, modern media have become main point of the circle in which the results of public opinion and political marketing govern the choice of policy objectives that voters offer. In such circumstances, the order of media discourse is being subordinated to the dominant political discourse, acting in the direction of sustaining status quo, which is in direct contradiction to the democratic functioning of the public sphere.

Овај рад је примљен 14. фебруара 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

РЕЛИГИЈА, ИЗБОРНА ПРАВА, РУСИЈА У ШТАМПИ СРБИЈЕ

233

Никола Младеновић

УЛОГА РЕЛИГИЈЕ У ПРОГРАМИМА ПОЛИТИЧКИХ
ПАРТИЈА У СРБИЈИ

255

Мирољуб Јевтић

АРАБИЗАЦИЈА НЕАРАПСКИХ МУСЛИМАНА
И АНТРОПОЛОШКА ПРОМЕНА АРАПА

275

Драган Јовашевић

ОДГОВОРНОСТ ЗА КРШЕЊЕ ИЗБОРНИХ ПРАВА

297

Синиша Атлагић, Ана Милојевић

РУСИЈА У ОГЛЕДАЛУ ШТАМПЕ У СРБИЈИ:
АНАЛИЗА САДРЖАЈА ТРИ ДНЕВНА ЛИСТА
У ПЕРИОДУ ОД МАЈА 2010. ДО МАЈА 2012. ГОДИНЕ

Никола Младеновић

УЛОГА РЕЛИГИЈЕ У ПРОГРАМИМА ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У СРБИЈИ*

Сажетак

У овом раду ће бити речи о улози религије у програмима најважнијих политичких странака у Србији. Србија је уставом дефинисана као секуларна држава и најзначајније политичке партије начелно афирмишу принцип одвојености цркве и државе. Међутим, пажљива анализа програмских докумената партија указује на то да поједине партије афирмишу значај религије за државу. Странке избегавају јасно дефинисање политика према религијским питањима јер им то омогућава прагматично понашање на власти. То прагматично понашање је постојало још у Југославији и заснивало се на „дуалном моделу односа.“ Рад се заснива на интерпретативном приступу као једном од основних у политикологији. Рад покушава да одговори како се могу интерпретирати намере о односу странака према религијама, на основу програма. У Србији се међу најважнијим странкама могу уочити оне које не истичу значај религије и оне које у програмима истичу њен значај за државу. У Србији се може уочити раст утицаја религије и СПЦ и мека десекуларизација државе.

Кључне речи: секуларна држава, политичке партије, дихотомни модел односа, мека десекуларизација.

У овом раду ће бити речи о улози религије у програмима најважнијих политичких странака у Србији. У Уставу РС се каже да је то световна држава, да су цркве и верске заједнице одвојене од државе, да ниједна религија не може да се успостави као државна

---

* Рад је настао у оквиру предмета *Политикологија религије и религијска пропаганда* на докторским студијама политикологије ФПН.

или обавезна, а верске заједнице се дефинишу као међусобно равноправне.¹⁾ У световној држави влада не треба да буде адвокат ни једне верске заједнице, па чак ни оне већинске, и треба да има једнак однос према свима. Све странке у Србији су макар формално привржене идеји световне државе. Међутим, међу њима има знатних разлика. Неке у програмима готово да и не помињу било какве ставове у вези са религијама. На другом крају спектра су странке које истичу значај религије за традицију и идентитет Србије. Питање које се може поставити је да ли формално прихватање идеја секуларности државе одговара стварним политичким намерама странака?

Већина странака врло мало пише о конкретним мерама политике која је у вези са религијом. На пример, у програму Демократске странке има врло мало речи о религији сем да треба да промовише толеранцију. СПО у програму далеко више речи посвећује значају хришћанства за Србију, њену традицију и идентитет. Ипак, иако дефинише начелне вредности и циљеве, ни ова странка не дефинише било која појединачна средства политике. Упркос томе, ова странка је 2011. преузела ресор вера у влади. Мислим да управо пажљивим читањем програма неких странака можемо да увидимо амбицију да држава фаворизује Српску православну цркву (СПЦ). Типичне активности ресора за веру у Влади РС су помоћ за верска лица, финансирање активности, гласила, институција, уплата доприноса за сва осигурања итд.

Одсуство конкретних принципа деловања странака у Србији према религијским питањима није нимало случајно. Оно им омогућава да се прагматично понашају ако дођу у прилику да одлучују или да утичу на формирање политике при коалиционим споразумима. Осим тога, странке су често фокусиране на теме које им у борби за бираче представљају главне адуте, као што су, али не и искључиво, економска или социјална политика. Без јасних принципа политике према верским заједницама странке у Србији могу да наставе традицију односа према њима, и СПЦ у првом реду, каква се развијала деценијама уназад. То је политика дуалног модела - када политичарима одговара хвале цркву, када не - критикују је или игноришу.

---

1) *Устав Републике Србије*, 2006, Доступно преко: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf (Пристапљено 15.3.2012), члан 11, став 1-3, 2006. Такође и члан 44.

Ђорђевић такође мисли да однос државе према верским заједницама *de jure* и *de facto* не коинцидирају.²⁾ По њему, СПЦ и држава не желе да буду раздвојене. Он проналази речи Амфилохија, Митрополита цетињског, у којима се као идеал прижељкује хармонија између државе и цркве, која није увек била остваривана. Тренутно је и држава заинтересована за клерикализацију, можда и више него црква. Интереси ове две организације су повезани, нарочито када је реч о косовској политици. У државном преговарачком тиму за Косово било је представника Светог синода и државе. Није лако утврдити када држава формира политику а када се обратно дешава.³⁾ У више наврата, током неколико година, СПЦ се отворено изјашњавала о изборима на Косову, позивајући грађане да не учествују на њима.

Овај рад се заснива на интерпретативном приступу као једном од основних теоријско-епистемолошких приступа у политикологији. Амбиција коју рад има јеста да покаже каква се значења могу извући из програмских аката странака у Србији. У интерпретативним теоријама није могуће говорити о некаквој узрочној нужности каква постоји у објашњењима у природним наукама. Циљ је покушати интерпретирати везу између уверења, жеља, намера и деловања.⁴⁾ Понашање неке странке не може се разумети само њеним посматрањем. На пример, ако странка на власти води политику коју подржава верска заједница, узрок томе може бити истинско веровање политичара, али и обични прагматизам. Моја је намера да протумачим колики значај има религија за различите партије у Србији. Тиме је већ наговештено да ће основна метода у раду бити анализа садржаја програмских докумената странака.

КРАТАК ИСТОРИЈАТ ОДНОСА РЕЛИГИЈЕ И ПОЛИТИКЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Када је реч о односу религије и политике у две Југославије и Србији, може се уочити неколико периода: први, социјалистички режим 1945-1987. (у оквиру њега могу се уочити разлике у пери-

2) Мирко Ђорђевић, „The Serbian Orthodox Church in the Kosovo drama cycle,“ у: Драгица Вујадиновић и Владимир Гоати (ур.), *Between authoritarianism and democracy*, Vol. III: Serbia at the political crossroads, ЦЕДЕТ и ФЕС, Београд, 2009, стр. 268.

3) *Ibidem*, стр. 268-269.

4) Видети више о томе у David Marsh и Gerry Stoker, *Теорије и методе политичке знаности*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2005, стр. 129.

одима од 1945-1960. и од 1960-1987); затим други, Милошевићев режим 1987-2000.; те трећи, демократски режим после 2000.⁵⁾ Хајде да укратко сагледамо карактеристике ових периода.

У првом периоду социјалистичког режима који је следио након Другог светског рата (1945-1960) постојала је строга контрола и вршила се отворена атеизација јавне сфере, која је обухватала политику, медије, културу и образовање. Религија је постала део приватне сфере, постепено маргинализована и цркве су изгубиле велики део верујуће популације. У наредном периоду социјалистичког режима (1960-1987) наставило се фаворизовање атеистичких погледа на свет који су произишавали из марксизма, али у нешто блажем виду. У овом периоду је положај верских организација и верујућих грађана био подношљивији. Бег од цркве је био мањи, али је задржана спољашња слика секуларног друштва. Строга контрола верских деловања није постојала из спољашњих и унутршњих разлога, али је примењивана техника дихотомног модела односа према верским заједницама. Наиме, врх партијског система је одлучивао о дељењу похвала и осуда. Ако му је одговарало или ишло у прилог понашање верских заједница, онда је оно хваљено. Ако је било окренуто против партије, онда се оштро критиковало.⁶⁾

Успон Милошевића се поклапа са падом комунистичких режима у Источној Европи. Упоредо са одустајањем од марксизма долази до одступања од атеизма у јавном животу. Исповедање вере постаје слободно, али то не значи да је држава постала неутрална према религијама. Напротив, долази до „партнерског учешћа религијско-црквеног комплекса у друштвеном, политичком и културном животу.“⁷⁾ Ђорђевић употребљава израз „меке десекуларизације“ да опише нову улогу религије за државу СРЈ и Србију. Црква је све више присутна у медијима и има развијену издавачку делатност. Славујевић објашњава како су током деведесетих истакнуте политичке личности, па чак и дојучерашњи комунисти, прихватили православље.⁸⁾

5) Драгољуб Ђорђевић, „Религијско-црквени комплекс у постоктобарском периоду (2000-2005)“, у: Срећко Михајловић (ур.), *Пет година транзиције у Србији II*, Социјалдемократски клуб и ФЕС, Београд, 2006, стр. 239.

6) Ibidem, стр. 241-242.

7) Ibidem, стр. 243.

8) На пример, председница дирекције Јул-а М. Марковић је писала да је одрасла са иконом Св. Николе изнад кревета. Драшковић је често злоупотрбљавао поруке из Светог писма. Видети више у Зоран Славујевић, *Изборне кампање - Поход на бираче: Случај*

У чему се могу тражити разлози меке десекуларизације Србије? Ова појава је повезана са ширим дешавањима у време и након пада Берлинског зида. Наиме, након слома Источног блока и социјализма требало је попунити идеолошку празнину насталу одбацивањем до тада владајуће социјалистичке идеологије, те је кроз обнову традиције увећан значај православља.⁹⁾ Међутим, посебне политичке околности тадашње Југославије су дале овом процесу посебан тон. Осећање угрожености изазвано распадом земље и сукобима, те непријатељство према доминантно римокатоличким и народима муслиманске вере (нпр. Хрвати и Албанци на Косову) је допринело интеграцији око православља и снажењу СПЦ. Осим тога, разлози окретања цркви могу да леже у чињеници да је Југославија била у веома дубокој кризи. Услед тражења решења за овакво незапамћено стање, људи су између осталог могли да се окрену религији и цркви. Са тиме би се вероватно сложио и Митровић који пише да у време сукоба на Балкану нови системи вредности још нису изграђени, а у потрази за идентитетом долази до враћања на религијске матрице.¹⁰⁾ Главни разлог раста улоге религије током деведесетих био је ипак екстремни национализам. Национализам је промовисао религију, те је довео до преокретања претходне религијске слике друштва. Према попису, у Србији се од 1991. до 2002 број атеиста смањило са око 160.000 на 40.000. СПЦ је предњачила по угледу и утицају међу грађанима, далеко превазилазећи било коју институцију државе (са делимичним изузетком војске). Ипак, због описаних тенденција није напуштен дихотомни модел односа државе према религији.

Било је за очекивање да након октобарских промена 2000. године престане ранији однос разумевања између цркве и државе, те манипулација и инструментализација вере. У складу је са демократским принципима да грађани слободно, у складу са својом савешћу исповедају веру. То се ипак није десило из најмање два разлога: политичког прагматизма дела политичког врха који је био на власти након промена 2000. године; и искрене оданости цркви другог значајног дела државног врха.

Србије од 1990. до 2007. године, ФЕС, ФПН и Институт друштвених наука, Београд, 2007, стр. 315-316.

9) Мирољуб Јевтић, „Православни поглед на сукобе, насиље и толеранцију у глобалној перспективи“, *Српска политичка мисао*, вол. 35, бр. 1, 2012, стр. 93.

10) Видети о томе у Љубиша Митровић, „Религија, медији и култура мира“, *Српска политичка мисао*, вол. 27, бр. 1, 2010, стр. 254-257.

Ђорђевић везује прагматичан однос државе према цркви за период мандата Ђинђића, док је за време Коштунице као председника владе дошло до наметања цркве и вере.¹¹⁾ Нове власти нису морале да повлађују различитим захтевима цркава. Оне су се ипак одлучиле да прихвате многе мере које су инициране из црквених кругова. У најзначајније такве мере спадају: увођење веронауке у јавни школски систем, повратак Богословског факултета Универзитета у Београду, враћање имовине верским заједницама (али не и другим грађанима) и оснивање Универзитета у Новом Пазару са муфтијем Зукорлићем као ректором.

СТРАНАЧКИ ПРОГРАМИ СА МАЛОМ УЛОГОМ РЕЛИГИЈСКИХ ТЕМА

У овој глави ће бити речи о политичким странкама у Србији у чијим програмима религија нема истакнуто место. Треба имати у виду да се, ипак, ради само о програмима. У њима је типично мало речи о различитим вероисповестима, а принципи деловања странака у односу на верска питања се типично изводе из неког другог, важнијег принципа. Ти основни принципи су најчешће слобода, па затим и толеранција. Готово све странке поменуте у овој глави истичу неке начелне принципе којима декларишу приврженост, као на пример, да религија треба да је одвојена од државе или да су сви грађани једнаких права која треба да се поштују.

Међутим, врло је мало речи о конкретним стварима које би ове странке чиниле, када би биле у прилици да утичу на државну политику. Рецимо, Ђинђићева влада је прагматично дозволила увођење веронауке у школе. Да ли би све ове странке прагматично дозвољавале ону меру присуства и значаја СПЦ на коју је јавност навикла у политичком животу није могуће рећи на основу програма. Делимичан изузетак је СПС који експлицитно тврди да веронаука треба да буде у школама. Чини се да је овакво одсуство дефинисане политике управо одраз прагматичности странака. Хајде да укратко погледамо шта програми ових странака могу да кажу о религијским темама.

Демократска странка. Демократска странка у свом програму нема део посебно посвећен религијама. О вери има речи у делу

11) Драгољуб Ђорђевић, „Религијско-црквени комплекс у постоктобарском периоду (2000-2005)“, стр. 345.

под насловом „Толеранција”. Ова странка истиче да је демократски уважавати разлике, не укидати их, бранити своја уверења али и поштовати туђа. Будући да је друштво у Србији мултиетничко, нарочито је овој странци важна национална и верска толеранција.¹²⁾ У програму ДС-а нема посебно речи о било којој верској заједници. Верске заједнице треба да имају етичку улогу у друштву и да доприносе ширењу идеје толеранције.

Либерално демократска партија. Либерално демократска партија, попут УРС-а, има једноставно написан програм, веома ограниченог обима. За њу је основна декларисана вредност слобода. На њој заснована могућност индивидуалног избора треба да буде ограничена само истим правима других. Ова странка, за разлику од других, не истиче чак ни вредност традиције, коју друге странке типично помињу као нешто вредно, и виде значај цркве у неговању традиције. ЛДП једноставно декларише да је свако слободан да верује у сваког бога и сваку идеју, док то не угрожава другог.¹³⁾

Социјалистичка партија Србије. Социјалистичка партија Србије „подржава потпуну слободу религиозних и духовних опредељења сваког грађанина[...] Верско опредељење лична је ствар сваког грађанина.”¹⁴⁾ Ова странка се такође залаже за лаичку државу, сарадњу и толеранцију свих верских заједница. Ова странка подржава веронауку у школама. Међутим, у њеном програму нема речи о посебној улози било које вере у образовању. Исповедање вере се схвата као важан део културе појединаца и учење о вери не треба да доводи у питање лаички карактер државе.¹⁵⁾ Стога се присутност веронауке у школама доживљава као отклон од вишедеценијске традиције потискивања вере, а она треба да служи упознавању са улогама религија и цркава које су одиграле у историји.

Српска напредна странка. Српска напредна странка у свом програму има свега неколико напомена које су у вези са СПЦ. Ова странка истиче да држава треба блиско да сарађује са њом на плану обнове, заштите и очувања српског културног наслеђа на Косову и Метохији; затим, да са Русијом треба да сарађује имајући

12) „Време је за нови програм“, Доступно преко: <http://www.ds.org.rs/dokumenti/ds-program.pdf> (Приступљено 15.3.2012), стр. 12.

13) „Повеља слободе европске Србије“, Доступно преко: <http://www.ldp.rs/upload/documents/povelja-slobode-evropske-srbije.pdf> (Приступљено 15.3.2012.).

14) „Програм Социјалистичке партије Србије“, 2010. Доступно преко: <http://sps.org.rs/Dokumenta/PROGRAM%20SPS.pdf> (Приступљено 15.3.2012), стр. 18.

15) Ibidem, стр 18.

у виду заједнички интерес за очување православља и словенског идентитета; те да државна министарства треба да сарађују са СПЦ у оснивању образовних институција у другим државама у којима живе Срби.¹⁶⁾ Дакле, у програму ове странке нема уопште речи о религијама, а сва места на којима се помиње СПЦ искључиво су написана у контексту односа државе са другим територијама. Ово је велика разлика у односу на СРС, од које је настала СНС. Међутим, оно што збуњује у њеном програму није одсуство идеја о религијама или било којој појединачној, већ и одсуство истицања било каквог позитивног принципа. Дакле, ова странка чак не истиче приврженост секуларној држави или слободи вероисповести, што друге, макар декларативно, чине. Овакво одсуство било каквих принципа може да указује на потпуну незаинтересованост за религиозне теме ове странке. Међутим, у том случају збуњујуће делују они делови текста у којима се афирмише значај СПЦ у иностранству, те њена сарадња са државом Србијом. Стога се чини да је ово одсуство позитивних принципа везаних за религију намерно. Намера може бити само стратешко избегавање ових тема, како би се осигурала подршка бирача различитих профила, како из ране странке СРС, тако и привлачења нових.

Уједињени региони Србије. Уједињени региони Србије имају програм састављен од свега неколико ставки. Пошто у њему нема било каквих назнака о односу ове странке према религијским питањима, највише што је могуће сазнати на ову тему може се видети из програма Г17 плус. Међутим, и у њему питања вере се врло ретко помињу и очигледно нису играла значајну улогу у деловању ове странке. Г17 плус истиче слободу и права грађана као темељну вредност, и оне треба да буду поштоване без обзира на верску или друге облике припадности.¹⁷⁾ Будући да су индивидуална права основ друштвене организације, код ове странке није било истицања икаквог значаја неке посебне религијске традиције или колективног идентитета. Сви треба да буду једнаки пред уставом и законима. Обзиром на мултиетничност државе, потребно је поштовати различите верске и друге традиције. Слично као у програму ДС-а,

16) „Бела књига ‘Програмом до промена’“, 2011. Доступно преко: <http://sns.org.rs/images/pdf/Bela%20knjiga-Programom-do-promena.pdf>. (Приступљено 15.3.2012), стр. 39, 42, 125.

17) „Програм Г17 плус“, Београд, 2004. Доступно преко: <http://www.g17plus.rs/v2/images/stories/dokumenti/program-g17-plus.pdf> (Приступљено 15.3.2012).

ова странка је истицала значај толеранције, те продубљивања односа, разумевања и поверења припадника различитих група.

СТРАНКЕ КОЈЕ АФИРМИШУ ЗНАЧАЈ РЕЛИГИЈЕ

У овом делу рада ће бити речи о програмима странака у Србији у којима се може уочити значајна улога религије. Све ове странке су у неком тренутку биле на власти у Србији, или су барем биле веома утицајне међу бирачима. Треба имати у виду да је анализа у овом поглављу изведена само из програмских аката странака, а не из целине њихових наступа. Постоје и друге организације, као што су Јединствена Србија или Двери, у чијим наступима се показује приврженост православној традицији. Међутим, у њиховим програмима нема ни мало речи о односу према вери. Све поменуте странке различитим формулацијама изражавају приврженост секуларној држави. Све оне, такође, желе да држава „помогне“ цркви да остварује друштвену улогу.

ДСС- сарадња државе и цркве. Демократска странка Србије у свом програму полази од става да су држава и црква одвојене.¹⁸⁾ Међутим, читавим низом пажљивих формулација остављен је простор за тумачење по којем држава и црква сарађују те држава треба да афирмише црквене вредности. О томе ће бити речи у даљем тексту.

Поред поменуте одвојености цркве и државе постоји низ других формулација које су у складу са њом. Тако се ДСС залаже да Србија „као секуларна држава омогући слободно испољавање духовне и културне енергије, а да се цркве и верске заједнице интегришу у друштво по принципу слободе избора грађана.“¹⁹⁾ У њеном програму се више пута афирмише принцип да појединци задржавају слободу уверења и опредељења. Ова странка је свесна да је Србија вишерелигиозна држава у којој равноправно и упоредо делују велике традиционалне цркве као и друге верске заједнице. ДСС је такође против политичког инструментализовања религије од стране државе, као и обратно, инструментализовања религије. Део програма ДСС-а о држави и цркви се закључује речима да „[се залажемо] за одвијање слободног дијалога, унапређења толеранци-

18) „Држава и црква“, Доступно преко: <http://dss.rs/drzava-i-crkva/> (Приступљено 15.3.2012).

19) Ibidem.

је, међусобне сарадње и поверења између свих религијских заједница и секуларне јавности у Србији“.²⁰⁾

Сва ова начела не доводе у сумњу секуларну улогу државе. Међутим, пажљиво читање програма указује да ова странка ипак верује у посебан значај цркве за државу. Тако ова странка афирмише принцип да држава и црква треба да сарађују на остваривању општег добра.²¹⁾ Ова формулација указује на неколико идеја. Прво, јасно је да ДСС верује у постојање некаквог „општег добра“. Друго, то опште добро је оно које, по дефиницији, деле сви грађани, јер у супротном то не би било „опште“. Коначно, та формулација указује да држава није сама у стању да остварује то опште добро. Постоји барем неки сегмент општег добра који се налази изван оквира активности државе, а који остварује црква. Ни у једном сегменту програма не постоји наговештај отвореног наметања неке религије. Међутим, отвара се питање да ли ова странка заиста жели неутралност државе у односу на религију?²²⁾

Дакле, питање је да ли су држава и црква одвојене, по визији ДСС-а? Ова странка се залаже за „приближавање религијске и секуларне културе“, те за њихово „узајамно прожимање“. Осим тога друштво какво ДСС жели може бити „само корисно ако се огромни духовни потенцијали садржани у религијским учењима отвореније и делотворније активирају и укључе у социјални живот...“²³⁾ То значи да би ова странка желела и да би се ако би имала прилику залагала за већу улогу религије у друштву. То би постигла промовисањем верског образовања те неговањем истинског система вредности.

Напоследку, приметно је да у програму ДСС постоји често мешање израза црква (у једнини) и цркве (у множини). У неким реченицама постоји формулација у једнини, док у другима у множини.

---

20) Ibidem.

21) Ibidem.

22) Иначе, још је Шумпетер критиковао концепт демократије који се зазвива на општој вољи и општем интересу који је назвао класичном доктрином. По њој се сматра да постоји опште добро које је водиља политике и које свако може да увиди. Политичари треба само да остварују вољу народа. Шумпетер објашњава да не постоји неко одређено опште добро око којег се сви људи могу сложити. Стога је демократија само конкуренска борба за гласове. Зашто опстаје класична доктрина о општој вољи? Она је по њему директан одраз хришћанства и подразумева да постоји један идеал схеме живота. Видети у Јозеф Шумпетер, *Капитализам, социјализам и демократија*, Култура, Београд, 1960, стр. 355-377.

23) „Држава и црква“, оп. цит.

Тако се каже „сарадња државе и цркве“, а не „цркава“.²⁴⁾ То сугерише да постоји једна црква са којом држава остварује сарадњу. Са друге стране, каже се да у држави делују „традиционалне цркве“ (у множини). Дакле, држава остварује сарадњу само са једном црквом, док све делују напоредо. Која је та једна црква? Чини се да најлогичнији избор чини једина експлицитно поменути СПЦ.

НС- државна помоћ цркви. Нова Србија истиче да се залаже за световну државу. У њеном програму стоји да послове државе обављају изабрани представници народа, а послове цркве- свештенство и монаштво СПЦ и других традиционалних верских заједница. Међутим, ова странка такође истиче да „Ценећи историјске заслуге Српске православне цркве у неговању верске и националне свести српског народа, држава ће помагати све установе цркве, штитећи њена социјална права и афирмисати моралне вредности хришћанског учења.“²⁵⁾

Оваква формулација пружа основа за барем два тумачења улоге цркве у држави, по визији НС-а. Прво тумачење је умереније, а друго, указује на чвршћу повезаност ове две организације. Прво, у овој формулацији постоји слична вишезначност каква је описана у случају ДСС-а. Дакле, по визији НС-а, држава треба да преузме на себе афирмисање вредности хришћанског учења. То значи да држава треба на неки начин да позитивно дискриминише хришћанске, и то све хришћанске, а не неке друге цркве. Међутим, да ли је то све што ова странка жели? Део претходне формулације даље разјашњава намере НС-а. Каже се да ће држава „помагати све установе цркве“, а не „цркава“. То значи да НС ипак није привржен свим хришћанским верским организацијама, већ да држава треба да помаже све организационе јединице *једне* цркве. Читајући уназад претходну реченицу, чини се да је именована једна верска организација ка којој треба да буду усмерене помоћи државе.

Осим оваквог умеренијег тумачења везе НС-а са СПЦ у програму те странке, постоји и друго које се може да указује на још чвршћу повезаност ове две организације. Наиме, ако је СПЦ имала посебне заслуге и ако држава треба да афирмише моралне вредности хришћанског учења, то може да значи да су само учења СПЦ заиста хришћанска учења. Ако би било прихваћено овакво тумаче-

24) Ibidem.

25) „Програм Нове Србије“, Доступно преко: http://www.nova-srbija.org/onama/program_ns051126.zip (Приступљено 15.3.2012).

ње и ако оно одговара намерама странке, то значи да би у одређеним ситуацијама и ако је у прилици, НС могла да брани СПЦ као праву хришћанску од других које би тобоже могле да тврде да су такође хришћанске. По оваквом тумачењу значај религије за странку НС би био знатно већи јер би она, ако би имала прилику, могла себе да види као арбитра у религијским питањима. Чини се да је такво тумачење исувише драматично и да је таква ситуација невероватна. Ипак, иако не би у пуној мери странка преузела на себе такву улогу, у неким ситуацијама би сходно декларисаним принципима могла да фаворизује управо СПЦ.²⁶⁾

Још једна нејасна формулација у програму НС-а је она цитирана о „социјалним правима цркве“. Политичка и правна теорија не познају социјална права група, већ појединаца, и то у случају угрожености. Либерална теорија познаје колективна права појединаца, али се о њима говори када се ради о подређеним групама, као што су историјски биле жене, црнци, емигранти и друге групе у многим државама, а често и даље јесу.²⁷⁾ Ово су колективна права која могу да уживају грађани, али не црква, и само у случају када је то потребно ради отклањања последица тешке дискриминације које стварају неједнаке животне шансе. Ако припадници одређене групе (у овом случају нпр. религијске групе) треба да имају нека посебна права, онда у њима треба да уживају грађани те групе, а не црква. Осим тога, ако се црква прихвата као легитимни представник групе, који је у случају Србије и већински народ, тешко да то може бити секуларан принцип.

Ако се тврди да црква има одређено право, то значи и да држава треба да гарантује то право, јер би само тако оно могло то заиста да буде. Колико би далеко то ишло? Ако то, на пример, значи да држава треба да пружи социјалну заштиту или допринос за пензионисање свештених лица, то би онда јасно сврстало СПЦ у државне организације и кршило принцип секуларне државе дефинисано Уставом РС. Гарантовање социјалних права цркве такође може да крши слободу избора појединаца, макар у меком облику.

26) На пример, у Савету Републичке радиодифузне агенције седи представник „цркве и верске заједнице“ (Овде се поново запажа формулација у јединици). У таквој ситуацији би могла да постоји позитивна дискриминација према СПЦ, која би за разлику од других била представљена у том савету. Видети „Закон о радиодифузији“, 2002, Доступно преко: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2002/pdf_027_1629-02.zip (Приступљено 15.3.2012), члан 23, став 3, тачка 8.

27) Нпр. видети у Јирген Хабермас, „Борбе за признање у демократској правној држави.“ у: Ејми Гатман (ур.). *Испитивање политике признања*, Центар за мултикултуралност, Нови Сад, 2003, стр. 100-101.

Такође ова странка истиче да „Српска православна црква представља историјску и духовну вертикалу народа коме је истински служила. Из тог разлога залагаћемо се да веронаука у нашим школама буде вреднована као цивилизацијска потреба и достигнуће нашег времена.“²⁸⁾

Ова странка види себе као стожера окупљања прогресивних снага, и као таква узима на себе улогу да штити традицију од заборава. Прогресивност у терминологији НС-а значи неговање традиције српског народа, српске државе и верске традиције, у коју спада слављење славе оснивача државе Немањића, св. Симеона Мироточивог. Једно од постигнућа овог владара било је и то да је „Учврстио [...] православну веру, када су јој претили јереси са свих страна.“²⁹⁾

СРС- враћање у окриље цркве. Српска радикална странка се као и друге залаже за одвојеност цркве од државе. Она афирмише принцип слободе вероисповести. „Нико не може и не сме бити принуђен да постане члан неке верске заједнице или да из ње иступи. Грађани су слободни да учествују у верским обредима и другим испољавањима верских осећања. Припадност некој верској заједници, учествовање у вршењу верских обреда или испољавање верских осећања, не смеју имати за последицу ограничења права која грађанима припадају по уставу и законима.“³⁰⁾ Такође, ова странка истиче да „ће учинити све да уживање поменутих права и слобода постану стварна тековина свих грађана наше земље, а никако само празне гаранције и мртво слово на папиру.“³¹⁾ Међутим, да ли декларисани принципи секуларности и слободе вероисповести у целости осликавају однос СРС-а према религији? Чини се да не.

СРС себе види као партију верујућих људи. Као такви они јесу толерантни према свим религијама, али имају посебан однос поштовања и уважавања према СПЦ. Будући да се ова странка залаже за секуларну државу, „баш због тога ћемо се залагати да се Црква потпуно врати у српски народ и да се српски народ, уз помоћ државе, врати у окриље своје цркве.“³²⁾ У овој реченици се поново може

28) „Програм Нове Србије“, оп. цит.

29) „Традиција“, Доступно преко: <http://www.nova-srbija.org/onama/tradicija.htm> (Приступљено 15.3.2012).

30) „Програм Српске радикалне странке“, 2009, Доступно преко: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf> (Приступљено 15.3.2012), стр. 23.

31) Ibidem, стр. 23.

32) Ibidem, стр. 4.

приметити избегавање да се експлицитно дефинишу намере према СПЦ. Наиме, у тексту се не говори о „црквама“ (множина) већ о „Цркви“ (у једнини и са великим словом). Аутори су очигледно желели да избегну да истакну као политички циљ враћање СПЦ у народ, јер би то експлицитно кршило декларисану секуларност, и, уместо тога, навели оно што може да задржи маску неутралности државе према различитим вероисповестима.

Осим тога, наведени цитат крије још једно, потенцијално опасно значење. Наиме, српски народ треба да се врати у окриље своје цркве, уз помоћ државе. То може да значи да људи који су припадници неке друге вероисповести или атеисти треба да буду враћени „својој“ цркви. Ако би они сами то желели, никаква помоћ државе не би била потребна. Тако ово враћање може да се чита и као намећање вере, које суптилно сугерише СРС.

Даље, шта то значи да народ треба да буде „у окриљу“ цркве? Оваква формулација указује на то да је по разумевању ове странке потребно да постоји нека врста контроле или надзора цркве над животом људи. Ако политичка странка то декларише као државни циљ, тешко да је то спојиво са декларисаним принципом секуларности државе или експлицитним одбијањем градње теократске државе у програму СРС-а. Коначно, на који начин би држава могла да помогне враћање народа у окриље цркве? Постоје бескрајни варијетети деловања државе који се могу сврстати у две групе: грубо и експлицитно намећање вере; и мека десекуларизација државе. У програму СРС-а не пише ништа о методама којима би се то могло постићи. Чини се вероватнијим ипак да се она залаже за меку десекуларизацију државе.

Важан циљ деловања СРС-а је обнова црква, нарочито на Косову и Метохији. Осим тога, потребана је обнова друштвене улоге цркве која је током више деценија социјалистичких власти била систематски потискивана. Колико су ови циљеви важни за СРС указује и то да су наведени на самом почетку програма ове странке (стране 3 и 4, под насловом „Однос према Српској православној цркви“ и непосредно након дела под насловом „Очување националних традиција“). Дакле, очување традиције, те афирмисање и обнова улоге СПЦ су за ову странку нека од темељних питања која у сопственом поимању формирају идентите њихових симпатизера и дефинишу странку. Ова питања претходе свим другим темама које су предмет анализе њиховог програма, као што су економија, здравство, социјална заштита и друге.

Програм СРС-а садржи и друге одредбе које ближе објашњавају њен однос према вери. Ова странка афирмише значај православне вере у васпитању и образовању младих. Социјална и интегративна функција вере треба да буду афирмисане. Потребно је рад цркве и градњу нових објеката ослободити административних потешкоћа. Треба увести пореске олакшице за ктиторски рад. Ова странка се чак залаже за то да се у јавним средствима информисања пружи простор представницима СПЦ у којем би они вршили упознавање са обичајима, темељима вере и историјом хришћанства.³³⁾

СПО - Хришћанство под једним кровом. Тешко је тачно одредити какав би требало да је однос државе према верским питањима за Српски покрет обнове. У програму ове некада утицајне странке је помало од свега традиције и модерности, просветитељства и хришћанства, мита и историје. Иако је немогуће увидети за каква се решења СПО конкретно залаже, на основу језика програмских начела ове странке може се стећи утисак да је значај религије велики.

Језик програма СПО-а натопљен је мистичним изразима и метафорама које потичу из дискусија о вери. Тако се за политичко одвајање две странке пише као о „расколу“ (као да је реч о црквеном расколу), и то нејединство се види као разлог трагичне судбине српског народа у читавом периоду деведесетих. У програму се као мантра понавља фраза „ми верујемо“ у различитим контекстима, којима се заправо описује приврженост политичким принципима као што је демократија, либерализам или грађанство. О лошој политици Србије се пише као о „греховима“, а признање да се радило о погрешкама треба да буде „покајање“. Србија треба да се „узвиси“ превазилажењем грешака из прошлости, као да је реч о хришћанском васкрснућу и уздицању у небеса. Принципи за које се СПО залаже треба да буду предмет упорног залагања јер је „вера тврдо чекање“. Понекад је нејасно шта метафоре уопште значе, као на пример „СПО је дужан да говори шта је истина а шта је лаж [...], шта је Христос а шта Велики Инквизитор.“³⁴⁾

Упркос оваквој терминологији СПО се залаже за одвојеност вере од државе, тако да нема међусобног мешања. Ова странка не

33) Ibidem, стр. 75.

34) „Српски покрет обнове - Европска десница Србије - Програм“, Доступно преко: <http://spons.rs.loopiadns.com/ckfinder/userfiles/files/program-spo-eds.pdf> (Приступљено 15.3.2012), стр. 1,3,7,13.

троши много речи да објасни појединачна начела уређења за која се залаже. Њој је просто довољно да се залаже за оно „како су уређене државе Европске уније, држећи се истих закона и обавеза“, и то треба безусловно постићи.³⁵⁾ Сваки појединац треба да буде законски изједначен са другима, да сам трага за сопственом срећом (што је формулација америчке Декларације независности), али и да уважава другог и да је спреман на дијалог.

Међутим, СПО сматра да су важан део европског културног наслеђа, како идеје хуманизма, ренесансе, грчке филозофије, римског права и Наполеоновог законика, тако и идеје хришћанства. Хришћанске идеје су део сваке европске нације, али и неких ваневропских. То је у програму СПО важан део европског идентитета и нико у Европи не доводи у питање религијско наслеђе неке државе. Због сличности европских идентитета потребна је размена култура која би била од опште користи.

СПО не истиче у свом програму значај СПЦ, већ инсистира на хришћанству. „У Бриселу, седишту Европске уније, једна црква симболизује заједничко хришћанско наслеђе Европе. Она има само један кров, а испод крова су три одељења за службу и три улаза: за римокатолике, православне и протестанте.“ Србија по програму СПО-а има хришћанско наслеђе.³⁶⁾ По оваквим формулацијама СПО се веома разликује од других странака у Србији које истичу улогу религије за државу. Свима је заједничко декларисање принципа поштовања разлика, али већина оваквих странака без дилеме показује приврженост управо једној конфесији у Србији. За разлику од њих, СПО у програму ни једном не помиње СПЦ, али помиње хришћанство. Ако је овакав избор термина намеран, то може да указује на екуменистичку религијску доктрину СПО-а.

Једна мисао у програму посебно указује на резерве према СПЦ: „Српски покрет обнове је, изнад свега, привржен Христовом учењу и неће га се одрећи ни када било ко у Српској цркви проговори другачије.“³⁷⁾ Оваква формулација може да буде критика за нешто што се већ десило у цркви, или упозорење ако се деси. Међутим, ако се и ради о упозорењу, оно би вероватно било инспирирано неким догађајем или пређашњим поступањем СПЦ. У оба случаја оваква формулација указује на неку врсту неслагања са

35) Ibidem, стр. 9.

36) Ibidem, стр. 10.

37) Ibidem, стр. 10.

ставовима или неподржавање поступака СПЦ. То може да буде и веома оштра критика уколико се реченица тумачи као одређење да је Српска црква већ проговорила другачије од привржености Христу. У реченици је упадљива и формулација да се ради о привржености „Христовом учењу“, а не цркви или вероисповести. Оваква формулација може да обухвати и протестанске доктрине које проповедају да није нужно постојање цркве и да верници индивидуално могу да стреме богу. Такво тумачење би одговарало претпоставци о екуменизму СПО-а. Без обзира на то које је значење цитиране реченице, чини се да је значај Христовог учења велики за СПО и да овај има његово аутентично тумачење. За политику СПО-а је важна морална слика човека и друштва какву нуди хришћанство и у њој види основу за своју политику. СПО са поносом истиче да је први запевао будућу химну „Боже правде“, и први уздигао три растављена прста која симболизују свето тројство, која су доцније постала национални симбол.

СПО претставља странку *sui generis* у Србији. Он у српској прошлости налази сјајне и бројне примере државничког понашања, али истовремено тежи брзом и безусловном приступању Србије ЕУ и НАТО-у. То је странка антикомунизма, која се залаже за принципе државне стратегије прекомунистичке Србије, али и за систем нових вредности модерног доба. То је странка која себе дефинише као националну, али је и интернационална. Поред сугерисаног екуменизма, интернационализам СПО-а се наговештава и у следећем делу програма: „[...] И у Москви и у Паризу и у Берлину и у Бриселу све чешће [се] говори о великом циљу »уније судбина«, од Атлантика до Владивостока.“³⁸⁾ Упркос бројним примерима који указују на велики значај религије за чланове СПО-а, и бројних потврда њеног значаја у наступима представника странке, у програму ове странке нема помињања ни једне конкретне мере за чију имплементацију се странка залаже.

* * *

У Србији постоје странке које мање или више истичу значај религија у програмима, али све оне не откривају много мера политике које би спроводиле да су на власти, у односу на верске заједнице. Уверења на страну, све странке су склоне прагматичном

---

38) Ibidem, стр. 5.

поступању. Поготову би имале разлог за прагматизам у односу са верском заједницом са натполовичним процентом подршке у јавности. У земљама са дужом демократском традицијом уверења верујућих људи и њихових организација такође могу да имају важну улогу у политици. Политичари и кандидати на изборима се у свакој држави труде да формирају платформе и шаљу поруке којима могу да придобију бираче – па и оне верујуће. На пример, Европска народна партија (енг. ЕПП) у свом програму истиче између осталих и хришћанско-јудаистичке корене европских идеала.³⁹⁾ У том погледу понашање српских партија није ексклузивно.

У многим државама је верски расцеп традиционално представљао једну од најзначајнијих подела. Политичке партије су се често везивале за различите религијске интересе (нпр. католика или протестаната). Атлагић наводи чак и бројне сугестије да су верске а не класне поделе главни социјални темељ партија у државама западног света. Међутим, у новије време, у њима су верске тензије смањене, а традиција сукобљавања католика и протестаната је готово прекинута. На пример, Хришћанско-демократска унија после рата у Немачкој је основана као заједничка партија католика и протестаната. Значај религијских подела опада, смањују се разлике између партија верског блока, а постаје значајнија подела верско-секуларно.⁴⁰⁾

У Србији је управо обрнута тенденција у последњих двадесетак година. За време социјализма се гледало с подозрењем на религијске садржаје. Међутим, након пада комунизма долази чак и до партнерства државно-црквеног комплекса. Лоше је то што искључивост везана за верске разлике има синергијски ефекат са националном искључивошћу. СПЦ је често износила саопштења ограде од и осуде различитих чинова насиља у којима су учествовала свештена лица. То изгледа није јасно свима који се сматрају верници-

39) „European People’s Party Action Programme 2004-2009“. 2004. Доступно преко: <http://www.32462857769.net/EPP/Comtool6.0/e-PressRelease/PDF/20-04-2005%20Action%20Programme%202004-2009.pdf> (Приступљено 15.3.2012), стр. 4. О значају религије за ову организацију сведочи и то да су у току састављања Европског устава покушали да укључе идеје о Јудео-Хришћанским коренима европске цивилизације. Томе су се противиле социјалдемократе. Видети о томе у Мирољуб Јевтић, „Теократија у модерном свету“, *Српска политичка мисао*, вол. 25, бр. 3, 2009, стр. 57.

40) Сениша Атлагић, *Партијска идентификација као детерминанта изборне мотивације: теоријске контроверзе и проблеми емпијског истраживања*, ФЕС и ФПН, Београд, 2007, стр. 50-52. За више информација о историјском значају цркава, укључујући и утицај политике Ватикана, видети Мирољуб Јевтић, „Православни поглед на сукобе, насиље и толеранцију у глобалној перспективи“, стр. 92.

ма. Стога мислим да је важан задатак државе Србије у будућности да политичари покажу већу дозу одговорности него прагматичности и да својим наступима подстичу толеранцију.

Nikola Mladenovic

THE IMPORTANCE OF RELIGION IN PROGRAMES OF SERBIAN POLITICAL PARTIES

Summary

This paper examines the role of religious beliefs in programmes of selected political parties in Serbia. According to Serbian Constitution, it is a secular state and the most important political parties generally accept separation of church and state. However, careful examination of parties' programmatic documents suggests that some of them uphold the importance of religion for the state. Political parties are reluctant to clearly define their policies toward religious issues because this enables them to be pragmatic while on power. This pragmatism existed even in former state of Yugoslavia and it had the form of "dichotomous relationship model". This essay is based on interpretative approach as one of the basic in political science. This essay attempts to interpret parties' intentions toward religious issues, based on their programmes. Among the most important political parties in Serbia there are those which programmes do not recognize the importance of religion and others which stress its importance. There is a growing importance of religious organizations in Serbia, especially Serbian Orthodox Church, and a tendency of soft desekularization of state.

Keywords: sekular state, political parties, dichotomous relationship model, soft desekularization.

ЛИТЕРАТУРА

- Атлагић, Сениша, *Партијска идентификација као детерминанта изборне мотивације: теоријске контроверзе и проблеми емпијског истраживања*, ФЕС и ФПН, Београд, 2007.
- Ђорђевић, Драгољуб, „Религијско-црквени комплекс у постоктобарском периоду (2000-2005)“, у: Срећко Михајловић (ур.), *Пет година транзиције у Србији II*, Социјалдемократски клуб и ФЕС, Београд, 2006.
- Ђорђевић, Мирко, „The Serbian Orthodox Church in the Kosovo drama cycle“, у: Драгица Вујадиновић и Владимир Гоати (ур.), *Between authoritarianism and democracy*, Vol III: Serbia at the political crossroads, ЦЕДЕТ и ФЕС, Београд, 2009.

- Јевтић, Миролуб, „Православни поглед на сукобе, насиље и толеранцију у глобалној перспективи“, *Српска политичка мисао*, вол. 35, бр. 1, 2012, стр. 89-104.
- Јевтић, Миролуб, „Теократија у модерном свету“, *Српска политичка мисао*, вол. 25, бр. 3, 2009, стр. 53-62.
- Marsh, David i Gerry Stoker, *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.
- Митровић, Љубиша, „Религија, медији и култура мира“, *Српска политичка мисао*, вол. 27, бр. 1, 2010, стр. 251-266.
- Славујевић, Зоран, *Изборне кампање- Поход на бираче: Случај Србије од 1990. до 2007. године*, ФЕС, ФПН и Институт друштвених наука, Београд, 2007.
- Хабермас, Јирген, „Борбе за признање у демократској правној држави.“ у: Ејми Гатман (ур.). *Испитивање политике признања*, Центар за мултикултуралност, Нови Сад, 2003.
- Шумпетер, Јозеф, *Капитализам, социјализам и демократија*. Култура, Београд, 1960.
- Други коришћени извори
- „Бела књига »Програмом до промена«, 2011. Доступно преко: <http://sns.org.rs/images/pdf/Bela%20knjiga-Programom-do-promena.pdf>. (Приступљено 15.3.2012.).
- „European People’s Party Action Programme 2004-2009“. 2004. Доступно преко: <http://www.32462857769.net/EPP/Comtool6.0/e-PressRelease/PDF/20-04-2005%20Action%20Programme%202004-2009.pdf> (Приступљено 15.3.2012).
- „Држава и црква“, Доступно преко: <http://dss.rs/drzava-i-crkva/> (Приступљено 15.3.2012).
- „Традиција“, Доступно преко: <http://www.nova-srbija.org/onama/tradicija.htm> (Приступљено 15.3.2012).
- „Програм Нове Србије“, Доступно преко: http://www.nova-srbija.org/onama/program_ns051126.zip (Приступљено 15.3.2012).
- „Повеља слободе европске Србије“, Доступно преко: <http://www.ldp.rs/upload/documents/povelja-slobode-evropske-srbije.pdf> (Приступљено 15.3.2012).
- „Програм Г17 плус“, Београд, 2004, Доступно преко: <http://www.g17plus.rs/v2/images/stories/dokumenti/program-g17-plus.pdf> (Приступљено 15.3.2012).
- „Програм Социјалистичке партије Србије“, 2010. Доступно преко: <http://sps.org.rs/Dokumenta/PROGRAM%20SPS.pdf> (Приступљено 15.3.2012).
- „Програм Српске радикалне странке“, 2009, Доступно преко: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf> (Приступљено 15.3.2012).

- „Српски покрет обнове- Европска десница Србије-Програм“, Доступно преко: <http://spons.rs.loopiadns.com/ckfinder/userfiles/files/program-spo-eds.pdf> (Приступљено 15.3.2012).
- „Устав Републике Србије“, 2006, Доступно преко: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf (Приступљено 15.3.2012).
- „Време је за нови програм“, Доступно преко: <http://www.ds.org.rs/dokumenti/ds-program.pdf> (Приступљено 15.3.2012).
- „Закон о радиодифузији“, 2002, Доступно преко: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2002/pdf_027_1629-02.zip (Приступљено 15.3.2012).

Resume

Serbian constitution defines it as secular state. All major political parties in Serbia uphold this principle. However, they are reluctant to clearly define policy measures in their programs concerning religious issues they would implement if they were in government. This enables them to act with pragmatism. This pragmatism has existed in politics at least since the time of communist Yugoslavia in the form of dichotomous relationship model: when it suits politicians – they praise representatives of religious communities; when it does not – they are criticized or simply ignored. After the fall of communism in Eastern Europe, a mutual understanding between church and state came to being which is referred to as soft desekularization. Causes of this phenomenon are probably the feeling of the eminent threat to the nation, animosity toward nations which are dominantly non-orthodox, deep social crisis and nationalism. Despite expectations, this soft desekularization has not been reversed after the fall of Milosevic regime in 2000.

There is a group of political parties in Serbia which devote very little attention to religious issues in their programmatic documents. Their views on religious issues are typically derived from some broader principle, such as equal liberty or tolerance. Almost all of these parties state some principles they uphold. These include ideas that state and church should be separated and that all of the citizens should enjoy the same rights. On the other hand, programs of the other group of parties show significant importance of religion. All of these parties affirm principles of secular state. However, all of them expect from the state to “help” the church to perform its social function. How is this expected to happen is rarely disclosed in programs. These parties typically stress the importance of Serbian Orthodox Church for the history of Serbian state or cultural tradition.

Serbian parties pragmatically reveal little about their views on religious issues. However, even in countries with longer democratic traditions parties are trying to win support of religious voters and their organizations. Therefore, there is nothing exclusive in behavior of Serbian parties. In Western Europe religious cleavages historically had major role in political life, but in recent decades Europe has seen decline of religious tensions, and confrontations between Catholics and Protestants have almost disappeared. Therefore, the importance of religious cleavages has been decreasing. Unfortunately, there has been a reverse tendency in Serbia over the last two decades.

УДК:
316.722(=411.21):28

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 255-273.

Мирољуб Јевтић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

АРАБИЗАЦИЈА НЕАРАПСКИХ МУСЛИМАНА И АНТРОПОЛОШКА ПРОМЕНА АРАПА*

Сажетак

Утицај ислама на политички живот производи једну посебно видљиву и важну појаву. Ради се о арабизацији муслимана не Арапа, са једне стране, и промене расне структуре Арапа са друге. Услед прихватања ислама који је објављен на арапском језику, муслимани не Арапи прихватају арапски као богослужбени језик, а затим као језик комуникације. Са временом они одбацују своје локалне језике и лингвистички се арабизују. Као последица тога и веза са Арапима полако се склапањем бракова мешају са Арапима. А како су бројнији од Арапа њихова расна структура преовладава и Арапи се од белаца претварају у црнцие.

Кључне речи: исламизација, арабизација, политикологија религије, расне промене, језик

Једна од најзначајнијих појава у међународним односима у другој половини 20. и првим деценијама 21. века је ревитализација политичке улоге религије. Посебно је значајна политичка ревитализација ислама¹⁾. Та појава има више димензија које дотичу скоро све сфере друштвеног и политичког живота. У овом тексту ће се указати на појаву која је везана за јачање улоге ислама. Та појава је арабизација муслимана не-Арапа и све већа антрополошка промена Арапа. Ово последње у смислу биофизичке антропологије. Како је овом феномену могуће приступити са тачке гледишта разних

* Овај рад рађен је у оквиру пројекта 179008 Министарства просвете и науке Србије

1) Martina Ambrosini, "Pope Benedict XVI and Regensburg Lecture: The Representation of Islam and the Clash of Civilizations in the Italian media", *Политикологија религије*, бр. 2/2011, год. 5.

наука овде ћемо то чинити у складу са предметом истраживања политикологије религије²⁾.

Ако се са тачке гледишта биофизичике антропологије анализирају Арапи, дакле као народ који се формирао пре појаве ислама, онда се морају истаћи следеће чињенице. Арапи су народ семитског порекла. Како нам говори муслимански аутор А. Кадић “Данас се нпр. арапски говори у Египту, Тунису, Алжиру, Мароку итд, али су ово само поарапљени Египћани или Бербери”³⁾. Или “На пошљетку и по околним мјестима у Арабији живи само мјешавина од Арапа и других народа, особито црнаца из Африке”⁴⁾. Због свега тога много је негризираних Арапа кроз историју долазило у контакт са не-Арапима. То је код не-Арапа, створило представу да су Арапи Црнци. Сетимо се само наше народне поезије у којој је Арапин обавезно црн. Коментаришући ово уверење поменути Кадић каже “Који је Арап црн, постао је од мјешавине Арапа и Црнаца, а Арапи спадају међу бијеле људе”⁵⁾. Ислам се појавио као религија која је на арапском била објављена Мухамеду. Али његова порука није намењена само Арапима, односно онима који знају арапски већ свим људима. Ислам је према веровању муслимана једина права и универзална религија. Арапи односно Мухамед су само посредници преко којих се Алаха обратио човеку посредством свога анђела Џибрила или Гаврила у српској варијанти⁶⁾. Арапи су нормално преносили поруку Курана арапским језиком, јер је то био језик који су знали. Најважније средство исламске мисије у време настанка ислама постало оружаном освајање немуслиманских земаља и народа познато под именом цихад. Цихадом су огромна пространства Блиског, Средњег истока и северне Африке дошла у састав исламске државе чији су носиоци били Арапи. Систем власти у коме су освајачи били привилеговани тумачен је као израз божје воље и статуса муслимана који су имали. Како је ислам намењен читавом свету и сваком човеку то је најлакши начин да се покорени изједначе са освајачима био да постану муслимани. Тиме се не само избегао положај пораженог него се нови муслиман ослобађао

2) Милољуб Јевтић, “Political Sciences and Religion”, *Политикологија религије* бр. 1/2007, год. 1.

3) А, Кадић, *Какав је народ арапски*, Прва муслиманска накладка књижара, Мостар, 1915, стр. 3.

4) Исто

5) Исто, стр. 4.

6) Филип Хити, *Историја Арапа*, Веселин Маслеша, Сарајево, 2 фототипско изд., 1983.

тлачења које није било ни мало пријатно. Како су муслимани доживљавали покорене, најбоље се види из говора који је Тарик, човек који је окупирао Шпанију 711. године изговорио својим борцима пред одлучујућу битку са визоготским шпанским краљем: “Чули сте каква силна добра има ова земља, а владар Велид вас је изабрао *младожењама, за ћери ових владара*”⁷⁾. Како што видимо народ на који се нападало обећаван је као плен освајачима. Можемо да замислимо степен понижења које су доживели очеви, браћа, мужеви и синови Шпањолки које у као плен завршиле у спаваћим собама освајача. Иста је била политика свуда. Описујући освајање Сиракузе на Сицилији, можда највећи историчар Арапа у 20. веку Филип Хити каже: “У Сиракузи која је у овом нападу опустошена, *највише уживања нашли су Арапи у женама*, црквеном благу и другом драгоценом плену, који су муслиманске пљачкаше примамили на Оток још неколико пута у току друге половине седмог столећа”⁸⁾

Да се ослободе власти освајача покорени нису могли, али су могли да им се приближе. Изједначе са њима и тако себе поштеде беде да им кћери насилно завршавају као харемске конкубине. То се могло постићи врло једноставно- преласком на ислам⁹⁾. Тако маса покорених прелази на ислам. Како су носиоци ислама Арапи и арапски је богослужбени језик, то покорени почињу да усвајају арапски као литургијски језик који треба да обезбди боље познавање ислама и улазак у рај после смрти. Поред тога потчињени почињу да теже да се приближе Арапима. И тамо се дешава оно, о чему је цитирани Кадић говорио. Читави региони се прво исламизују а затим арабизују. Како видимо он тврди да је практично, читаво становништво данашње Северне Африке уствари арабизовано и да са Арапима нема генетске везе. Осим врло далеке. Нормално иницијатори арабизације били су Арапи. Али су се они услед огромног броја локалног становништва с временом потпуно антрополошки претопили у локалну популацију. А та локална популација, због владајућег ислама и Арапа као његових носилаца није се наметнула мањинским Арапима, него се напротив претварала у Арапе.

Док се то дешавало на подручјима Блиског истока какви су Сирија, Палестина, Ирак, где су живели Арапима сродни семитски народи, онда то није много утицало на антрополошку метаморфо-

7) А. Кадић, исто, стр. 13.

8) Филип Хити, исто, стр. 543.

9) Миролуб Јевтић, *Савремени џихад као рат*, Никола Пашић, Београд, 2001.

зу Арапа јер су на основу сродних расних и етничких група само проширили арапско етничко биће и арапски језик. Нешто друкчија је била слика Северне Африке. Тамо су у моменту освајања живели народи хамитског порекла. Они су слични семитима, али и различити. Име су добили по старозаветној Личности Хаму сину чувенога Ноја.

Освајање Северне Африке је на идентичан начин укључило бројне хамитске народе у нову државу. Они су се како што сада знамо временом арабизовали посредством ислама. Тако да долази до нове антрополошке промене Арапа. Може се рећи да су услед бројности освојених народа који су Арабизовани већ у средњем веку, Арапи већ тада доживели значајну метаморфозу и знато се антрополошки изменили у односу на своје претке са Арабијског полуострва.

Поменути Филип Хити о томе каже “Чим су Персијанци, Сиријци, Копти, Бербери и остали јатомице пригрлили ислам и почели са Арапима склапати бракове, срушио се првобитно висок зид који је раније раздвајао Арабљане од других неарапских народа. Националност муслимана се повукла у позадину. Без обзира на своју ранију националност, сада се Мухамедов слѣдбеник изјашњавао као Арапин. *Одсада се назива Арапином сваки онај који је исповједао ислам и говорио и писао арапским језиком, без обзира на његово расно поријекло*”¹⁰). Посебно је важно да нас Хити обавештава да су хамитски Бербери који су се исламизовали били пропадници беле расе¹¹). Што значи да све то није оставило трајног трага на расну структуру Арапа. Они Арапи који су продрли у Палестину¹²), Сирију, Ирак и Северну Африку су се биолошки утопили у локалну већину. Дајући јој арапско име, али нису променили расу. Зато што су локални народи углавном били бели. Иста је ситуација била се Персијанцима. После освајања Персије, које је завршено отприлике 650 г. када је пао Персеполис, под власт арапских Семита допао је индоевропски ирански народ. Али ипак народ беле расе. Тако да ни мешање са њима није променило расну структуру Арапа.

10) Филип Хити, исто, стр. 228.

11) Исто, стр. 205.

12) Elie Al Hindy, “The New Jerusalem: An Oriental Christian Perspective”, *Политикологија религије*, бр. 2/2011, год. 5.

Али стање мења продор у регионе Црне Африке и освајањем подручја насељеним Турцима, који су како нас Хити учи у време освајања били монголоидни тј. народ жуте расе¹³⁾.

Тада се дешавају и расне промене, чији је једини узрок ислам и исламизација. Када су муслиманске војске у којој су главнину чинили бели Арапи, арабизовани Персијанци и Персијанци муслимани освојили турске земље, монголоидне турске жене су постале плен белих освајача. Резултат видимо данас. У Републици Турској припадника жуте расе тј монголоида нема. Турци се у расном смислу налазе на скали изразито белих људи чак сличних Швеђанима и белаца тамније пути. Али монголоидних нема. Тако су Турци променили и фенотип и генотип, самим тим и расну припадност, али су успели да сачувају турски језик и после кемалистичких реформи обнове донекле турску свест, која се била потпуно изгубила. Говорећи о томе Текин Алп (1883-1961) турцизирани Јеврејин пише "До пре три године османски Турци сматрали су сами себе просто као муслимане и никад нису сматрали своју нацију као нацију са посебним постојањем. Анадолски сељаци су сматрали реч Турчин као синоним са Кизилбаши, то јест као појам који означава не нацију, већ човека који носи црвени фес тј. црвеноглави"¹⁴⁾. Персијанци такође. Они и данас говоре персијски, као службени језик. Али модерни лингвисти када говоре о персијском језику, који је индоевропског порекла, дакле нема никакве везе са семитским језиком какав је арапски, не могу да занемаре да је данас персијски веома арабизован. Почев од писма, затим огромног броја речи арапског порекла које су употреби.

Али оно што је важно јесте да су тим трансформацијама Арапи у маси ипак сачували као основну, припадност белој раси. Међутим продор Арапа у подручје Црне Африке почео је да доводи до расног мешања са расно сасвим различитим Црнцима. Освојени црни народи су постепено прихватили ислам, а затим су преко ислама почели да прихватају и арапски језик и заборављају своје матерње. Тако су настали Арапи црне пути. Како је раса дефинитивно видљива ствар лако се да закључити да се ту у ствари ради о антрополошки сасвим другачијим људима него што су Арапи али су они себе видели као Арапе и Арапи су као такве почели да их прихватају. То се посебно видело на примеру Судана. Ислам је

13) Филип Хити, исто, стр. 195.

14) Tekin Alp, *The Turkish and Pan/Turkish ideal*, Liberty press, стр. 7, б.г.

рано продро у ту земљу. Тако да се исламизују црни становници Судана. Руски научник Иванов наводи да је у 16 веку у Судану постојала црначка муслиманска држава Фунги¹⁵). Она је уништавала последња хришћанска упоришта у тој земљи. Како су оно примили ислам преко Арапа и арабизованих Египћана тако су се и сами почели у језичком смислу арабизовати. Били су бројнији од Арапа и арабизованих Египћана од којих су примали ислам тако су утицали да у међусобним брачним везама превлада црначка антрополошка генетска маса. Тако су почели да се стварају први Црнци који су за себе говорили да су Арапи, јер су као матерњи језик знали само арапски, односно заборавили су своје домородачке језике, а и многи од њих су имали и крвне везе са људима који су имали неко арапско порекло, мада су и они већ били Црнци.

Наиме међу муслиманима је због арапске пред- исламске традиције веома развијено поштовање породичне генеалогije. А како је у питању патријархално друштво то се као посебна част преносило са колена на колено име човека од кога су водили порекло. О томе поменути Кадић каже “Пређимо сад на једну ствар, на коју су Арапи велику важност полагали и која је за њих имала великих пошљедица. То је родословље. Док се је код другогa свијета биљежило родословље само владарских и знаменитих породица, Арапи су хтјели, да свако зна своје родословље. Хазрети Омер би говорио:учите дјецу родословље, да нијесте као други народи:када га упиташ ко је,умије ти само казати:из тога сам и из тога села.”¹⁶). Како је цитирани халиф Омер (634-644) један од најзначајнијих представника ислама, то је сваки муслиман сматрао за обавезу да га послуша. Исто тако да, колико је год то могуће, да се са њим односно са његовим потомцима ороди. Зато је одувек у исламском свету најважнија припадност била она која је указивала да неки муслиман има крвне везе са Мухамедом, исламским веровесником. Такви људи носе титулу сејид и шериф. Сејид је титула која се даје свима онима који потичу од млађег сина Мухамедове кћери Фатиме Хусеина, а титула шериф оним који потичу од њеног старијег сина Хасана¹⁷). Због тога су сви муслимани настојали да колико је год више могуће себе доведу у везу са Мухамедом, а ако то нису могли онда су настојали да себе представе као Арапе. Уосталом

15) Иванов. Н. А, *Османское завоевание арбских стран*, Москва, 1984, стр. 114.

16) А. Кадић, исто, стр. 33.

17) Stephan and Nandy Ronart, *Concise Encyclopaedia of Arabic Civilization*, Djambatan, Amstredam, 1959, стр. 472.

цитатом Текина Алпа смо показали колико је припадност исламу потисла националну свест код Туркофона, па им нација није значила ништа изван припадности исламу. Колико је то било важно најбоље се види из података да су османски султани када су били на врхунцу моћи истицали да су пореклом од арапског племена Вади-л Сафа¹⁸⁾. Значи ако им је било тешко да се представе као потомци Мухамеда барем су имали арапско порекло.

Та чињеница је крунски доказ за поруку овога текста. Ако су османски султани на врхунцу своје моћи, када су преузели титулу халифа, предводника читавог сунитског ислама, настојали да себе представе као Арапе, онда је јасно колико је то хтео сваки муслиман. Тако почиње арабизација црних муслимана. Они су посебан доказ за нашу тезу. Јер остали муслимани који су расно били бели као Арапи не могу да покажу ко се све инкорпорирао у масу оног што се Арапима представља. Зато што је њихов расни тип идентичан или врло сличан арапском. Али са црним муслиманима, односно црним Арапима ствар је друкчија. Дефинитивно је јасно да бели Арапи нису могли да роде припаднике црне расе.

Та појава која је почела веома рано, још од настанка ислама, јер је рецимо први мујезин, човек који позива муслимане на молитву, у време Мухамеда био етиопски црнац Билал који је као роб прешао на ислам¹⁹⁾. Дакле мешање са црнцима је почело веома рано, а ли његови резултати нису били спектакуларни. Било је увек црних муслимана који су се издавали за Арапе и које су бели Арапи као Арапе третирали. Али то није била доминантна расна црта Арапа. Арапи су у маси остали белци. Тен им се услед мешања мењао али је бела антрополошка структура опстајала.

Ситуација почиње да се нагло мења у 20 веку. Ислам се проширио на велике регионе Африке још давно, тако да је поред Медитерана, где су преовладавали арабизовани Бербери и Египћани ислам постао веома рано доминантна религија у региону који се данас назива Сахел²⁰⁾ То је велики појаса који се протеже од обале Атлантика у Мауританији, преко Малија, Буркине Фасо, Нигера, Чада до обале Црвеног мора. Али је од добрано продро и јужно од Сахела. Тако да данас представља доминантну религију у великом броју држава Западне, претежно црне Африке. Дакле не-арапске

18) Иванов, исто, стр. 24.

19) Хити, исто, 210; Stephan and Nandy Ronart, исто, стр. 95.

20) <http://en.wikipedia.org/wiki/Sahel>

црне Африке. Према последњим подацима 100% становника Мауританије; 90% становника Малија; 94% становника Сенегала; 90% становника Гамбије; 85% становника Гвинеје; 60,5% Буркине Фасо; 80% становника Нигера; 53,1% становника Чада; 94% становника Цибутија; скоро 100% Сомалије; 50% Нигерије; 50% Гвинеје Бисао; 38,6% становника Обале Слоноваче; 60% становника Сиера Леоне су муслимани²¹⁾. Али и широм Африке централне, јужне или источне има пуно муслимана. Карактеристичан случај за наш текст јесте држава Комори на којој муслимани чине 98% становника²²⁾.

Дакле ради се о становништву које у расном смислу нема никакве везе са Арапима, али које има исту муслиманску религију и на њој засновану културу. Сви ови народи имају своје локалне језике. Како су државе које смо споменули формиране према вољи колонизатора, који није марио за етничке међе то су у границама разних држава смештени многобројни народи, племена и самим тим и језици. Када се после деколонизације поставило питање службеног језика показало се као најефикасније да се узме језик колонизатора као службени језик државе. Деколонизација је била најизраженија 1960. године и око ње. Тада је велики део бивших колонија стекао независност.

А то је било време опште слабости исламског света. Арапске земље као перјанице те религије биле су под утицајем секуларизирајућег национализма који је представљао Насер. Саудијска Арабија као, седиште светих места ислама није поред популарног Насера могла да постигне много. Тако да је све то утицало да деколонизирање земље црне Африке и саме прихвате секуларни принцип организације. Све се променило после јунског рата 1967. када је Израел поразио далеко бројније репрезенте арапског национализма Египат и Сирију. Био је то хладан туш за све муслимане. Саудијска Арабија је то искористила да за све прогласи кривим одступање од ислама, које је национализам на неки начин подразумева²³⁾. Саудијска Арабија креће у офанзиву и суочена са slabим отпором код дотадашњих противника, почиње да осваја терен. Тако међу Арапима почиње да јача утицај ислама, на рачун арабизма. Као резултат тога на иницијативу Саудијаца рађа се ОИК (Организација

21) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cm.html> (доступно 20. 2. 2012)

22) исто

23) Мирољуб Јевтић, *Савремени џихад као рат*, 3 изд., Никола Пашић, Београд, 2001.

Исламска конференција)²⁴). Као идеологију у борби за остваривање права Арапа а нарочито палестинских Саудијци стављају ислам. Дакле борба се наставља у истом смеру и са истим циљем али сада позивањем на ислам што Арапима додаје нове моћне савезнике. Јер сви муслимани, који су и раније борбу Арапа са Израелом доживљавали као своју, сада добијају додатни аргумент²⁵). Зато што се арапски моменат потпуно потискује и истиче искључиво верски. Важно је истаћи да је криза у Палестини послужила као повод за формирање ОИК, али брзо показало да је то само изговор групи земаља које предводи Саудијска Арабија да преко ОИК пропагира ислам. И ОИК је кренула пуним једрима. Од борбе за Палестину Организација се претворила у моћно оружје исламске пропаганде. Као резултат долази до јачања ислама широм света. Преко ширења ислама почиње да се шири арапски језик, као језик Курана. Да би могли да моле и учествују у богослужењу муслимани широм света појачавају учење арапског језика. Као резултат тога ђаци верских школа у земљама црне Африке почињу да говоре арапски између себе. Тако арапски почиње да потискује локалне језике. Постаје језик свакодневне комуникације и полако се представља као конкурент официјелним, енглеском и француском језику. Као резултат тога апсолутно неарапски муслимани црне Африке почињу да се поистовећују са Арапима и да говоре да су Арапи. У прилог томе ишла им је чињеница да сви третирају Суданце као Арапе, мада су потпуно црне пути. И чак кад би имали неку биолошку везу са Арапима, она је судећи по њиховом изгледу сасвим испрана сталним досипањем гена црне расе у људе који су некада били Белци. Посебно је важно да и сами Арапи без неке посебне реакције прихватају као Арапе људе који са Арапима немају никакве везе. Третирајући их као Арапе дају им усељеничке визе. Тако да се аутор овога текста путујући више пута по арапским земљама: Тунису, Либији, Египту, Сирији Ираку... уверио да су ове земље препуне Црнаца који раде разне послове.

Али арапски свет није несклон расизму. Дуго времена Црнци су довођени као робови у арапске просторе. Њихова боја коже је, између осталог, била узрок што су третирани као грађани другог реда и што су држани као робови, мада је увек било и белих робова

24) Мирољуб Јевтић, *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2009.

25) Fatimah Husein, "Jerusalem and the Jews: The View of Indonesian Muslim Student Activists", *Политикологија религије*, бр. 2/2011, год. 5.

код муслимана Тако да су приче о расним противуречностима између Арапа и црних муслимана познате истраживачима²⁶⁾.

Али упркос томе међу Црнцима муслиманима, у афричким државама где белих муслимана Арапа нема, тај се проблем не осећа и они се осећају почашћеним ако их третирају као Арапе или ако имају неко арапско порекло. Таква политика која води језичкој арабизацији црних и других муслимана, али истовремено и антрополошкој промени Арапа, прихваћена је прећутно као политика арапских држава. То се сасвим јасно види на основу етничке припадности држава чланица Арапске лиге. Мада је по имену то организација етничких Арапа, њене пуноправне чланице су и државе: Цибути, Комори и Сомалија²⁷⁾. Етничка структура Цибутија је 60% Сомалаца; 35% Афара; и само 5% осталих (Француза, Арапа, Етиопљана и Италијана). Дакле Арапа скоро да и нема. Али је зато 94% муслимана²⁸⁾. Следећи случај је Сомалија. Тамошње становништво броји 10.085.638 душа, од којих је само 30000 Арапа²⁹⁾. И на крају Комори. Тамо према подацима ЦИА Арапа нема уопште³⁰⁾. А земља је ипак чланица Арапске лиге. Степен идентификације са Арапима види се по томе што су Комори, мада уопште немају Арапе као своје становништво за један од службених језика узели арапски³¹⁾, поред француског језика бившег колонијалног господара. Посебно је важно да људи на Коморима ради међусобне комуникације веома користе шикоморо језик. То је мешавина свахилија и опет арапског. Свахили је језик који се говори на афричком континенту у земљама које су наспрам коморских острва Танзанији и Кенији. Из тога се види како арапски напредује наспрам свахилија и француског. Са порастом утицаја ислама људи све више уче

26) <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/nov/23/nubian-monkey-arab-racism> (доступно 19.2.2012); http://www.usatoday.com/news/world/iraq/2009-01-18-iraqobama_N.htm?csp=34 (доступно 19.2.2012)

27) http://www.arableagueonline.org/wps/portal/las_en/home_page/!ut/p/c5/04_SB-8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3gXy8CgMJMgYwOLYFdLA08jF09_X28jIwN_E6B-8JG55C3MCuoNT8_TDQXbiNwMkb4ADOBro-3nk56bqF-RGVHjqOioCAKQoUKM!/d3/d3/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh (доступно 20.2.2012)

28) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/dj.html> (доступно 20. 2. 2012)

29) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (доступно 20. 2. 2012)

30) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cn.html> (доступно 20. 2. 2012)

31) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cn.html> (доступно 20. 2. 2012)

арапски и он почиње да доминира у односу на свахили. А како је службени језик онда полако потискује и француски. Уосталом и према подацима које даје ЦИА арапски иде испред француског, што показује где је коме место.

Слична је ситуација и у поменутом Џибутију и тамо је арапски службени језик заједно са француским³²⁾. У Сомалији, чланица арапске лиге, сомалски је званични али је један од најшире говорених језика поред службеног арапски. Како исламизација, и то она повезана са Ал Каидом тамо напредује, полако арапски постаје језик исте вредности као и сомалски. Посебно важан доказ арабизације неарапских муслимана јесте Еритреја. То је земља настањена следећим народима: Тигринија 55%; Тигре 30% и других мањих народа. Веома је занимљиво да је у верском смислу земља насељена хришћанима и муслиманима. Подаци ЦИА не говоре о којим се процентима ради. Википедија, за коју у овом случају не знамо колико је поуздана, али пошто немамо друге податке онда узимамо њих, каже да у земљи живи 58% коптских православних хришћана; 37% муслимана; 5% римокатолика; 1% протестаната и 1% осталих религија³³⁾. Према овим подацима хришћани би били велика већина. На основу података америчке администрације у земљу живи 50% хришћана и 48% муслимана³⁴⁾. Како видимо међу тим муслиманима Арапа скоро да и нема. Али без обзира на све арапски се заједно са тигринија језиком користи као језик комуникације. То значи да барем муслимани говоре арапски између себе. И то у земљи која је већински хришћанска. То најбоље показује степен арабизације.

Посебно је важно погледати како арабизација напредује у земљама црне Африке које нису чланице арапске лиге. Узмимо на пример поменути Чад. Земља једва има муслиманску већину од 53%. Арапи чине само 12,3% становника, али је упркос томе арапски постао званични језик поред француског³⁵⁾. Не само да су Арапи слаба мањина, него је и питање колико су у питању стварно Арапи а колико арабизовани Црнци. Зато што се ради о суданским

32) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/dj.html> (доступно 20. 2. 2012)

33) http://en.wikipedia.org/wiki/Isaia_Afewerki#Freedom_of_religion (доступно 20.2.2012)
http://en.wikipedia.org/wiki/Eritrean_Orthodox_Tewahedo_Church

34) <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2854>. (доступно 20.2.2012)

35) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cd.html> (доступно 20. 2. 2012)

Арапима³⁶). Колико је то важно види се из следећег податка. Када се земља ослободила француске колонијалне власти за службени језика је изабрала француски, као *лингва франка*, којим су се сви служили. Шта се десило? Утицај религије на неарапско муслиманско становништво које чини већину популације, притисак и културни утицаји суседних арапских земаља Либије и Судана утицали су да се арапски толико прошири да су га сада власти прихватиле као званични језик³⁷), поред француског. Француски и они који су били за њега се дуго опирао. Према подацима из 1988, значи 18 година после деколонизације, само је француски био службени језик државе³⁸).

Пример Чада најбоље показује како арабизација напредује. Да би се схватило о чему се ради ваља рећи да је као службени језик у Чад уведен језик Корана - класични арапски језик. То је језик који не говори скоро нико. Арапски који се говори у Чаду је локални чадски арапски и он се пуно разликује од класичног арапског. Што споразумевање међу људима који говоре на ове две варијанте арапског некад чини немогућим. Посебно је важно да је чадски арапски говори од 10-12% људи. Али се десила друга ствар. Због ислама и коранских школа арапски је као и француски постао *лингва франка* међу муслиманима. Тај арапски који они користе као други језик, који им помаже да се споразумевају са другим муслиманима чије је матерњи језик друкчији, говори око 50% становника Чада. Како такав он је полако почео да улази у употребу као језик саобраћаја. А како су сви муслимани и теже да се приближе Арапима, код којих је ислам настао, сви прихватају арапски који као језик своје вере поштују. Прихватају га као језик узајамне комуникације. Тако је арапски почео да преузима улогу коју је раније имао само француски. После деколонизације, како Чађани говоре око 130 језика, од којих само 18 језика имају 50000 или више говорника, било је немогуће остварити међусобну комуникацију без једног језика који би прихватили сви. Зато је изабран француски. Како видимо то је потрајало прилично. Арапски се ширио путем верске поуке. Зато су муслимани, којима је матерњи био неки од локалних језика кад би се срели са другим муслиманима који нису знали њихов ло-

36) Аутор текста није био у Чаду, али смо у Либији ишли у огромна насеља у самом центру Триполија, где живи маса људи из Чада који говоре да су Арапи а расно су сасвим црни.

37) Исто

38) *Petit Larousse*, Paris, 1988. Одредница Чад /Tchad

кални језик за међусобно споразумевање користили арапски. Тако је коришћење арапског као језика комуникације нарасло на 50% укупног становништва које арапски тако користи. То је истисло француски код тих људи³⁹⁾ Као резултат уставом Чада је и арапски прихваћен као службени језик⁴⁰⁾. Имајући у виду да је број оних који говоре арапски као матерњи 10%, а да је број оних који га поред свога матерњег говоре као други језик јесте 50%, то значи да 60% становништва тј. већина већ користи арапски. Посебно је важно да се француски, упркос томе што је у уставу први службени језик земље, на северу говори веома мало. Све то чини да он губи све више важност у корист арапског. А са арапским напредује процес нестанка локалних језика. Што није ни мало тешко имајући у виду да су то језици врло малих заједница са малим бројем говорника. Тако да остаје само арапски.

А са арапским језиком напредује и жеља тих црних не Арапа да се поистовете са Арапима и да се тако представљају. Поготову што им је као људима из сиромашних земљи било врло привлачно да се докопају нпр. далеко богатије Либије, за време стабилног режима Моамера Гафадија. А одлазак у Либију и регулисање боравка бивао им је лакши ако би се декларисали као Арапи.

Слична је ситуација и у другим земљама некадашње Француске Африке које смо раније побројали. И тамо преко исламизације напредује и арабизација⁴¹⁾. Међутим тај процес није толико брз, и иде веома полако. Зато неки људи настоје да га убрзају. На пример за време рата у Судану пре него што је створена република Јужни Судан, маса анимиста или хришћана је избегла на север да би се спасла грађанског рата и тамо су били изложени не само исламизацији него и арабизацији. Или рецимо, ситуација у Мауританији где су арабофони 2010. преко владе кренули у тоталну језичку арабизацију државе. Тако до је дошло до протеста студената који нису Арапи, али што је веома важно јесу муслимани⁴²⁾. Све то је доказ да процес не напредује без тешкоћа и да ни муслимани не-Арапи не пристају, увек лако, да се због ислама арабизују, али процес ипак напредује. Као један од разлога за арабизацију јесу и етничке противуречности. Тако нпр. у Малију живи око 10% Туарега. То

39) <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/afrique/tchad.htm> (доступно 20.2.2012)

40) <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/Langues/CONSTITUTIONS-pays-T.htm#Tchad> (доступно 20. 2. 2012)

41) http://www.amazighworld.org/history/modernhistory/articles/arabisation_berberie.php (доступно 20. 2. 2012)

42) <http://www.afrik-news.com/article17279.html> (доступно 20.2.2012)

је народ берберског порекла. Како су црнци већина у држави то се међу Берберима као основ идентитета узима арабизам, јер су њихови етнички сродници у суседном Мароку, Алжиру или Либији већ сасвим или делимично арабизовани. Па сада и они кад већ имају потешкоћа као Туарези покушавају да своју адекватност докажу тиме што се поистовећују са много већим народом него што су они, са Арапима.⁴³⁾

Поменути процес да се преко исламизације остварује арабизација има своје посебне карике, ако се арабизација представи као ланац. Основна карактеристика тога ланца јесте да се преко ислама сви муслимани помало поистовећују са Арапима због Мухамеда и арапског као светог језика Курана. Али се исто тако дешава да се срећу карике тога ланца какве су турска, персијска или пакистанска које ојачавају и формирају се утапањем суседних муслиманских народа који су са њима у контакту. Тако се сви они муслимани који су живели у оквиру османског царства, а сада Турске, турцизирају, они који живе близу Персијанаца се иранизирају итд. Најсигурнији доказ у томе смислу јесте претходно поменути податак да су Турци тим процесом од жуте расе постали Белци у републици Турској или да Таџици, народ код кога је видљива монголоидна црта⁴⁴⁾, припадају у језичком смислу иранској групи народа. Дакле говоре језиком који припада групи персијских језика а они индоевропским језицима. А Индоевропљани нису монголоиди већ Белци.

Посебно је значајна чињеница наш пример. Са оживљавањем слободе религије после пада комунизма, отвореношћу граница и порастом утицаја ислама у свету, осећа се пораст туркофилског осећања код наших муслимана али и код Албанаца. Али не само туркофилског већ све више и арабофилског.

Атеистички режим Енвер Хоџе је разорио све верске институције па и исламске. Када је ислам почео да се обнавља⁴⁵⁾ није било људи са знањем тако да су у Албанију у маси стигли проповедници из арапских земаља. Они су почели да проповедају ислам који је био сасвим арабизован и то је почело да отвара простор за арабизацију Албанаца. Шири се арапски језик, арапски начин понашања.

43) Аутор ових редова се за време својих боравака у Африци сусретао са многим Берберима који инсистирају да су и они Арапи, мада не знају арапски.

44) Козлов. В. И. *Националности СССР*, Москва, 1982, стр. 45.

45) Драган Новаковић, "Исламска заједница у функцији остваривања албанских националних интереса", *Политикологија религије*, бр. 1/2007, год. 1.

Посебно је важно да се арапски, пакистански и други проповедници који долазе у Албанију жене Албанкама. Тако да се из тих бракова рађају расно мешовита деца. Осим тога у Тирани и широм Албаније је отворено више брачних агенција. Оне организују удају албанских жена за људе из централних исламских простора: Арапског света, Пакистана, Бангладеша... Све то усложњава расну структуру албанског становништва. То се ради у толико је мери да сами Албанци којима је ипак до очувања албанске свести упозоравају на ову чињеницу. Што је посебно важно на то упозоравају функционери и активисти албанских верских организација. Људи у чије се поштовање за ислам не може сумњати. Утолико више ова упозорења треба узети у обзир у вези са основном поруком овог текста. Илир Кула из ‘Албанског комитета за религијска питања’ каже: ‘Ако Албанија потребе за исламским образовањем не усклади са нашом традицијом, оно ће добити арапски карактер и изгубиће националну боју’⁴⁶⁾.

Слична је ситуација и у БИХ. Према подацима које даје магистарска теза Јасмине Анђић проценат склапања бракова муџахедина⁴⁷⁾ који стигли у БИХ за време рата 1992-1995. је значајан. ‘И хрватска и српска обавештајна служба сматрају да се неколико хиљада муџахедина оженило и остало. Узевши у обзир да је укупно око 40.000 исламиста служило у Босни и Херцеговини од почетка деведесетих година, процењен број ожењених муџахедина - неколико хиљада - могло би представљати око 10-15% укупно присутних исламиста. Постоји само један познат независан статистички доказ, а то је пример једне од првих либанских исламистичких јединица које су организовали Иранци и отпремили у Босну 1992. на двогодишње служење. Од њих око 300 муџахедина, само се неких 200 вратило у Либан, док се око 50 оженило и остало у Босни и Херцеговини. Остатак, такође, око 50, било је убијено у акцији. То је стопа венчања од око 15-17%, незнатно виша од процене хрватске и српске обавештајне службе’⁴⁸⁾.

46) http://archive.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_world_1_19/03/2005_54211 (доступно 20.2.2012)

47) О борцима за ислам више видети у Aneela Sultana, “Taliban or Terrorist? Some Reflection on Taliban’s Ideology”, *Политикологија религије*, бр. 1/2009, год. 3.

48) Јосеф Бодански, *Ново лице босанско-муслиманских снага*, <http://www.serbianuniti.net/culturalibrary/bodanski/deo1/9.htm> доступно на дан 12.01.2010.г. Овде цитирано према Јасмина Инђић, *Утицај ислама на положај жене у БИХ, од 1990-2005*, магистарски рад, ФПН, Београд, 2010. стр. 81.

Сличне информације даје и босански дневник "Дани". Према једном извештају... „У забаченим селима, дубоко у планинама Босне и Херцеговине, за вријеме рата и после њега формирани су кампови за муцахедине који су долазили из арапских земаља и који су се у *огромном броју* женили с локалним дјевојкама и живјели у законски непризнатим браковима; након објаве глобалног рата против исламског тероризма многи од њих су напустили БиХ, неки су ухапшени због нелегалних радњи, а њихове жене и дјеца остали су у БиХ без елементарних социјалних и било каквих других права. Иза муцахедина у БиХ остало је стотине самоохраних мајки и хиљаде незбринуте, сиромашне дјеце“⁴⁹⁾. Дакле, "Дани" процењују да се ради о огромном броју таквих бракова. Јасмина Инђић нам то све поткрепљује и цитатом из веома угледног листа на арапском језику." У следећем тексту који је објавио лондонски лист *AL Shrak AL Awsat*, 02.09.2009.г. се каже: - "Тисуће дјечака и дјевојчица из Босне и Херцеговине, рођених у рату трагају за својим очевима из арапских земаља. Дјеца и њихове мајке траже сву могућу помоћ како би сазнали што им је с очевима и мужевима који су као муцахедини долазили у БиХ током рата и женили се на подручју Балкана".⁵⁰⁾

То је пракса која је присутна широм исламског света. Жеља да се арабизују је толико јака да постоје бројне агенције за брачно посредовање које муслиманским женама из Индије налазе младожење Арапе⁵¹⁾.

За сам крај рада ваља истаћи да је видљиво да је процес арабизације неарапских муслимана, посебно црних муслимана из Африке веома изражена појава. И да већ сада више десетина милиона оних који се декларишу као Арапи већ сада има црну пут. Самих Суданаца има 20-так милиона. Исто тако полако се антрополошка структура Арапа претвара у сасвим други генотип и фенотип. Тако да, ако се ови процеси наставе, постоји извесна могућност да Арапи као антрополошки тип сасвим нестану, али ће зато тријумфовати арапски језик и арапска култура. И све то само због ислама. Тиме се види колико политикологија религије постаје важна, можда најважнија од свих нетеолошких наука које се баве религијом.

49) Нидзара Ахметашевић, „Слободна Босна“, <http://www.doc.ba/digitalarchive/public/index.cfm> доступно на дан 02.02.2009. Према Јасмина Инђић стр. 81.

50) "Дјеца из БиХ траже очеве у арапским земљама", лист *Al Shark Al Awsat*, 02.09.2009.г. <http://www.javno.com> доступно на дан 12.02.2009.г. Према Јасмина Инђић, исто, стр. 82.

51) <http://muslim.matrimonialsindia.com/arabic-muslim-groom> (доступно 20.2.2012)

Miroljub Jevtic

**ARABIZATION OF NO-ARAB MUSLIMS
AND ANTHROPOLOGICAL CHANGES OF ARABS**

Summary

The influence of Islam into political life, produce a visible and important phenomenon. These are arabization of no-Arabs Muslim and changes of racial structure of the Arabs. Due to the acceptance of Islam, which was transmitted in Arabic, no- Arabs Muslims accept the Arabic as liturgical language, and after this as a language of communication. With time, they reject their local languages and linguistically they become Arabs. As a result of the relationship with the Arabs by intermarriage with them, they mixed. Having in mind that that Blacks outnumber the Arabs, their racial structure prevails and Arabs from whites turn slowly into blacks.

Key words: Arabization, Islamization, Politology of Religion, Racial changes, Language

ЛИТЕРАТУРА

- А. Кадић, *Какав је народ арапски*, Прва муслиманска накладна књижара, Мостар, 1915.
- Aneela Sultana, “Taliban or Terrorist? Some Reflection on Taliban’s Ideology”, *Политикологија религије*, год. 3, бр.1/2009.
- Вахид Абд ал Мегид, “Динамичност турског кретања и статичност арапских политика”, *Српска политичка мисао*, бр. 1-2011.
- Весна Трифуновић, “Мултикултуларизам и образовање: проблем плурализације идентитета”, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2012.
- Драган Новаковић, “Исламска заједница у функцији остваривања албанских националних интереса”, *Политикологија религије*, год. 1, бр.1/2007.
- Драган М. Новаковић, “Исламска есхатологија”, *Политичка ревија*, бр. 4/2011.
- Живојин Ђурић, Владимир Ајзенхамер, “Политички систем Турске на размеђу кемализма и исламизма”, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2011.
- Зоран Милошевић, “Европска унија и ислам”, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2012.
- Зоран Милошевић, “Религија и национални идентитет - од прозелитизма до модерних социјалних технологија”, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2011.

- Зоран Павловић, Ненад Аврамовић, “Суверенитет и мултикултурализам”, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2012.
- Elie Al Hindy, “The New Jerusalem: An Oriental Christian Perspective”, *Политикологија религије*, год. 5, бр. 2/2011.
- Иванов Н.А., *Османско завојеваније арапских страна*, Москва, 1984.
- Јамина Инђић, *Утицај ислама на положај жене у БИХ, од 1990-2005*, магистарски рад, ФПН, Београд, 2010.
- Козлов В.И. *Националности СССР*, Москва, 1982.
- Martina Ambrosini, “Pope Benedict XVI and Regensburg Lecture: The Representation of Islam and the Clash of Civilizations in the Italian media”, *Политикологија религије*, год. 5, бр. 2/2011.
- Miroljub Jevtic, “Political Sciences and Religion”, год. 1, *Политикологија религије*, бр. 1/2007.
- Miki Vozinovich, “Politology of religion”, *Политикологија религије*, год. 1, бр. 2/2009.
- Мирољуб Јевтић, “Мултикултурно друштво и религија”, *Српска политичка мисао*, бр. 3/2011.
- Miroljub Jevtic, “Political Sciences and Religion”, *Политикологија религије*, год. 1, бр. 1/2007.
- Мирољуб Јевтић, *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2009.
- Мирољуб Јевтић, *Савремени џихад као рат*, Никола Пашић, Београд, 2001.
- Мухамед Наср, Вехабије као продужетак селефије, *Политичка ревија*, бр. 2/2011.
- *Petit Larousse*, Paris, 1988.
- Нада Радушки «Међусобна детерминисаност националног и језичког идентитета -демографски аспект», *Политичка ревија*, бр. 3/2012.
- Ратко Љубојевић, «Неконтотисана сила као инструмент освајачке политике османских власти», *Национални интерес*, бр. 1/2011.
- Слободан Јанковић, «Промене на Блиском истоку и у свереној Африци - ка постсувереном светском поретку», *Национални интерес*, бр. 2/2011.
- Stephan and Nandy Ronart, *Concise Encyclopaedia of Arrabic Civilization*, Djambatan, Amstredam, 1959.
- Tekin Alp, *The Turkish and Pan/Turkish ideal*, Liberty press, стр.7, б. г.
- Fatimah Husein, “Jerusalem and the Jews: The Wiew of Indonesian Muslim Student Activistes”, *Политикологија религије*, год. 5, бр. 2/2011. Филип Хити, *Историја Арана*, Веселин Маслеша, Сарајево, 2 фототипско изд., 1983.

- Цафар Абдулмахди Сахиб, “Арапско виђење балканских муслимана: покушај расветљавања улоге исламских фундаменталиста”, *Политикологија религије*, год, 2, бр. 1/2008.
- <http://www.afrik-news.com/article17279.html>
- http://archive.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_world_1_19/03/2005_54211
- <http://muslim.matrimonialsindia.com/arabic-muslim-groom>

Resume

One of the most important topics in the field of politology of religion is the influence of religion on national belongings. Therefore, this paper deals with phenomenon of Islam's influence on arabization of non – Arabs and anthropological change of Arabs. If we look into demographical changes in the world of Islam we will see one important fact. Under the influence of Islam non – Arabs are the subject of arabization. It is because Islam learning that the women of Muhammad are the mothers of all the Muslims. As they all were Arabs, Arabic became a mother tongue of the Muslims. At the same time, all religious rituals are in Arabic language so it means that if a person would like to participate in it he/she should learn Arabic. When we combine these facts, it is logical that Muslims, who have no connection with Arabs in anthropological sense, started to speak Arabic language. And as the time passes, Arabic becomes a language of everyday communication. This can be best seen in African countries which consist of many tribes with their own languages. In order to communicate among each other, they are using Arabic. After that, they are using it in their homes. Accordingly, they are suppressing their own, native, languages. Further, as Mohammed is their ideal and he was Arab, these Muslims start to represents themselves as Arabs, even though they have no real connection with them. On the other side, by marriage, they are mixing with real Arabs and cause change of Arabs in the terms of race. As a result we have countries like Sudan. In this country almost all Muslims represents themselves as Arabs despite the fact that they are all African black people and have no connections with Arabs. As the number of them is increasing they are changing the Arabs, using the marriage connections, who became blacker. Consequently, genuine Arabs are disappearing.

Овај рад је примљен 23. јануара 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

Драган Јовашевић
Правни факултет у Нишу

ОДГОВОРНОСТ ЗА КРШЕЊЕ ИЗБОРНИХ ПРАВА

Сажетак

У систему заштите друштвених добара и вредности у сваком друштву, па тако и нашем, по свом значају се истичу изборна права (активно и пасивно право), односно слобода кандидовања на изборима и законито спровођење избора и објављивање њихових резултата. Наиме, свака демократска држава и владавина права своје право лице показују бројем и обимом изборних права, те начином њиховог уређења и правне заштите што са друге стране указује и на степен демократичности самога друштва. Стога је разумљиво што нови Кривични законик Републике Србије из 2005. године у глави петнаестој, у групи кривичних дела против изборних права предвиђа кривичну одговорност и кажњавање за различите облике и видове повреде или угрожавања ових изборних права грађана покушавајући да изборном систему и изборима на свим нивоима на овај начин пружи појачану правну заштиту. Управо овај рад са теоријског и практичног аспекта разматра појам, карактеристике и облике испољавања кривичних дела којима се нарушавају изборна права и механизме њихове заштите у Републици Србији.

Кључне речи: избори, гласање, кандидовање, закон, кривично дело, одговорност, кривична санкција

У систему заштите друштвених добара и вредности у сваком друштву, па тако и нашем, по свом значају се истичу изборна права (активно и пасивно право), односно слобода кандидовања на изборима и законито спровођење избора и објављивање њихових резултата. Наиме, свака демократска држава и владавина права своје

право лице показују бројем и обимом изборних права, те начином њиховог уређења и правне заштите што са друге стране указује и на степен демократичности самога друштва.

Стога је разумљиво што нови Кривични законик Републике Србије¹⁾ из 2005. године у глави петнаестој, у групи кривичних дела против изборних права предвиђа кривичну одговорност и кажњавање за различите облике и видове повреде или угрожавања изборних права грађана покушавајући да изборном систему и изборима на свим нивоима на овај начин пружи појачану правну заштиту. Наиме, овај је законик, по први пут јединствено као систематизовани зборник свих кривичноправних норми после 1860. године²⁾, предвидео систем општег и посебног дела целокупног материјалног кривичног права наше земље. Ступањем на правну снагу 1. јануара 2006. године тако је започела темељита реформа материјалног и извршног кривичног права која треба да на вишем нивоу постави основе јединствене, квалитетне, благовремене и законите заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности.

Управо на првом месту међу заштићеним добрима³⁾ које наше ново кривично законодавство штити јесу основна, природна, општецивилизацијска људска права. Ту на првом месту спада : право на живот, право на слободу и одмах на трећем месту се у посебном делу кривичног права (у глави петнаестој), истичу изборна права грађана. На сличан начин ова изборна кривична дела уређују и друга кривична законодавства. Тако Кривични законик Републике Словеније у глави седамнаестој (у чл. 161-168), Кривични закон Републике Хрватске у глави једанаестој – као и Кривични законик Републике Црне Горе у глави шеснаестој, односно Кривични закон Републике Српске.

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ИЗБОРНИХ ПРАВА

Према ранијим кривичноправним прописима ова глава је носила назив: “Кривична дела против самоуправљања”⁴⁾ што је у

1) *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005. Више: Д. Јовашевић, *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Београд, 2007, стр. 114-116.

2) Д. Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, Ниш, 1991, стр. 87-112.

3) О појму, карактеристикама и врстама објекта заштите код кривичног дела више: Д. Јовашевић, *Кривично право*, Општи део, Београд, 2010, стр. 289-293.

4) *Службени гласник Републике Србије*, бр. 26/77. Више: Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, Београд, 2003, стр. 131-147.

потпуности одговарало тадашњим захтевима друштва и појачаној кривичноправној заштити самоуправљања као темељног начела друштвено-економског и друштвено-политичког система. Реформа кривичног законодавства Републике Србије која је извршена јула 1994. године уноси у ову област значајне измене⁵⁾. Тако ова глава кривичних дела губи свој стари назив, природу и карактер и добија ново име : “Кривична дела против изборних права и слободe изјашњавања” као и нову садржину. На овом месту су данас систематизована “класична” изборна (политичка) кривична дела⁶⁾.

Наиме, изборна (политичка) права представљају објект заштите ових кривичних дела. То значи да шире схваћено ова кривична дела спадају такође у групу кривичних дела против основних слобода и права човека и грађанина којима се додуше повређују или угрожавају политичке слободe и политичка права⁷⁾. Због посебног значаја који уживају политичка права и политичке слободe као лична и друштвена добра, ова су кривична дела издвојена у посебну главу. У условима вишестраначког парламентарног политичког живота, избори и гласање за органе власти од општине (као органа локалне самоуправе), града и Републике, добијају посебно место и друштвени значај, а тиме и њихова појачана кривичноправна заштита⁸⁾.

Ова политичка права и слободe гарантују се и штите одређеним међународноправним актима и то у првом реду Међународним пактом о грађанским и политичким правима са факултативним протоколима који гарантује у: члану 18. слободу мисли и савести и члану 19. слободу мишљења, док у члану 21. гарантује слободу окупљања односно у члану 22 слободу удруживања. На сличан начин политичка “изборна” права и слободe гарантује и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са протоколима и то у члану 9. слободу мисли, савести и вероисповести, члану 10. слободу изражавања и члану 11. слободу окупљања и удруживања.

Свака повреда или нарушавање важећих правила избора и гласања односно тајности резултата изборног изјашњавања може довести до тешких последица. Стога су изборна права човека и

5) *Службени гласник Републике Србије*, бр. 47/94.

6) Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2010, стр. 359-361.

7) З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2000, стр. 132-134.

8) Љ. Лазаревић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 1995, стр. 159.

грађанина, његова слобода изјашњавања, законитост спровођења изборне процедуре, заштита гласања и гласача, заштита резултата избора итд. добила своју појачану кривичноправну заштиту инкриминацијом више недозвољених понашања као кривичних дела⁹⁾. Изборна кривична дела¹⁰⁾ штите првенствено основна изборна права човека као субјекта политичког одлучивања (право кандидовања, активно и пасивно право гласања), законито спровођење избора и гласања односно слободу изјашњавања. Ова кривична дела су у нашој земљи предвиђена у Кривичном законнику, али и у посебном (споредном) законодавству и то у Закону о избору народних посланика¹¹⁾.

Радња извршења¹²⁾ ових дела се састоји у различитим противправним делатностима чињења или нечињења којима се у значајној мери утиче или може утицати на ток и резултате избора и гласања. Та се радња може предузети на различите начине, а најчешће кршењем закона, на противправан начин, силом, претњом, обманом и сл. Поред тога, за постојање ових дела је битно да се радња извршења предузима у вези са избором или гласањем о опозиву или на референдуму као облицима политичког изјашњавања грађана.

Као учинилац ових дела може се јавити свако лице односно само одређено лице, дакле лице са одређеним личним својством : члан бирачког одбора или друго лице које врши дужност у вези са гласањем. У погледу кривице, ова се дела могу извршити само са умишљајем који обухвата и свест о противправности поступања учиниоца.

ПОВРЕДА ПРАВА КАНДИДОВАЊА

Прво кривично дело против изборних права јесте дело којим се вређа право кандидовања на изборима. Ово је кривично дело предвиђено у одредби члана 154. КЗ РС. Према слову законика ово кривично дело гласи: “Ко кршењем закона или на други противправан начин спречи или омета кандидовање на изборима, казниће се новчаном казном или затвором до једне године”. Ово се кри-

9) Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2002, стр. 117-121.

10) О облицима и видовима испољавања изборних кривичних дела у судској пракси више: В. Ђурђић, Д. Јовашевић, *Практикум за кривично право, Посебни део*, Београд, 2008.

11) *Службени гласник Републике Србије*, бр. 35/2000, 69/2002, 57/2003, 72/2003, 18/2004, 85/2005 и 101/2005.

12) В. Ђурђић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2010, стр. 145-148.

вично дело се састоји у спречавању или ометању неком лицу да се кандидује на изборима кршењем закона или на други противправан начин¹³⁾.

Објект заштите јесте право човека да се кандидује на расписаним изборима. У смислу члана 112. став 13. КЗ РС изборима се сматрају избори за народне посланике, председника Републике, органе аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе, као и други избори који се расписују и врше на основу Устава и закона¹⁴⁾.

Радња извршења се састоји у спречавању или ометању неком лицу да се кандидује на изборима (било сам лично, непосредно или као кандидат групе грађана или неке политичке партије или групе партија - странака). Спречавање је потпуно и трајно онемогућавање, а ометање је привремено, делимично или краткотрајно отежавање, ограничавање или условљавање. Ове радње могу да се предузимају различитим физичким делатностима, непосредно или посредно или пак психичким утицањем на вољу неког лица. За постојање дела је битно да се радња извршења предузима кршењем закона или на други противправан начин. Дело је свршено истеком рока за пријем уредне и комплетне пријаве кандидата, односно у моменту затварања кандидатских листа.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривичне потребан је умишљај који обухвата свест о противправности. За ово је дело прописана новчана казна или казна затвора до једне године.

ПОВРЕДА ПРАВА ГЛАСАЊА

Друго изборно кривично дело које познаје нови Кривични законик Републике Србије носи назив: "Повреда права гласања"¹⁵⁾. Ово је дело предвиђено у одредби члана 155. КЗ РС на следећи начин: "(1) Ко другог у намери да му онемогући вршење права гласања, противзаконито не упише у списак гласача, избрише из тог списка или га на други противправан начин спречи или омете да гласа, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

13) Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, Београд, 2003, стр. 132-133.

14) Ово је нова дефиниција усвојена новелом Кривичног законика из 2009. (И. Симић, А. Трешњев, *Кривични законик са крајим коментаром*, 2010, стр. 94.

15) Д. Јовашевић, В. Икановић, *Кривично право, Посебни дио*, Бања Лука, 2012, стр. 67-71.

(2) Ко силом или претњом принуди другог да на изборима, гласању о опозиву или на референдуму врши или не врши право гласања или да гласа за или против одређеног кандидата односно предлога, казниће се затвором од три месеца до три године”. Ово кривично дело¹⁶⁾ се састоји у противзаконитом неуписивању неког лица у списак гласача, његовом брисању из тог списка или спречавању или ометању на други противправан начин да гласа у намери да му се онемогући право гласања¹⁷⁾.

Објект заштите је у овом случају активно бирачко право - право гласања. Радња извршења се састоји из више алтернативно предвиђених делатности : а) неуписивање неког лица у списак гласача, б) брисању неког лица из списка гласача и в) спречавање или ометање неког лица да гласа. За постојање дела је битно испуњење још два елемента¹⁸⁾ : 1) да се радња извршења предузима противзаконито, противно изборним законима и 2) да учинилац у време предузимања радње извршења поступа са одређеном намером – намером да на тај начин онемогући неком лицу да гласа без обзира да ли је ова намера у конкретном случају и остварена или није¹⁹⁾.

Неуписивање неког лица у списак гласача је делатност нечињења, пропуштање да се под законом предвиђеним условима неко лице унесе, упише у списак гласача и тако му се онемогућава да оствари своје активно право гласања. Брисање неког лица из списка се може вршити различитим делатностима : физичким или механичким путем, радирањем и сл. Спречавање је потпуно онемогућавање неком лицу да гласа. То може бити предузето физичким, телесним делатностима или пак психолошким делатностима утицањем на његову вољу да то не учини. Ометање је привремено, краткотрајно, делимично отежавање, ометање, усложњавање неком лицу да гласа уопште или на одређеном месту или у одређено време или на одређени начин.

Извршилац дела може да буде свако лице, али је то најчешће лице које води (и ажурира) списак гласача. У погледу кривице потребан је директан умишљај који квалификује наведена намера. За

16) Б. Чејовић, В. Миладиновић, *Кривично право, Посебни део*, оп. цит. стр. 204-205.

17) Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, оп. цит. стр. 133-134.

18) М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић, *Кривично право*, Београд, 2010, стр. 148.

19) Н. Мрвић Петровић, *Кривично право*, Београд, 2005, стр. 258-259.

ово је дело прописана новчана казна или казна затвора до једне године.

Тежи облик дела²⁰⁾ се састоји у принуђавању силом или претњом неког лица да на изборима, гласању о опозиву или референдуму врши или не врши своје право гласања или да гласа за или против одређеног кандидата или предлога. Радња извршења овог дела је принуђавање (подстрекавање, подстицање силом – која може да буде апсолутна или компулзивна или претњом – која мора да буде стварна, могућа, озбиљна и неотклоњива) другог лица да не гласа по слободно донетој одлуци. Радња извршења се може предузети на два начина : употребом силе или претње. Ова се радња извршења мора предузети у вези са изборима, гласањем о опозиву или на референдуму. Циљ примене принуде јесте да се код принуђеног лица донесе одлука да гласа или не гласа односно да гласа за или против неког предлога или кандидата, а то није у складу са његовом слободно испољеном вољом. За ово је кривично дело прописана казна затвора од три месеца до три године.

ДАВАЊЕ И ПРИМАЊЕ МИТА У ВЕЗИ СА ГЛАСАЊЕМ

Посебан, специјалан облик корупције која се предузима у вези са изборима и гласањем је предвиђен као кривично дело у одредби члана 156. Кривичног законика. Ово дело носи назив : ”Давање и примање мита у вези са гласањем”. Ово ново кривично дело у Републици Србији. Оно је предвиђено на следећи начин : “(1) Ко другоме нуди, даје, обећа награду, поклон или какву другу корист да на изборима или референдуму гласа или не гласа или да гласа у корист или против одређеног лица односно предлога, казниће се новчаном казном или затвором до три године. (2) Казном из става 1. овог члана казниће се и ко захтева или прими поклон или какву другу корист да на изборима или референдуму гласа или не гласа или да гласа у корист или против одређеног лица односно предлога. (3) Ако дело из става 1. овог члана учини члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са гласањем, казниће се затвором од три месеца до пет година. (4) Поклон или друга корист одузеће се”.

20) И. Симић, М. Петровић, *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, Београд, 2002, стр. 72.

Ово је новоуведено кривично дело у нашем правном систему којим се инкриминише активно и пасивно подмићивање. Само дело се састоји у нуђењу, давању или обећању награде, поклона или какве друге користи другом лицу да на изборима или референдуму гласа или не гласа или да гласа у корист или против одређеног лица односно предлога или у захтевању или примању поклона или какве друге користи да на изборима или референдуму гласа или не гласа или да гласа у корист или против одређеног лица односно предлога. Објект заштите је код овог кривичног дела законитост спровођења избора и гласања и слобода гласања.

Дело има два облика. То су активно и пасивно подмићивање у вези са гласањем. Активно подмићивање се састоји у нуђењу, давању или обећању награде, поклона или какве друге користи другом лицу да на изборима или референдуму гласа или не гласа или да гласа у корист или против одређеног лица односно предлога. Радња извршена се састоји из три алтернативно предвиђене делатности : а) нуђења, б) давања или в) обећања награде, поклона или друге користи. То су : а) чињење у смислу давања или предаје непосредно или посредно у државину другог лица награде, поклона или друге користи, б) нуђење - покушај давања поклона или друге користи, делатност физичког фактичког карактера из које се јасно манифестује воља да се награда, поклон или друга корист предају и в) обећање - јасно изражавање жеље да поклон следи, што се може учинити речима, симболима , знацима, гестовима, мимиком и сл.

Дело постоји и када је награда, поклон или друга корист дата или обећана на иницијативу или на захтев другог лица. Дело је свршено чињењем, нуђењем или обећањем поклона или друге користи у вези са радњом гласања без обзира да ли је таква радња уопште и извршена или не²¹⁾. За постојање дела је потребно испуњење још три елемента : а) да се ове радње предузимају у односу на награду, поклон или другу корист, б) да се ове радње предузимају у вези са изборима или гласањем на референдуму и в) да је циљ предузетих радњи да гласач (субјект политичког одлучивања) гласа или не гласа односно да гласа у корист или против одређеног лица, предлога противно слободно израженој вољи.

21) Д. Јовашевић, М. Гајић Гламочлија, *Проблем корупције у светлу заштите људских права*, Београд. 2008, стр. 359-371.

Пасивно подмићивање се састоји у захтевању или примању поклона или какве друге користи да се на изборима или референдуму гласа или не гласа или да се гласа у корист или против одређеног лица односно предлога. Радња извршења се може предузети са две делатности : а) захтевањем или б) примањем поклона или друге користи. Захтевање је тражење, јасно и недвосмислено исказивање жеље за поклоном или користи. То се може учинити вербално (усмено или писмено), симболима, знацима, алузијама, покретима руке. Примање је узимање поклона или користи физички, фактички било непосредно или посредно.

За постојање дела је битно испуњење још три елемента : 1) да се ове радње предузимају у односу на поклон или другу корист, 2) да се ове радње предузимају у вези са изборима или гласањем на референдуму и 3) да је циљ предузетих радњи да гласач (субјект политичког одлучивања) гласа или не гласа односно да гласа у корист или против одређеног лица, предлога противно слободно израженој вољи.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај. За ово је дело прописана новчана казна или казна затвора до три године. Поред казне учиниоцу овог дела суд обавезно изриче меру безбедности одузимања предмета – поклона и друге користи.

Тежи облик дела постоји ако је радњу активног подмићивања учинио члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са гласањем. Својство учиниоца дела и начин вршења радње – у вршењу дужности у вези са гласањем, представљају квалификаторне околности. За ово је дело прописана казна затвора до три месеца до три године.

ЗЛОУПОТРЕБА ПРАВА ГЛАСАЊА

У члану 157. Кривичног законика Републике Србије је предвиђено следеће изборно кривично дело под називом : ”Злоупотреба права гласања”²²⁾. Ово дело према слову законика гласи : “(1) Ко на изборима или на референдуму гласа уместо другог лица под његовим именом или на истом гласању гласа више од једанпут или користи више од једног гласачког листића, казниће се новчаном

22) З. Стојановић, О. Перић, *Коментар Кривичног закона Републике Србије и Кривични закон Републике Црне Горе са објашњењима*, оп. цит. стр. 118-119.

казном или затвором до једне године. (2) Члан бирачког одбора који омогући другоме да изврши дело из става 1. овог члана, казниће се новчаном казном или затвором до две године²³. Дело се састоји у гласању уместо другог лица под његовим именом или у гласању више од једанпут на изборима или референдуму²³).

Објект заштите је законитост у остваривању права гласања. Према постојећим прописима гласање се врши тајно, лично и то само једном о кандидату или предлогу осим у случају понављања гласања. Радња извршења је гласање уместо другог лица или гласање више од једног пута. Гласање уместо другог лица под његовим изменом представља злоупотребу права гласања преваром или обманом (довођењем или одржавањем другог лица о свом идентитету као субјекта политичког одлучивања), а гласање више од једном је гласање, изјашњавање о неком предлогу или лицу више пута у току једног изјашњавања на гласању или на референдуму. Дело је свршено самим гласањем или моментом изјашњавања које није на закону засновано. То је моменат предаје гласачког листића.

Извршилац дела је свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај. За ово је дело прописана новчана казна или казна затвора до једне године.

Тежи облик дела за који је прописана новчана казна или казна затвора до две године постоји у случају када члан бирачког одбора на било који начин омогући другом лицу да гласа у име неког лица или да гласа више пута. Овде је радња помагања, олакшавања, стварања услова или претпоставки другом лицу од стране лица са посебним својством – члана бирачког одбора, да злоупотреби право гласања предвиђена као самостална радња извршења.

САСТАВЉАЊЕ НЕТАЧНИХ БИРАЧКИХ СПИСКОВА

Још једно од новоуведених кривичних дела којима се покушава обезбедити ефикасна заштита законитости спровођења избора и гласања у нашем правном систему предвиђено је под називом :”Састављање нетачних бирачких спискова” у одредби члана 158. КЗ РС на следећи начин: “Ко у намери утицања на резултате избора или на референдуму, сачини нетачан бирачки списак, казниће се новчаном казном или затвором до три године”. Ово је новоуведено

23) Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, оп. цит. стр. 136-137.

дело које се састоји у сачињавању нетачног бирачког списка у намери утицања на резултате избора или на референдуму.

Објект заштите је законитост организовања и спровођења избора или гласања на референдуму. Објект напада јесте бирачки списак као јавна исправа у којој надлежни државни органи (органи локалне самоуправе) садрже податке о евиденцијама грађана који имају бирачко право. Дакле ове исправе садрже податке о активном бирачком праву и сачињавају се ради законитог спровођења избора или гласања на референдуму. У смислу члана 112. став 13. КЗ РС изборима се сматрају избори за Народну скупштину Републике Србије, председника Републике Србије, органе локалне самоуправе и други избори који се расписују и врше на основу Устава и закона. Референдум је изјашњавање грађана на коме се одлучује о питањима за која је то утврђено Уставом или законом.

Радња извршења је састављање нетачних бирачких спискова. То је посебан облик фалсификовања јавне исправе. Радња извршења се може извршити са три делатности: а) уношењем у бирачки списак неистинитих података о лицима који имају бирачко право. Ови подаци могу бити потпуно или делимично неистинити, б) неуношењем података о лицима која имају бирачко право у бирачки списак када таква обавеза на страни учиниоца постоји у складу са постојећим изборним законима и в) преиначењем, кривотворењем, преправљањем већ унетих података о грађанима у бирачком списку. За постојање дела је од значаја да се ова радња предузима у одређеној намери – намери да се на овај начин утиче на резултате избора или референдуму. Ова намера мора да постоји на страни учиниоца у време извршења дела, али она не мора у конкретном случају да буде и остварена.

Извршилац дела може да буде свако лице, али то у пракси могу бити само она лица која обављају одређене дужности у вези са сачињавањем или ажурирањем бирачких спискова. У погледу кривице потребан је директни умишљај који карактерише наведена намера. За ово је дело прописана новчана казна или казна затвора до три године.

СПРЕЧАВАЊЕ ОДРЖАВАЊА ГЛАСАЊА

“Спречавање одржавања гласања” је кривично дело предвиђено у одредби члана 159. Кривичног законика на следећи начин:

“ (1) Ко силом, претњом или на други противправан начин спречи одржавање гласања на бирачком месту, казниће се затвором до три године. (2) Ко омета гласање изазивањем нереди на бирачком месту услед чега гласање буде прекинуто, казниће се новчаном казном или затвором до две године”. Ово је новоуведено дело које се састоји у спречавању одржавања гласања на бирачком месту силом, претњом или на други противправан начин.

Објект заштите је мирно одвијање процеса гласања и ред на бирачком месту. Радња извршења је спречавање одржавања гласања. Њу чине различите делатности предузете према једном или више лица који гласају или према присутним лицима на бирачком месту којима се гласање потпуно онемогућава тако да се не може нормално, уредно, квалитетно и законито да се одржи. За постојање овог дела потребно је испуњење следећих елемената²⁴⁾ : 1) да се радња извршења предузима на одређеном месту – месту где се одржава гласање, 2) да се радња извршења предузима на одређени начин – силом, претњом или на други противправан начин. Сила је употреба физичке, механичке или друге снаге у циљу сламања отпора неког лица како би се принудио на неко чињење или нечињење. Она може бити апсолутна или компулзивна. Претња је стављање у изглед, најави зла према неком лицу. Она мора да буде озбиљна, непосредна, стварна, могућа и неотклоњива. Но, ова се радња може извршити и на други противправан начин²⁵⁾.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај који обухвата свест о противправности. За ово је дело прописана казна затвора до три године.

Посебан облик дела чини лице које омета гласање изазивањем нереди на бирачком месту услед чега гласање буде прекинуто. Ово дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до две године постоји ако су испуњени следећи елементи : 1) радња извршења се састоји у ометању гласања. То су различите делатности отежавања, одуговлачења, условљавања гласања, али оно ипак није у потпуности још онемогућено, 2) радња се предузима на одређени начин – изазивањем нереди, 3) радња се предузима на одређеном месту - на бирачком месту и 4) последица дела се састоји у прекидању поступка гласања на бирачком месту које мора бити у узрочно последиочној вези са предузетом радњом ометања.

24) З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право, Посебни део*, оп. цит. стр. 136-138.

25) И. Симић, М. Петровић, *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, оп. цит. стр. 73.

ПОВРЕДА ТАЈНОСТИ ГЛАСАЊА

У циљу ефикасног обезбеђења заштите законитости спровођења свих облика демократског изражавања, Кривични законик у одредби члана 160. предвиђа кривично дело под називом : ‘‘Повреда тајности гласања’’ на следећи начин : ‘‘(1) Ко на изборима или референдуму повреди тајност гласања, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци. (2) Ако дело из става 1. овог члана учини члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са гласањем, казниће се новчаном казном или затвором до две године’’. Ово кривично дело се састоји у повреди тајности гласања на изборима или на референдуму²⁶⁾.

Објект заштите је законом загарантована тајност гласања. Тајност представља врсту гаранције за слободно опредељивање воље гласача приликом гласања или опредељивања за одређени предлог или за одређеног кандидата. Радња извршења је повреда тајности гласања. То је сазнавање на противправан начин како је неко лице гласало. То се може учинити на различите начине : обележавањем листића, њиховим одузимањем, тајним снимањем тока гласања итд. Овог дела нема ако је само лице – гласач саопштило како је гласало. Битно је за постојање дела да је радња извршења предузета у току избора или на референдуму.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај. За ово је дело прописана новчана казна или казна затвора до шест месеци.

Тежи облик дела за који је прописана новчана казна или казна затвора до две године постоји када је радњу извршења предузео члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са избором и гласањем. То значи да је својство учиниоца дела, квалификаторна околност за коју закон прописује строже кажњавање.

ФАЛСИФИКОВАЊЕ РЕЗУЛТАТА ГЛАСАЊА

Посебан облик кривичних дела фалсификовања исправе²⁷⁾ (која су дела у нашем правном систему предвиђена у групи кривич-

26) Б. Чејовић, В. Миладиновић, *Кривично право, Посебни део*, оп. цит. стр. 206-207.

27) Више : Д. Јовашевић, *Фалсификовање исправе – теорија и пракса*, Београд, 1996; Д. Јовашевић, *Фалсификовање исправе у југословенском кривичном праву*, Београд, 1996; Д. Јовашевић, Т. Хашимбеговић, *Кривична дела фалсификовања*, Београд, 2000; Д. Јовашевић, *Кривичноправна заштита исправе*, Ниш, 2008.

них дела против правног саобраћаја) представља кривично дело под називом :”Фалсификовање резултата гласања”. Ово кривично дело је предвиђено у одредби члана 161. КЗ РС на следећи начин: “Члан органа за спровођење избора или референдума или друго лице које врши дужности у вези са гласањем, који додавањем или одузимањем гласачких листића или гласова при пребројавању или на други начин измени број гласачких листића или гласова или објави неистинит резултат гласања, казниће се новчаном казном или затвором од једне до три године”.

Дело се састоји у измени броја гласачких листића или гласова додавањем или одузимањем гласачких листића или гласова при пребројавању или на други начин или у објављивању неистинитог резултата гласања од стране члана органа за спровођење избора или референдума или другог лица које врши дужности у вези са гласањем. Ово је дело у теорији познато као “изборна крађа”. Иначе ово је посебан, специјални облик фалсификовања исправе. Објект заштите јесте истинитост резултата гласања чиме се поштује изборна воља грађана као субјеката политичког одлучивања.

Радња извршења²⁸⁾ је алтернативно одређена као : а) измена броја гласачких листића или гласова и б) објављивање неистинитих резултата гласања. Измена броја гласачких листића или датих гласова при изборима или на гласању на референдуму може да се изврши на три законом предвиђена начина²⁹⁾ : а) додавањем броја гласачких листића или гласова (иако они објективно не представљају стварни, реални објективни одраз воље гласања чиме се једном предлогу или лицу незаконито повећава изборни резултат, б) одузимањем гласачких листића или гласова чиме се одређеном предлогу или лицу умањује резултат без да ли се ови гласови или листићи додају другом или се пак неки од важећих листића или гласова проглашавају неважећим и сл. и в) дело се може извршити и на други начин : оштећивањем изборног материјала ватром, водом, мастилом, мрљањем, механичком силом у виду цепања, кидања и сл.³⁰⁾

Објављивање неистинитог резултата гласања се остварује неистинитим уписивањем резултата избора или гласања у прописане

28) Г. Илић и др., *Кривични законик Републике Србије са напоменама*, оп. цит. стр. 145.

29) И. Симић, М. Петровић, *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, оп. цит. стр. 74-75.

30) М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић, *Кривично право*, оп. цит. стр. 148-149.

изборне обрасце и записнике о гласању као и други изборни материјал односно саопштавањем неистинитих резултата путем средстава јавног информисања или комуницирања. Дело се може извршити нетачним бројањем или саопштавањем броја гласова.

Извршилац дела може да буде само члан органа за спровођење избора или референдума или друго лице које врши дужности у вези са гласањем. У погледу кривице потребан је умишљај. За ово је дело прописана новчана казна или казна затвора од једне до три године.

УНИШТАВАЊЕ ДОКУМЕНАТА О ГЛАСАЊУ

Последње кривично дело против изборних права у новом кривичном праву Републике Србије је дело под називом : “ Уништавање докумената о гласању”. Оно је предвиђено у одредби члана 162. КЗ РС на следећи начин: “(1) Ко уништи, оштети, одузме или прикрије гласачки листић или неки други документ о гласању на изборима или на референдуму, казниће се новчаном казном или затвором до једне године. (2) Ако дело из става 1. овог члана учини члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са гласањем, казниће се затвором од три месеца до три године”. Ово кривично дело се састоји у уништењу, оштећењу, одузимању или прикривању гласачког листића или другог документа о изборима или гласању или другог предмета који је намењен изборима или гласању на референдуму.

Објект заштите је изборна документација у смислу писмених исправа о току, правилности, законитости и резултатима спроведеног избора или гласања на референдуму. То може бити : гласачки листић, изборни списак, записник о гласању, обрасци о кандидатима или други документ или предмет о гласању. Радња извршења је вишеструко алтернативно одређена као : 1) уништење – потпуно и трајно, физичким, механичким, хемијским или сличним начином разарање супстанце или облика неког предмета тако да се он уопште више не може користити за првобитну намену, 2) оштећење – привремено, делимично или краткотрајно онемогућавање да се неки предмет користи за првобитну намену, 3) одузимање – делатност којом се прекида притежање неког лица на одређеном предмету и успоставља државина учиниоца и 4) прикривање – померање, склањање предмета са места на коме се налазио и које је било

опште познато и премештање на друго најчешће скривено место. Битно је да се ове радње предузимају у вези са избором или гласањем на референдуму³¹⁾.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај. За ово је дело прописана новчана казна или казна затвора до једне године.

Тежи облик дела³²⁾ за који је прописана казна затвора од три месеца до три године постоји када је радњу извршења предузео члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са избором и гласањем. То значи да је својство учиниоца дела, квалификаторна околност за коју закон прописује строже кажњавање.

* * *

Из наведених излагања смо видели да у систему заштите друштвених добара и вредности по свом значају се истичу изборна права (активно и пасивно право), односно слобода кандидовања на изборима и законито спровођење избора и објављивање њихових резултата. Наиме, свака демократска држава и владавина права своје право лице показују бројем и обимом изборних права, те начином њиховог уређења и правне заштите што са друге стране указује и на степен демократичности самога друштва. Стога је разумљиво што нови Кривични законик Републике Србије у глави петнаестој, у групи кривичних дела против изборних права предвидео кривичну одговорност и кажњавање за различите облике и видове повреде или угрожавања изборних права грађана покушавајући да изборном систему и изборима на свим нивоима на овај начин пружи појачану правну заштиту. Управо на првом месту међу заштићеним добрима које наше ново кривично законодавство штити јесу основна, природна, општецивизацијска људска права. Ту на првом месту спада : право на живот, право на слободу и одмах на трећем месту се у посебном делу кривичног права (у глави петнаестој), истичу изборна права грађана.

Према ранијим кривичноправним прописима ова глава је носила назив: “Кривична дела против самоуправљања” што је у потпуности одговарало тадашњим захтевима друштва и појачаној

---

31) Љ. Лазаревић, *Кривично право, Посебни део*, оп. цит. стр. 168.

32) И. Симић, М. Петровић, *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, оп. цит. стр. 75.

кривичноправној заштити самоуправљања као темељног начела друштвено-економског и друштвено-политичког система. Реформа кривичног законодавства Републике Србије која је извршена јула 1994. године уноси у ову област значајне измене. Тако ова глава кривичних дела губи свој стари назив, природу и карактер и добија ново име : “Кривична дела против изборних права и слободe изјашњавања” као и нову садржину. На овом месту су данас систематизована “класична” изборна (политичка) кривична дела.

Наиме, изборна (политичка) права представљају објект заштите ових кривичних дела. То значи да шире схваћено ова кривична дела спадају такође у групу кривичних дела против основних слобода и права човека и грађанина којима се додуше повређују или угрожавају политичке слободe и политичка права. Због посебног значаја који уживају политичка права и политичке слободe као лична и друштвена добра, ова су кривична дела издвојена у посебну главу. У условима вишестраначког парламентарног политичког живота, избори и гласање за органе власти од општине (као органа локалне самоуправе), града и Републике, добијају посебно место и друштвени значај, а тиме и њихова појачана кривичноправна заштита.

Свака повреда или нарушавање важећих правила избора и гласања односно тајности резултата изборног изјашњавања може довести до тешких последица. Стога су изборна права човека и грађанина, његова слобода изјашњавања, законитост спровођења изборне процедуре, заштита гласања и гласача, заштита резултата избора итд. добила своју појачану кривичноправну заштиту инкриминацијом више недозвољених понашања као кривичних дела. Изборна кривична дела штите првенствено основна изборна права човека као субјекта политичког одлучивања (право кандидовања, активно и пасивно право гласања), законито спровођење избора и гласања односно слободу изјашњавања. Ова кривична дела су у нашој земљи предвиђена у Кривичном законнику, али и у посебном (споредном) законодавству и то у Закону о избору народних посланика. Радња извршења ових дела се састоји у различитим противправним делатностима чињења или нечињења којима се у значајној мери утиче или може утицати на ток и резултате избора и гласања. Та се радња може предузети на различите начине, а најчешће кршењем закона, на противправан начин, силом, претњом, обманом и сл. Поред тога, за постојање ових дела је битно да се

радња извршења предузима у вези са избором или гласањем о опозиву или на референдуму као облицима политичког изјашњавања грађана.

Dragan Jovasevic

RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF ELECTION LAW

Summary

In a system of protection of social goods and values in each society, including our society as well, it is voting rights (active and passive right) that stands out by its significance, or in other words, it is the freedom of nomination at the elections, lawful conduct of the elections and publication of their results. Namely, each democratic state and the reign of the law uncover their real face by a number and range of the election rights and also by the way they are organized and by legal protection reflecting the degree of democracy of the society itself. Therefore it is understandable that a new Criminal Code of the Republic of Serbia in 2005, Chapter Fifteen, within a group of offences against the electoral law provides for criminal liability and punishment for various forms and types of injury or imperilment of electoral rights of the citizens in this manner trying to provide enhanced legal protection to the electoral system and elections at all levels. Therefore this paper from theoretical and practical point of view there are analyzed a notion, characteristics and forms of emergence of offenses that violate electoral rights and mechanisms for their protection in the Republic of Serbia.

Key Words: elections, voting, nomination, Law, crime, responsibility, criminal sanction

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић, М., Ђорђевић, Ђ., *Кривично право*, Београд, 2010.
- Ђурђић, В., Јовашевић, Д., *Практикум за кривично право, Посебни део*, Београд, 2008.
- Ђурђић, В., Јовашевић, Д., *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2010.
- Илић, Г., и др., *Кривични законик Републике Србије са напоменама*, Београд, 2005.
- Јовановић, Љ., Јовашевић, Д., *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2002.
- Јовашевић, Д., *Фалсификовање исправе – теорија и пракса*, Београд, 1996.

- Јовашевић, Д., *Фалсификовање исправе у југословенском кривичном праву*, Београд, 1996.
- Јовашевић, Д., Хашимбеговић, Т., *Кривична дела фалсификовања*, Београд, 2000.
- Јовашевић, Д., *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, Београд, 2003.
- Јовашевић, Д., *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*, Београд, 2007.
- Јовашевић, Д., Гајић Гламочлија, М., *Проблем корупције у светлу заштите људских права*, Београд, 2008.
- Јовашевић, Д., *Кривичноправна заштита исправа*, Ниш, 2008.
- Јовашевић, Д., *Кривично право, Општи део*, Београд, 2010.
- Јовашевић, Д., *Лексикон кривичног права*, Београд, 2010.
- Јовашевић, Д., Икановић, В., *Кривично право, Посебни дио*, Бања Лука, 2012.
- Лазаревић, Ј., *Кривично право, Посебни део*, Београд, 1995.
- Мрвић Петровић, Н., *Кривично право*, Београд, 2005.
- Николић, Д., *Кривични законик Кнежевине Србије*, Ниш, 1991.
- Симић, И., Петровић, М., *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, Београд, 2003.
- Симић, И., Трешњев, А., *Кривични законик са краћим коментаром*, 2010.
- Стојановић, З., Перић, О., *Коментар Кривичног закона Републике Србије и Кривични закон Републике Црне Горе са објашњењима*, Београд, 1996.
- Стојановић, З., Перић, О., *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2000.
- Чејовић, Б., Миладиновић, В., *Кривично право, Посебни део*, Ниш, 1995.

Resume

Within a system of protection of social goods and values by implementation of criminal liability and sanctions it is of particular importance the voting rights (active and passive right), or in other words, it is the freedom of nomination at the elections, lawful conduct of the elections and publication of their results. Namely, each democratic state and the reign of the law uncover their real face by a number and range of the election rights and also by the way they are organized and by legal protection reflecting the degree of democracy of the society itself. Therefore it is understandable that a new Criminal Code, Chapter Fif-

teen, within a group of offences against the electoral law provides for criminal liability and punishment for various forms and types of injury or imperilment of electoral rights of the citizens in this manner trying to provide enhanced legal protection to the electoral system and elections at all levels. Ranking first among the protected areas that our new criminal law protects are basic, natural and general civilization human rights.

A reform of the criminal law of the Republic of Serbia that had been done in July 1994 provided for some significant changes within this field of law. Therefore this Chapter of criminal acts lost its old name, nature and character and gained a new name: „Criminal offenses against the electoral law and freedom of expression” as well as a new content. Nowadays in regard to this point there are systematized “classic” election (political) crimes. Namely, electoral (political) rights are an object of protection of these crimes. It means that as widely understood these crimes also belong to a group of crimes against basic freedom and rights of a person and citizen though at the same time it is the word about harming or imperiling of the person’s political freedom and political rights. Due to a particular significance of political rights and political freedom being both personal and social good (welfare), these crimes are placed into a separate Chapter in the Code. Considering our multiparty Parliamentary political life, elections and voting for government bodies starting from a municipality as a local self-government body) to a City and the Republic gained a special place and social significance and in accord with their legal protection is enhanced as well.

This political rights and freedoms are guaranteed and protected by certain international legal acts and primarily by the International Covenant on Civil and Political Rights, with the Optional Protocols, which guarantees: in the Article 18 a freedom of thought and conscience, in the Article 19 a freedom of thought, and in the Article 21 it guarantees a freedom of assembly, that is, in the Article 22 it guarantees a freedom of association. In a similar way, the political “election” rights and freedoms are guaranteed also by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms with the protocols in the Article 9 on the freedom of thought, conscience and religion, in the Article 10 on the freedom of expression and in the Article 11 the freedom of assembly and association.

Each offence or violation of existing rules regarding the elections and voting or the secrecy of the results of the elections may lead to serious consequences. Therefore

the election rights of a person and citizen, her/his freedom of expression, the legality of implementation of election procedures, the voting and voters' protection and the protection of the election results got their enhanced legal protection by incrimination of a line of misconducts treating them as criminal acts. The election-related offenses primarily protect basic human rights of a person as a subject of political decision making (the right of nomination, active and passive right of voting), the lawful conduct of the elections and voting and the freedom of expression. These crimes in our country are provided (anticipated) in the Criminal Code, but also in a separate (minor) law within the Law on the Election of Deputies.

Овај рад је примљен 05. фебруара 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

УДК:
308(470+571):070(497.11)“2010/2012”

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 297-323.

Синиша Атлагић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Ана Милојевић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

РУСИЈА У ОГЛЕДАЛУ ШТАМПЕ У СРБИЈИ: Анализа садржаја три дневна листа у периоду од маја 2010. до маја 2012. године*

Сажетак

У раду, заснованом на резултатима квантитативне анализе садржаја, аутори настоје да покажу како је на општем плану Русија представљена посредством дневне штампе у Србији у периоду 2010-2012. указујући и на улогу овог значајног средства политичког комуницирања у формирању и(ли) променама имиџа Русије у српској јавности.

Кључне речи: српско-руски односи, медији, дневна штампа, имиџ, Русија, Србија,

Србе за Русију везује мноштво историјских, културних и религијских асоцијација, а догађаји на политичкој сцени Руске Федерације (РФ) редовно изазивају велико интересовање у српском друштву. Историјско искуство и идеолошки стереотипи, ипак, често могу да постану узрок извитопереног разумевања и нереалних очекивања српске политичке елите и ширих друштвених слојева у сагледавању актуелног политичког тренутка и улоге Русије у њему, односно у сагледавању односа Русије и Србије. Прагматичан однос руске владајуће политичке елите на челу са Владимиром

* Овај текст је резултат рада на пројекту Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту, евиденциони број: 179076, који се реализује у оквиру Факултета политичких наука Универзитета у Београду, финансиран од стране Министарства науке Републике Србије.

Путином према Србији у оквирима је њених тенденција да се искористе могућности за интеграцију економије Русије и Европе. У таквом контексту би требало посматрати улогу руског капитала на српском тржишту, као и понуђену привилеговану улогу Србије у односу са Евроазијским савезом прокламованим од стране актуелног председника Руске Федерације. Карактер будућег односа Русије и Србије зависиће, пре свега, од одговора Србије на економске и политичке понуде Русије, али и Европске Уније чијем чланству стреме готово све политичке опције у Србији.

Један сегмент понуде Русије Србији као евентуалне алтернативе ЕУ могао би се поистоветити са позитивним имицом ове земље у српској јавности. Креирање имица значи да се из бројних карактеристика одређеног објекта селекционишу и наглашавају као битне оне које могу да наиђу на допадање и прихватање, а затим се у свести људи врши спонтан трансфер позитивне или негативне евалуације тих.¹⁾ Иако аналитички одвојиви, елементи имица здружено делују у свести људи. Међутим, имиц се не формира само у складу са позитивним намерама креатора, већ и на основу великог броја порука које људи добијају са других страна, на основу непосредно спознате стварности. Нарочито, имиц се формира на основу представљања објекта кроз политичке и неполитичке изворе информисања – посредством негативног публицитета у медијима и деловања контрапропаганде. Имајући ово у виду, аутори истраживања које је пред вама настоје да покажу како је на општем плану Русија представљена кроз садржаје дневне штампе у Србији, а самим тим и да укажу на улогу овог значајног средства политичког комуницирања у формирању и(ли) променама имица Русије у Србији.

Првобитно замишљено као јединствено истраживање писања српске штампе о Русији које би обухватило период рада владе у периоду од 2008. до 2012. са израженим курсом ка ЕУ, истраживање је ограничено на двогодишњи период од 2010. године којим је обухваћена и кампања за опште изборе у Србији у мају 2012. године. Услед немогућности да се прикупе средства и неопходна архивска грађа, упркос великој помоћи *Руског центра* из Новог Сада, аутори су одустали од анализе садржаја телевизије као несумњиво примарног медијско-пропагандног средства у савременим условима.

1) Campbell, A., Converse, Ph. E., Miller, W. E. and Stokes, D. E., *The American Voter*, Chicago, The University of Chicago Press, .1976, стр. 59.

Третман Русије у српској штампи је, ипак, битан елемент у потенцијално ширем истраживању деловања јавне дипломатије Русије у Србији, деловања схваћеног као „јавно лице традиционалне дипломатије која функционише у сарадњи и паралелно са традиционалном дипломатијом“, а од које се разликује по томе што укључује однос не само међу владама, већ преваходно са цивилним сектором и појединцима (Леонард, 2002:1).²⁾

Према резултатима јавномнењских истраживања с краја 2011. године, у време када је почела реализација овог истраживања, 82% испитаника Русију види као углавном пријатељску земљу (иза Грчке и Кине са 85%, односно 82.60%). Улазак Србије у ЕУ у том тренутку подржавало је 47.40% испитаника, пријатељском организацијом ју је сматрало свега 27.70% испитаника, а непријатељском чак 42.10%.³⁾ Ипак, резултати избора у Србији од 6. маја 2012. показују да оне партије које се директно залажу за успостављање најтешњих политичких и економских веза са Русијом појединачно добијају мање од 1/10 гласова бирача који су изашли на изборе (Демократска странка Србије) или не прелазе цензус (Српска радикална странка), док оне које добијају највећу подршку бирачког тела, првенствено заговарају европске интеграције Србије. Да ли је овде реч о уверењу бирача о (не)способности партије или лидера да реализује одређену политику, о (не)довољној информисаности о питањима која се покрећу у кампањи, о њиховом (не)довољном разумевању или просто о томе да у доношењу изборне одлуке бирача доминира тзв. гласање новчаником и да до изражаја долази „рационална“, материјална компонента става, може бити предмет ширег истраживања. Нешто од овог, ипак, може да се наслути анализом медијских садржаја, и то не само у току изборних кампања чији су ефекти на формирање изборне одлуке бирача врло ограничени, већ нарочито у међуизборним периодима будући да кампање представљају само исходне тачке континуираних пропагандних активности. Наиме, анализа присутних садржаја у медијима једне државе посвећених другој не представља само пуко констатовање њеног „присуства“, пребројавање текстова посвећених њој, него дубљу анализу интерпретативног, тематског и вредносног контекста у које ова бива „сместена“. У том смислу она може предста-

2) Leonard, M., *Public diplomacy*, The Foreign Policy Centre, London, 2002, стр. 1.

3) Доступно на: <http://www.nspm.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja/srbija-jesen-2011.html> (посећено: 24.05.2012.)

вљати смерницу деловања с циљем утицаја на јавност и медије земље у питању.

ШТА, КАКО И КОЛИКО СЕ ПИШЕ О РУСИЈИ?

Циљ овог истраживања је да се испита у којој мери је Русија „присутна“ у штампи у Србији, то јест шта, како и колико је написано о унутрашњим друштвеним, економским, политичким и културним збивањима у Руској Федерацији, о иступању руских званичника на међународној политичкој сцени као и о односима Србије и Русије, односно какво је значење и значај написаног. Дакле, истраживање је засновано на квантитативној анализи садржаја штампаних гласила. Јединица анализе је „текст“ дефинисан као новинарски текст који чини једну графичку и садржинску целину (без обзира на дужину, жанр, начин обраде или тему) са свим припадајућим деловима (наслов, илустрације). (Миливојевић, 2003: 26) Овако дефинисана јединица анализе се јасно препознаје на страници новине.

Анализа текстова о Русији у штампи обухватила је временски период од две године, у интервалу април 2010 - мај 2012. Узорак је стратификован по следећем принципу: у свим дневним новинама анализирани су исти датуми, тако што је из сваке недеље анализиран други дан у седмици, почев од понедељка и тако сукцесивно до краја периода. То заправо значи да је у сваком месецу наведеног периода анализирано по четири броја једног листа, али из различитих дана у недељи. Настојало се да се постигне једнака заступљеност свих специфичности одређеног листа и динамика штампе као медија. Прегледан је целокупан садржај у новинама, осим огласа и спорта. У узорку је укупно садржано 279 издања из 93 дана током две године. Због природе теме анализирани су само медији са информативно-политичком оријентацијом. С обзиром да је тржиште штампе у Србији презасићено великим бројем различитих издања⁴⁾, узорак је сведен на три дневна, национална листа - *Политика*, *Вечерње новости* и *Блиц* и то према утицају, тиражу и типу власништва. *Политика* је уврштена у узорак као потенцијално најугледнији лист у Србији и истовремено штампано гласило са

4) Према подацима истраживања *Медијске слободе Србије у европском огледалу* (2012) у Србији излази 20 дневних новина, 94 недељне, 43 двонедељне и 224 месечне <http://www.anem.rs/sr/aktivnostiAnema/AktivnostiAnema/story/13441/Publikacija+%22Medijske+slobode+Srbije+u+evropskom+ogledalu%22+.html> (поцењено: 04.07.2012.).

најдужом традицијом. За анализу *Политику* квалификује историја, а не тираж, који је готово двоструко мањи у односу на *Вечерње новости* - друге по дужини излажења (основане 1953. године). Према последњем одиту тиража АБЦ Србија (Audit Bureaux of Circulations) за 2012. годину *Блиц* су најтиражније дневне новине.⁵⁾ Иако је *Ало* други по тиражу он није уврштен у узорак, јер је у власништву исте издавачке куће и таблоидолик (Ringier Axel Springer). Према типу власништва *Политика* је и даље у већинском власништву државе, док су *Вечерње новости* у дуалном, али већинском приватном, домаћем власништву са 70 одсто. *Блиц* је у узорку истраживања једино инокосно, приватно предузеће, али је део велике међународне медијске корпорације.

Аналитички инструментаријум, сачињен за потребе овог истраживања, фокусиран је на следеће категорије:

- 1) квантитет извештавања о Русији
- 2) заступљеност теме (простор који заузимају текстови на страни, пласман текстова на насловним странама, коришћење визуелних елемената за додатно илустровање теме)
- 3) професионалне карактеристике извештавања (какав је насловни блок, пласман текстова кроз различите рубрике, обрада теме кроз жанрове, шта је иницирало текст, број консултованих извора)
- 4) новинарски приступ теми (позитиван, негативан, неутралан)
- 5) вредносне квалификације у тексту о односу Србије и Русије (позитиван, негативан, неутралан)
- 6) тематска анализа (разноликост тема које доминантно обележавају извештавање српске штампе о Русији, фреквентност извора који тумаче теме)

УЧЕСТАЛОСТ ИЗВЕШТАВАЊА О РУСИЈИ

О Русији је укупно, у три дневна листа, током две године анализе објављено 450 текстова, евидентираних за 93 дана. У просеку је објављено 4,8 текстова дневно. Интензитет извештавања је ујед-

5) Према АБЦ Србија три најтиражнија дневна листа су: *Блиц* са тиражом од 121480, *Ало* са тиражом од 113840, *Вечерње новости* са тиражом од 109740, *Политика* 55970. Подаци су доступни на: http://www.irex.org/system/files/u105/EE_MSI_2012_Serbia.pdf (посећено: 06.06.2012.)

начен за 2010. и 2012. годину, док је током 2011. месечна фреквентност мања у просеку за 4 текста. Реални бројеви у збиру показују да је током 2011. објављено највише текстова. Разлог томе је што је мониторинг обухватио целокупну 2011. годину, то јест 12 месеци, осам месеци 2010. и четири месеца 2012. године.

Графикон 1.
Број текстова у анализираним дневним новинама

Посматрано по дневним новинама, *Вечерње новости* објавиле су највећи број текстова (190), односно просечно два текста дневно, *Политика* је објавила 140 текстова, односно просечно 1,5 дневно, док је *Блиц* имао најмањи број објава (120) у просеку 1,3 дневно. Занимљив је податак да је у *Блицу* највећи број текстова објављен током 2010. године, односно 42% од укупног броја текстова за 93 дана, јер је највећи број текстова очекиван за годину у којој је анализирано 12 месеци. Када је реч о *Политици*, за четири месеца 2012. објављено је готово исто текстова (26%) колико у двоструко дужем временском интервалу у 2010. У *Вечерњим новостима* је такође највећи интензитет извештавања у 2010. години, односно 41,6% укупног броја објављених текстова.

Табела 1.
Број објављених текстова у дневним листовима по годинама (N=450)

Године/Дневне новине	Блиц	Политика	Вечерње новости	Укупно
2010 (8 месеци)	51	34	79	164
2011 (12 месеци)	48	69	82	199
2012 (4 месеца)	21	37	29	87
Укупно	120	140	190	450

Највећи интензитет извештавања је забележен 25. марта 2011. године, када је премијер Руске федерације Владимир Путин био у званичној посети Србији. Тог дана је објављено 3,3% укупног бро-

ја анализираних текстова. У *Политици* је објављено пет текстова, у *Блицу* четири, док су *Вечерње новости* објавиле шест текстова. Поред очекиваног фокуса на добру годину за пословање НИС-а, сва три дневна листа су извештавала о присуству Владимира Путина фудбалској утакмици, као и о инвестицији Русије у стадион Црвене Звезде. Али, Владимир Путин је побудио и велику пажњу новинара неформалним сусретом са бајкерима Србије. Посету високог државног функционера Владимира Путина штампа је испратила насловима попут: “Путин звезда на Маракани”, “Горан из Ниша и Путин - браћа по моторима”, “НИС је први корак у сарадњи између влада Србије и Русије”, “Руси улажу 450 милиона евра у стадион Звезде”.

Графикон 2.

Интензитет извештавања у анализираном периоду (Н=450)

У 2010. години највећи интензитет извештавања забележен је 3. децембра, са 2,4% укупног броја анализираних текстова. У *Политици* је објављено четири, у *Блицу* два, а у *Вечерњим новостима* пет текстова. Једна од тема односила се на тадашњу хуманитарну помоћ која је из Русије упућена грађанима Краљева погођеног земљотресом. Под насловом „Руски конвој“ говори се о првој помоћи која је допремљена из иностранства, према речима Њ.Е. амбасадора Конузина „братском словенском народу“. Друга доминантна тема односи се на информације објављене на Викиликсу, о дипломатским односима Русије и САД-а, као и о спекулацијама о пореклу прихода Владимира Путина, под насловима: „Дипломате САД: Русија је мафијашка држава“, „Путинов иметак вреди 40 милијарди долара“, „Путин: Викиликс није катастрофа“.

Графикон 3.
Десет датума са највећим бројем објављених текстова

У 2012. години највећи интензитет извештавања забележен је подједнако за два дана: 27. марта и 8. фебруара, са 2,7% укупног броја анализираних тестова. У 27. мартовском издању *Политика* је објавила седам текстова, *Блиц* један, а *Вечерње новости* четири. Две вести су се односиле на награђеног проналазача из Србије на међународном сајму иновација у Москви. Три текста су о разговорима Председника РФ Дмитрија Медведева и Председника САД Барака Обаме поводом сиријске кризе, затим о увек актуелном нуклеарном наоружању и другим безбедносним темама. Такође, једна од актуелних тема односила се на улагања руског капитала у српску привреду, иницирана од стране представника опозиционих партија у Србији, у предизборној „трци“. Неки од наслова су: „НИС продат, а ми се још прерачунавамо“, „Русе нико није спречавао да инвестирају у Србију“.

ЗАСТУПЉЕНОСТ РУСИЈЕ КАО ТЕМЕ У СРПСКОЈ ШТАМПИ

(величина текста, пласман текста на насловној страни, визуелни елементи)

Квантитет извештавања не указује прецизно на заступљеност Русије у српској штампи, јер број текстова може бити велик, али то нужно не значи да су садржајем и величином заузели адекватну позицију и простор на страницама дневних листова. Такође, визуелни елементи представљају додатну интерпретацију и дају значај обрађеним темама, што је још један од релевантних показатеља новинарског третмана.

Индикативан је податак да број малих текстова заузима 55% од укупног броја објава. Свега 19% заузели су половину, односно једну или више од једне стране (велики текстови). Средњих текстова

има 26%, што подразумева да се налазе на трећини или четвртини странице.

Графикон 4.
Величина текста (N=450)

Величина текста се одређује у односу на величину странице, тако да се мора узети у обзир да је *Политикин* формат знатно већи од остала два листа, који су по величини ближи таблоидним издањима. Највећи број средњих текстова има *Политика* (38%) и једино у овом листу збир средњих и великих текстова (54%) премашује број објављених краћих форми (46%). Највећи број великих текстова (42) објавиле су *Вечерње новости*, што је двоструко више него у *Политици* и *Блицу*. Такође, *Вечерње новости* су и лидери по броју малих текстова (102). *Блиц* је у поређењу са друга два листа имао најмањи број текстова средњег обима (18), а чак три пута мање у односу на *Политику*.

Када је реч о најавама на насловној страни, свега 5% текстова је добило најважнију позицију на медијској агенди. У *Вечерњим новостима* је било 10 најава, у *Политици* осам, док је у *Блицу* било двоструко мање него у *Вечерњим новостима* (5 најава). Неки од наслова су: „После Путаина стижу пројекти“, „Између Москве и Вашингтона“, „У Русију извозили шљиве са камењем“, „До Фијата стигли преко Русије“.

Највећи број текстова као пратећи визуелни елемент садржи фотографију (58%), док 36% заузимају текстови који нису додатно интерпретирани ни са једним од дизајнерских или графичких решења. Антрфиле представља додатак тексту који растеређује носећи облик новинарског израза, али и даје потпуније информације, односно *background* (пратећу позадину догађаја). Врло често овај уоквирени део текста, поред самог наслова, представља најупечатљивији текстуални део, који уједно интригира читаоца да само њега прочита. Текстова са антрфилеом има 22%. Најмање текстова има графичке приказе (2%) и карикатуре (1,5%).

Графикон 5.
Визуелни елементи који су део текста (N=450)

Вечерње новости у 70% текстова користе визуелна изражајна средства. У 127 текстова употребљена је фотографија, а од тога 67 текстова садржи и антрфиле, док је графички приказ занемарен у овим дневним новинама (само 4 текста). У *Блицу* 43% текстова користи фотографију, док је антрфилеа свега 14%. *Политика* у 63% текстова има фотографију, док се карикатуре једино налазе у нај-старијем дневно-информативном листу.

ПРОФЕСИОНАЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИЗВЕШТАВАЊА О РУСИЈИ

Поред величине и броја пласираних текстова, важан сегмент овог истраживања односи се на професионалне стандарде новинарског извештавања. У креирању различитих новинарских форми важну улогу има насловни блок, који у савременом журнализму углавном није потпун и одступа од традиционално утемељене структуре (наднаслов, наслов и поднаслов).

У анализираном периоду изнад готово половине текстова (47%) стоји нецеловит насловни блок. Под непотпуним насловним блоком сматра се:

- 1) онај ком недостаје идентификација области којој текст припада и по правилу тај податак треба да се налази у наднаслову;
- 2) онај који не садржи поднаслов, у ком се уобичајно налази цитат неког од носећих извора у тексту.

Без наслова је 3% текстова, и у питању су вести које су углавном преузете од новинских агенција и налазе се на маргинама

страница. Чак једна трећина укупног броја текстова садржи само централни наслов.

Редакцијска школа у *Вечерњим новостима* гаји стил потпуних насловних блокова, који представљају адекватан мамац за читаоце (66 текстова), *Блиц* има три пута мање, а *Политика* свега два текста са потпуним насловним блоком. *Вечерње новости* имају исти број текстова са два елемента насловног блока, колико *Политика* и *Блиц* заједно. Два најстарија дневна листа у Србији, као дугогодишња конкуренција изградили су супротне стилове писања, па тако у *Политици* доминирају текстови само централним насловом (84).

Графикон 6.
Структура наслова (N=450)

Тип жанра упућује да сваки објављени садржај изискује одређену уредничку или новинарску интервенцију, а самим тим информације попримају адекватан облик новинарског израза. Презентовани налази истраживања о присутности одређених жанрова, као и о њиховим својствима, додатно ће допринети потпунијем увиду о третману Русије у три национална дневна листа.

Највећи број обављених текстова, готово половина (46%) је у форми вести. Овај податак потврда је савременог тренда у журнализму, у ком се новинари опредељују за најмању фактографску форму, а уједно указује и на пасиван новинарски приступ. Вести су углавном преузете од страних медија и не захтевају додатни ангажман новинара за продубљивање теме.

Нешто више од четвртине од укупног броја текстова (27%) текстова у форми је извештаја у којима су догађаји детаљније презентовани. Прегледом су регистровани *опште-информативни* и *тематски извештаји*, као две најчешће подкатеорије ове новинарске форме. Редакција *Вечерњих новости* произвела је 50% укупно објављених радова.

Извештаја са коментарима има мање од десетине (8,7%) у односу на укупан број текстова. Ова форма представља хибридни

жанр који у себи сублимира фактографију и аналитичке елементе израза. Најчешће се разликују они извештаји који садрже субјективан став новинара о одређеној теми, као и они извештаји у којима се појављује експлицитан став неког од извора о одређеној друштвеној, политичкој или културној појави или догађају.

Интервју, као још једна форма фактографског новинарског жанра, присутан је у мање од 3% од укупног броја анализираних текстова. Сви интервјуи припадају подврсти *тематских интервјуа*. У *Политици* је објављено три, у *Блицу* само један, а преосталих осам интервјуа је регистровано у *Вечерњим новостима*. У 75% интервјуа разговор је вођен са представницима из Русије, међу којима је амбасадор Русије у Београду Александар Конузин, руски писац Алексеј Слаповски, музичар Сергеј Летов, тадашњи председник Русије Дмитриј Медведев и др. У интервјуима са саговорницима из Србије углавном се појављују високи државни функционери. Примера ради у интервјуу са министром унутрашњих послова Ивицом Дачићем постоји један засебан део разговора који се односи на српско-руску војну сарадњу; у интервјуу са начелником сектора за ванредне ситуације Предрагом Марићем било је речи о руској помоћи у ванредним ситуацијама.

Графикон 7.
Заступљеност жанрова у анализираним текстовима (N=450)

Критике, коментари и колумне су присутне са свега 3,5%. Највише коментара је поводом руско-америчких односа, међународне безбедности и поводом подршке Русије Србији у Савету безбедности УН. Занимљиво је да *Блиц* нема ни једну објаву овог жанра на тему Русије, док редакција *Политике* предњачи са 13 текстова. У анализираном узорку нашао се и фељтон са мање од 2% од анализираних текстова, и то не као целовит серијал одређене теме, већ само појединачни бројеви који су објављени у датумима предвиђеним за анализу. Сви фељтони су објављени у *Вечерњим Новостима*.

ма чија редакција се овом врстом историјског прегледа о Русији бавила редовно у све три године. Теме су се односиле на Други светски рат, на однос Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) са Савезом Совјетских Социјалистичких Република (СССР), као и на буржоаску револуцију и Јосифа Стаљина.

Присуство сложене аналитичко-интерпретативне форме забележено је у мање од десетине од укупног броја анализираних текстова (7,3%). Чланак као најзахтевнији облик новинарског изражавања подразумева додатна тумачења актуелних збивања, а самим тим и консултовање већег броја различитих извора. Као и извештај са коментарима тако и чланак, анализиран у овом истраживању, представља хибридну форму, која не подразумева самосталан ангажман новинара и истраживачки подухват. Он је комбинација прикупљене грађе из иностране штампе од стране новинара дописника из Русије, која је критички интонирана, али у којој се неретко консултује само један или два извора. Овакав тренд примећен је у готово половини објављених чланака, у којима изостаје потпуна интерпретација догађаја по дефиницији чланка, односно формулисање проблема и утврђивање узрока који су до њега довели, консултовање релевантних саговорника и на крају давање могућих решења.

Табела 2.
Фреквентност жанрова по медијима

Жанр/Новине	Блиц	Политика	Вечерње новости	Укупно
Вест	72	58	76	206
Извештај	28	26	66	120
Извештај са коментарима	9	20	10	39
Интервју	1	3	8	12
Коментар/критика/колумна		13	3	16
Чланак	9	16	8	33
Фелтон			8	8
Репортажа	1	4	11	16
Укупно	120	140	190	450

Под репортажом се подразумева сваки аутентичан приказ личности, појаве или догађаја и припада белетристичком облику новинарског израза. Анализа показује да је репортажа, као и коментар

присутан са свега 3,5%. Једна четвртина репортажа су фичери о личности и све су присутне у *Политици*, док су остале објављене у *Вечерњим Новостима*.

С обзиром на то да је присутан тренд редукције сложених новинарских форми, за последицу има пасиван новинарски приступ у погледу консултовања великог броја извора. У **83%** текстова наведен је само један или ниједан извор информација. Имајући у виду да је тема Русија, донекле можемо оправдати велики број текстова без извора (више од трећине текстова) због географске удаљености, малог броја дописника, језичке баријере и лошег економског положаја медија у Србији, али и претежно прозападне оријентације. Новинари овај проблем премошћују преузимањем агенцијских вести и изјава датих неком другом иностраном медију, које су најчешће само парафразирани, па самим тим у анализи нису евидентирани као засебни извори. Укупно је 14% текстова у којима се појављује два или три извора, што указује на потребу новинара за неутралним извештавањем. Најмањи је број текстова у којима је консултовано четири и више извора – испод 3%, углавном аналитичке форме, у којима је поред строге дефиниције новинарства о представљању две стране, обавезно консултован и макар један балансирајући, независан извор. Највећи број таквих текстова нашао се на страницама *Политике* (10 од 13).

Графикон 8.
Број консултованих извора у тексту (N=450)

Пасиван новинарски приступ се додатно огледа и у «иницијалној каписли» за креирање текста, која подстиче новинара да уобличи и развије причу. На основу изјава и званичних саопштења настало је 70% текстова, или су једноставно преузети од агенција и страних медија, без самосталног ангажмана новинара. Само шестина текстова потпада је под категорију „иницирано од стране редакције“, што подразумева уреднички подстицај да се анализи-

рају теме ненаметнуте дневном агендом. Највећи број таквих текстова објављен је у *Вечерњим новостима* (36), затим у *Политици* (27), док је у *Блицу* само десет. Занимљив је податак да је свега 1,3% текстова настало поводом одржавања конференције за штампу (КЗШ). Ово је позитиван аспект професионалног приступа, с обзиром на то да су конференције тзв. псеудо-догађаји, које углавном служе у самопромотивне сврхе организатора. Са друге стране, сасвим је извесно да природа теме диктира мали број КЗШ. У малом броју случајева културни центри су организовали пресс конференције или су политичке партије, у предизборној кампањи, представљале резултате јавно-мњењских истраживања о Русији. Скоро 13% текстова иницирано је догађајима који су у директној вези са предметом овог истраживања. Неки од тих догађаја су: потписивање протокола о сарадњи НИС-а и Српске православне цркве; посета Премијера Владимира Путина Београду; пуштање у рад система „Шабачка“ за производњу нафте и гаса на лежишту у Кикинди; концерт Бориса Березовског, руског пијанисте, у београдској Арени; откривање спомен плоче руским уметницима у Народном позоришту у Београду; обележавање Националог дана Русије у амбасади Русије у Београду итд.

Графикон 9.
Догађај који је иницирао новинарску причу (N=450)

Још једна од битних карактеристика професионалног приступа теми, али и важан уређивачки аспект јесте одређивање новинара у којој ће рубрици објавити текст о Русији. Сасвим је очекиван податак да је готово половина објављених текстова „смештена“ на страници *Свет* (48%). Овим се фокус интересовања домаће публике усмерава на спољно-политичке односе Русије и осталих земаља света, а много мање пажње се посвећује односу Србије и

Русије у рубрици *Земља* (8 %). На страницама ове рубрике објављени су текстови који се односе на посету премијера Владимира Путина; затим текстови који садрже званична саопштења и исту-пања високих званичника Руске Федерације о проблему албанског сепаратизма; о помоћи руске владе за разминурање терена у Србији; о потписивању уговора о сарадњи Привредне коморе Србије и привредника из Санкт Петербурга; о ставу Русије поводом хапшења Ратка Младића итд.

Графикон 10.
Рубрика у којој је текст пласиран (N=450)

Прегледом је утврђен једнак број текстова у рубрици *Економија* (8%) међу којима су следеће теме: о (не)повољностима продаје НИС-а; о ужичкој фирми која је добила посао у Русији вредан 260 милиона евра; о најави потписивања протокола, а затим и споразума о руском кредиту Србији; о руском кредиту од 800 милиона долара намењен Железници Србије; о проширеној листи робе која се без царине извози у Русију итд.

Још једна од веома заступљених рубрика јесте *Култура* са 7,7% текстова у којима су готово једнако третиране све културне манифестације руских уметника представљене у Србији, али и гостовања преставника српске културне елите у Русији. У рубрици *Остало* која обухвата 6,7% објављених текстова сједињене су: рубрика *Забава (Блиц)*, рубрике *Спектакл*, *Интервју*, *Ауто*, *Фелтон (Вечерње новости)* као и *Хроника*, *Време* и *Вести*. Текстови приказани у Графикону 6 као *Актуелно*, подразумевају све оне рубрике које теми Русије дају посебан значај: Тема дана у *Блицу*, Тема недеље у *Политици* и *Актуелно* у *Вечерњим новостима*. Овако јасно истицање актуелности регистровано је у свега 2,2% текстова.

Када погледамо распон рубрика у *Вечерњим новостима* тема Русије је третирана из најразличитијих углова. У сва три дневна листа највећи број текстова налази се у рубрици Свет: у *Вечерњим новостима* 43%, као и у *Политици*, док је *Блицу* такав пласман регистрован у 52,5% случајева.

ВРЕДНОСНИ СМЕР ТЕКСТА

У оцени вредносних усмерења текстова о Русији уопште разликовали смо:

1) позитиван, негативан или неутралан тон текста који произилази из новинарског приступа обради теме;

2) вредносна усмерења која руски извори у тексту исказују према Србији и обратно

Доминантан је неутралан новинарски приступ, присутан у 97% текстова. Овакав податак могао би да укаже на промене у новинарској култури и опредељење за новинарски израз којим покушава да се објективно представе догађаје и појаве, без вредносно-интерпретативних елемената карактеристичних за претранзицијски период у развоју српске штампе.

У 2,5% текстова новинарски приступ је благо позитиван. Највећи део оваквих текстова је објављен у *Политици* у форми коментара и чланака, па је вредносна обрада саставни сегмент ових жанрова. Један од таквих текстова односи се на позитивно представљање завршене студије изводљивости Јужног тока, који ће смањити трошкове „Србијагаса“ за 300 милиона евра годишње. Илустративна су и два коментара у листу *Политика*: у једном се говори о српско-руским односима поводом најављеног доласка премијера Владимира Путина, док се други односи на Путинову улогу у формирању Евроазијског савеза (ЕАУ).

Свега 0,5% текстова је негативно интонирано од стране новинара. У једном тексту, од укупно три објављена, под насловом „Ко су пријатељи Србије“ аутор сугерише да Русија често „закаже кад је најпотребнија“ Србији.

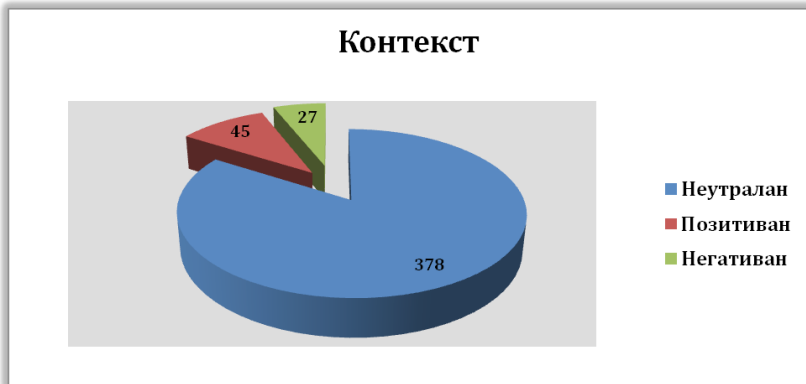
Графикон 11.
Квалитативна оцена новинарског приступа (N=450)

Неутралан контекст је доминантан, као и у случају новинарског приступа и опажен је у 84% текстова. Позитиван став субјекта према објекту је препознат у 10% текстова, што заправо значи да извори из Србије афирмативно препознају руске доприносе за унутрашње друштвене, политичке и културне прилике. Ово илуструју текстови о: 1) потписивању уговора о стратешком партнерству између Русије и Србије, 2) поклањању звона руског амбасадора поводом 800-те годишњице манастира Милешева, 3) овацијама амбасадору Конузину на скупу Српске напредне странке, „због његовог личног ангажовања, као и због улоге Русије у пресудним моментима за опстанак српске државе“. Са друге стране, постоје и они текстови у којима је исказана руска подршка Србији: саветник руске амбасадуре у Београду је исказао интересовање за економску сарадњу са Србијом у тексту објављеном у дневном листу *Блиц*, под насловом „Руси желе да сарађују“; руски писац Александар Солжењицин, као и патријарх Кирил, успротивио се проглашењу независности Косова у тексту објављеном у *Вечерњим новостима* под насловом „Србе кажњавају због Милошевића“; министар у Влади РФ Сергеј Шојгу је потврдио доследан став Русије о непризнавању једнострано проглашене независности Косова и Метохије, у тексту објављеном под насловом „Русија доследна“.

Графикон 12.

Однос субјекта према објекту у контексту српско-руских односа (N=450)

Негативан контекст иако је занемарљиво мали – 6% текстова, ипак је, у поређењу са вредносном оријентацијом у новинарском приступу, нешто израженији. То се посебно огледа у текстовима дописника који су преносили коментаре западно-европске, а посебно британске штампе. Неки од таквих примера су: критика наводних изборних махинација које Владимира Путина одржавају на власти; вести о опозиционим протестима због наводних нерегуларности избора итд. Негативан контекст је сасвим разумљиво приписан и наглom поскупљењу цене гаса који производи компанија у руском власништву. Такође, негативан публицитет добили су и домаћи произвођачи воћа, који су „изиграли руске партнере“ извозећи шљиве са камењем.

ТЕМАТСКА АНАЛИЗА: ФРЕКВЕНТНОСТ ИЗВОРА КОЈИ ТУМАЧЕ ТЕМЕ

Прегледом руских извора, на које се новинске редакције позивају приликом извештавања о Русији, јасно се уочава доминантно присуство високих државних функционера и то у готово 40% случајева. Најучесталија имена су: Дмитриј Медведев, Владимир Путин, Сергеј Лавров, Виталиј Чуркин, Сергеј Шојгу, Аркадиј Дворкович. Сасвим очекивано Медведев и Путин су заступљени потпуно идентично (у по 35% текстова).

Графикон 13.
Функција руског извора наведеног у тексту (N=178)

Представника руских институција има заступљених 14,6%. Министар саобраћаја Игор Левитин наведен је као извор у тексту о саобраћајној несрећи; руски званичник Аркадиј Дворкович цитиран је у тексту о тежњи Медведева да добије други мандат; мишљење Александра Бељајева је саопштено у тексту о високим температурама, због којих је принос пшенице у Русији смањен за четвртину; секретар Центра за руске студије Алексеј Тимофејев, који се бави историјом руско-српских односа (југословенско-со-вјетских) коментарише блокаду Лењинграда, поводом 70-те годишњице.

Приближно 12% извора су експерти, аналитичари, академици и представници културне елите. Неки од њих су: Георгиј Бородин, руски академик Игор Панарин, руска књижевница Олга Славникова, архитекта Сергеј Скуратов, писац Алексеј Слаповски.

Изненађујуће је мали број текстова у којима се новинари позивају на дипломатске службенике РФ у Србији - свега 6,7%. Углавном је цитиран Александар Конузин и само једном саветник при амбасади Русије у Београду. Наравно, ово не значи да у неким текстовима нису поменути, већ једноставно нису регистровани као доминантни носиоци текста.

Представници предузећа присутни су у 10%. У ову категорију сврстани су: председник управног одбора НИС-а Вадим Јаковљев, генерални директор НИС-а Кирил Кравченко, Сергеј Балшов, Борис Зилберминц и други. Представници цркве су заступљени са 4,5%.

Из прегледа српских извора на које се новинске редакције позивају приликом извештавања о Русији, може се закључити да је и

у овом случају доминантно присуство високих државних функционера и то са 31%. Најчешће навођена имена су министар спољних послова Вук Јеремић (25%), као и премијер Мирко Цветковић (10%). Представници предузећа заступљени су као извори у 1/5 текстова. Извесно је да су најчешћа имена представника великих предузећа која су у руском власништву.

Постоје категорије које су готово уравнотежене без обзира да ли се ради о српским или руским изворима: медији и новинари, експерти и аналитичари као и представници културне елите, затим представници политичких партија. Податак о двоструко већој заступљености представника руских институција, није резултат директног контакта новинара са руским изворима, већ је последица великог броја текстова преузетих од страних медија. То је још једна потврда пасивног новинарског приступа. Новинари се не ангажују да продубе причу мишљењем неког од домаћих стручњака.

Графикон 14.
Функција српског извора наведеног у тексту (N=128)

ТЕМАТСКИ ОКВИР

С обзиром да је предмет истраживања конципиран тако да обухвати све текстове који се баве Русијом у најширем смислу, анализа тематског оквира представља један од најважнијих сегмената који треба да покаже о чему конкретно пише српска штампа у вези са Русијом. Резултати показују да су унутрашња збивања у Русији примарни фокус три национална дневна листа. Међу 30% текстова који разматрају унутрашњу сцену Русије, а у покушају да се установи градација према бројности, издвајају се следеће теме:

- Политичке (последњи избори у Русији, смена дугогодишњег градоначелника Москве Лушкова, односи бивших совјетских република)
- Русија као супер-сила (научна, војна, индустријска и технолошка достигнућа)
- Економске (положај грађана Русије, аутоиндустрија, стање у привреди)
- Сензационалистичке (о животу и иметку светски познатих руских милијардера)
- Катастрофе (ванредне ситуације, несреће, природне непогоде)
- Друштвене (однос према геј популацији, сузбијање проституције и алкохолизма)

Следећа најзаступљенија тема, категорисана као *Русија и свет*, односи се на иступање Русије на међународној сцени. У укупном узорку, ова тема обрађена је у четвртини текстова, а истичу се следеће уже теме:

- Међународна политика (билатерални односи између Сједињених Америчких Држава и Руске Федерације, однос Русије са Кином и Индијом, иступање руских званичника на међународној политичкој сцени)
- Међународна безбедност (активност Русије у оквиру Савета безбедности Уједињених Нација, однос НАТО-а и Русије, посебно поводом ракетног штита у Европи, криза у Сирији, шпијунске афере)
- Међународна економска сарадња (Гаспром и укидање гаса неким бившим совјетским републикама, изградња Јужног тока, односи са Међународним Монетарним Фондом, сарадња са шведским, немачким и француским произвођачима аутомобила)
- Односи црквених великодостојника православне и католичке вероисповести

У оквиру теме српско-руска економска сарадња евидентирано је 13% текстова. Најчешће је било речи о пословању Нафтне индустрије Србије (нешто мање од 1/5 текстова у оквиру ове теме), о успеху малих привредних предузећа на руском тржишту итд. Затим, једнако су третирана тема кредитног задуживања Србије из руских фондова, као и инвестиције у српску железницу (8 % текстова у оквиру ове теме).

Под темом о српско-руској сарадњи објединили смо све текстове који се баве сарадњом ван економског и политичког поља. Овој теми посвећена је 1/10 укупног броја текстова. Доминантно су представљени следећи облици сарадње:

- Културно - научна (11 текстова)
- Војно - полицијска (10 текстова)
- Духовна - односи српске и руске православне цркве (5 текстова)
- Хуманитарна - помоћ Русије Србији у различитим ситуацијама (5 текстова)

Тема српско-руски односи заступљена је приближно у 1/10 текстова. Под њом се подразумева политичка сарадња две земље, а издвајају текстови о политичкој подршци Русије по питању Косова (9 текстова), посета Владимира Путина Србији (13 текстова), стратешко партнерство (3 текста), као и питање азила српског бизнисмена Богољуба Карића (3 текста).

Темама из области културе српски национални листови су се бавили у мање од 1/10 текстова. Највише се писало о гостовању руских уметника, балетским представама, руским књижевним делима, концертима, филхармонији, мада постоји и далеко мањи број текстова који се односи на наступање наших уметника у Русији (примери: роман Љиљане Хабјановић Ђуровић награђен је другом наградом у категорији најбољи роман страног аутора, објављен у Русији; гостовање културно уметничког друштва „Коло“ у Москви).

Графикон 15.
Тематски оквир анализираних грађа (N=450)

Редакције сва три дневна листа посветила су готово једнаку пажњу већини анализираних тема. Приметна је ангажованост редакције *Вечерњих новости* у извештавању о унутрашњим збивањима у Русији. Половину укупног броја текстова објавиле су *Вечерње новости*, што је резултат активног дописника из Москве, док су по четвртину објава у овој категорији имали *Блиц* и *Политика*. Такође, *Вечерње новости* заузимају примат у извештавању са културних манифестација (63% од разматраних текстова), што је пет пута више у поређењу са *Политиком*.

* * *

Просечан текст о Русији је мали по обиму, без најаве на насловној страни и праћен је фотографијом. Жанровски припада најједноставнијој фактографској форми – вести, са нецеловитим насловним блоком. Доминирају текстови настали на основу званичних саопштења и изјава, у којима је консултован само један извор информација. Овакав вид извештавања последица је пасивног новинарског приступа и тенденције да се текстови, па чак и анализе, преузимају од иностраних медија. У складу са тим, највећи број текстова лоциран је у рубрици *Свет*, а у којој су најприсутнији високи државни функционери Русије, као цитирани или парафразирани извори. Текстови немају мобилизаторску функцију, већ су неутралног вредносног усмерења. Недостатак критичког осврта не мора бити последица само уређивачке политике него и уздржаности самих новинара да дају лични печат у тумачењу догађаја и појава на релацији Србија - Русија. Један од корективних фактора селективног уређивачког приступа може се објаснити власничком структуром медијских кућа, у којима новинари пишу о билатералним односима. *Политика* као медиј у претежно државном власништву имао је највећи број аналитичко-истраживачких текстова (чланака и извештаја са коментаром). Једино овај дневни лист је објављивао текстуалне жанрове са експлицитним новинарским ставом – коментаре и колумне, али и готово архаичан облик коментара кроз цртеж - карикатуру. Са друге стране, комерцијални листови држали су се фактографије, са неразвијеном имплицитном интенцијом. Недостатак аналитичности *Вечерње новости*, као најангажованија редакција у извештавању о Русији, надокнађују разнородним приступом кроз пријемчиве људске приче (репортаже,

занимљивости) праћене фотографијама и антрофилеима. Блиц као медиј у власништву немачке компаније најмање је наклоњен теми Русије и у квантитативном и у квалитативном смислу.

Општи закључак овог истраживања јесте да се српска штампа најмање бави односом двеју земаља, а да је примарни фокус на унутрашњим збивањима у Русији. Иако истраживања јавног мњења континуирано показују позитивне асоцијације грађана Србије према Русији, чини се да она нису изграђена на основу слике Русије презентоване у штампаним медијима. Са своје стране, домаћи политичари нису својим еристичким способностима успели да искористе Русију као адут у борби за гласове током последњих парламентарних, локалних и председничких избора. Представници политичких партија углавном нису акцентовали Русију као стабилног економског и политичког партнера. Иако су опозиционе партије (ДСС, СНС) најављивале велике руске инвестиције у случају њихове победе, новинари се нису потрудили да истраже наводе политичара нити да конкретније објасне велике бројке са практичним пројектима. Фабриковане, униформне информације остале су неинтерпретиране. Када се нађе у фокусу представника српских политичких партија или државних институција, о Русији се углавном говори као о привредном партнеру, док у спољно-политичким односима претеже оријентација ка Европској Унији. Њен пандан Евроазијска унија готово се и не помиње у српској штампи. С обзиром на резултате истраживања који указују на генерално позитивно мњење становника Србије о Руској Федерацији, наведеним у уводном делу рада, узроке скромног пласмана Русије на српској медијској агенди не треба тражити искључиво у условљености стратешком спољнополитичком оријентацијом српске владе ка ЕУ, него, чини се, и слабом јавнодипломатском активношћу Русије на терену.

Sinisa Atlagic, Ana Milojevic

RUSSIA IN THE MIRROR OF SERBIAN PRESS

Summary

This article is based on the results of the quantitative content analysis about the general coverage of Russia in the Serbian press during 2010 – 2012 period. The main aim of the research is to present formation and/or changing of the image of Russia observed through the lens of the mainstream newspapers, which are considered as an important

means of political communication with significant role in shaping the attitudes of the Serbian public.

Key words: Serbian-Russian relations, media, daily press, image, Russia, Serbia

ЛИТЕРАТУРА

- Berelson, B., *Content Analysis in Communication Research*, Free Press, Glencoe, Illinois, 1952.
- Campbell, A., Converse, Ph. E., Miller, W. E. and Stokes, D. E., *The American Voter*, The University of Chicago Press, Chicago, 1976.
- Hallin, D.C. and Mancini, P., *Comparing Media Systems: Three Model of Media and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Leonard, M., *Public diplomacy*, The Foreign Policy Centre, London, 2002.
- Кнежевић, М., *Србија и Русија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Milivojević, S., *Media Monitoring Manual*, Media Diversity Institute, London - Samizdat B92, Belgrade, 2003.
- http://www.irex.org/system/files/u105/EE_MSI_2012_Serbia.pdf
- <http://www.anem.rs/sr/aktivnostiAnema/AktivnostiAnema/story/13441/Publikacija+%22Medijske+slobode+Srbije+u+evropskom+ogledalu%22+.html>
- <http://www.nspm.rs/istrazivanje-javnog-mnjenja/srbija-jesen-2011.html>

Resume

This article is based on research about the treatment of Russia in the Serbian press, aimed at finding out to what extent Russia has been „present in Serbian press, i. e. what, in what manner, how much and how often it has been written about internal social, economic, political and cultural affairs in Russian Federation, the activities of Russian officials on international political stage as well as the bilateral relations between Serbia and Russia. The research was based on the quantitative content analysis of the Serbian press on a two-year sample (May 2010 – May 2012). Taking into account that the Serbian press market is saturated with a number of different editions, the sample was defined according to influence, circulation and the type of ownership and thus limited to three national daily newspapers – “Politika”, “Vecernje novosti” and “Blic”. The general conclusion of the research is that the Serbian press is least focused on the relation between the two countries and predominantly concentrated on the Rus-

sian internal affairs. Even though public opinion research continuously points out to the positive attitudes of Serbian citizens towards Russia, the content analysis shows they cannot be rooted in the Russian image presented in the Serbian press.

Овај рад је примљен 19. јануара 2013. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

327

Момчило Суботић

ЂУРО ВИЛОВИЋ ОД ЖУПНИКА ДО ЧЕТНИКА

339

Душан Гујаничић

БЕЗБЕДНОСНА ФУНКЦИЈА ДРЖАВЕ

Момчило Суботић
Институт за политичке студије, Београд

**Др Никола Жутић, “Ђуро Виловић
од жупника до четника” Институт за савремену
историју, 2012, Београд, 285 страна**

Научна као и шира читалачка јавност има прилику да се упозна са још једном значајном књигом др Николе Жутића, једног од најзначајнијих истраживача идеологија либерализма и клерикализма и том склопу идеја и политике Ватикана и Римокатоличке цркве на српском историјском и етнојезичком простору. Бројне су монографије и студије настале као резултат ауторовог занимања за ову проблематику. Да поменемо само неке: *Римокатоличка црква и хрватство: од илирске идеје до великохрватске реализације 1453-1941*; *Ватикан и Југославија 1853-1935*; *Срби римокатолици такозвани Хрвати: „Срби сви и свуда“ и „хрватске земље“ без Хрвата*; *Нико Бартуловић римокатолик четник у четири књиге итд.*

Књига *Ђуро Виловић од жупника до четника* представља не само својеврстан преглед идејне и идеолошке, списатељске и политичке активности овог значајног књижевника, него и један шири историјски преглед Равногорског покрета, посебно у западним српским земљама .

Књига има 285 страна са напоменама и пет поглавља и на крају резиме, регистар личних имена и белешку о аутору.

Овом књигом аутор, како истиче у уводним напоменама, наставља циклус истраживања идеолошко-политичког деловања „југонационалних“ српско-католичких (хрватских) далматинских књижевника, који су иначе у савременој хрватској књижевној историји пристрасно представљени као „заблудјели синови хрватске књижевности“. Овако су књижевни историчари Иван Бошко-

вић и Бранимир Донат прозвали далматинске књижевнике (Нику Бартуловића, Силвија Алфиревића, Сибу Миличића, Мирка Королију и друге) због подржавања интегралног и централистичког југословенства, „великосрпског хегемонизма“, далматинског аутономаштва па потом и равногорског четништва (током Другог светског рата). О Ђури Виловићу је писано да је на хрватској књижевној сцени тешко наћи писца с таквом животном причом, који је од ватреног праваша и римокатоличког свештеника, до „апостата и ренегата“, потом прихватио југословенску орјунашку идеологију, приступио четничком покрету, да би за време Другог светског рата постао један од најближих сарадника равногорског покрета Драже Михаиловића.

У поглављу под насловом **Ђуро Виловић римокатлички сјеменишарац и свећеник 1904-1919**, аутор прати списатељску, идеолошку и животну причу свог јунака. Ђуро Виловић је рођен у Брежима код Макарске 11. децембра 1889, а умро у Бјеловару 22. децембра 1958. године. Након завршене гимназији студирао је и завршио римокатоличку теологију у Задру, а затим Филозофију у Бечу. Своје књижевне радове објављивао је у омладинским и другим хрватским часописима и новинама, као што су *Побратим*, *Кријес*, *Младост*, *Луча*. Жутић детаљно приказује Виловићеве књижевне радове у овом периоду. То је период у којем се Виловић показује као доследан апологета националног култа Михе Павлиновића, творца далматинског хрватства, који је, како истиче Никша Стипчић, „прогласио католицизам особином хрватске нације“. Виловићева апотеоза Павлиновића приказана је у *Кријесу* панегиричким епитафом „Гроб Миховила Павлиновића“, у којем са дивљењем слика морални лик овог великохрвата. Сличне хвалоспеве о Павлиновићу поновио је Виловић у *Младости* и клерикалној *Лучи*. Све у свему, то је период Виловићевог некритичког романтичарског хрватства, у којем му је узор био „див и јунак, Павлиновић јак Миховил“, који је Србе, који се на подручју Далмације и Хрватске јављају пре Хрвата, сматрао дошљацима који су „браћа гости, ну увијек у нашој кући, а наша кућа је хрватска...“ О Павлиновићевом митолошком хрватству и антисрпству најбоље је писао Сава Бјелановић, вођа далматинских Срба, у свом спису *Дон Михо на Бранику*, којем га подсећа на његово српско порекло.

Аутор даље анализира клерикалну мисао неких хрватских и словеначких римокатоличких духовника и њихов верско-нацио-

нални савез (Антун Махнич: „Као Словенац сам се родио, а као Хрват ћу умријети“), а затим нас упознаје са животом Виловића као римокатоличког свештеника (жупника). Виловић је, наиме, после заређења радио као капелан у Локви-Рогозници, одакле је уз допуштење бискупа 1915. отишао на студије у Беч, где је такође наставио да пише и објављује, углавном новеле, а затим је неколико година, врло кратко, провео као жупник у Међумурју, што му је послужило да напише веома добре и читане књиге *Хрватски сјевер и југ* и роман *Мајстор душа*, у којем на књижевно-уметнички начин приказује превалентан утицај католичког клера на село, за спас душе хрватског пучанства. Виловић је у њему обрадио трагедију католичког свештеника у коме се боре елементи младости и поштења, црквених догми и строгих статута. Роман је преведен и на чешки језик. У роману *Три сата* Виловић нуди карактерологију жене („жена је рођени сиромах“ - са снажним женским материјализмом, али поставља и питање : чије је Међумурје? У књизи есеја под насловом *Пицукаре*, Виловић приказује далматински амбијент, кршан и постан предео из којег су мушкарци отишли у морнаре, а код куће их безизгледно чекају жене, паћенице и мученице, од тешког рада поружнеле и рано остареле. То су дјевичански нетакнуте- пицукаре, неудате или тек удате за морепловца који се у село више није враћао, а пицукаре постајале ревносне и жестоке католикиње и главна снага сеоског жупника у његовим католичким и великохрватским проповедима. Кроз *Пицукаре* Виловић приказује микро структуру хрватског националног покрета и његову анти-српску и антијугословенску делатност у Краљевини Југославији. Овде Виловић истиче да је у далматинском римокатоличком селу једина књига која се помиње била Качићев *Разговор угодни народа словинскога*, у којој се говори о Светом Сави и Косову, што је сада у уморној клими свехрватства потискивано. *Пицукаре* су објављене тек недавно, 2010, када су рукописи након смрти удовице Наталије (1997) доспеле до Гордане Виловић. Виловић написао је и веома интересантну оперу *Дорица плеше*.

Виловић је рано напустио РКЦ и постао апостат. Неки сматрају да га је страст према женама и еротски разлози одвојила од свештеничког звања. Покушао је да пређе у православље, како би се оженио православном Српкињом, али му СПЦ није одобрила, па је још једном променио веру и постао протестант. Крајем 1919. почео

је похађати протестанску школу у Старој Пазови како би постао лутеран и тиме могао остварити „љубав према жени“.

У поглављу у којем обрађује **Виловићево стваралаштво у Краљевини СХС/Југославији од 1919. до 1932.** Жутић даје детаљан приказ Виловићеве новинарске делатности, у којем нас обавештава и о његовој сарадњи и са „штросмајеровским“ великохрватским *Обзором*, у којем нису сарађивали либерали интегрално-југословенског смера као што су били Иво Андрић, Владимир Ћоровић, Нико Бартуловић, Виктор Новак и други, са којима ће Виловић сарађивати тек од 1935. године у *Јавности*, *Видицима* и *Новостима*. Виловић се огледао и као етнограф, критичар и полемичар. Поред менталитета и народних особина Међимураца и Далматинаца, описао је и менталитет Црногораца. У либералним загребачким *Новостима* објављивао је критике и полемике од 1936. до 1939. године. Интересантно је поменути да је Крлежа имао лоше мишљење о Виловићу, ваљда из зависти што је био популарнији књижевник од њега у Краљевини Југославији. Виловић је сарађивао и са Бартуловићевој *Јавности* од 1935. до 1937. године. Писао је о значајним хрватским писцима као што су Анте Ковачић и Антун Густав Матош, који је неко време живео у Београду. За Матоша каже да је „као ниједан други Хрват прије ни послјије њега, упознао хрватску публику са српским писцима; да је писао са заносом о Београду и о Србији и да је у Београду имао далеко више пријатеља и мецена него у Загребу; те да је **СВОЈ, хрватски језик далеко више научио у Београду него у Загребу**“. Виловић је, како истиче аутор, објављивао и у *Видицима* крајем тридесетих година. Жутић нам приказује интересантан текст Виловићев о сукобу загребачког Каптола и Ритера Витезовића 1709. и 1710, и његов став да је Витезовића и материјално и душевно уништила „загребачка пургарија и клерикалија“. Познато је да је Ритер написао књигу *Serbia illustrata*“, о поново „оживелој Србији“ после Великог бечког рата (1683-1699). То је логично. Испоставиће се да је Витезовић писао заправо књигу под насловом „*Illyria rediviva*“, а не „*Croatia rediviva*“, на шта је указивао и Дејан Медаковић. Хрватски клерикални радатори, међутим, учинили су своје.

Либералну и антиклерикалну књижевност Ђуре Виловића чине романи, приповетке и новеле. Поред набројаних радова Жутић наводи и роман *Међимурје*, у којем Виловић износи своју филозофију живота, те пише: „**Природи је стало само до тога да се**

одржи врста. Мужјак пјева, а женка влада и управља све к циљу да се одржи подмладак. Он мисли свашта, а она зна само једно. Мајке су земаљски богови, господари и тирани“. Роман *Звоно је оплакало дјевицу*, у којем Виловић критикује идеју Ватикана који је Римску цркву предодредио за предводника код промовисања хрватске националне свести. „Сад је мајка божја краљица Хрвата. Сјетио се поп да оснује на небу хрватски краљевски двор и одмах да убире порез на небеске висине. Људи, зар не видите попову игру? Та је небеска краљица старија од Хрвата, па тек је сада окрунише. А гдје су прије били. Како се тог прије нису сјетили?... Збирка приповедака *Загаљени животи* посвећена је такође жени, као што је жена главни јунак готово свих Виловићевих списа. Критичар др Јосип Богнер, између осталог каже да је овде више реч о студији женке него жене, „више студиј љубовце него жене мајке... Страст је и еротско махнитање и тјелесна и душевна садржајност ових жена...Мушкарац је у њихову животу само играчка која се одбацује када игра њоме досади“. Роман *Мајстор душа*, био је према анкети београдске Правде из 1932. године најпопуларнији. Овај роман добио је многе позитивне критике у земљи, али и од иностране стручне јавности.

Поглавље **Виловић у Другом светском рату** обрађено је у трећем поглављу Жутићеве књиге. Аутор овде описује усташку и „хаесесовску“ окупацију Сплита, а потом долазак Италијана и Виловићев бег од усташа у италијански Сплит, а затим одлазак у „Слободне српске планине“. Долазак усташа сплитски Хрвати масовно су дочекали и поздравили, баш као што ће масовно дочекати и италијанску власт. Очекивали су и радовали се Немцима, али је Сплит према демаркационој линији наци-фашистичких савезника од 23. априла 1941. припао Италији. Римским уговорима 18. маја 1941. Далмација и већина острва припојени су Италији, док статус Сплита у то време није био фефинитивно утврђен.

У јесен 1942. Виловић је као „човјек и Југословен“ ступио у четничку организацију у Сплиту. У Сплиту се знало да је као уредник *Народног листа* писао против хитлеровске политике.

У Сплиту се Виловић упознао са сплитским равнорцима: протом Сергијем Урукалом, књижевником Силвијем Алфиревићем и прикључио се Одбору за помоћ избеглицама у коме су још били књижевник Нико Бартуловић, Радмило Грђић, соколски старешина, Добросав Јевђевић, бивши народни пшосланик из Праче,

Милан Узелац, трговац из Лике и други. Са протом Урукалом Виловић је сарађивао око писања рукописа о „крвавој цркви-усташкој цркви“.

Кроз лик и путошћеве Буре Виловића Жутић приказује историјат Равногорског покрета у западним крајевима. Илија Трифуновић Бирчанин, који је био председник Народне одбране и војвода из Балканских ратова и резервни пуковник војске Краљевине Југославије, постао је командант босанско-херцеговачких и личко-далматинских четника. Бирчанин је у јесен 1941. са Ником Бартуловићем, др Јакшом Рачићем, Јерком Матулићем и другим Хрватима-Југословенима основао Српски национални комитет, а у новембру 1942. Југословенски револуционарни покрет. Поред Српског националног комитета Бирчанин је у Сплиту организовао и војни штаб- Команду западнобосанских, личкодалматинских и херцеговачких војно-четничких одреда. Поред многих Срба православне вере било је и католика-Хрвата- Југословена. Најистакнутији су били мајор Марин Студе, капетани Крешимир Борас, Бранко Шушлић, Војмир Алфиревић (син Силвија Алфиревића), Драго Лаурић, и поручник Мате Амаг. Војвода Бирчанин је имао сталну везу са Дражом Михаиловићем. У депешама које је слао Дражи Бирчанин је у више наврата истицао да против Италијана не треба отпочињати борбу јер би то омогућило усташама да понове покољ и дефинитивно истребљење Срба.

Мајор Марин Студе који је послан лично од Драже Михаиловића имао је задатак да организује југословенску војску у хрватским крајевима, и он се као и други поменути, по казивању Бирчанина, више осећао Србином него Хрватом. Студе је био командир чете која је са још 40 припадника, од којих су велика већина били „рођени Хрвати“, 7. децембра 1942. отишла из Сплита на далматинско Косово и прикључила се Динарској дивизији војводе Момчила Ђујића.

То је време у којем Виловић уређује лист *Крик из јама*, потресне приче о страдању Срба на подручју монструозне НДХ. Жутић детаљно обрађује прилике у којима је основан Југословенски револуционарни покрет јануара 1943. Покрет су основали Нико Бартуловић, др Борош и др Звонко Шимунић, а др Радмило Грђић предложен је за политички одговорно лице ЈРП-а.

У писму које је Грђић упутио Дражи, наводе се монструозна страдања српског народа од стране хрватских усташа, па између

осталог стоји да „Нема двојбе да је расположење за заједнички живот у једној држави ослабило код српског дијела народа“.

Жутић нам показује како се Нико Бартуловић није слагао са националном стратегијом Илије Бирчанина, која по њему није ишла довољно у југословенском смеру. Бартуловић је, како примећује Жутић, са југословенске стране ишао ка постепеном приближавању партизанима, а Виловић са српске позиције чувања изворне четничке борбе за српство, па потом и за унитарно монархистичко југословенство. Са Алфиревићем Виловић је упозоравао на опасност од усташке инфилтрације у партизанске редове, што се, уосталом, масовно и плански изводило. (138)

Почетком фебруара 1943. умро је војвода Бичанин, и одмах је почео раскол, јер је кренула хајка према људима које Бирчанин предложио за своје заменике: проту Урукала и Силвија Алфиревића за политичке послове и Радована Иванишевића и Младена Костића за војне послове. Осим тог неким Хрватима-Југословенима, попут Ника Бартуловића, сметао је прелаз неких римокатолика у православље (С. Алфиревић и други), и он је то доживео као напад на хрватство и издају хрватства. Најзад су политичко и војно руководство у четничком штабу у Сплиту преузели Виловићеви другови –равногорци српске националне оријентације– др Јакша Рачић, прота Сергије Урукало и Силвије Алфиревић.

Виловић у *Крику из јама* писао не само о усташким злочинима над Србима, него и о партизанском антисрпском покрету, а за ментални склоп „усташког народа“ криво је „погани дух Св. Столице. Говорио је још да су „Стари савезници“ комунисти и усташе створили „нове“ партизане уз помоћ пароле о ослобођењу Хрватске. „Католички попови и фратри тепају партизанима: Хрватска шума, хрватски комунисти. Виловић је одговорио и бискупу Бонефачићу који је у пастирском писму глорификовао НДХ и помињао Србе као мазохисте који „воле“ да дају добровољне жртве, те од усташа тражи да „презму“ Ђуру Виловића. Виловић је навео. „...**С нама тјесно игра језиву игру преко 600.000 српских костура по јамама безданкама.** То нека нико не заборави...“

У Крику из јама од 20. марта 1943. Виловић (са Алфиревићем) истиче четничку „Резолуцију муслимана“, донесену у Калиновику 17. марта 1943, којом се Муслиманска војна организација ставља под четничку врховну команду. Резолуцију су потписали чланови

извршног одбора др Исмет Поповац, Фехим Мусакадић и Мустафа Мујо Пашић.

Жутић даље пише војно-политичкој мисији Младена Жујовића, београдског адвоката и резервног поручника (псеудоним пуковник Аћимовић), који је као члан ЦНК и један од најближих Михаиловићевих сарадника преузео команду над четничким штабом у Далмацији. Жујовић је настојао уместо српске наметнути југословенску националну линију, па су у јуну 1943. ухапшени Марин Студе, једно време начелник штаба Динарске дивизије, али и Жујовић, док Бирчанинови најближи сарадници-представници српске линије-Урукало и Алфиревић нису били ухапшени.

После италијанске капитулације у септембру 1943, прота Сергије Урукало и Силвије Алфиревић доживели су трагичну судбину ликвидације од комунистичких снага које су привремено запоселе Сплит. Ухапшени су и ликвидирани и др Јакша Рачић са Хвара, као и Матулић са неколицином четничких руководилаца. Комунисти су извршили велики покољ у Великом Лошињу (80 лица) и Брибиру (173 лица) где су побијени углавном официри и подофицири, али је било и много жена и деце.

У четвртном поглављу Жутић пише о **доласку и раду Ђуре Виловића у Штабу Драгољуба Михаиловића 1943-1945.** Виловић је преко Црне Горе доспео у штаб Драже Михаиловића. То је било марта 1943, и како је комунистичким иследницима рекао „не са циљем да дође Дражи Михаиловићу, него да се склони од Италијана и усташа“. Ту је радио у пропагандном одсеку четничке врховне команде, где су пре њега радили Драгиша Васић и Стеван Мољевић. Од 1944. Виловић је био на челу Пропагандног одсека. Четничку пропаганду преносили су многи листови: „Равна Гора, „Глас Тополе“, „Исток“, „Полет“, „Видовдан“, „Уједињено Српство“, затим радио станице „Равна Гора“ и „Карађорђе“ и слично. Цивилни штаб код Михаиловића сачињавали су др Мољевић, Драгиша Васић и Младен Жујовић.

Виловић и Мољевић одвојили су се од Драже 23 априла 1943, због одлуке Михаиловића да се врати у Србију. С њима је био и Мустафа Мулалић и живели су у једној сељачкој кућици у босанским планинама .

Виловић је са још неколико римокатолика Хрвата, муслимана и Словенаца учествовао на Равногорском конгресу у селу Ба под Суворобором (од 25. до 28. јануара 1944), као „представник Хрвата“.

Конгресу је присуствовало 274 делегата, од којих су поједини путовали и више од 25 дана. Далматински представници нису стигли због снежног невремена у Херцеговини. На Конгресу су учествовали и социјалдемократа Живко Топаловић, „есдесовац“ Адам Прибићевић, а Конгрес је отворио члан ИО ЦНК књижевник Драгиша Васић. Конгресом је председавао Живко Топаловић, а двојица од четворице потпредседника били су Словенац Антон Крејчи и Србин исламске вере Мустафа Мулалић. Са Конгреса су упућени телеграми краљу Петру Другом, председнику САД Рузвелту, маршалу Стаљину, председнику Черчилу, генералу Де Голу, као и грчкој, пољској и чехословачкој влади. (199)

Виловићев равногорски пријатељ, аутор студије „Хомогена Србија“ др Стеван Мољевић, у излагању на Конгресу одустао је од концепта уједињених српских земаља, и под британским притиском као и други идеолози равногорског покрета почео да размишља о Југославији тријалистичкој монархистичкој федерацији. Федерацију су наметали и комунистички лидери, због очувања Хрватске, што се уклапало у британску политику стварања Југославије као федеративне државе-државе равнотеже, ради уклањања Совјетског утицаја.

Сада је за прохрватску пропаганду ЈВуО вршио Владимир Предавец, позивајући Хрвате да се одазову позиву Даргољуба Михаиловића.

Виловић је крајем јуна 1944. постао члан ЦНК, и изабран је за председника Пропагандног одбора ЦНК, као „ванпартијски равногорац“. Жутић наводи интересантан податак по којем је Адам Прибићевић предлагао да Србија са Хрватском нормализује односе, тј. да се не жртвује за 100.000 далматинских Срба, док је Виловић био присталица присаједињења северне Далмације Србији, са Задром као „главном луком северне Далмације“.

У међувремену су, како детаљно описује Жутић, одржавани конгреси по унутрашњости Србије на којима је учествовао и Виловић. У својим пропагандним чланцима за *Уједињено Српство*, *Равну Гору* и друге листове, Виловић је позивао у борбу против усташа. Један његов чланак насловљен је са : „Срби су криви што су живи“. Није штедео ни партизане, па су га комунистичке власти оптуживале за изјаву: „**Усташко продужење-комунисти са Хрватом Титом на челу**“. Ово је на суду објашњавао речима: „Испало из пера нешто што сам у себи носио“. Пишући чланак „По-

следња строфа ускочког циклуса“ Виловић, објашњавајући мисију српских ускока који „траже да Србија њих потражи и истражи као своју међу на западу“, између осталог каже: „Маршал Тито једнако као и поглавник хоће да Дрина буде западна граница Србије, а Ускоци су томе јака сметња и зато их кољу и поглавник и маршал...“ (219) **Виловић је у рату изгубио сина јединца.**

Своју списатељску и људску честитост Виловић је показао пишући књигу *Крвава црква-хрватски попови и братри у распаду Југославије и у покољима Срба*, у којој, како истиче Жутић, недостаје четрдесетак страница изворног материјала, чији се фрагменти, како се претпоставља, налазе у Збирци Виктора Новака која није доступна за јавност („збирка на сређивању“)

Виловић је у уводном делу ове брошуре истакао да сазнање о деловању хрватских попова и братара наметнуло свима: „Још у првим данима распада многоструко издане Југославије и већ из прве вијести о широком, свирепом клању Срба по теренима у Јудиној Хрватској, чуло се од неука и од школована, од мушке и женске, повик изненађења: **Ово су учинили попови и братри!**“ (223) Посебну одговорност за усташке хрватске злочине Виловић приписује језуитима који нису могли да замисле живот католика с православним у једној државној заједници. Језуити су свугде у свету предводници црне интернационале, а само у Хрватској-хрватски патриоте? За католичку цркву говорио је да је она `ужасна установа и непријатељ људског рода` (266)

У последњем, петом поглављу Жутић се бави **суђењем и заговорничким данима Ђуре Виловића 1945-1952.** Са Михаиловићем су оптужена 23 његова сарадника. Др Стеван Мољевић је другооптужени, Младен Жујовић (3), др Живко Топаловић (4), **Ђуро Виловић (5)**, Радослав Раде Радић (6), Славољуб Вранешевић (7), Милош Глишић (8), Слободан Јовановић (9), др Божидар Пурић (10), др Момчило Нинчић (11), Петар Живковић (12), Радоје Кнежевић (13), др Милан Гавриловић (14), Живан Кнежевић (15), Конастбантин Фотић (16), Драгомир Драги Јовановић (17), Таназије Таса Динић (18), Велобор Јонић (19), Ђура Докић (20), Коста Мушицки (21), Бошко Павловић (22), др Лазар Лаза Марковић (23) и др Коста Кумануди (24).

Виловић је, најкраће речено, оптужен за своју припадност четничкој организацији и пропагандну активност против партизанског покрета, за које је тврдио да су продужење усташа. Посебно

су комунистичкој власти сметали његови текстови о усташком бесомучном погрому српског народа. Виловић се на суду бранио како је знао и умео. Председник суда био је пуковник Михаило Ђорђевић, за којег се тврди да је последњих година живота полудео, а тужилац је био пуковник Милош Минић, који се пред крај живота још једном обрукао ударајући на српске националне и државне интересе, стајући на страну словеначких, хрватских и муслиманских сецесиониста у југословенском грађанском рату 1990-1995.

Као што је познато Драгољуб Михаиловић је осуђен на смрт стрељањем, трајан губитак политичких и појединих грађанских права и конфискацију целокупне имовине. Командант далматинских четника (после смрти Бирчанина), Младен Жујовић осуђен је у одсуству такође на казну смрти стрељањем, а идеолог четничког покрета Стеван Мољевић на казну лишења слободе са принудним радом у трајању од 20 година, губитак политичких и појединих грађанских права сем родитељских у трајању од 10 година и на конфискацију целокупне имовине.

Његов блиски идеолошки сарадник, **књижевник Ђуро Виловић**, осуђен је на казну лишења слободе са принудним радом у трајању од седам (7) година, губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од три (3) године и на конфискацију целокупне имовине.

Казну затвора издржаво је у сремскомитровачком затвору. О томе је занимљиво сведочанство оставио др Драгољуб Јовановић, вођа Земљораничке странке, такође Титов затвореник, у својој књизи *Медаљони књ. IV*.

За Ђуру Виловића је, између осталог, рекао да је овај био убеђен да се у њему оваплотила душа проте Матеје Ненадовића, а Срби га никад нису признали за свога. Као католички свештеник у далматинском селу, изгубио је веру, заљубио се у сељанку и отишао бискупу да му све поштено призна. Тада је од бискупа добио одговор да „није нужно да свештеник буде врућ у вери“ и да је од верских фанатика „црква имала више штете него користи“. Али Виловића то није задржало у оквиру РКЦ, њега је занимала жена, оженио је Српкињу и дошао у Београд да пређе у православну веру. Успео је тек да постане протестант. Ако је у Далмацији изгубио веру, у Београду је стекао нови култ: српску славу, коју ће, као „највећу ствар на свету“, опевати у једном саставу, који је сматрао за најбоље што је написао. Виловић је рано постао слободни зидар.

Највећа Виловићева фиксна идеја, како истиче Жутић, била је његова теорија да `нема Хрвата`: постоје само Срби и Словенци. Они који се називају Хрватима једно су или друго: једно кад су кајкавци, друго кад су штокавци. Сматрао је да су Срби и Словенци једине историјске нације на простору Југославије, јер једине испуњавају традиционалне критеријуме који чине нацију, као што су језик, расне одлике, обичаји, етнoлошка знамења и слично. Жутић овде интервенише, па каже да Виловић није умео да одговори шта су чакавци, у које је и сам спадао.

Још да додамо да је Ђуро Виловић у Брелима поседовао лепу вилу у којој се овај хедониста и страствени женољубац често и радо одмарао у годинама пред рат, а коју је његов рођени брат хтео да присвоји, тражећи од суда да Ђуру Виловића осуди на смрт као народног непријатеља.

Душан Гујаничић

Др Радослав Гаћиновић, „Безбедносна функција државе”, Институт за политичке студије, 2012, 339 страна

У издању Института за политичке студије је недавно изашла књига под називом „Безбедносна функција државе” аутора др Радослава Гаћиновића у склопу пројекта Министарства просвете и науке „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција.”

Ако је „рат отац свих ствари” као што каже Хераклит, онда се може рећи да је постојање ове монографије оправдано. Аутор који се дужи низ година бави овим феноменом се упустио у једну свеобухватну анализу појма безбедности који је уткан у саме темеље сваке савремене (и не само савремене) државе. С обзиром на вишеслојност овог појма јасно је да не постоји једна, на светском нивоу општеприхваћена дефиниција безбедности, поготово имајући у виду да оне укључује и „моралне, идеолошке и нормативне елементе” (стр. 12). Наведена чињеница пак није спречила аутора да на страни 14. смело изнесе своју дефиницију безбедности, иако у наставку студије констатује да се „његово значење до те мере проширује да из дана у дан постаје свеобухватније” (стр. 55).

С друге стране, општепозната је чињеница да безбедносна функција има своју превентивну и репресивну компоненту, с тим што аутор неспорну предност даје превентивној, где таква функција „својим постојањем представља инструмент одвраћања од свих облика и изворе угрожавања” (стр. 39). Др Гаћиновић логично сматра да је безбедност као појам и вредност нераскидиво повезан са правним поретком једне земље. У основи је то својеврстан двосмерни однос- с једне стране, безбедност је један од самих стубова др-

жавно-правног поретка, а с друге стране пак, то је једна од темељних вредности које штити позитивно право једне земље.

Аутор такође у уводном делу студије даје један занимљив историјски преглед развоја државе, од првих античких па до савремених, уз нагласак на безбедносни сегмент развитка. У том контексту, аутор наводи један индикативан детаљ који се односи на први у историји забележен међународни споразум закључен између египатског фараона Рамзеса II и хетитског цара Хатушила у XIII веку п.н.е. Из наведеног провејава закључак да током историје државе нису приступале учвршћивању безбедности на глобалном, светском нивоу, док је повезивање у војне савезе и коалиције старо малтене као и сам свет. Тек у 20. веку настаје велики преокрет завршетком највећег војног сукоба који је историја до тада познавала- Првог светског рата.

У том контексту, стварање Друштва (Лиге) народа је више занимљиво и значајно са становишта увиђања потребе на светском нивоу за успостављањем колективног система безбедности у оквиру којег би се контролисала употреба силе, него што је остварило неке конкретне резултате на том плану, поготово имајући у виду да неке од највећих светских сила ту нису никад (САД) или су пак касно приступиле (Немачка, СССР).

Упечатљив преокрет, па и својеврсна иницијална каписла за продубљено проучавање феномена безбедности је стварање Организације уједињених нација (1945), као и вишедеценијски хладни рат који је наступио између идеолошки супротстављених блокова све до почетка '90-их година. Аутор и сам констатује да се „безбедност као научна дисциплина посматра тек у другој половини XX века” (стр. 91), а притом разматра унутрашњу безбедност разлажући је на три дела: индивидуалну, социјеталну (друштвену) и националну. Широј, па и стручној јавности је свакако најближи термин национална безбедности, коју је први пут поменуо Волтер Липман (Walter Lippmann) 1943. у свом делу ‘U.S. Foreign Policy’. Од тог тренутка је ова синтагма постала предмет изучавања великог броја стручних дела, државних стратегија, политичких програма и сл. Издвојили бисмо овде једну од дефиниција које аутор помиње а коју су дали Бенковиц (Benkowitz) и Бекет (Backet) према којима је национална безбедност „способност државе (нације) да своје унутрашње вредности заштити од спољних опасности” (стр. 114).

Појам индивидуалне безбедности, пак, је базичан и као категорија се појављује у многим значајним декларацијама почев од Декларације о правима човека и грађанина (1789), па до Универзалне декларације о људским правима (1948). С друге стране, знатно неистраженији је појам социјеталне или друштвене безбедности. Једно од могућих одређења је да су то „ситуације које друштво разуме, односно схвата као претња ономе што се може назвати његовим идентитетом” (стр. 118). Ова идеја почива на донекле нејасном раздвајању државе и друштва. На аутору је дакле обавеза (као и на свима онима који се баве изучавањем овог феномена) да научно прошири овај концепт, поготово имајући у виду да он „није у теоријско-истраживачком смислу уобличен, већ се развија постепено” (стр. 118).

Даље, срж ове студије представља појединачно проучавање субјеката система безбедности у једној држави, а према аутору то су: 1) полиција, 2) војска, 3) обавештајне службе, 4) цивилна одбрана, 5) царинске службе, 6) правосудни и инспекцијски органи.

Аутор значајну пажњу поклања на првом месту полицији као једном од кључних фактора безбедности у држави. Ова институција свој убрзани развој доживљава у периоду стварања и пуног процвата великих апсолутистичких монархија (претежно XVII- XVIII век) са израженим централистичким управљањем; у првом реду се односи то на Француску. Врло рано, поред „класичне” полиције чији је задатак првенствено одржавање јавног реда и мира, јавља се и тзв. политичка или тајна полиција чија се „основна улога сводила на одржавање постојећег поретка свим расположивим средствима принуде према члановима заједнице” (стр. 168). Поред тога, важно је поменути да поред централизоване форме полиције која се јавља у оквиру апсолутне монархије се у исто време јавља и нека врста полицијског „устава” у Француској. Очигледно, аутор наводи на закључак да слава и моћ Луја XIV и осталих француских апсолутистичких монарха не би толико дуго вековима опстајала без полиције (у различитим облицима организоване) као врло јаког и незамењивог стуба потпоре. Међутим, др Гађиновић се с правом осврће на пуно значење речи „полиција” које је много шире од онога које углавном данас подразумевамо, те би био „најближи значењу грчке речи „политеја”, која означава целокупно државно управљање у интересу државе и грађана...” (стр. 171), а у том екстензивнијем значењу се узимало и у Француској наведе-

ног периода. Осврћући се на појам „полицијске државе” у чему је и наша земља нажалост имала богато искуство, аутор наводи једну индикативну, а ми бисмо рекли и тачну мисао Пола Валерија (Paul Valéry), француског књижевника, који сматра да је „полиција најбоља слика друштва” (стр. 191). Тек почев од 19. века се из надлежности полиције изузимају нека, за данашње прилике „нестандардна” овлашћења управне природе, а у том истом веку се и даје прва савремена дефиниција полиције (стр. 180-181). Аутор излагање о полицији као безбедносном чиниоцу закључује давањем класификације (5 модела) националних полиција широм света у зависности од начина функционисања, тачније речено по мерилима централизације и координације, као и набрајањем добрих страна и недостатака сваког од њих. Ова подела поред теоретског има и одређен практичан значај, јер проучаваоцу овог феномена омогућава прегледнију слику полицијске институције у великом броју земаља.

Поред полиције, др Радослав Гађиновић на највише место по значају безбедносних фактора ставља институцију војске. Одељак о војсци је подељен на 5 подцелина где се разматра историјски аспект развоја војске, затим њена друштвена улога, потом се говори о модерној војсци, и на крају о војничкој етици и значају принципа субординације у војној организацији. Констатује се да су „државе скоро до пред крај XX века ограничавале проблем националне безбедности на војна питања и изводиле га пре свега у војним активностима”, а притом и указује на све већу улогу „невојних средстава и механизма у безбедносним делатностима” (стр. 122). Чини се да аутор, с обзиром да на основу свог ранијег професионалног искуства добро познаје војну средину, у овом сегменту материје износи најдиректније ставове и закључке. Тако на пример говорећи о концепту општенародне одбране као *sui generis* доктрини социјалистичке Југославије истиче да, без обзира на његову тренутну запостављеност и неактуелност, он је „и даље једино решење у одбрани малих земаља од напада моћнијег и јачег противника” (стр. 227). Међутим, иако добро познаје систем одбране бивше СФРЈ и донекле има разумевања за његов концепт, аутор ипак не робује идеолошким догмама што се види по његовој критици концепта територијалне одбране који је настао као примена марксистичке идеје о наоружаном народу. Он сматра да *de facto* осамостаљене од савезних власти републичке територијалне

одбране у зору распада бивше СФРЈ су на терену пресудно допринеле разбијању бивше државе, као неформално заокружене националне војске.

Поред тога, аутор имајући у виду нове тенденције у оквиру међународних односа почетком 21. века истиче да време класичних међудржавних ратова полако пролази, а да на њихово место ступају све више унутардржавни сукоби. То логично пред савремене оружане снаге ставља пред нове задатке у смислу делимичне модификације неких аспеката њеног деловања. Строго реалистичан поглед аутора на војну функцију се огледа и кроз, рецимо, разматрање војне етике за коју каже да је „песимистичка, колективистичка, склона историји, склона сили, националистичка... конзервативна” (стр. 257).

Колики значај аутор придаје војном аспекту безбедности државе и друштва види се и из његове тврдње да „војна безбедност државе мора бити на првом месту. Морални циљеви и идеолошке тежње не смеју бити остваривани на рачун безбедности” (стр. 251). Још једном његов реалистичан прилаз долази овде до изражаја.

Нешто мању пажњу др Гађиновић поклања осталим чиниоцима безбедности, не спорећи уз то њихов значај, мада за неке од њих, као што су рецимо обавештајне службе констатује да је ту „наука скромно присутна” (стр. 263). Уз то, идентичан период је релевантан за настанак ових служби као и за војску и полицију- то је епоха капитализма и стварање јаких држава. Њихова делатност се може посматрати кроз три сегмента: обавештајну, контраобавештајну и субверзивну. С друге стране, код цивилне одбране истиче да не постоји јединствена дефиниција овог појма, иако је регулисана женевским конвенцијама из 1949.

На крају, као закључак бисмо истакли да је дело аутора Радослава Гађиновића „Безбедносна функција државе” једно корисно штиво за стручну и лаичку јавност која даје један коректан преглед основних теоријских поставки појма безбедности, као и главних чинилаца остваривања безбедносне функције државе. С техничке стране говорећи, студија има 339 страна, готово 100 библиографских јединица и користан индекс имена на крају. С друге стране, имајући у виду да се ради о дисциплини која тек треба да се озбиљно научно заокружи, јасно је да један интензиван рад предстоји у будућности на расветљавању кључних и осталих појмова и института везаних за безбедност. Наравно, како примећује аутор „систем

безбедности није сам по себи сврха, већ последица потребе да се преко њега, односно његовим деловањем, остваре одређени друштвени циљеви” (стр. 143).

Овај рад је примљен 17. септембра 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2013. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима - Bold (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 ауторског табака, (односно 16 страница или 36300 карактера са размаком). Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5.

После ових података следи *сажетак* који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду *кључне речи* чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У *сажетку* треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени теоријско-методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** на енглеском језику чија дужина мора бити око 1/10 дужине чланка, након кога треба да стоје преведене кључне речи. Такође, пре резимеа требало би да стоји наслов на енглеском језику. Аутор би у **резимеу** у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак. Ако је рад на енглеском или неком другом језику, сажетак и резиме морају бити на српском језику.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);
- када се ради о **чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излажења и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и инсти-*

туционални изазови (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);

- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже име аутора, наслов чланка у италику, пуну интернет адресу и датум приступа. (на пример: Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013.)
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новој литератури, а посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и **изјаву** да тај рад није раније објављиван, тј. да рад није аутоплагијат или плагијат. Текстове слати у електронском облику на адресу smiljana.paunovic@ipsbgd.edu.rs или на ipsbgd@eunet.rs

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Главни задатак рецензента је да допринесе очувању високог квалитета који иначе ужива наш часопис. На првом месту треба нагласити да рецензент не сме бити упознат са идентитетом аутора рада и обрнуто, аутор не сме знати идентитет рецензента. Приликом добијања рада сваки рецензент има рок од 20 дана да редакцији достави урађену рецензију. Веома је важно да рецензент буде свестан да је поступак рецензије поверљив, при чему се садржај рецензије не сме откривати трећој страни. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима, зборницима и другим изворима.

Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рад, ако је потребно :

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

ЦИП - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

1 + 2 + 3 + 32 + 9

ПОЛИТИЧКА ревија = Political review : часопис за политикологију,
политичку социологију, комуникологију и примењену политику / главни и
одговорни уредник Момчило Суботић (в.д.). - Год. 1, бр. 1 (2002) - . - Београд
(Савски трг 7) : Институт за политичке студије, 2002 - (Београд : Еселог
д.о.о.). - 23 см.

Четири пута годишње. - Наставак публикације: Политичке свеске
(Београд) = ISSN 1451-4281 = Политичка ревија

COBISS.SR-ID 105060364

01
2013

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

КОСОВО И МЕТОХИЈА, ПИТАЊЕ ИДЕНТИТЕТА И
СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА

Момчило Суботић, Зоран Петровић Пироћанац,
Сања Шуљагић, Милош Алексић

СРБИЈА – ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА
Драган Ж. Марковић, Анкица С. Шобот,
Весна Милановић, Ивана Булут,

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ
Миша Стојадиновић, Дејана Вукчевић,
Радослав Гаћиновић, Милена Пешић

РЕЛИГИЈА, ИЗБОРНА ПРАВА,
РУСИЈА У ШТАМПИ СРБИЈЕ
Никола Младеновић, Мирољуб Јевтић,
Драган Јовашевић, Синиша Атлагић,
Ана Милојевић

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ
Момчило Суботић, Душан Гујаничић

ISSN 1452-1741 UDK 1+2+3+32+9 година (XXV) XII vol. 35. № 1/2013.

ISSN 1451-4281

